

ADNAN ČIRGIĆ • IVO PRANJKOVIĆ • JOSIP SILIĆ
GRAMATIKA CRNOGORSKOGA JEZIKA

Adnan ČIRGIĆ • Ivo PRANJKOVIĆ • Josip SILIĆ
GRAMATIKA CRNOGORSKOGA JEZIKA

Izdavač:

Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore

Za izdavača:

Slavoljub STIJEPOVIĆ, ministar

Urednik:

Jelena ŠUŠANJ

Recenzenti:

Milenko A. PEROVIĆ

Ljudmila VASILJEVA

Redaktura i lektura:

Jelena ŠUŠANJ

Tehnički urednik:

Dejan STANIĆ

Štampa:

Pobjeda AD, Podgorica

Tiraž:

9000

Gramatika crnogorskoga jezika proglašena je službenom Rješenjem Ministarstva prosvjete i nauke Crne Gore, br. 01-2571/4 od 5. jula 2010. godine.

Crna Gora

Ministarstvo prosvjete i nauke

ADNAN ČIRGIĆ • IVO PRANJKOVIĆ • JOSIP SILIĆ

GRAMATIKA CRNOGORSKOGA JEZIKA

Podgorica
2010.

Sadržaj

PREDGOVOR	15
<hr/>	
FONETIKA I FONOLOGIJA	17
OSNOVNI POJMOVI I TERMINI	19
PODJELA GLASOVA	20
VOKALI (SAMOGLASNICI).....	20
KONSONANTI (SUGLASNICI).....	21
Podjela konsonanata po mjestu tvorbe.....	21
Podjela konsonanata po načinu tvorbe.....	21
Podjela konsonanata po zvučnosti.....	21
SONANTI (GLASNICI).....	22
Podjela sonanata po mjestu tvorbe.....	22
RAZLIKOVNA OBILJEŽJA GLASOVA	23
PODJELA RIJEČI NA SLOGOVE	25
PRAVILA RASPODJELE FONEMA U KONSONANTSKIM GRUPAMA.....	26
PRAVILA RASPODJELE FONEMA USLOVLJENA NJIHOVIM AKUSTIČKO-ARTIKULACIJSKIM SVOJSTVIMA.....	27
<hr/>	
MORFONOLOGIJA	31
OSNOVNI POJMOVI I TERMINI	33
AKCENAT	34
VRSTE AKCENATA.....	34
IZGOVOR AKCENATA.....	35
MJESTO AKCENATA I NEAKCENTOVANIH DUŽINA.....	35
DISTINKTIVNA FUNKCIJA AKCENATA I NEAKCENTOVANIH DUŽINA.....	36
NENAGLAŠENE RIJEČI (PROKLITIKE I ENKLITIKE).....	36
GLASOVNE PROMJENE	38
JEDNAČENJE KONSONANATA PO ZVUČNOSTI	39
JEDNAČENJE KONSONANATA PO MJESTU TVORBE	40
GUBLJENJE KONSONANATA	41
PRVA PALATALIZACIJA	43
DRUGA PALATALIZACIJA	46
TREĆA PALATALIZACIJA	48
JOTACIJA	49
PROMJENA <i>L</i> > <i>Ø</i>	51

NEPOSTOJANO <i>A</i>	53
UMETNUTO <i>A</i>	54
ASIMILACIJA I DISIMILACIJA VOKALA	56
PRIJEVOJ VOKALA	56
POKRETNI VOKALI	57
ALTERNACIJA <i>IJE//JE//E//I</i>	57
<hr/>	
MORFOLOGIJA	63
OSNOVNI POJMOVI I TERMINI	65
MORFOLOŠKE KATEGORIJE	66
VRSTE RIJEČI	67
IMENICE	68
PODJELA IMENICA PO ZNAČENJU	68
PROMJENA IMENICA	70
IMENICE MUŠKOGA RODA	70
Imenice na <i>-o</i> i <i>-e</i>	70
Imenice na <i>-ø</i>	71
IMENICE ŽENSKOGA RODA	74
Imenice na <i>-a</i>	74
Imenice na <i>-ø</i>	77
IMENICE SREDNJEGA RODA	78
Imenice na <i>-o</i> i <i>-e</i>	78
Imenice na <i>-ø</i>	78
BROJEVNE IMENICE	79
Imenice na <i>-ojic-a</i> i <i>-oric-a</i>	80
Imenice na <i>-oje-ø</i> i <i>-or-o</i>	80
ZAMJENICE	81
LIČNE ZAMJENICE	82
Deklinacija ličnih zamjenica	82
POVRATNA ZAMJENICA SEBE	84
PRISVOJNE ZAMJENICE	85
Deklinacija	85
POVRATNO-PRISVOJNA ZAMJENICA SVŎJ	87
POKAZNE ZAMJENICE	87
Deklinacija	88
UPITNE I ODNOSNE ZAMJENICE	89
Deklinacija	89
NEODREĐENE ZAMJENICE	94
PRIDJEVI	95
Deklinacija pridjeva	96
KOMPARACIJA PRIDJEVA	97
BROJEVI	99
Deklinacija brojeva	100
GLAGOLI	102
GLAGOLSKE OSNOVE	102

GLAGOLSKE VRSTE	102
PRVA VRSTA	102
DRUGA VRSTA	108
TREĆA VRSTA	108
ČETVRTA VRSTA	111
PETA VRSTA	113
ŠESTA VRSTA	113
GLAGOLSKI VID	114
Tvorba svršenih i nesvršenih glagola	114
GLAGOLSKI ROD	116
GLAGOLSKO VRIJEME i GLAGOLSKI NAČIN	117
GLAGOLSKI OBLICI	117
INFINITIV	118
PREZENT	119
IMPERFEKAT	120
AORIST	121
Prezent, imperfekat i aorist pomoćnih glagola <i>htjeti/šćeti i biti</i>	122
GLAGOLSKI PRIDJEV RADNI	123
GLAGOLSKI PRIDJEV TRPNI	124
Glasovne promjene u korijenskom morfemu	125
PERFEKAT	125
PLUSKVAMPERFEKAT	125
FUTUR PRVI	126
FUTUR DRUGI	127
POTENCIJAL	127
POTENCIJAL IMPERFEKTA	127
IMPERATIV	128
OPTATIV	128
GLAGOLSKI PRILOG SADAŠNJI	128
GLAGOLSKI PRILOG PROŠLI	129
ODRIČNI GLAGOLSKI OBLICI	129
GLAGOLSKO STANJE	129
PASIV	130
PRILOZI	131
PRIJEDLOZI	132
UZVICI	133
VEZNICI	134
RJEČICE	135
<hr/>	
TVORBA RIJEČI	137
OSNOVNI PRINCIPI TVORBE RIJEČI	139
TVORBA RIJEČI OD OSNOVA IZ KLASIČNIH JEZIKA	140
TVORBA IMENICA	141
IZVOĐENJE	141
IMENICE SA ZNAČENJEM LICA	141

Imenice sa značenjem vršioca radnje	141
Imenice sa značenjem nosioca svojstva	142
Imenice sa značenjem trpioca stanja	143
Imenice za muška i ženska lica	144
Imenice sa značenjem stanovnika, pripadnika naroda i država	144
IMENICE SA ZNAČENJEM NASELJENOGA PODRUČJA	145
IMENICE SA ZNAČENJEM MJESTA (PROSTORA)	145
IMENICE SA ZNAČENJEM DJELATNOSTI	146
IMENICE SA ZNAČENJEM SVOJSTVA I STANJA	146
IMENICE SA ZNAČENJEM SREDSTVA	147
IMENICE SA ZNAČENJEM HRANE I PIĆA	147
IMENICE SA ZNAČENJEM BILJAKA	148
IMENICE SA ZNAČENJEM ŽIVOTINJA	148
IMENICE SUBJEKTIVNE OcjENE	149
SLAGANJE	149
TVORBA PRIDJEVA	151
IZVOĐENJE	151
PREFIKSALNA TVORBA PRIDJEVA	153
SLOŽENIČKA TVORBA PRIDJEVA	154
TVORBA GLAGOLA	155
IZVOĐENJE	155
SUFIKSALNA TVORBA GLAGOLA	155
PREFIKSALNA TVORBA GLAGOLA	156
SLAGANJE	159
TVORBA GLAGOLA OD VIŠE OSNOVA	159
TVORBA PRILOGA	160
PREFIKSALNA TVORBA PRILOGA	160
SUFIKSALNA TVORBA PRILOGA	160
<hr/>	
SINTAKSA	161
POJAM I PREDMET SINTAKSE	163
RIJEČI KAO SINTAKSIČKE JEDINICE	164
GLAGOLI	165
NEPUNOZNAČNI GLAGOLI	165
POMOĆNI GLAGOLI	165
MODALNI GLAGOLI	166
FAZNI GLAGOLI	168
PERIFRAZNI GLAGOLI	168
SINTAKSIČKE SLUŽBE I ZNAČENJA GLAGOLSKIH OBLIKA	172
LIČNI GLAGOLSKI OBLICI	172
GLAGOLSKA VREMENA	173
PREZENT	173
AORIST	173
IMPERFEKAT	174
PERFEKAT	175

PLUSKVAMPERFEKAT	176
FUTUR PRVI	176
FUTUR DRUGI (EGZAKTNI)	176
GLAGOLSKI NAČINI	177
IMPERATIV	177
POTENCIJAL	177
POTENCIJAL IMPERFEKTA	178
OPTATIV	178
PASIVNI GLAGOLSKI OBLICI	178
NELIČNI GLAGOLSKI OBLICI	179
INFINITIV	179
GLAGOLSKI PRIDJEVI	180
GLAGOLSKI PRILOZI	180
IMENSKI OBLICI	182
SINTAKSIČKE SLUŽBE I ZNAČENJA PADEŽA	182
NEZAVISNI (GLAVNI) PADEŽI	182
NOMINATIV	182
VOKATIV	183
ZAVISNI (KOSI) PADEŽI	183
GENITIV	184
GENITIV S PRIJEDLOZIMA	186
Genitiv s prijedlogom <i>od</i>	186
Genitiv s prijedlogom <i>do</i>	187
Genitiv s prijedlogom <i>iz</i>	189
Genitiv s prijedlogom <i>s(a)</i>	189
Genitiv s prijedlozima <i>ispred</i> i <i>iza</i> te <i>izvan/van</i> i <i>unutar</i>	189
Genitiv s prijedlozima <i>iznad, ispod, više (poviše)</i> i <i>niže</i>	190
Genitiv s prijedlozima <i>prije, uoči, poslije, nakon, za</i> i <i>tokom</i>	191
Genitiv s prijedlozima <i>podno, nadno, udno</i> i <i>povrh, navrh, uvrh, svrh/savrh</i>	192
Genitiv s prijedlozima <i>čelo, nakraj, krajem</i> i <i>potkraj</i>	192
Genitiv s prijedlozima <i>sred (nasred, posred, usred)</i>	193
Genitiv s prijedlogom <i>oko/okolo</i>	193
Genitiv s prijedlozima <i>blizu, kod, kraj (pokraj, ukraj), pored, nadomak, nadohvat, u</i> i <i>mimo</i>	193
Genitiv s prijedlozima <i>duž</i> i <i>širom</i>	195
Genitiv s prijedlogom <i>preko</i>	195
Genitiv s prijedlozima <i>bez, osim</i> i <i>liše</i>	196
Genitiv s prijedlozima <i>umjesto</i> i <i>u ime</i>	196
Genitiv s prijedlozima <i>putem, pomoću</i> i <i>posredstvom</i>	197
Genitiv s prijedlozima <i>između</i> i <i>pomeđu</i>	197
Genitiv s prijedlozima <i>spram (naspram), put, preko puta</i> i <i>protiv</i>	198
Genitiv s prijedlozima <i>zbog, usljed</i> i <i>radi (rad, zarad, porad, sporad)</i>	198
Genitiv s prijedloško-padežnim izrazom <i>u pogledu</i>	199
Genitiv s prijedlozima <i>prilikom</i> i <i>povodom</i>	199
DATIV	199
DATIV S PRIJEDLOZIMA	200
Dativ s prijedlozima <i>k(a)</i> i <i>prema</i>	200

Dativ s prijedlozima <i>nasuprot, uprkos</i> i <i>protivno</i>	201
AKUZATIV	201
AKUZATIV S PRIJEDLOZIMA	202
Akuzativ s prijedlozima <i>kroz, niz</i> i <i>uz</i>	202
Akuzativ s prijedlozima <i>na, o, po, u</i> i <i>mimo</i>	203
Akuzativ s prijedlozima <i>među, nad, pod</i> i <i>pred</i>	205
Akuzativ s prijedlogom <i>za</i>	206
INSTRUMENTAL	207
INSTRUMENTAL S PRIJEDLOZIMA	209
Instrumental s prijedlogom <i>s(a)</i>	209
Instrumental s prijedlozima <i>pred(a)</i> i <i>za</i>	210
Instrumental s prijedlozima <i>nad(a)</i> i <i>pod(a)</i>	211
Instrumental s prijedlogom <i>među</i>	212
LOKATIV	213
Lokativ s prijedlogom <i>na</i>	213
Lokativ s prijedlogom <i>o</i>	214
Lokativ s prijedlogom <i>po</i>	214
Lokativ s prijedlogom <i>u</i>	215
Lokativ s prijedlogom <i>pri</i>	216
SINTAKSIČKE SLUŽBE PRIDJEVA	217
SINTAKSIČKE SLUŽBE ZAMJENICA I BROJEVA	218
SINTAKSIČKE SLUŽBE PRILOGA	219
NEPUNOZNAČNE RIJEČI I OBLICI	221
PRIJEDLOZI	221
VEZNA SREDSTVA	222
KONJUNKTORI	223
SUBJUNKTORI	223
KONEKTORI	223
RJEČE	224
NESAMOSTALNE RJEČE	225
Upitne rječe	225
Pojačajne rječe (intenzifikatori)	225
Uporedne (gradacijske) rječe	227
Podsticajne rječe	227
Potvrдно-odrične rječe	228
Prezentativi	228
SAMOSTALNE RJEČE (MODIFIKATORI)	229
UZVICI	229
UZVICI U UŽEM SMISLU	230
ZAPOVJEDNI UZVICI	231
ONOMATOPEJE	231
SPOJEVI RIJEČI ILI SINTAGMEMI	233
GRAMATIČKE VEZE MEĐU SASTAVNICAMA SPOJEVA RIJEČI	233
KONGRUENCIJA	233
REKCIJA	234
PRIDRUŽIVANJE	235

FUNKCIONALNA SVOJSTVA SPOJEVA RIJEČI	235
ODREDBENI SPOJEVI RIJEČI	235
DOPUNSKI SPOJEVI RIJEČI	236
PRILOŠKI SPOJEVI RIJEČI	236
SINONIMNI I HOMONIMNI SPOJEVI RIJEČI	237
ZNAČENJE SPOJEVA RIJEČI	238
VEZANI I NEVEZANI SPOJEVI RIJEČI	239
SPOJEVI RIJEČI PO SASTAVU (PROSTI, SLOŽENI I OBAVEZNASLOŽENI)	240
STRUKTURA SPOJEVA RIJEČI	241
IMENIČKI SPOJEVI RIJEČI	241
PRIDJEVSKI SPOJEVI RIJEČI	243
GLAGOLSKI SPOJEVI RIJEČI	244
Dopunski sintagmami	244
Priloški sintagmami	245
PRILOŠKI SPOJEVI RIJEČI	245
REČENICA I ISKAZ	247
JEZIK I GOVOR	247
REČENICA KAO JEZIČKA I GOVORNA JEDINICA	247
ZNAČENJE REČENICE I SMISAO ISKAZA	248
REČENICE I ISKAZI PO STRUKTURI	249
GRAMATIČKA SVOJSTVA REČENICE	250
RAŠČLANJIVOST REČENICE	250
VRIJEME ILI NAČIN	251
IZRAŽAVANJE VREMENSKIH ILI NAČINSKIH ZNAČENJA	251
OBAVJEŠTAJNA SVRHA	252
IZJAVNE, UPITNE I UZVIČNE REČENICE	252
OBAVJEŠTAJNA STRUKTURA ISKAZA	253
PREDIKATIVNOST	254
GRAMATIČKA STRUKTURA REČENICE	255
ODNOSI MEĐU ČLANOVIMA REČENIČNE STRUKTURE	255
PREDIKAT	256
PREDIKATSKE KATEGORIJE	257
Kategorija lica	257
Kategorija broja	257
Kategorija vremena	257
Kategorija načina	258
Kategorija vida	258
Kategorija prelaznosti	259
GLAGOLSKI I IMENSKI PREDIKAT	259
PROSTI GLAGOLSKI PREDIKAT	259
SLOŽENI GLAGOLSKI PREDIKAT	259
IMENSKI PREDIKAT	260
Kopulativni predikat	260
Semikopulativni predikat	261
VIŠESTRUKOSLOŽENI PREDIKAT	262

PROŠIRIVANJE PREDIKATA	262
Proširivanje predikata dopunskim predikativima	262
Imenski dopunski predikativ	262
Glagolski dopunski predikativ	263
Raščlanjeni (dekomponovani) predikat	263
SUBJEKAT	264
ODNOS SUBJEKTA I PREDIKATA	264
GRAMATIČKA SVOJSTVA SUBJEKTA	264
SUBJEKAT I VRSTE RIJEČI	265
SUBJEKAT I RIJEČI BEZ RODA	265
SUBJEKAT I RIJEČI BEZ BROJA	266
SUBJEKAT I NEPROMJENLJIVE RIJEČI	266
REČENICE BEZ SUBJEKTA	266
KONGRUENCIJA SUBJEKTA I PREDIKATA	267
KONGRUENTNOST PO RODU	267
KONGRUENTNOST PO BROJU	268
KONGRUENTNOST VIŠEČLANOGA SUBJEKTA S PREDIKATOM	269
OBJEKAT	269
GRAMATIČKA SVOJSTVA OBJEKTA	270
PRAVI (BLIŽI, DIREKTNI) OBJEKAT	270
NEPRAVI (DALJI, INDIRECTNI) OBJEKAT	271
STEPEN OBAVEZNOSTI OBJEKTA	271
OBJEKAT I ZNAČENJE GLAGOLA	272
OBJEKAT I INFORMATIVNA STRUKTURA ISKAZA	272
REČENICE BEZ OBJEKTA	272
OBLICI OBJEKTA	273
REČENICE S VIŠE OBJEKATA	273
PRILOŠKA ODREDBA	274
PRILOŠKA ODREDBA I OBJEKAT	274
VRSTE PRILOŠKIH ODREDBA	277
Priloška odredba mjesta	277
Priloška odredba vremena	278
Priloška odredba načina	278
Ostale priloške odredbe	278
NESAMOSTALNI ČLANOVI REČENIČNE STRUKTURE	279
ATRIBUT	279
Kongruentni atribut	279
Nekongruentni atribut	282
APOZICIJA	283
ATRIBUT I APOZICIJA S OBZIROM NA REDOSLJED RIJEČI	284
REČENICE PO SASTAVU	286
PROSTE REČENICE	286
RAŠČLANJENE (DVOČLANE) PROSTE REČENICE	286
NERAŠČLANJENE (JEDNOČLANE) PROSTE REČENICE	287
SLOŽENE REČENICE	289
VRSTE SLOŽENIH REČENICA	289
VEZNICI SLOŽENIH REČENICA: KONJUNKTORI I SUBJUNKTORI	290

IMPLICITNE I EKSPPLICITNE SLOŽENE REČENICE	291
NEZAVISNOSLOŽENE REČENICE (KOORDINACIJA)	292
EKSPPLICITNE NEZAVISNOSLOŽENE REČENICE	292
SASTAVNE (KOPULATIVNE) REČENICE	292
Veznici sastavnih rečenica	293
SUPROTNE (ADVERZATIVNE) REČENICE	295
Veznici suprotnih rečenica	295
GRADACIJSKE REČENICE	296
RASTAVNE (DISJUNKTIVNE) REČENICE	297
IMPLICITNE (ASINDETSKE) NEZAVISNOSLOŽENE REČENICE	298
ZAVISNOSLOŽENE REČENICE (SUBORDINACIJA)	299
EKSPPLICITNE ZAVISNOSLOŽENE REČENICE	299
PREDIKATSKE REČENICE	300
SUBJEKATSKE REČENICE	301
Odnosne subjektske rečenice	301
Zavisnoupitne subjektske rečenice	301
Izrične subjektske rečenice	302
OBJEKATSKE REČENICE	302
Odnosne objektske rečenice	302
Zavisnoupitne objektske rečenice	303
Izrične objektske rečenice	303
PRILOŠKE (ADVERBIJALNE) REČENICE	304
Mjesne (lokalne) rečenice	304
Vremenske (temporalne) rečenice	305
Terminativne (granične) vremenske rečenice	306
Načinske (modalne) rečenice	309
Uporedne (komparativne) rečenice	309
Uzročne (kauzalne) rečenice	311
Posljedične (konsekutivne) rečenice	312
Namjerne (finalne) rečenice	314
Uslovne (pogodbene, kondicionalne) rečenice	316
Dopusne (koncesivne) rečenice	317
ATRIBUTSKE REČENICE	319
RESTRIKTIVNE (ODREDBENE) I	
NERESTRIKTIVNE (DOPUNSKE) REČENICE	323
IMPLICITNE (ASINDETSKE) ZAVISNOSLOŽENE REČENICE	323
Implicitne (asindetke) zavisnosložene rečenice s izjavnim riječima	324
Implicitne (asindetke) zavisnosložene rečenice s upućivačkim riječima	325
STRUKTURA TEKSTA	326
UKLJUČIVANJE REČENICA U TEKST	326
TIPOVI VEZE MEĐU REČENICAMA U TEKSTU	327
LINEARNA TEKSTNA VEZA	327
PARALELNA TEKSTNA VEZA	328
VEZNA SREDSTVA NA NIVOU TEKSTA (KONEKTORI)	328
REDOSLJED SINTAKSIČKIH JEDINICA	331
REČENICA KAO GRAMATIČKA JEDINICA	331
REDOSLJED ČLANOVA REČENICE KAO GRAMATIČKE JEDINICE	331

OBAVJEŠTAJNA STRUKTURA REČENICE (ISKAZA)	333
REČENIČNA INTONACIJA	333
REČENIČNA MELODIJA	333
REČENIČNI AKCENAT	334
REČENIČNA PAUZA	335
Redosljed članova rečenice kao obavještajne (komunikacijske) jedinice	335
FUNKCIONALNI STILOVI CRNOGORSKOGA	
STANDARDNOG JEZIKA	343
NAUČNI STIL	344
ADMINISTRATIVNO-POSLOVNI STIL	347
NOVINARSKO-PUBLICISTIČKI STIL	349
KNJIŽEVNOUMJETNIČKI STIL	352
RAZGOVORNI STIL	354
LITERATURA	357

PREDGOVOR

Ova je gramatika prva službena gramatika crnogorskoga jezika. Njome je obuhvaćena fonologija (i fonetika), morfonologija, morfologija, tvorba riječi, sintaksa i funkcionalni stilovi. Ona je nastala kao plod koautorskoga rada jezikoslovaca specijalizovanih za navedene gramatičke oblasti. To su Adnan Čirgić, Ivo Pranjković i Josip Silić, uz saradnju Jelene Šušanj. Budući da ova gramatika donosi neke novine u odnosu na sve dosadašnje gramatike u Crnoj Gori (bilo da je riječ o prvoj gramatici crnogorskoga jezika Vojislava P. Nikčevića bilo o gramatikama srpskohrvatskoga / srpskoga jezika koje su se u Crnoj Gori službeno upotrebljavale), neophodno je prozboriti nešto o tim novinama.

U prvome dijelu (fonetika i fonologija) prikazana su i funkcionalna (fonološka) i artikulacijsko-akustička (fonetska) svojstva glasova. Objasnjena su razlikovna svojstva glasova i pokazano što čini prirodu fonema. U vezi s time ističe se prva novina ove gramatike. Ona u standardni crnogorski fonološki sistem uvodi dva „nova“ člana: *ś* i *ž*. Time se ističe da su se u crnogorskome standardnom jeziku, za razliku od ostala tri štokavska standardna jezika, realizovala 33 od 36 potencijalnih fonema štokavskoga jezičkog sistema. Ti „novi“ fonemi u crnogorskome jeziku nastali kao produkt jekavske jotacije (*sjje* > *še*, *zje* > *že*).

Posebna pažnja posvećena je podjeli riječi na slogove i pravilima distribucije fonema u konsonantskim grupama, koja uslovljavaju pojavu glasovnih promjena. Te glasovne promjene prikazane su u poglavlju o morfonologiji, kao glasovne promjene izazvane morfološkim uzrocima. Među njima opisana je i treća palatalizacija kao alternacija konsonanata *k*, *g* i *h* (s kraja korijenskoga morfema) sa *c*, *z* i *s* ispred sufixalnoga morfema *-a-*; umetnuto *a* kao glas koji se iz distribucijskih razloga (radi izbjegavanja nagomilanih konsonantskih grupa) umeće između prefiksa i osnove ili prijedloga i imenice, pridjeva itd. te alternacija *ije//je//e//i*. Tradicionalni termin *jotovanje* zamijenjen je terminom *jotacija* (prema *palatalizacija*, *sibilarizacija* i sl.). Morfonološke promjene do kojih dolazi pri tvorbi riječi ili glagolskih oblika opisane su uz te pojave i u poglavlju o morfologiji i u poglavlju o tvorbi riječi.

Poglavlje o morfologiji donosi nekoliko novina u odnosu na dosadašnje gramatičke opise. Imenice tipa *kost*, *čast* tradicionalno su navođene kao imenice koje završavaju na konsonant. U ovoj gramatici one su prikazane kao imenice na *-ø* (nulti morfem). Njihova osnova (a ne one) završava na konsonant (npr. *kost-ø*, *kost-i* itd.). Tako su prikazane i imenice srednjega roda tipa *tele* (*tel-e-ø*, *tel-et-a*), dakle kao imenice srednjega roda na *-ø*. Imenice na *-a* sa značenjem muške osobe ovđe se tretiraju kao imenice ženskoga roda

jer se mijenjaju kao i sve druge imenice (ženskoga roda) na *-a*. U vezi s time treba istaći da je napravljena razlika između roda imenica i pola osobe koja se njima označava. I podjela glagola na vrste i klase predstavlja novinu u odnosu na dosadašnje gramatike u Crnoj Gori. Ukazana je razlika između glagolskoga korijena i glagolske osnove (korijen je jednomorfemski, a osnova dvomorfemska – čini je korijenski i sufiksadni morfem). Pokazano je da svaki glagolski oblik ima svoju osnovu (infinitiv infinitivnu, prezent prezentsku, imperfekat imperfekatsku itd.) i svoje uvijek iste nastavke (osnova je nepromjenljivi dio, a nastavak dio koji se mijenja).

U dijelu o tvorbi riječi objašnjena je prefiksalna, sufiksalna i prefiksarno-sufiksalna tvorba. Novina je u tome što je prefiksalna tvorba riječi prikazana kao izvođenje, a ne kao slaganje, kako je to rađeno u dosadašnjim gramatikama u Crnoj Gori.

U sintaksički opis crnogorskoga jezika unijet je i potencijal imperfekta kojim se označava neostvarena mogućnost, želja ili uslov u prošlosti (npr. *hoćah viđeti*). Prije ove gramatike taj je glagolski oblik tretiran kao dijalektalno obilježje. Izmjene u odnosu na dosadašnje gramatike u Crnoj Gori unijete su i kad je u pitanju terminologija. Tako je, recimo, tradicionalno upotrebljavani termin *sintagma* zamijenjen terminom *sintagmem* (u skladu s ostalim *-em*-strukturama: *fonem*, *morfofonem*, *morfem* itd.) na nivou apstraktnosti (kao izvanrečenična kategorija). Tradicionalna petočlana podjela imenskih odredaba na atribut, apoziciju, atributiv, apozitiv i atributsko-prilošku odredbu zamijenjena je podjelom na atribut, apoziciju i atributsko-prilošku odredbu. Po sintaksičkim svojstvima atributiv i apozitiv pripadaju apoziciji odnosno atributu, pa ih nije potrebno izdvajati kao poseban tip odredaba.

Iako su u dijelu o morfologiji opisane sve vrste riječi, u poglavlju o sintaksi posebno su obrađeni prijedlozi, veznici i rječce, odnosno njihove sintaksičke službe, pa je tako prikazana veza između morfologije i sintakse (morfosintaksa) kao što je u drugome dijelu knjige prikazana veza između fonologije i morfologije (morfonologija). Osim sintakse rečenice dat je opis i sintakse teksta (uključivanje rečenica u tekst, vezna sredstva (konektori) i tipovi veza među rečenicama i sl.). Na kraju je dat i kratak opis funkcionalnih stilova crnogorskoga jezika.

Posebnu zahvalnost dugujemo Jeleni Šušanj, koja je učestvovala u finalizaciji cjelokupnoga gramatičkog opisa crnogorskoga jezika i izvršila lekturu i korekturu knjige.

Ova će gramatika biti polazište za nastanak školske gramatike crnogorskoga jezika, namijenjene u prvome redu osnovnom obrazovanju. Osim te školske gramatike u posebnoj publikaciji prikazaće se akcenatski sistem crnogorskoga standardnog jezika.

Autori

FONETIKA I FONOLOGIJA

OSNOVNI POJMOVI I TERMINI

Fonetika je dio jezikoslovlja koji se bavi glasovima. Ime je dobila od grčke riječi *phoné*, koja znači **glas**.

Fonetika opisuje glasove sa fiziološkoga (artikulacijskog) i fizičkoga (akustičkog) aspekta. Svaki glas posjeduje tri elementa: *jačinu*, *visinu* i *boju*. Tim akustičkim (fizičkim) svojstvima glasova bavi se *akustička fonetika*. Dio fonetike koji proučava rad i položaj govornih organa u procesu stvaranja glasova naziva se *artikulacijska fonetika*.

Fonologija je dio jezikoslovlja koji se bavi funkcijom glasova u jeziku. Zato se ona naziva i *funkcionalna fonetika*. Kao što je glas osnovna jedinica fonetike, tako je **fonem** osnovna jedinica fonologije. Fonem je najmanja razlikovna jedinica koja se ne može rastavljati na manje djelove i nema svojega značenja. Razlikovna funkcija fonema, kao njihova osnovna funkcija, sastoji se u tome što fonemi služe za razlikovanje jedinica u čiji sastav ulaze. Riječi *sav* i *suv* npr. razlikuju se po srednjemu fonemu, riječi *sad* i *sat* po finalnome i sl. Distinkcija se može vršiti pojedinim ili svim svojstvima fonema. Npr. fonemi *ś* i *r* razlikuju se po svim artikulacijskim svojstvima, a fonemi *š* i *ž* samo u jednom svojstvu (zvučnost – nezvučnost).

Fonemi se glasovno realizuju kao **foni**. U različitim kontekstima fonemi se mogu različito glasovno realizovati. Različite kontekstualno uslovljene varijante fona nazivaju se **alofoni** (npr. *n* u *nos* i *bingo* ili *m* u *more* i *ambis*, de je njihov različit izgovor uslovljen različitim glasovnim kontekstom u koji stupaju). Kao što se vidi u navedenim primjerima, alofoni ne vrše razlikovnu funkciju.

PODJELA GLASOVA

Prema položaju govornih organa, odnosno prema karakteru prepreke prilikom njihova izgovora, glasovi se u crnogorskome jeziku dijele na **vokale (samoglasnike)**, **konsonante (suglasnike)** i **sonante (glasnike)**.

VOKALI (SAMOGLASNICI)

Vokali ili *samoglasnici* su glasovi pri čijem izgovoru vazдушna struja koja polazi iz pluća prolazi kroz dušnik, pokrećući glasne žice u grkljanu, slobodno (bez prepreka) izlazi kroz usta. Dakle, pri njihovom izgovoru glasne žice trepere, a vazдушna struja slobodno izlazi kroz usni otvor. Pošto se mogu izgovarati sami za sebe i samostalno (bez konsonanata) činiti slog, nazivaju se i samoglasnici.

Vokalski je sistem crnogorskoga standardnog jezika petočlan. Sačinjavaju ga vokali: ***a, e, i, o i u.***

Prema položaju jezika u procesu artikulacije vokala ti glasovi se dijele na vokale prednjega, srednjeg i zadnjega reda.

Pri izgovoru vokala *e* i *i* jezik se kreće prema prednjemu dijelu usne šupljine i uzdiže prema prednjem (tvrdome) nepcu. Zato se oni i zovu *vokali prednjega reda*.

Pri izgovoru vokala *o* i *u* jezik se kreće prema zadnjemu dijelu usnoga otvora i uzdiže prema zadnjemu ili mekom nepcu. Stoga se ta dva vokala zovu *vokali zadnjega reda*.

Vokal *a* je *vokal srednjega reda* jer se jezik pri njegovu izgovoru samo malo povlači unazad – bolje reći, jezik je pri izgovoru toga vokala gotovo nepomičan.

Prema visini jezika u odnosu na nepca tokom artikulacije vokala ti glasovi se dijele na visoke (*i* i *u*), srednje (*e* i *o*) i niske (*a*).

Vokali mogu biti *labijalizovani* i *nelabijalizovani*, u zavisnosti od učešća usana u procesu njihove artikulacije. Labijalizovani vokali su: *o* i *u*, a nelabijalizovani su: *a, e* i *i*.

Svi vokali u crnogorskome standardnom jeziku mogu biti *dugi* i *kratki*.

KONSONANTI (SUGLASNICI)

Za razliku od izgovora vokala, vazдушna struja pri izgovoru konsonanata nailazi na prepreke koje stvara jezik ili donja usna dodirujući se s ostalim (nepokretnim) djelovima govornoga aparata. Na mjestima toga dodira stvaraju se *konsonanti* ili *suglasnici*. Konsonanti ne mogu biti nosioci sloga.

Podjela konsonanata po mjestu tvorbe

Po mjestu tvorbe konsonanti mogu biti:

1. *dvousnjeni (bilabijalni)*: **b, p**
2. *usneno-zubni (labio-dentalni)*: **f**
3. *zubni (dentalni)*: **d, t, z, s, c**
4. *prednjonepčani (palatalni)*: **č, ǰ** (u pismu *đ*), **ž, š, ć, ž** (u pismu *dž*), **š, ž**
5. *zadnjonepčani (velarni)*: **k, g, h**

Podjela konsonanata po načinu tvorbe

Po načinu tvorbe konsonanti mogu biti:

1. *Strujni ili tjesnačni (frikativi)*: **s, z, š, ž, š, ž, f, h**. Pri njihovom izgovoru govorni organi prave tjesnac kroz koji struji vazduh.
2. *Pregradni ili praskavi (eksplozivni)*: **b, p, d, t, g, k**. Pri njihovom izgovoru govorni organi se toliko približavaju da se stvara potpuna prepreka vazdušnoj struji. Kad se vazдушna struja naglo probije kroz tu prepreku, stvara se „prask“ ili „eksplozija“, koja proizvodi navedene glasove.
3. *Polupregradni ili sliveni (afrikati)*: **č, ć, ǰ, ž, c**. Ti glasovi sastoje se od praskavoga (eksplozivnog) i frikativnoga (strujnog) elementa, pa se stoga i zovu *sliveni* ($\check{c} = t + \check{s}$; $\acute{c} = t' + \acute{s}$; $\check{d} = d' + \check{z}$; $d\check{z} = d + \check{z}$; $c = t + s$).

Podjela konsonanata po zvučnosti

Konsonanti se po zvučnosti dijele na *zvučne* i *nezvučne*. Među sonantima i vokalima nema opozicije *zvučnost* – *nezvučnost* jer su i jedni drugi zvučni glasovi. Pri izgovoru svih zvučnih konsonanata glasne žice trepere, dok pri izgovoru nezvučnih konsonanata vazдушna struja ne stvara treperenje glasnih žica. Osim *f, h* i *c*, svi konsonanti imaju realizovane parnjake suprotne po zvučnosti.

Konsonanti *F, γ* i *ʒ* u crnogorskom jeziku, kao i u ostalim štokavskim standardnim jezicima, nijesu realizovani kao fonemi, ali njihovo postojanje u jezičkome sistemu pokazuju kontekstualno uslovljeni izgovori u primjerima poput: *gòlf bi, starac bi, orah bi*, u kojima se javljaju zvučni parnjaci nezvučnih glasova *f, h* i *c*: *F* (u izgovoru: *gòlf bi*), *ʒ* (u izgovoru: *stàraʒ bi*) i *γ* (u izgovoru: *òraγ bi*).

Osim pomenutih zvučnih parnjaka glasova *f*, *h* i *c*, glasovi *đ* i *dž* se u stručnim jezikoslovnim tekstovima bilježe kao: *ǰ* (=dž) i *ǰ̇* (=đ).

Tabela zvučnih i nezvučnih konsonantskih parnjaka u savremenome crnogorskom standardnome jeziku izgleda ovako:

Zvučni	b	g	d	ǰ̇	z	ž	ǰ	ǰ̇	-	-	-
Nezvučni	p	k	t	ć	s	š	ś	č	f	h	c

SONANTI (GLASNICI)

Sonanti ili glasnici su glasovi koji se po artikulaciji nalaze između konsonanata i vokala. Pri izgovoru tih glasova glasne žice trepere, a vazдушna struja lako savladava prepreke nastale dodirrom govornih organa. Njihov izgovor nastaje tokom trajanja prepreke. Postojanje prepreke pri izgovoru približava ih konsonantima, a zvučnost i lakši prolaz vazdušne struje povezuje ih s vokalima.

Podjela sonanata po mjestu tvorbe

Po mjestu tvorbe sonanti mogu biti:

1. *prednjonepčani (palatalni)*: **ǰ** (u pismu *j*), **ǰ̇** (u pismu *lj*) i **ń** (u pismu *nj*)
2. *usmeno-zubni (labiodentalni)*: **v**
3. *alveolarni*: **l**, **r** i **n**
4. *bilabijalni (dvousneni)*: **m**

Po **načinu tvorbe** sonanti *m*, *n* i *ń* su **praskavi**, odnosno **praskavo-nosni** jer nastaju kao i ostali praskavi konsonanti.

Sonant *r* (u nekim slučajevima) može biti nosilac sloga, pa se naziva *slogotvorno*, *samoglasničko* ili *vokalno r*. Javlja se najčešće u jednosložnim riječima *đe* nema vokala, pa preuzima slogotvornu funkciju, npr.: *krv*, *vrh*, *prst*, *krš*, *strv*, *rt* i sl., ali i u dvosložnim i višesložnim riječima, npr.: *strknuti*, *trčati*, *krčati*, *brčkati*, *trljati* i sl. te na početku riječi ispred konsonanata i u riječima dobijenim od njih prefiksacijom, npr.: *rđati*, *zarđati*, *rgati*, *razrgati* i sl.

U stručnim jezikoslovnim tekstovima vokalno *r* obilježava se kao **ɾ**, a sonanti *j*, *lj* i *nj* kao **ǰ** (=j), **ǰ̇** (=lj) i **ń** (=nj).

RAZLIKOVNA OBILJEŽJA GLASOVA

Na osnovu akustičkih svojstava glasova u crnogorskome jeziku može se odrediti deset pari njihovih razlikovnih obilježja:

1. vokalnost – nevokalnost

Vokalnost izaziva treperenje glasnih žica, pri čemu vazдушna struja ne nailazi na prepreku. Vokalnost je obilježje vokala: *a, e, i, o* i *u*.

2. turbulentnost – neturbulentnost

Turbulentnost (šumnost/konsonantnost) izaziva prolazak vazdušne struje kroz prepreke, što stvara izrazit šum. Turbulentnost je obilježje pravih konsonanata: *b, p, d, t, z, s, g, k, ĵ, ć, ž, č, ž, š, ź, ś, f, h* i *c*.

Sonanti su u pogledu tih razlikovnih obilježja neutralni (oni nijesu ni vokali ni konsonanti) jer vazдушna struja prolazi slobodno iako nailazi na prepreku.

3. kompaktnost – nekompaktnost

Kompaktnost nastaje kad se pri izgovoru glasova (čije je ona obilježje) jezik (gornjom površinom ili zadnjim dijelom) opre o nepce (meko ili tvrdo), što stvara prepreku vazdušnoj struji, koja tada, nagomilavajući zvučnu energiju u sredini spektra, proizvodi različite tonove slivene u jedan zvuk. Kompaktnost je obilježje vokala *a*, sonanata *i, l* i *n* te konsonanata *č, ĵ, ž, š, ć, ž, ś, ź, k, g* i *h*.

4. difuznost – nedifuznost

Difuznost nastaje stvaranjem prepreke na prednjem dijelu usnoga otvora – bilo da prepreku stvaraju usne, bilo da je stvara dodir zuba i vrha jezika. Obilježje difuznosti imaju vokali *i* i *u*, sonanti *v, m, n, r* i *l* te konsonanti *b, p, d, t, z, s, c* i *f*.

5. gravisnost – negravisnost

Gravisnost je posljedica nagomilavanja zvučne energije u dubini spektra. Ona je obilježje vokala *o* i *u*, sonanata *v* i *m* i konsonanata *b, p, g, k, f* i *h*.

6. nazalnost – nenazalnost

Nazalnost (nosnost) nastaje kad pri izgovoru glasova vazдушna struja slobodno prolazi kroz nosnu šupljinu. Nazalnost je obilježje sonanata *m*, *n* i *ń*.

7. prekidnost – neprekidnost

Neprekidnost je obilježje glasova pri čijemu izgovoru vazдушna struja slobodno prolazi kroz usni otvor. Neprekidnost je obilježje svih vokala (*a*, *e*, *i*, *o* i *u*), sonanata *v*, *ĩ*, *l* i *ĺ* te konsonanata *z*, *s*, *ž*, *š*, *ž*, *š*, *š* i *h*.

8. zvučnost – nezvučnost

Zvučnost je posljedica treperenja glasnih žica. Vazдушna struja pri izgovoru zvučnih glasova izaziva treperenje glasnih žica, djelimično ulazi u nosni otvor, pa zvučni glasovi imaju i elemenata nazalnosti. Zvučnost je obilježje svih vokala (*a*, *e*, *i*, *o* i *u*), svih sonanata (*v*, *ĩ*, *l*, *ĺ*, *m*, *n*, *ń* i *r*) i konsonanata *b*, *d*, *g*, *ž*, *ž*, *ž* i *š*.

9. stridentnost – nestridentnost

Stridentnost je obilježje glasova pri čijem se izgovoru stvara jak šum, kao posljedica udara vazdušne struje pri prolasku kroz prepreke koje stvaraju govorni organi. Stridentnost je obilježje sonanta *v* i konsonanata *z*, *s*, *ž*, *š*, *ž*, *š*, *š*, *š* i *c*.

10. napetost – nenapetost

Napetost je osobina glasova pri čijem se izgovoru stvara napregnutost (napetost) mišića govornih organa. Pri njihovom izgovoru stvara se jaka zvučna energija, raspoređena duž cijeloga spektra. Ta je osobina obilježje vokala *i* i *u*, sonanata *ĺ*, *ń* i *r* te konsonanata *k*, *p*, *s*, *t*, *ć*, *č*, *f*, *h*, *š* i *š*.

Kao što se vidi, glasovi mogu imati po nekoliko navedenih obilježja. Tako je npr. obilježje vokala *i* vokalnost, difuznost, neprekidnost, zvučnost i napetost, a obilježje konsonanta *k* turbulentnost, kompaktnost, gravisnost, napetost itd.

Razlikovna obilježja uvijek su u binarnome odnosu i utvrđuju se preko *minimalnih parova* fonema. Minimalni par je par fonema koji se razlikuju po jednome razlikovnom obilježju, npr. konsonant *d* je zvučan, a *t* je nezvučan. Tako se glasovi označavaju prisutnošću i odsutnošću obilježja. Svako obilježje podrazumijeva odnos „da – ne“, npr. *a* je kompaktno, a *i* je nekompaktno i sl.

PODJELA RIJEČI NA SLOGOVE

Slog je jezička jedinica koja se sastoji od jednoga ili više fonema izgovorenih tako da predstavljaju jedinstvenu izgovornu cjelinu. Ukoliko je slog sastavljen od jednoga fonema, onda to mora biti vokalski fonem. Svaki slog mora sadržati jedan vokal ili sonant *r* u vokalskoj funkciji, npr.: *ku-ća, pse-to, prst, krš, kru-na, ru-ka* i sl. Dakle, nosilac sloga može biti bilo koji vokal ili sonanti *r* (slučajevi u kojima sonant *r* ima vokalsku funkciju već su opisani) i *m* u uzvicima poput *hm, mhm* i sl., dok konsonanti ne mogu imati slogotvornu funkciju, osim konsonanta *s* u uzvicima poput *pst*. U pozajmljenicama i imenima iz stranih jezika slogotvorni mogu biti i fonemi *l, l̂* i *n*, npr.: *spektakl, šmirgl, gugl, Kremlj, njutn* i sl.

Slog može biti otvoren i zatvoren. **Otvoreni slog** je onaj na čijem se kraju nalazi vokal, npr.: *ne-đe-lja, ku-ća, pje-va-ti* i sl. Ukoliko se slog završava konsonantom ili sonantom, onda je u pitanju **zatvoreni slog**, npr.: *rad-nik, iz-vor, iz-gon* i sl.

Osnovno je pravilo da se slog završava iza vokala, npr.: *gu-še-ni-ca, ru-ka, knji-ga, đe-do-vi-na* i sl. Međutim, u riječima često dolazi do nagomilavanja konsonantskih grupa, pa se granica sloga određuje na dva načina: **glasovno (fonetski)** i **semantički (psihološki)**.

Za određivanje **glasovne (fonetske) granice** između slogova u nagomilanim konsonantskim grupama u sredini riječi potrebno je znati ova pravila:

1. Ukoliko konsonantska grupa počinje frikativom ili afrikatom, granica sloga nalazi se ispred nje, npr.: *ko-šta-ni, za-sta-va, vo-ćka, ku-ćka, me-ćka* i sl.
2. Ako je na prvome mjestu u konsonantskoj grupi praskavi konsonant, a na drugome bilo koji osim sonanata *v, i, l, l̂* ili *r*, granica sloga nalazi se između njih, npr.: *jed-na-ći-na, pred-šed-nik, mot-ka, brat-stvo, lop-ta* i sl.
3. Ukoliko je na drugome mjestu u konsonantskoj grupi koji od sonanata *v, i, l, l̂* ili *r*, a na prvome mjestu bilo koji konsonant (ne i sonanti), granica sloga se tada nalazi ispred takve konsonantske grupe, npr.: *pri-svo-ji-ti, u-to-pli-ti, pre-pri-ća-ti, svi-je-tlje-ti* i sl.
4. Ako je konsonantska grupa sastavljena od dva sonanta, granica sloga nalazi se između njih, npr.: *mur-va, Lim-lja-ni, Pljev-lja, kon-voj* i sl.

To pravilo ne važi u slučajevima kad se na drugom mjestu nalazi sonant *ɨ* iz jekavskoga *je* (je), npr.: *za-vje-tri-na*, *tro-mje-se-čje*, *za-vjet* i sl.

Navedeni kriterijumi za određivanje glasovne (fonetske) granice sloga ne moraju se poklapati sa **psihološkom** ili **semantičkom granicom** između slogova. Na semantičku (psihološku) granicu između slogova ne utiče priroda glasova koji se nalaze u kontaktu, već je ona značenjski uslovljena.

Razilaženje glasovne i psihološke granice javlja se u složenicama đe se lako može odrediti semantička granica između nekadašnjih posebnih djelova složenice, npr.:

- a. glasovna (fonetska) granica: *i-zja-vi-ti*, *i-zja-sni-ti* itd.;
- b. semantička (psihološka) granica: *iz-ja-vi-ti*, *iz-ja-sni-ti* itd.

PRAVILA RASPODJELE FONEMA U KONSONANTSKIM GRUPAMA

Fonemi u konsonantskim grupama imaju ograničenu raspodjelu. Ona zavisi od fonološkoga sastava grupe, položaja konsonantske grupe u riječi i redosljeda fonema u toj grupi.

Ograničenja u raspodjeli fonema unutar konsonantske grupe uslovljena fonološkim sastavom njihovim zavise od sličnosti, istovjetnosti ili različitosti artikulacijsko-akustičkih svojstava pojedinih fonema. Npr. jednu konsonantsku grupu ne mogu činiti dva fonema suprotna po zvučnosti ili dva istovjetna fonema. O tome će više riječi biti u daljem tekstu.

Određene konsonantske grupe fonema mogu stajati u bilo kojem položaju u riječi – u inicijalnome, medijalnom i finalnome. Takva je npr. grupa *rz*: *rzati*, *trzati*, *brz*, čiju fleksibilnost upotrebe u različitim položajima u riječi izaziva priroda fonema *r*. Konsonantske grupe fonema *št* i *žd*, na primjer, mogu stajati u svim pozicijama u riječi: *štap*, *naraštaj*, *plašt* / *žd(e)rati*, *brožditi*, *vožd*. Međutim, neke konsonantske grupe mogu se ostvarivati samo na početku riječi, neke samo na kraju, a neke se realizuju samo u medijalnoj poziciji. Grupa *mp*, recimo, ostvaruje se samo u medijalnoj i finalnoj poziciji, npr.: *štampati*, *kramp* i sl. U domaćoj leksici crnogorskoga jezika konsonantske grupe fonema koje se javljaju u finalnoj poziciji u riječi jesu *st*, *št*, *zd*, *žd* (*gost*, *prišt*, *grozd*, *dažd*). Sve ostale konsonantske grupe koje se javljaju na kraju riječi pokazatelj su da govorni niz u koji spadaju ne pripada fonološkome sistemu štokavskoga jezičkog sistema, odnosno crnogorskoga jezika. Pravila raspodjele konsonantskih fonema u crnogorskome jeziku narušena su prijemom riječi iz stranih jezika. Tako se npr. grupa *kt* može realizovati u svim pozicijama u riječi, ali su te riječi primljene iz stranih jezika: *ktitor*, *kontaktirati*, *pakt*. U fonološkome sistemu crnogorskoga jezika ta se grupa razdvajala *nepostojanim a*, npr.: *nokt(-ø)* > *nokat(-ø)* i sl.

I redosljed fonema utiče na njihov raspored u konsonantskoj grupi. Rečeno je da se npr. konsonantske grupe fonema *št* i *žd* mogu realizovati u svim položajima u riječi.

Međutim, ako zamijenimo njihov redosljed u konsonantskim grupama, viđećemo da se one u izmijenjenome redosljedu ne mogu realizovati (izuzetak čine te grupe koje su tvorbeno uslovljene, npr. *nad-živjeti*).

PRAVILA RASPODJELE FONEMA USLOVLJENA NJIHOVIM AKUSTIČKO-ARTIKULACIJSKIM SVOJSTVIMA

Svojstvo **zvučnost** – **nezvučnost** uslovljava dva pravila raspodjele fonema u konsonantskim grupama:

1. Ispred zvučnoga konsonanta može se realizovati samo zvučni konsonant, npr.:

zdizati < *sdizati*

svadba < *svatba*

zbiti < *sbiti*

zgaziti < *sgaziti*

2. Ispred nezvučnoga konsonanta može se realizovati samo nezvučni konsonant, npr.:

slatko < *sladko*

vrapca < *vrabca*

istrčati < *iztrčati*

opstati < *obstati*

Napomena: U pismu se to pravilo ne primjenjuje kad su u pitanju konsonantske grupe *ds*, *dš*, *dś* i neke riječi i imena iz stranih jezika, npr.: *podstaknuti*, *podšišati*, *podšetiti*, *jurisdikcija*, *Musorgski* i sl., o čemu će više biti riječi u poglavlju o glasovnim promjenama.

Mjesto tvorbe konsonanata uslovljava ova pravila raspodjele fonema u konsonantskim grupama:

1. Ispred palatalnih konsonanata konsonanti *s* i *z* realizuju se kao *š* i *ž*, npr.:

ščepati < *sčepati*

iščeznuti < *isčeznuti* < *izčeznuti*

ražđilitati < *razđilitati*

iždžikljati < *izdžikljati*

mišlju < *mislju*

iščerati < *isčerati*

nošnja < *nosnja*

pažnja < *paznja*

grožđe < *grozđe*

ražđakoniti < *razđakoniti*

2. Konsonanti *s* i *z* ispred *l̂* i *n̂* nastalih jekavskom jotacijom realizuju se kao *s* i *z*, npr.:

ozljeda < *ozlijediti*

sljedeći < *slijediti*

snjegovi < *snijeg*

3. Konsonanti *s* i *z* na kraju prefiksalnoga morfema ispred *l̂* i *n̂* ostaju nepromijenjeni, npr.:

sljubiti

sljuštiti

izljepšati

izljubiti

iznjhati

raznježiti

4. Sonant *n* ispred konsonanta *b* realizuje se kao *m*. Ta glasovna realizacija bilježi se u pismu samo u slučajevima kad se *b* nađe na početku sufiksalnoga morfema izvedenih riječi. Npr.:

stambeni < *stanbeni*

zelembać < *zelenbać*

Istovjetnost ili sličnost artikulacijsko-akustičkih svojstava fonema u konsonantskim grupama uslovljava ova pravila njihove raspodjele:

1. U konsonantskoj skupini ne mogu se realizovati dva istovjetna konsonantska fonema, npr.:

bežični < *bežični* < *bežični*

isisati < *issisati* < *izsisati*

bezvučni < *bezzvučni*

To pravilo ne primjenjuje se u pismu kad je u pitanju grupa *jj* u superlativu: *najjači*, *najjeftiniji*, *najjednostavniji* i sl. te u nekim slučajevima u kojima bi navedena realizacija izazvala poremećaj značenja riječi (o tome više u odjeljku o gubljenju konsonanata).

2. Konsonanti *d* i *t* ne realizuju se u grupama s afrikatima *č*, *ć*, *ž*, *š*, *c*, npr.:

ostaci < *ostatci*

oče < *otče*

simidžija < *simidžija*

čitaću < *čitat ću*

To se pravilo ne realizuje u pismu kad se konsonanti *d* i *t* nađu u riječima na kraju prefiksalnoga morfema u skupinama *tč*, *tc*, *tć*, *dž*, *dž* (više o tome u odjeljku o gubljenju konsonanata).

MORFONOLOGIJA

OSNOVNI POJMOVI I TERMINI

Morfonologija (morfofonologija) je oblast gramatike koja proučava fonološki sistem nekoga jezika i promjene elemenata toga sistema koje su izazvane promjenom oblika riječi i tvorbe riječi.

Termin **morfonologija** nastao je spajanjem termina *fonologija* i *morfolologija* jer taj dio gramatike povezuje fonologiju s *morfolologijom* i *tvorbom riječi*. Morfonologija dakle proučava sistem međusobnih odnosa fonologije i morfolologije s tvorbom riječi. Ona ispituje fonološki različite oblike jednoga morfema, koje su uslovljene kontekstom, odnosno ispituje gramatičke (morfološke i tvorbene) uslove koji utiču na pojavu određenoga fonema. Kao sinonim za morfo(fo)nologiju ponekad se upotrebljava i termin *morfo(fo)nematika*. Osnovna jedinica morfonologije jeste **morfonem** ili **morfofonem**. Npr.: krajnje *k* u riječi *junak* različito se kontekstualno realizuje u zavisnosti od oblika i tvorbe riječi: *junak* – *junače* – *junaci* – *junačina* i sl.

AKCENAT

Slogovi u riječi razlikuju se po jačini, visini i dužini izgovora. Posebno naglašavanje tih triju komponenata sloga naziva se **akcenat**. Nosilac akcenta u riječi je slog s naglašenim izgovorom.

U štokavskome sistemu, a samim tim i u crnogorskome jeziku, svi vokali mogu biti dugi i kratki. Vokali mogu mijenjati svoju dužinu (kvantitet) u različitim oblicima jedne iste riječi (npr. *rôg* – *rògovi*, *đe* se isti vokal na istome mjestu u riječi različito izgovara u različitim njezinim oblicima – u konkretnome slučaju u nominativu jednine i nominativu množine).

Akcentatski je sistem crnogorskoga standardnog jezika četvoročlan. Crnogorski jezik poŕeduje dva silazna i dva uzlazna akcenta. Svaki akcenat ima svoj poseban znak za obiljeŕavanje, koji se piŕe iznad vokala u naglaŕenome slogu, a koristi se uglavnom u stručnim i naučnim jezikoslovnim tekstovima. Akcenti se ponekad biljeŕe i u tekstovima druge vrste radi postizanja preciznosti, kao npr. u slučajevima homonimije tipa *kòsa* – *kôsa*, *gràd* – *grâd* i sl.

VRSTE AKCENATA

U crnogorskome standardnom jeziku razlikuju se ovi akcenti:

kratkosilazni	ă	ě	ĩ	đ	ù	ř
dugosilazni	â	ê	î	ô	û	ř
kratkouzlazni	à	è	ì	ò	ù	ř
dugouzlazni	á	é	í	ó	ú	ř

U primjerima tipa *kòsa*, *gràd*, *pàs*, *kùća*, *klàčnica*, *đàvo*, *vjètar*, *pòtreba* i sl. naglašeni slog nalazi se pod **kratkosilaznim** akcentom. U navedenim primjerima naglaŕen je prvi slog, pri čijem izgovoru njegova jačina i visina naglo opadaju.

U riječima *pívo*, *grâd*, *stôg*, *zâbrana*, *sén*, *lâmpa*, *ljút*, *klétva* i sl. takođe je naglaŕen prvi slog. Pri njihovu izgovoru zapaŕa se da je naglašeni slog dug, a da visina i jačina opadaju. Takav naglašeni slog nalazi se pod **dugosilaznim** akcentom.

U primjerima tipa *šékira, lèceti, nèviđelica, òtac, šèđeti, dânas* i sl. akcenat se takođe nalazi na prvom slogu. Taj naglašeni slog je kratak, a njegova visina pri izgovoru ne opada, nego raste, dok mu jačina opada. Takav akcenat naziva se **kratkouzlazni**.

U primjerima tipa *rúka, gláva, národ, mláđiti, vrćeti, ráđiti* i sl. naglašeni (prvi) slog izgovara se dugo, a njegova visina raste, dok mu jačina ošetno opada. Takav akcenat naziva se **dugouzlazni**.

U navedenim primjerima svi akcenti nalaze se na prvome slogu. Međutim, to ne znači da je u crnogorskome standardnom jeziku samo prvi slog naglašen. Ovđe je prvi slog izabran samo radi lakše ilustracije i raspoznavanja akcenata, a u crnogorskome jeziku može biti akcentovan svaki slog, osim posljednjega sloga višesložnih riječi (liše rijetkih izuzetaka koji se tiču nekih tuđica, npr. *koinê, rezimê*). Kao što se iz navedenih primjera vidi, svaki od četiri akcenta u crnogorskome standardnom jeziku ima jasno diferencirana svojstva.

IZGOVOR AKCENATA

Kratkosilazni akcenat karakteriše kratkoća izgovora i naglo i istovremeno opadanje jačine i visine tona, a izgovor sloga koji mu slijedi ošetno je niži. Slog pod **dugosilaznim akcentom** izgovara se dugo, a izražena visina s početka izgovora opada prema kraju istovremeno s jačinom, tako da je izgovor sljedećega sloga niži od sloga pod dugosilaznim akcentom. Izgovor sloga pod **kratkouzlaznim akcentom** je kratak, visina raste, a jačina izgovora opada. Obilježja **dugosilaznoga akcenta** jesu dug izgovor, porast visine i pad jačine. Slog koji se nalazi poslije sloga pod uzlaznim akcentom (bilo da je riječ o dugome bilo o kratkome akcentu) uvijek je na približno istoj tonskoj visini kao i akcentovani slog odnosno njegov završni izgovorni dio.

Pored pomenuta četiri akcenta crnogorski jezik (poput ostala tri štokavska standardna jezika) čuva i **postakcenatske dužine**. Postakcenatske dužine mogu uslijediti poslije bilo koje vrste akcentovanoga sloga, npr.: *prâvī, jùnāk, dõbrī...*

MJESTO AKCENATA I NEAKCENTOVANIH DUŽINA

Riječi se u crnogorskome standardnom jeziku akcentuju prema određenim pravilima. Riječ je o ovim pravilima:

1. Silazni akcenti (i dugi i kratki) mogu se naći samo na prvome slogu u riječi, npr.: *dân, sãn, pjěsma, ñikakav, šěvēr* i sl.
2. Jednosložne riječi imaju samo silazne akcente, npr.: *päs, nôc, lüg, strâh, grâd, skók, křš, rät* i sl.
3. Višesložne riječi mogu imati sve vrste akcenata, npr.: *īstina, klětva, òdgleđati, pročítati, razgráđiti* i sl.

4. Uzlazni akcenti mogu se naći na bilo kojem slogu, osim na posljednjem, npr.: *trčati, čitati, národ, najgledànijī, rukovòdilac, otvòriti* i sl.
5. Akcenat se u crnogorskome standardnom jeziku ne može naći na posljednjem slogu višesložnih riječi.
6. Neakcentovane dužine nalaze se samo u postakcenatskome položaju (iza bilo koje vrste akcenta), npr.: *pústī, dõbrī, crnògorskī, vojnīkā* i sl.

DISTINKTIVNA FUNKCIJA AKCENATA I NEAKCENTOVANIH DUŽINA

Akcentat kao distinktivno obilježje dio je i rječnika i morfologije. Zato se i posmatra kao leksička i kao morfološka pojava. Budući da su akcenti fonološka pojava koja je morfološki uslovljena, tumače se na morfonološkome planu.

Na nivou leksike akcentat služi kao sredstvo za međusobno razlikovanje riječi, npr.: *grād - grād; lük - lük* i sl.

Na nivou morfologije akcentat služi za razlikovanje pojedinih oblika jedne riječi, npr.: *prègazī* (3. lice jed. prezenta glagola *prègazīti*) – *prègazī* (3. lice jednine aorista glagola *prègazīti*) i sl. Istu funkciju imaju i neakcentovane dužine, npr.: *žèna* (nom. jed.) – *žénā* (gen. mn.). [O mjestu akcenta i neakcentovanih dužina više će biti riječi u poglavljima o promjeni pojedinih vrsta riječi.]

NENAGLAŠENE RIJEČI (PROKLITIKE I ENKLITIKE)

U crnogorskome standardnom jeziku, kao i u cijelome štokavskom sistemu, ima riječi bez svoga akcenta. Takve riječi čine akcenatsku cjelinu s riječima ispred ili iza sebe.

Riječi koje nemaju sopstvenoga akcenta pa akcenatsku cjelinu čine s riječju *iza* sebe nazivaju se **proklitike**. Međutim, kad proklitike stoje ispred riječi sa silaznim akcentom, akcentat tih riječi može se prenijeti na proklitiku. Taj prenijeti akcentat može se na proklitici javiti ili kao kratkosilazni ili kao kratkouzlazni. Npr.: *nè znā, nè mislī, prèd kuću, nā vodu, ù grād* i sl. Ukoliko proklitike stoje ispred riječi s uzlaznim akcentom, akcentat tih riječi ne prenosi se na njih.

Proklitike su:

1. **prijedlozi:** svi jednosložni prijedlozi (npr.: *ù kuću, nā vodu, nād njīm, dõ neba* i sl.), dvosložni prijedlozi *među, mimo, preko, oko, pokraj, iza*, prijedlozi s prefiksom *iz-* (npr.: *među njima, mimò kućē, prekò brda, okò kućē, pokrāj brata, izà kućē; iznād kuće;* i sl.).

Jednosložni prijedlozi uz zamjeničke enklitike u akuzativu jednine imaju dugozlazni akcenat, npr.: *ná me, ná te, ná se, ú me, ú se, zá me, zá te, zá se* i sl., dok dvosložni prijedlozi uz njih imaju kratkosilazni akcenat, npr.: *prědā me, prědā te, prědā se, pòdā me, pòdā te, pòdā se* i sl.

2. **veznici:** *dà vidī, ì mī, nì òn* i sl.
3. **rječca *ne*:** *nè znā, nè mislī, nè vidī* i sl.

Riječi koje nemaju sopstvenoga akcenta i akcenatsku cjelinu čine s riječju koja se nalazi *ispred* njih nazivaju se **enklitike**. Za razliku od proklitika, akcenat naglašениh riječi ne može se prenositi na enklitike.

Enklitike su:

1. kraći oblici genitiva, dativa i akuzativa ličnih zamjenica i povratne zamjenice *sebe*;
2. kraći oblici prezenta pomoćnoga glagola *biti*: *sam, si, je / smo, ste, su*;
3. oblici pomoćnoga glagola *biti* u aoristu: *bih, bi, bi / bismo, biste, biše/bi*;
4. kraći oblici prezenta pomoćnoga glagola *htjeti/šćeti*: *ću, ćeš, će / ćemo, ćete, će*;
5. upitna rječca *li*.

GLASOVNE PROMJENE

Glasovi se izgovaraju u većim cjelinama – u slogovima i riječima. U neposrednom dodiru priroda jednoga glasa može uticati na susjedni glas, pa tako dolazi do glasovnih promjena ili glasovnih alternacija (lat. *alternatio* = smjenjivanje, promjena). Glasovi za koje je vezana određena glasovna alternacija nazivaju se **alternanti**.

Glasovne alternacije u crnogorskom jeziku mogu biti različito uslovljene:

1. **fonološki**, npr.: *top-džija* > *tobdžija*; *raz-hladiti* > *rashladiti* i sl., đe susjedni glasovi zbog svoje prirode utiču jedni na druge;
2. **morfološki**, npr.: *vuk* – *vuče*; *snaga* – *snazi*; *momak* – *momka* i sl., đe do glasovne promjene u istoj riječi dolazi usljed promjene njenoga oblika;
3. **tvorbena**, npr.: *drug* – *družina*; *rog* – *ročina*; *ruka* – *ručica* itd., u kojima na promjenu utiče novi glasovni kontekst, oformljen poslije dodavanja sufiksalnoga morfema.

Međutim u brojnim slučajevima glasovne promjene uslovljene su i fonološki (položajno) i morfološki, odnosno tvorbena. Takav je slučaj npr. *kobac* – *kobca* – *kopca*, đe je udruženo nekoliko glasovnih promjena različito uslovljenih: *kobac* – *kobca* (nepostojano *a* izazvano promjenom oblika riječi), *kobca* – *kopca* (jednačenje konsonanata po zvučnosti izazvano promjenom oblika riječi). Navedene fonološke promjene morfološki su uslovljene. Stoga govorimo o glasovnim promjenama kao **morfonološkoj pojavi**.

Glasovne promjene javljaju se u različitim kontekstima:

1. na granici prefiksalnoga morfema i osnove (*opstati* < *obstati*, *ispjevati* < *izpjevati*, *izatkati* < *iz-a-tkati*)
2. na granici osnove i sufiksalnoga morfema (*slatko* < *sladko*, *oraščić* < *orah-čić*, *stambeni* < *stanbeni*)
3. u korijenskome morfemu (*brjegovi* < *brjegovi* < *brijeg*, *ištem* < *iskati*, *junače* < *junake* < *junak-e*)

Neke se glasovne promjene ne bilježe u pismu, kao kad su u pitanju promjene koje se realizuju na granicama dviju riječi (*kroz kuću* – u pismu, a u izgovoru *kròskuću/krosküću*; *kmet bi* – u pismu, a u izgovoru *kmědbi*), ili kad bi došlo do promjene u značenju riječi, npr.: *predturski*, *uzzidati se* (prema *preturski* i *uzidati se*) i sl.

JEDNAČENJE KONSONANATA PO ZVUČNOSTI

Kao što je u odjeljku o podjeli glasova rečeno, konsonantski fonemi se po zvučnosti dijele na zvučne i nezvučne. Svi oni imaju realizovane parnjake suprotne po zvučnosti, osim konsonanata *f*, *h* i *c*.

Kad se konsonanti različiti po zvučnosti nađu jedni pored drugih, prvi od njih mijenja svoju zvučnost upravljajući se prema drugome. Ako je drugi konsonant zvučan, onda se i prvi mijenja u svoj zvučni parnjak. I obrnuto, ako je drugi nezvučan, prvi se konsonant zamjenjuje svojim nezvučnim parnjakom. Takva glasovna promjena naziva se **jednačenje konsonanata po zvučnosti**.

To pravilo ne obuhvata sonante (*v, j, l, l̃, m, n, ŋ* i *r*), koji, iako su svi zvučni, ne utiču na promjenu zvučnosti kontaktnih fonema.

Bilo koji konsonant kad se nađe u kontaktu (u okviru jedne riječi) s konsonantom koji mu je suprotan po zvučnosti prelazi u svoj parnjak. Npr.:

vrabac: *vrabca* > *vrapca*

ob-: *občiniti* > *opčiniti*

baba: *babski* > *bapski*

top: *topdžija* > *tobdžija*

burek: *burekdžija* > *buregdžija*

svat: *svatba* > *svadba*

pod-: *podcijeniti* > *potcijeniti*

raz-: *razhodovati* > *rashodovati*

iz-: *iztrčati* > *istrčati*

smeđ: *smeđkast* > *smečkast*

Jednačenje konsonanata po zvučnosti ne bilježi se u ovim slučajevima:

- a. na granici nenaglašene i naglašene riječi, npr.:

kroz kuću, *nad krovom*, *kod kuće*, *s bratom*, *pod prozor*, *niz polje*,
uz pjesmu i sl.;

- b. kad se zvučni konsonant *d* nađe ispred nezvučnih konsonanata *s*, *š* i *š'*, npr.:

predstavništvo, *predstava*, *odstupanje*, *gradski*, *ljudski*, *odšetati*,
predškolski, *podšišati*, *predšednik*, *potpredšednik*, *podšeći* i sl.;

- c. kad se zvučni konsonant ʒ nađe ispred sufiksalnog morfema *-stv(o)*, kao u riječi *vođstvo*;
- d. u pojedinim slučajevima, koji ne podliježu gubljenju konsonanata (da bi se izbjegle nejasnoće u značenju) – kad se zvučni konsonant *d* nađe ispred nezvučnoga *c*, ne dolazi do jednačenja po zvučnosti, npr.:

jadac – jadca (a ne *jaca* ili *jatca*), *mladac – mladca* (a ne *mlaca* ili *mlatca*), *gladac – gladca* (a ne *glaca* ili *glatca*) i sl.;

- e. u složenim riječima, najčešće pozajmljenicama, kad bi se vršenjem jednačenja po zvučnosti finalnoga konsonanta iz prvoga dijela složenice izgubilo ili poremetilo značenje riječi, npr.:

adherentan, jurisdikcija, nokdaun, adhezija, postdiplomski, subpolarni, predturski, podtekst i sl.;

- f. u nekim stranim imenima i pridjevima koji su od njih izvedeni, npr.:

Habsburgovci, habsburški, Vašington, vašingtonski, hongkonški, Musorgski, Rentgen (samo kad je u pitanju ime, ali ne i aparat *rendgen*), *Midhat* i sl.

JEDNAČENJE KONSONANATA PO MJESTU TVORBE

Jednačenje konsonanata po mjestu tvorbe je glasovna alternacija usljed koje dolazi do promjena u dvijema kategorijama:

1. konsonanti *s* i *z* u položaju ispred palatalnih konsonanata alterniraju sa *š* i *ž*;
2. sonant *n* ispred konsonanta *b* alternira sa sonantom *m*, ali se ta glasovna realizacija bilježi u pismu samo kad se *b* nađe na početku sufiksalnoga morfema izvedenih riječi.

Jednačenje *s, z > š, ž* pred palatalnim konsonantima vrši se:

- a. u izvedenicama, na granici između prefiksalnoga morfema i osnove, npr.:

iščupati (< *isčupati* < *iz-čupati*), *rašćerati* (< *rasćerati* < *raz-ćerati*), *iždžikljati* (< *iz-džikljati*), *ražđžilitati* (< *raz-džžilitati*), *ščućuriti* (< *šćućuriti*), *iščeznuti* (< *isčeznuti* < *izčeznuti*) i sl.;

- b. na granici između osnove i sufiksalnoga morfema, npr.:

pažljiv (< *paz-ljiv*), *nošnja* (< *nos-nja*), *vožnja* (< *voz-nja*), *pašće* (< *pas-će*), *grožđe* (< *grozđe*), *lišće* (< *lisće*), *mašću* (< *masću*), *mišlju* (< *mislju*) i sl.

Jednačenje *s*, *z* > *š*, *ž* ne vrši se:

- a. ako se konsonanti *s* i *z* nađu na kraju prefiksalnoga morfema u izvedenicama čija osnova počinje palatalnim konsonantima *ĺ* i *ň*, npr.:

sljuštiti, sljubiti, izljubiti, razljutiti, raznjihati i sl.;

- b. ako se konsonanti *s* i *z* nađu ispred *ĺ* i *ň* koji su nastali kao produkt jotacije.

posljednji, sljedeći, usljed, sljepoća, sljepački, snjegovit, snježanica, ožljeda, ozljeđivati, raznježiti, iznjedriti i sl.

Ovđe izuzetak predstavlja jedino imenica *šljeme*, koja se i u savremenome jeziku upotrebljava samo u tome obliku, pa je nezamjenljiva oblikom *sljeme*.

Glasovne promjene tipa *šljedeći/sljedeći, pošljednji/pošljednji, šnjegovi/snjegovi, ožljeda/ožljeda* i sl. nijesu uvažene kao standardnojezičke.

Sonant *n* ispred konsonanta *b* alternira sa *m*, npr.:

zelembać, stambeni, prehrambeni, odbrambeni i sl.

Već je rečeno da se ta glasovna promjena bilježi u pismu samo kad se *b* nađe na početku sufiksalnoga morfema izvedenih riječi. Ukoliko se sonant *n* nađe ispred *b* ili *p* na kraju prvoga dijela riječi, ta glasovna promjena ne bilježi se u pismu, npr.:

vanbračni, čukunbaba, vanbrodski, izvanpartijski, jedanput, odjedanput, stranputica, crvenperka itd.

GUBLJENJE KONSONANATA

Kad se jednačenjem konsonanata ili u tvorbi riječi nađu dva ista konsonanta jedan pored drugoga, dolazi do njihova uproščavanja. Takva glasovna promjena naziva se **gubljenje konsonanata**.

Gubljenje konsonanata javlja se u izvedenicama pri udvajanju konsonanata s kraja prefiksalnoga morfema i početka osnove riječi, npr.:

bežični (< *bežični* < *bezžični*), *bezakonje* (< *bezzakonje*), *bestrujni* (< *besstrujni* < *bezstrujni*), *ražalostiti* (< *ražžalostiti* < *razžalostiti*), *rasipati* (< *rassipati* < *razsipati*), *isušiti* (< *issušiti* < *izsušiti*) i sl.

U superlativima pridjeva i priloga koji počinju sonantom *ǰ* glasovna promjena gubljenja udvojenoga *ǰ* na granici između prefiksalnoga morfema i osnove u pismu se ne bilježi. Npr.:

najjači, najjednostavniji, najjunačkiji, najjeftiniji, najjužniji, najjasniji, najjadniji itd.

Takođe, glasovna realizacija gubljenja udvojenoga konsonanta na granici između prefiksalnoga morfema i osnove ne bilježi se u pismu ni u ostalim slučajevima kad bi se time izmijenilo ili izgubilo značenje riječi. Npr.:

naddijalekat, poddijalekat, preddržavni, podtekst, predturski, predturstički, nadtrčati, protivvrjednost, superrevizorski, superrecenzija, vannastavni, postdiplomski, postterapijski i sl.

U tim slučajevima u izgovoru se javljaju udvojeni konsonanti, npr.:

nad:ijalekat, pod:ijalekat, pred:ržavni, pot:ekst, pret:urski, pret:uristički, nat:rčati itd.

Gubljenje konsonanata vrši se i na granici dviju osnova u složenicama koje su nastale prostim srastanjem riječi (bez spojnoga morfema), npr.:

šezdeset (< *šezdeset* < *šestdeset*), *pedeset* (< *peddeset* < *petdeset*) i sl.

Napomena: Iako se po pravilima distribucije udvojeni konsonantski skupovi izgovaraju uprošćeno, gubljenje konsonanata ne treba bilježiti u pismu kad su u pitanju riječi kao *šeststo*, *šeststogodišnjica* i sl., jer bi se time izgubilo značenje navedenih riječi, odnosno utrla bi se razlika između 600 (*šeststo*) i rednoga broja *šesto* (6.) i sl.

Gubljenje konsonanata realizuje se i na granici između osnove i sufiksalnoga morfema, npr.:

ruski (< *ruski*), *sreski* (< *sresski* < *srezski*), *francuski* (< *francuski* < *francuzski*), *pruski* (< *pruski*) i sl.

Ta glasovna promjena obuhvata i konsonante *d* i *t* kad se nađu pred konsonantima *c*, *ć*, *č* i *ž*. Npr.:

oca (< *otca*), *oče* (< *otče*), *gubici* (< *gubitci*), *preci* (< *pretci* < *predci*), *napici* (< *napitci*), *simidžija* (< *simiddžija* < *simitdžija*), *čitaću* (< *čitatću*), *bici* (< *bitci* < *bitki*), *pripovijeci* (< *pripovijetci* < *pripovijetki*) i sl.

Međutim, ako se konsonant *t* nađe na kraju prefiksalnoga morfema u izvedenicama čija osnova počinje konsonantima *c*, *ć* i *č*, gubljenje konsonanata u pismu se ne bilježi, jer bi se time izmijenilo značenje riječi, npr.

otćušnuti (a ne *oćušnuti*), *otcijepiti* (a ne *ocijepiti*), *potcijeniti* (a ne *pocijeniti*), *potcrtati* (a ne *pocrtati*), *otčepiti* (a ne *očepiti*) i sl.

Pri građenju riječi konsonanti *d* i *t* s kraja osnove gube se ispred konsonantske grupe *št*, npr.:

nemaština, hrvaština, gospoština, sloboština, rašta i sl.

Konsonanti *d* i *t* gube se iz grupa *st*, *zd*, *št* i *žd* kad se te grupe nađu ispred konsonanata *b* i *k* i sonanata *l*, *l̂*, *m*, *n* ili *ń*, npr.:

radosna, liska, bolesnik, boravišni, godišnji, pozorišni, nužni, svjetlosni, tazbina, izvrsna, zaliska, bolešljiv, usmeno, očvrnuti, korisnik, strasno, vlasnik, srasla, odrasla i sl.

Konsonantske grupe *st* i *nt* ostaju u pismu neizmijenjene u pridjevima stranoga porijekla izvedenim sufikslnim morfemom *-n(i)* i imenicama koje su izvedene sufikslnim morfemom *-kinj(a)*, npr.:

protestni, azbestni, lingvistkinja, komunistkinja, delinkventni, studentkinja i sl.

Ta glasovna promjena ne bilježi se u pismu kad se konsonant *t* nađe pred sufikslnim morfemima *-stv(o)* i *-sk(i)*, npr.:

bratstvo, hrvatstvo, kmetstvo, zanatstvo, bratski, kmetski, zanatski, hrvatski i sl.

U priložima i pridjevima sa sufikslnim morfemom *-sk(i)* početno *s* iz toga morfema gubi se ako se nađe iza konsonanata *č*, *ć*, *š* i *ž*, npr.:

junački, hajdučki, đevojački, podgorički, nikšički, mladički, plemićki, lupeški, siromaški i sl.

Konsonant *s* iz sufikslnoga morfema *-stv(o)*:

- a. gubi se kad se nađe poslije konsonanata *š* ili *ž*, npr.:

lupeštvo, siromaštvo, društvo, mnoštvo, viteštvo, mnogoboštvo i sl.;

- b. čuva se kad se nađe iza konsonanta *ć* na kraju osnove. Tada i *ć* i *s* ostaju neizmijenjeni, npr.:

preimućstvo, pokućstvo, punomoćstvo, mladićstvo i sl.

PRVA PALATALIZACIJA

Alternacija konsonanata *k*, *g*, *h* : *č*, *ž*, *š* naziva se **prva palatalizacija**. Ta glasovna promjena vrši se pod ovim uslovima:

Kad se konsonanti *k*, *g* i *h* iz korijenskoga morfema nađu ispred gramatičkoga morfema *-e*, prelaze u *č*, *ž* i *š*, i to u ovim kategorijama:

- a. u vokativu jednine imenica muškoga roda, npr.:

konjanik: konjaniče
vrag: vraže
duh: duše

- b. u oblicima prezenta glagola, npr.:

vući: vučem (3. l. mn. vuku)
tući: tučem (3. l. mn. tuku)
moći: možeš (3. l. mn. mogu)

- c. u oblicima aorista, npr.:

pošeci: pòsiječe (1. l. jed. pòšekoh)
postrici: pòstriže (1. l. jed. postrigoh)

Konsonanti *k*, *g* i *h* iz korijenskoga morfema alterniraju sa *č*, *ž* i *š* i pod ovim uslovima:

- a. ispred sufiksalnoga morfema *-an(ø)* u tvorbi pridjeva od imenica, npr.:

muka: mučan
mrak: mračan
briga: brižan
strah: strašan

- b. ispred sufiksalnoga morfema *-n(i)* u tvorbi pridjeva od imenica, npr.:

ruka: ručni
noga: nožni
uho: ušni

- c. ispred sufiksalnoga morfema *-sk(i)* u tvorbi pridjeva od imenica (pri čemu konsonantska grupa *sk* alternira sa *čk*, *šk* i *žk > šk*), npr.:

mučenik: mučenički
vrag: vraški
vlah: vlaški

- d. u imenicama izvedenim od imenica sufiksanim morfemima *-ic(a)*, *-in(a)*, *-etin(a)*, *-ić(ø)*, npr.:

đevojka: đevojčina
stog: stožina
ruka: ručetina
noga: nožetina
streha: strešetina
knjiga: knjižica

ruka: ručica
muha: mušica
jezik: jezičina
prah: prašina
kožuh: kožušina
odlomak: odlomčić
krug: kružić
lopuh: lopušić

- e. u pluralu imenica *oko* i *uho*:

oko: oči – očiju – očima
uho: uši – ušiju – ušima

- f. ispred gramatičkoga morfema *-i(ti)* u tvorbi glagola od imenica, npr.:

skok: skočiti
drug: družiti
strah: strašiti

- g. ispred sufiksalnoga morfema *-stv(o)* konsonanti *k*, *g* i *h* alterniraju sa *š*:

mučenic – mučeničstvo > mučeničtvo > mučeništvo
drug – družstvo > družtvo > društvo
monah – monašstvo > monaštvo

Napomena: Palatalizacija nije obuhvatila konsonante *k*, *g* i *h* na kraju korijenskoga morfema ispred sufiksalnoga morfema *-e* u akuzativu množine imenica jer se ti konsonanti u vrijeme vršenja ove glasovne promjene nijesu nalazili pred navedenim vokalom. Npr.:

junake, oblake, učenike, ruke, muke, kuke, krčage, prijedloge, zaloge,
zadruge, maljuge, orahe, svrhe, snahe i sl.

I konsonanti *c*, *z* i *s* s kraja korijenskoga morfema alterniraju sa *č*, *ž* i *š* pod ovim uslovima:

- a. u vokativu jednine imenica muškoga roda, npr.:

otac: oče (<otče)
vitez: viteže
spas: spaše

- b. pri građenju imenica i pridjeva, npr.:

ptica: ptičica
zec: zečetina

knez: kneževina
Milica: Miličin

Napomena: To pravilo ne obuhvata pridjeve izvedene sufiksom *-in(ø)* od imenica ženskoga roda na *-ačic(-a)*, npr.: *beračica: beračicin; čistačica: čistačicin; spremačica: spremačicin* i sl.

DRUGA PALATALIZACIJA

Alternacija konsonanata *k, g* i *h* (s kraja korijenskoga morfema) ispred morfema *i* sa konsonantima *c, z* i *s* naziva se **druga palatalizacija**.

Druga palatalizacija vrši se u ovim kategorijama:

- a. u nominativu, dativu / instrumentalu / lokativu množine imenica muškoga roda s finalnim *k, g* i *h* u korijenskome morfemu, npr.:

junak: junaci – junacima
momak: momci – momcima
konjanik: konjanici – konjanicima
sirak: siraci – siracima
nalog: nalozi – nalozima
brlog: brlozi – brlozima
prijedlog: prijedlozi – prijedlozima
duh: dusi – dusima
almanah: almanasi – almanasima
orah: orasi – orasima

Kod imenica poput *izdatak, gubitak, boljitač, pregradak* i sl. poslije izvršene druge palatalizacije dolazi do gubljenja konsonanata, pa se u navedenim pađežima u krajnjemu rezultatu dobijaju ovi oblici:

izdatak: izdatci > izdaci – izdatcima > izdacima
gubitak: gubitci > gubici – gubiticima > gubicima
boljitač: boljitci > boljici – boljiticima > boljicima

- b. u dativu / lokativu jednine imenica ženskoga roda s finalnim *k, g* i *h* u korijenskome morfemu, npr.:

muka – mucu
struka – struci
đevojka – đevojci
noga – nozi
podloga – podlozi
briga – brizi

knjiga – knjizi
svrha – svrsi

- c. u imperativu glagola s krajnjim *k*, *g* i *h* u korijenskome morfemu, npr.:

peći: peci
reći: reci
teći: teci

pomoći: pomози
strići: strizi
leći: lezi

Međutim radi očuvanja osnove, odnosno iz semantičkih razloga ili zbog teškoće izgovora pojedinih konsonantskih grupa koja bi bila izazvana drugom palatalizacijom, ta glasovna promjena ne vrši se dosljedno u svim navedenim kategorijama. Odstupanja se javljaju u ovim slučajevima:

- a. Konsonanti *k*, *g* i *h* s kraja korijenskoga morfema u vlastitim imenima ženskoga roda u dativu / lokativu ostaju nepromijenjeni:

Milka – Milki
Mika – Miki
Jovanka – Jovanki
Draga – Dragi

Zaga – Zagi
Blaga – Blagi
Goga – Gogi
Miha – Mihi

- b. Druga palatalizacija ne vrši se u dativu / lokativu jednine zajedničkih imenica stranoga porijekla s osnovom na *k*, *g* i *h* te uopšte kod imenica s tom osnovom ako bi se poslije izvršene glasovne promjene izgubilo ili izmijenilo značenje riječi:

frizerka – frizerki
maska – maski
droga – drogi
doga – dogi
aga – agi

sluga – slugi
duga – dugi
psiha – psihi
snaha – snahi
maćeha – maćehi

- c. Konsonanti *k*, *g* i *h* kad se nađu u grupama *ck*, *čk*, *čk*, *zg* i *sh* ispred morfema *-i* u dativu / lokativu jednine imenica ženskoga roda ne podliježu drugoj palatalizaciji, npr.:

kocka – kocki
bocka – bocki
mačka – mački
tačka – tački
bočka – bočki
kučka – kučki
pračka – prački

vočka – vočki
srečka – srečki
tezga – tezwi
rozga – rozgi
mazga – mazgi
Drezga – Drezgi
Pasha – Pashi

Međutim konsonant *k* iz konsonantske grupe *čk* na kraju korijenskoga morfema imenica muškoga roda u nominativu množine uvijek podliježe drugoj palatalizaciji, npr.:

cvrčak – *cvrčci*
tračak – *tračci*
oblačak – *oblačci*

zračak – *zračci*
zaključak – *zaključci*
sobičak – *sobičci*

- d. Konsonant *k* u grupama *sk* i *šk* u dativu / lokativu jednine imenica ženskoga roda dvojako se upotrebljava – i neizmijenjen i izmijenjen u *c*, npr.:

praska: *praski/prasci*
daska: *daski/dasci*
ljuska: *ljuski/ljusci*
guska: *guski/gusci*
puška: *puški/pušci*
kruška: *kruški/krušci*
vaška: *vaški/vašci*

- e. Konsonant *k* iz konsonantske grupe *tk* u dativu / lokativu jednine nekih imenica ženskoga roda ne alternira sa *c* da ne bi došlo do semantičkih pomjerenja riječi (tipa *tetka* – *tetki* > *tetci* > *teci*), npr.:

čestitka – *čestitki*
rešetka – *rešetki*
došetka – *došetki*
zagonetka – *zagonetki*

šutka – *šutki*
butka – *butki*
motka – *motki*
četka – *četki*

No u slučajevima kao što su *pripovijetka* – *pripovijeci*, *bitka* – *bici* i sl. druga palatalizacija se vrši jer u njima ne dolazi do promjene značenja riječi.

TREĆA PALATALIZACIJA

Alternacija konsonanata *k*, *g* i *h* (s kraja korijenskoga morfema) sa *c*, *z* i *s* ispred sufiksalnoga morfema *-a-* zove se **treća palatalizacija**.

Ta glasovna promjena vrši se pri promjeni perfektivnih glagola prve vrste (s krajnjim *k*, *g* i *h* u korijenskome morfemu) u imperfektivne, pod uticajem sufiksalnoga morfema *-a-*, npr.:

maći (<*mak-ø-ti*>): *mak-a-ti* > *mik-a-ti* > *mic-a-ti*
taći (<*tak-ø-ti*>): *tak-a-ti* > *tik-a-ti* > *tic-a-ti*

Umjesto *e* u korijenskome morfemu tada se pojavljuju sekvence *ije*, *e* i *i*.

Pravilo: *ije, e, i + k, g, h + a* > *ije, e, i + c, z, s + a*

prešeći (<*presjeći*): *pre-sjek-a-ti* > *pre-sijek-a-ti* > *presijecati*

zapeći: *za-pek-a-ti* > *za-pijek-a-ti* > *zapijecati*

oteći: *o-tek-a-ti* > *o-tik-a-ti* > *oticati*

ispreći: *is-preg-a-ti* > *is-prez-a-ti* > *isprezati*

JOTACIJA

Nenepčani i zadnjonepčani konsonanti u kontaktu sa sonantom *ǰ* iz sufiksalnoga morfema u određenim kategorijama alterniraju s palatalnim konsonantima. Ta glasovna promjena naziva se **jotacija**.

Jotacija se vrši u ovim morfološki i tvorbeno uslovljenim okolnostima:

- a. u komparaciji pridjeva, dodavanjem sufiksalnoga morfema *-j(i)* na korijenski morfem, npr.:

d > *đ*: *mlad* – *mlađi*

t > *ć*: *krut* – *krući*

l > *lj*: *bijel* – *bjelji*

n > *nj*: *crn* – *crnji*

s > *š*: *visok* – *viši*

z > *ž*: *nizak* – *niži*

k > *č*: *jak* – *jači*

g > *ž*: *drag* – *draži*

h > *š*: *tih* – *tiši*

b > *blj*: *grub* – *grublji*

p > *plj*: *skup* – *skuplji*

v > *vlj*: *suv* – *svlji*

- b. u oblicima prezenta, dodavanjem sufiksalnoga morfema *-je-* na korijenski morfem, npr.:

d > *đ*: *glodati* – *glođem* (< *glodjem*)

t > *ć*: *metati* – *mećem* (< *metjem*)

l > *lj*: *klati* – *koljem* (< *koljem*)

n > *nj*: *žnjeti* – *žanjem* (< *žanjem*)

s > *š*: *disati* – *dišem* (< *disjem*)

z > *ž*: *nizati* – *nižem* (< *nizjem*)

k > *č*: *skakati* – *skačem* (< *skakjem*)

g > *ž*: *strugati* – *stružem* (< *strugjem*)

h > *š*: *njihati* – *njišem* (< *njisjem*)

b > *blj*: *zobati* – *zobljem* (< *zobjem*)

p > plj: kapati – kapljem (< kapjem)
m > mlj: hramati – hramljem (< hramjem)

c. u trpnom pridjevu i imperfektu, npr.:

d > đ: graditi – građen; građah
t > ć: mlatiti – mlaćen; mlačah
l > lj: soliti – soljen; soljah
n > nj: hraniti – hranjen; hranjah
s > š: kositi – košen; košah
z > ž: paziti – pažen; pažah
b > blj: globiti – globljen; globljah
p > plj: tupiti – tupljen; tupljah
v > vlj: slaviti – slavljen; slavljah
m > mlj: lomiti – lomljen; lomljah

d. u instrumentalu jednine imenica ženskoga roda koje završavaju na nulti morfem, npr.:

gladø – glađu, so(l)ø – solju, smrtø – smrću, vlastø – vlašću, zobø – zoblju, krvø – krvlju i sl.

e. pri građenju zbirnih imenica sufikslnim morfemom *-j(e)*, npr.:

prut – pruće, grozd – grožđe, korijen – korijenje, kamen – kamenje, grob – groblje, grm – grmlje, snop – snoplje, klas – klaše, os – oše i sl.

f. pri građenju pridjeva (od imenica) sufikslnim morfemom *-j(i)*, npr.:

govedo – goveđi, june (junet-a) – juneći, bivo (bivol-a) – bivolji, krava – kravli, brav – bravlji, koza – koži, pas – paši i sl.

g. pri građenju imperfektivnih glagola, npr.:

dosaditi – dosađivati, zabraniti – zabranjivati, sniziti – snižavati, skratiti – skraćivati, dodijeliti – dodjeljivati i sl.

h. Konsonanti *k, g, h* i *c* koji su se jotovali sa *j* iz morfema *-j(e)* i *-j(i)* (ali ne i *-j(i)* pri građenju komparativa) dali su grupe *čj, žj* i *šj*, npr.:

čovjek – čovječji, bog – božji, zec – zečji, stog – ostožje, orah – orašje i sl.

i. Jekavska jotacija obuhvatila je konsonante *d, t, z* i *s* te sonante *n* i *l*, npr.:

t > ć: ćerati, počernica, polećeti
d > đ: đevojka, đed, viđeti
s > š: šekira, šeme, šever

z > ź: *ížesti, íželica*
l > lj: *ljepota, šljem, ljeto*
n > nj: *njedra, njegovati, nježan*

- j. Jekavska jotacija labijala *b, p, m* i *v* prisutna je samo u pojedinim crnogorskim govorima. Stoga oblici kao što su *blježati, obljesiti, pljesma, trpljeti, mljera, mljesto, vljera, življeti* i sl. predstavljaju dijalektizme. Umjesto njih treba bilježiti nejotovane oblike tipa *bježati, trpjati, pjesma, mjera, mjesto, vjera, živjeti* kao jedino ispravne.

PROMJENA L > O

Glas *l* na kraju sloga (i na kraju riječi) mijenja se u *o*. To pravilo ne obuhvata pozajmljenice tipa *bokal, žurnal, gral* i sl.

Promjena *l > o* izvršena je:

- a. na kraju oblika jednine muškoga roda radnoga glagolskog pridjeva, npr.:

znao (< *znal*; ž. r. *znala*; sr. r. *znalo*), *radio* (< *radil*; ž. r. *radila*; sr. r. *radilo*), *kleo* (< *klel*; ž. r. *klela*; sr. r. *klelo*), *rekao* (< *rekal*; ž. r. *rekla*; sr. r. *reklo*), *sijao* (< *sijal*; ž. r. *sijala*; sr. r. *sijalo*), *vijao* (< *vijal*; ž. r. *vijala*; sr. r. *vijalo*), *provijavao* (< *provijaval*; ž. r. *provijavala*; sr. r. *provijavalo*), *bio* (< *bil*; ž. r. *bila*; sr. r. *bilo*), *čuo* (< *čul*; ž. r. *čula*; sr. r. *čulo*), *uzeo* (< *uzel*; ž. r. *uzela*; sr. r. *uzelo*), *uvenuo* (< *uvenul*; ž. r. *uvenula*; sr. r. *uvenulo*), *ćerao* (< *ćeral*; ž. r. *ćerala*; sr. r. *ćeralo*), *šedio, mislio, zgodio, potrčao, prokleo, naduo* i sl.

- b. u imenicama ženskoga roda sa sufiksom *-nic(a)*, npr.:

učionica (< *učilnica*), *vježbaonica* (< *vježbalnica*), *skakaonica* (< *skakalnica*), *radionica* (< *radilnica*), *kladionica* (< *kladilnica*), *čistionica* (< *čistilnica*), *perionica* (< *perilnica*) i sl.

- c. u imenicama muškoga i ženskoga roda koje ispred *o* (< *l*) imaju nepostojano *a*, npr.:

kotao (< *kotal*; nom. mn. *kotlovi*), *posao* (< *posal*; nom. mn. *poslovi*), *ugao* (< *ugal*; nom. mn. *uglovi*), *misao* (< *misal*; nom. mn. *misli*), *uzao* (< *uzal*, gen. jed. *uzla*) i sl.

Promjena *l > o* vrši se i na kraju sloga u imenicama u kojima se ne javlja nepostojano *a* pred glasom *o*. Ako se pred glasom *o* (< *l*) nađe *ije/je*, važi pravilo: ***ije, je + o > io***, npr.:

žaoka (< *žalka*), *dio* (< *dijeo* < *dijel*), *razdio* (< *razdjeo* < *razdjel*), *seoce* (< *selce*), *predio* (< *predjeo* < *predjel*), *soko* (*sokol*), *vo* (< *vol*), *sto* (< *stol*),

so (< *sol*), *veo* (< *vel*), *pepeo* (< *pepel*) i sl. (a ne: *razdjel*, *predjel*, *sokol*, *stol*, *vol*).

Osim imenica *anđeo* (< *anđel*; nom. mn. *anđeli*) i *go* (< *gol*; nom. mn. *golovi*), promjena *l* > *o* nije obuhvatila imenice stranoga porijekla u crnogorskom jeziku, pa se one izgovaraju i pišu s nepromijenjenim finalnim *l*, npr.:

metal, *bokal*, *general*, *maršal*, *fudbal*, *bal*, *kanal*, *konzul*, *admiral*, *žurnal*, *apostol*, *original*, *moral*, *jul* i sl.

Ima u crnogorskom jeziku i nekoliko imenica domaćega porijekla u kojima ta promjena nije izvršena. Takve su npr.:

glagol, *bol*, *val*, *ždral*, *pomol*, *molba*, *bolnica*, *žalba*, *žal* i dr.

Promjena *l* > *o* izvršena je u svim padežima osim nominativa jednine i genitiva množine imenica s morfemom *-lac* u značenju vršioca radnje. Takve su imenice tipa: *molilac*, *nosilac*, *gledalac*, *čitalac*, *rušilac*, *rukovodilac*, *talac*, *pregalac*, *davalac* i sl., npr.:

spasilac – *spasioca* – *spasiocu* – *spasioca* – *spasioče* – *spasiocem* –
spasiocu / *spasioci* – *spasilaca* – *spasiocima* – *spasioce* – *spasioci* –
spasiocima – *spasiocima*

molilac – *molioca* – *moliocu* – *molioca* – *molioče* – *moliocem* – *moliocu* /
molioci – *molilaca* – *moliocima* – *molioce* – *molioci* – *moliocima* – *molio-*
cima i sl.

Ima imenica toga tipa u kojima nije izvršena promjena *l* > *o*. Takve su npr.:

tkalac – *tkalca* – *tkalcu*, *znalac* – *znalca* – *znalcu*, *nevaljalac* – *nevaljalca* –
nevaljalcu, *strijelac* – *strijelca* – *strijelcu* / *strijelci* i sl.

Imenice s morfemom *-ac* koje nemaju značenje vršioca radnje čuvaju na kraju sloga neizmijenjeno *l* u svim padežima, npr.:

bijelac – *bijelca* – *bijelcu* / *bijelci*; *palac* – *palca* – *palcu* / *palci*; *žalac* – *žalca*
– *žalcu* / *žalci*; *kolac* – *kolca* – *kolcu* / *kolci*; *feudalac* – *feudalca* – *feudalcu* /
feudalci; *kozalac* – *kozalca* – *kozalcu* / *kozalci* i sl.

Promjena *l* > *o* gotovo je dosljedno izvršena na kraju nominativa jednine pridjeva muškoga roda neodređenoga vida, npr.:

cio, *čio*, *kišeo*, *veseo*, *debeo*, *okrugao*, *mio* i sl.

Nekoliko se pridjeva u nominativu jednine neodređenoga vida muškoga roda upotrebljava u dubletnome obliku, s neizmijenjenim i s izmijenjenim *l* na kraju, npr.:

smjel – smio, topal – topao, podal – podao.

Pridjevi *bijel* i *ohol* upotrebljavaju se samo u tome obliku (s neizmijenjenim *l*).

Sonant *l* s kraja korijenskoga morfema pridjeva koji u nominativu jednine završavaju na *-an(ø)/-n(i)*, *-n(a)*, *-n(o)* javlja se dvojako:

- a. u nekim pridjevima očuvano je *l* u navedenome položaju, npr.:

stalan, stalni, stalna, stalno; silan, silni, silna, silno; pohvalan, pohvalni, pohvalna, pohvalno; nezahvalan, nezahvalni, nezahvalna, nezahvalno; koralan, koralni, koralna, koralno; lokalan, lokalni, lokalna, lokalno i sl.

- b. u drugim slučajevima *l* je prešlo u *o*, npr.:

misaon, misaoni, misaona, misaono; osion, osioni, osiona, osiono; smisaoni, smisaona, smisaono i sl.

Pridjevi na *-sk(i)* s krajnjim *l* u korijenskome morfemu upotrebljavaju se dvojako. U najvećem broju primjera sonant *l* se očuvao, i to dosljedno u svim pridjevima izvedenim od imenica koje čuvaju taj glas u finalnoj poziciji. Npr.:

sokolski, konzulski, generalski, balski, školski, kolski, fudbalski, italski, admiralski, glagolski i sl.

U manjem broju slučajeva došlo je do promjene *l > o*, npr.:

vlasteoski, anđeoski (oblik *anđelski* s nepromijenjenim *l* koristi se u neprenesenome značenju, npr.: *anđelska krila*), *seoski* (oblik *selski* s nepromijenjenim *l* upotrebljava se jedino ako je sastavni dio naziva, npr. *Novo Selo – novoselski, Donje Selo – donjoselski, konavoski* (<Konavli), *dupioski* (<Dupilo) i sl.

NEPOSTOJANO A

Vokal *a* koji se javlja u jednima, a ne javlja u drugim oblicima iste riječi naziva se **nepostojano a**, npr.: *pas – psa, novac – novca, momak – momka* i sl.

Nepostojano *a* javlja se:

- a. u nominativu jednine i genitivu množine nekih imenica muškoga roda, npr.:

momak – momaka
pas – pasa
sastanak – sastanaka
vrabac – vrabaca
trupac – trupaca

U svim ostalim padežima i u jednini i u množini nepostojano *a* se ne javlja, npr.: *momka, momku, momcima; psa, psima; vrapca, vrapcima* i sl.

- b. u genitivu množine imenica ženskoga i srednjeg roda s konsonantskom grupom na kraju korijenskoga morfema, npr.:

guska – gusaka
tikva – tikava
olovka – olovaka
tačka – tačaka
mačka – mačaka
tetka – tetaka
koplje – kopalja
staklo – stakala
sedlo – sedala
jedro – jedara
stegno – stegana

- c. u nominativu jednine pridjeva neodređenoga vida u muškome rodu između dva krajnja konsonanta u korijenskome morfemu. U svim ostalim oblicima to *a* se ne javlja, npr.:

dobar (dobri, dobra, dobro)
kršan (kršni, kršna, kršno)
šetan (šetni, šetna, šetno)
sitan (sitni, sitna, sitno)
plodan (plodni, plodna, plodno)

- d. u nekim glagolskim oblicima, npr.:

jesam – jesmo
nijesam – nijesmo
strkao – strkla
rekao – rekla
pošao – pošla

UMETNUTO A

Umetnuto a je glas koji se iz distribucijskih razloga (radi izbjegavanja nagomilanih konsonantskih grupa) umeće između prefiksa i osnove ili prijedloga i imenice, pridjeva itd.

Javlja se:

- a. pri građenju glagola pomoću prefiksa *iz-*, *raz-*, *pod-*, *od-*, npr.:
izagnati, razagnati, razapeti, podastrijeti, izabrati, odazvati, odašiljati i sl.
- b. u prijedlozima *s*, *k*, *kroz*, *niz*, *uz* u zavisnosti od početnoga konsonanta u riječi pred kojom se prijedlog nalazi:

- Prijedlog *s* javlja se uvijek s umetnutim *a* kad se iza njega nalazi riječ koja počinje konsonantom *s*, *z*, *š*, *ž*, *ś* i *ź* ili konsonantskom grupom, npr.:

sa sestrom, sa snahom, sa svekrvom, sa svekolikom vojskom, sa svitom, sa stepenica, sa strane; sa zapada, sa zida, sa zvijerima, sa zeljem, sa Zdravkom, sa zastave; sa špijunom, sa šatora, sa štekera, sa šnajderom; sa šetom, sa šemena, sa ševera, sa Šotom; sa ženice, sa Žagorom; sa ženom, sa želuca; sa psom, sa pšenicom i sl. Tako je uvijek i *sa mnom*.

U ostalim slučajevima običniji je taj prijedlog bez umetnutoga *a*, npr.: *s tobom, s njim, s istoka, s lepezom, s ocem* i sl.

- Prijedlog *k* upotrebljava se uvijek s umetnutim *a* na kraju kad se ispred njega nalazi riječ koja počinje konsonantima *k*, *g* i *h* ili konsonantskom grupom, npr.:

ka kući, ka klubu, ka kapiji, ka komandi, ka kapetanu, ka Kosti, ka Klimentima, ka klačnici, ka konju, ka kolu; ka gradu, ka gnijezdu, ka gostima, ka gazdi, ka Gvozdenu, ka govedima; ka haustoru, ka hridi; ka škrinji, ka skutu i sl.

U ostalim slučajevima uobičajena je upotreba toga prijedloga bez umetnutoga *a*, npr.: *k njemu, k paši, k dolovima, k momcima, k meni* i sl.

- Prijedlozi s finalnim konsonantom *z* kad se upotrebljavaju ispred riječi koje počinju konsonantima *s* ili *z* uglavnom imaju umetnuto *a*, npr.:

kroza selo, niza stranu, uza stranu, niza stube, uza stube, niza zid, kroza zid, uza zid, kroza zube i sl.

Ispred riječi s početnim konsonantom *š*, *ś* ili *ž* navedeni prijedlozi upotrebljavaju se dubletno, s umetnutim *a* i bez njega, npr.:

kroza šumu/kroz šumu, uza štrike/uz štrike, kroza školu/kroz školu, niza šljeme/niz šljeme, kroza žbunje/kroz žbunje, kroza žito/kroz žito, kroza seme/kroz seme, uza Šenicu/uz Šenicu i sl.

U ostalim slučajevima prijedlozi o kojima je riječ upotrebljavaju se bez umetnutoga *a*. Npr.: *kroz maglu, niz dolinu, uz brdo* itd.

ASIMILACIJA I DISIMILACIJA VOKALA

Asimilacija je glasovna promjena po kojoj se dva glasa u kontaktu izjednačuju prema zajedničkim svojstvima. Tada glasovno svojstvo jednoga glasa utiče na artikulaciju drugoga glasa. Ako prvi glas utiče na drugi, riječ je o *progresivnoj asimilaciji*. Ako se jednačenje vrši prema drugome glasu, tj. ako se prvi glas upravlja prema drugome, onda je to *regresivna asimilacija*.

U crnogorskome standardnom jeziku ravnopravni su oblici poput: *tvojeg(a)/tvog(a)*, *kojeg(a)/kog(a)*, *mojem(u)/mom(e)*, *pojas/pas* i sl. Kraće varijante navedenih parova nastale su glasovnim putem od dužih oblika, i to djelovanjem asimilacije vokala. Naime poslije gubljenja sonanta *j* vokali *o* i *e* našli su se jedan pored drugoga, nakon čega je uslijedio proces progresivne asimilacije: *tvojeg(a) > tvoeg(a) > tvoog(a)*. U posljednjem slučaju (*pojas/pas*), poslije gubljenja sonanta *j* našli su se u neposrednome dodiru vokali *o* i *a*, ali je do skraćivanja toga oblika došlo pod uticajem regresivne asimilacije: *pojas > poas > paas*. I u jednome i drugom slučaju nakon asimilacije vokala uslijedio je proces **sažimanja vokala**, pod uticajem kojega su dva istovjetna vokala u kontaktu sjedinjena (sažeta) u jedan dugi vokal: *tvojeg(a) > tvoeg(a) > tvoog(a) > tvog(a)*; *pojas > poas > paas > pas* i sl.

Proces suprotan asimilaciji naziva se **disimilacija** ili **razjednačavanje**. To je glasovna promjena po kojoj se dva ista ili srodna glasa u kontaktu (posrednome ili neposrednom) razjednačavaju, tj. postaju različiti. Kao i asimilacija, i disimilacija može biti *progresivna* i *regresivna*, *kontaktna* (ako se razjednačavaju glasovi u neposrednome dodiru) i *distaktna* (ako su obuhvaćeni glasovi koji nijesu u neposrednome kontaktu).

Disimilacijom, kao procesom kojim se eliminiše nagomilavanje istih vokala, objašnjava se postojanje npr. dvostrukih nastavaka u instrumentalu jednine imenica muškoga roda *-om/-em* (npr.: *crtežom – nožem*; *Milošem – Vranešom*), ili dvostrukih morfema za „proširenje“ imenica u pluralu: *-ov/-ev-* (npr. *bojevi – sprejovi*). Kao što se iz navedenih primjera vidi, kad je u slogu koji prethodi tim nastavcima vokal *e*, onda se upotrebljava nastavak s vokalom *o*, i obrnuto.

PRIJEVOJ VOKALA

Pravilna morfonološki uslovljena izmjena korijenskoga vokala naziva se **prijevoj vokala**. Ta glasovna zakonitost obuhvata korijenske vokale *o* i *a*.

Ta promjena može obuhvatiti dva ili više vokala. Javlja se u tvorbi riječi, npr.:

rod – rađati
lom(iti) – zalamati
(u)mor(iti) – umarati

progon(iti) – proganjati
maći (<mak-ø-ti) – micati
taći (<tak-ø-ti) – ticati
tok – teći – oticati

Prijevoj vokala vrši se u skladu s ovim zakonima:

1. Vokal *o* duljenjem u tvorbi riječi alternira s vokalom *á*, kraćenjem u kratko *e*. Ako se usljed tvorbe riječi akcenat s vokala *e* prenosi za jedan slog prema početku riječi, onda kratko *e* alternira s kratkim (neakcentovanim) *i*, npr.: *tók – tèći / potèći – pròticāti* i sl.
2. Vokal *a* u tvorbi riječi kraćenjem alternira s kratkim *i*, npr.: *māći – mīcāti*. Duljenjem u tvorbi riječi vokal *a* alternira s dugim *i*, npr.: *tāći – tīcati*.

POKRETNI VOKALI

Pokretni vokali su vokali *a*, *e* i *u* koji se javljaju na kraju pojedinih riječi ili oblika riječi i ne utiču na njihovo značenje.

Pokretni vokal *a* javlja se:

1. na kraju priloga, npr.: *tad – tada, sad – sada, kad – kada, kud – kuda* i sl.
2. na kraju genitiva jednine pridjeva, zamjenica i brojeva, npr.: *dobrog – dobroga, lijepog – lijepoga; svo(je)g – svo(je)ga, tog – toga; jednog – jednoga, prvog – prvoga* i sl.
3. na kraju dativa, instrumentala i lokativa množine pridjeva, zamjenica i brojeva, npr.: *dobri(je)m – dobri(je)ma, lijepi(je)m – lijepi(je)ma; svoji(je)m – svoji(je)ma, ti(je)m – ti(je)ma; jedni(je)m – jedni(je)ma, prvi(je)m – prvi(je)ma* i sl.

Pokretni vokali *e* i *u* javljaju se u dativu jednine pridjeva, zamjenica i brojeva, npr.: *dobrom – dobrane, lijepom – lijepome; našem – našem; svo(je)m – svome – svojemu, tom – tome; jednom – jednome, prvom – prvome, trećem – trećemu* i sl.

ALTERNACIJA IJE//JE//E//I

Alternacija *ije//je//e//i* na mjestu *jata* (ě) dešava se u korijenskoj morfemu.

Na alternantima *jata* mogu se naći sva četiri akcenta, u zavisnosti od položaja u riječi. U odnosu na ekavski ili ikavski akcenat, akcenti ijekavskih govora izgledaju ovako: 1. Kad je u ikavskome i ekavskom na alternantu *jata* kratki (uzlazni ili silazni) akcenat, isti akcenat je i u ijekavskom, npr.: *sèkira – sikira – šèkira; dèd – đid – đèd*; 2. Kad je na ekavskome i ikavskom alternantu *jata* dugosilazni akcenat, na

ijekavskome je kratkosilazni, npr.: *svēt – svît – svïjet; brêg – brîg – brïjeg*; 3. Kad je na ekavskome i ikavskom alternantu *jata* dugouzlazni akcenat, na ijekavskome je kratkouzlazni, na drugome slogu toga alternanta, npr.: *bêda – bida – bijêda* i sl.

Alternacija ije//je javlja se:

1. u imenicama:

- muškoga roda s množinskim morfemom *-ov/-ev-*, npr.:

svïjet – svjêtovi
cvïjet – cvjêtovi
lïjek – ljêkovi
snïjeg – snjêgovi

- srednjega roda u čijoj se promjeni javljaju morfemi *-et-* i *-es-*, npr.:

dijête – djèteta > ðèteta
tïjelo – tjelèsa

- ženskoga roda kod kojih se u genitivu množine javlja nepostojano *a*, npr.:

prïpovijetka – prïpovjedākā

Napomena: U grupama *sije > sje*, *zije > zje*, *dije > dje*, *tije > tje* i *cije > cje* dolazi do jotacije *še, že, ðe, će* u skladu s pravilima objašnjenim u odjeljku o toj glasovnoj promjeni.

2. u tvorbi nesvršenih glagola od svršenih sufikslnim morfemima *-jiva-* i *-java-*, npr.:

pobijèditi – pobjeđivati
osvijètliti – osvjetljāvati
prosvijètiti – prosvjećivati

3. u komparaciji pridjeva i priloga, npr.:

bïjel – bjèljī – bjèljē
lïjep – ljèpšī – ljèpšē
bijèsno – bjèšnje

4. u derivaciji:

-a: *ozlijèditi – òzljeda*
-ač: *pripovijèdati – pripovjèdāč*
-ad: *zvïjer – zvjèrād*
-ak: *lïjevi – ljèvāk*

-an:	<i>žlijèzda – žljèzdanī</i>
-ar:	<i>cvìjet – cvjècār</i>
-ara:	<i>mlijèko – mljèkara</i>
-aš:	<i>bìjel – bjèlāš</i>
-ica:	<i>svijèća – svjèćica</i>
-ičast:	<i>bìjel – bjèličāst</i>
-ić:	<i>slìjep – sljèpīć</i>
-ina:	<i>bìjel – bjelīna</i>
-kast:	<i>bìjel – bjèlkāst</i>
-ljiv:	<i>promijèniti – promjènljiv</i>
-nik:	<i>vìjest – vjèsnīk</i>
-ota:	<i>lìjep – ljepòta</i>
-telj:	<i>iscijèliti – iscjèlitelj</i>
-urina:	<i>zvižèzda – zvjezdùrina</i>
-uškast:	<i>lìjep – ljèpuškāst</i>

5. u složenicama:

sijeno – šenòkos
čijev – čjèvovod
lìjevi – ljèvòrukī

Alternacija ije//e javlja se iza *r* kojem prethodi konsonant iz korijenskoga morfe-
ma:

1. u imenicama:

- muškoga roda s množinskim morfemom *-ov/-ev-*, npr.:

brìjeg – brègovi
crìjep – crèpovi
grìjeh – grèhovi

- srednjega roda u čijoj se promjeni javljaju morfemi *-et-* i *-en-*, npr.:

ždrìjebe – ždrèbeta
vrijème – vrèmena

2. u tvorbi nesvršenih glagola od svršenih sufikslnim morfemima *-jiva-* i *-java-*, npr.:

unaprijèditi – unapredīvati
ogrijèšiti – ogrešāvati
upotrijèbiti – upotrebljāvati

3. u komparaciji pridjeva i priloga, npr.:

trìjezan – trèžnjī – trèžnje
vrijédan – vrèdnijī – vrèdnijē

4. u derivaciji:

-ota: *grìjeh – grehòta*
-oća: *vrijedan – vrednòća*
-ica: *strijèla – strèlica*
-ad: *ždrìjebe – ždrèbād*
-ovit: *brìjeg – bregòvit* i sl.

Alternacija ije//je//i vrši se uvijek u skladu s pravilom **ije//je + j, o (<l) > i**, npr.:

viđeti – vīdio
lèceti – lètio
dōnijeti – dōnio
dijèliti – diòba
smìjeh – smijati se

Alternacija je//ije javlja se:

1. u građenju nesvršenih glagola od svršenih:

nàšeći – nasijècati
pòšeći – posijècati
dogòrjeti – dogorijèvati
odòljjeti – odolijèvati

2. u prezentu, imperativu i 2. i 3. licu jednine aorista glagola dobijenih prefiksacijom glagola *šeći*, npr.:

pòšeći – posijèčem – posijèci – pòsiječe
zašeći – zasiječem – zasijeci – zasiječe

Alternacija e//ije javlja se u:

1. u imenicama na nulti morfem nastalim od glagola s prefikslnim morfemom *pre-*, npr.:

predlòžiti – prijèdlog
prepísati – prijèpis
prevòziti – prijèvoz
prekòriti – prijèkor

2. u građenju nesvršenih glagola od svršenih, npr.:

lèći – lijègati

zapèći – zapijècati

prolèćeti – prolijètati

Alternacija i//ije vrši se u građenju nesvršenih glagola od svršenih, npr.:

pròliti – prolijèvati

pòkriti – pokrijèvati

sàliti – salijèvati

MORFOLOGIJA

OSNOVNI POJMOVI I TERMINI

Morfologija je dio jezikoslovlja koji se bavi riječima, njihovim vrstama, oblicima i tvorbom. Ime je dobila od grč. riječi *morphé* (oblik) i *lógos* (nauka, riječ, govor).

Osnovna jedinica morfologije je **morfem**. To je najmanja jezička jedinica koja ima sopstveno značenje.

Postoje dvije vrste morfema. Od jednih se grade različiti oblici iste riječi, a od drugih se grade nove riječi.

Morfem se može definisati i kao najmanji dio riječi s posebnim značenjem. Riječ se može sastojati od više morfema (npr. *pre-velik-ø*). Analogno terminima *fon*, *alofon*, *fonem* u fonologiji, u morfologiji postoje termini **morf**, **alomorf**, **morfem**. Morfe mi se realizuju kao **morfi**. To su dakle jedinice koje su nezavisne jedne od drugih. Njihove različite realizacije nazivaju se **alomorfi**. Oni su jedinice istoga **morfema**. Npr. jedinice *vuk-* (nom. jed. *vuk-ø*), *vuč-* (vok. jed. *vuč-e*) i *vuc-* (nom. mn. *vuc-i*) nezavisno jedna od druge predstavljaju *morfe*; jedne u odnosu na druge predstavljaju *alomorfe*; a kad pripadaju istoj jedinici, predstavljaju *morfem*. Njihovi različiti segmenti *k*, *č* i *c* su *morfonemi*.

MORFOLOŠKE KATEGORIJE

Morfološke kategorije mogu se definisati kao gramatičke kategorije kojima pripadaju riječi ili njihovi oblici prema svojoj tvorbi. Morfološkim kategorijama uspostavljaju se veze među riječima. Te se veze uspostavljaju **gramatičkim morfemima (nastavcima)**. Devet je morfoloških kategorija:

1. **Kategorija riječi.** Po njoj se razlikuju: imenice (*đak*), zamjenice (*on*), pridjevi (*dobar*), brojevi (*jedan*), glagoli (*učiti*), prilozi (*dobro*), prijedlozi (*na*), uzvici (*oh*), veznici (*i*) i rječce (*baš*).
2. **Kategorija broja.** Po njoj se razlikuju jednina (*dobar- \emptyset đak- \emptyset uč-i- \emptyset*) i množina (*dobr-i đac-i uč- \emptyset -e*).
3. **Kategorija padeža.** Po njoj se razlikuju padeži: nominativ (*đak- \emptyset – đac-i*), genitiv (*đak-a – đak- \bar{a}*), dativ (*đak-u – đac-ima*), akuzativ (*đak-a – đak-e*), vokativ (*đać-e – đac-i*), instrumental (*đak-om – đac-ima*) i lokativ (*đak-u – đac-ima*).
4. **Kategorija roda.** Po njoj se razlikuje muški rod (*fin- \emptyset čovjek- \emptyset*), ženski rod (*fin-a žen-a*) i srednji rod (*fin-o dijete- \emptyset*).
5. **Kategorija vida.** Po njoj se razlikuje svršeni vid (*pročitati*) i nesvršeni vid (*čitati*).
6. **Kategorija stanja.** Po njoj se razlikuju aktivni glagolski oblici (*čit-a-o- \emptyset*) i pasivni glagolski oblici (*čit-a-n- \emptyset*).
7. **Kategorija lica.** Po njoj se razlikuju prvo lice (*čit-a-m – čit-a-mo*), drugo lice (*čit-a-š – čit-a-te*) i treće lice (*čit-a- \emptyset – čit-a(j)-u*).
8. **Kategorija vremena.** Po njoj se razlikuje prošlost (*čit-a-o- \emptyset s-am*), sadašnjost (*čit-a-m*) i budućnost (*čit-a-ć-u*).
9. **Kategorija načina.** Po njoj se razlikuje izjava (*Danilo piše.*), zapovijest (*Piši, Danilo!*), mogućnost (*I Danilo bi pisao da ima đe.*) i želja (*Danilo, isplatilo ti se pisanje, dabogda!*).

VRSTE RIJEČI

U crnogorskome jeziku postoji deset vrsta riječi. To su: **imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, glagoli, prilozi, prijedlozi, uzvici, veznici i rječe**. Neke imaju samostalno, a neke nesamostalno značenje. Samostalno značenje imaju riječi koje mogu stajati samostalno. One se nazivaju *punoznačnim riječima*. To su: imenice, pridjevi, glagoli, brojevi i prilozi. Ostale ne mogu stajati samostalno i oslanjaju se na samostalne vrste riječi. Neke su riječi promjenljive, a neke nepromjenljive. Promjenljive su: imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi i glagoli.

Imenice označavaju bića (*čovjek, kokot, pas*), predmete (*šolja, zgrada, međa*), svojstva (*radost, žalost, sreća*) i pojave (*šever, mrak, grom*).

Zamjenice zamjenjuju imena bića, predmeta, svojstava i pojava, odnosno upućuju na imenice kojima se ti pojmovi označavaju (npr.: *ja* – zamjenjuje lice koje govori; *moj* – označava ono što pripada licu koje govori itd.).

Pridjevi označavaju osobine onoga što je označeno imenicom (npr. *vrijedan čovjek, vrijedna žena*).

Brojevi označavaju količinu ili poredak onoga što je označeno imenicom (*tri žene, četvrta kuća*).

Glagoli označavaju radnju (*učiti, čitati, pjevati*), stanje (*radovati se, nadati se, voljeti*) i zbivanje (*sijevati, grmjeti*).

Prilozi označavaju okolnosti (mjesto, vrijeme, način, uzrok, uslov, namjeru) u kojima se vrši ono što je označeno glagolom (*spavati ovđe, ustajati rano, učiti lako*).

Prijedlozi označavaju odnos među riječima (*kucati na mašini, vrabac u ruci*).

Uzvici označavaju stanja, ošućanja i sl. (*oh!, oj!, ao!*).

Veznici označavaju vezu među rečenicama (*On uči i sluša muziku. – Marija i Ivan uče. – To je pametno, ali nemirno dijete.*).

Rječe označavaju stav govornoga lica prema onome što se iznosi rečenicom (*On je, svakako, u pravu! Eto vam prijevoza*).

IMENICE

Rečeno je da su imenice promjenljive riječi koje označavaju bića, predmete, svojstva i pojave. Karakterišu ih gramatičke kategorije roda, broja i padeža.

Po *kategoriji roda* dijele se na **imenice muškoga roda** (*čovjek, stog, konj*), **imenice ženskoga roda** (*žena, stožina, kobila*) i **imenice srednjega roda** (*dijete, ostožje, ždrijebe*). Imenice muškoga roda u nominativu jednine završavaju na *-ø, -o, -e* (*čovjek-ø, stog-ø, konj-ø; Bor-o, Dral-e*). Imenice ženskoga roda u nominativu jednine završavaju na *-a* i *-ø* (*žen-a, radost-ø*), a neke vlastite imenice i na *-e* (*Mare, Stane, Ike*). Imenice srednjega roda u nominativu jednine završavaju na *-e, -o* i *-ø* (*ostožj-e, neb-o, ždrijeb-e-ø*).

Neke imenice imaju dva roda i stoga dvije deklinacije. Takve su npr.: *bol* (ta bol/ taj bol), *svrab(ež)* (taj svrabež/ta svrabež), *kino* (taj kino/to kino), *auto* (taj auto/to auto) i sl.

Treba razlikovati gramatičku kategoriju roda imenica od pola pojma koji one označavaju. Tako npr. imenice *gazda, paša* pripadaju imenicama ženskoga roda tipa *žena, trava* (*gazd-a – žen-a; gazd-e – žen-e; gazd-i – žen-i* i sl.) iako označavaju osobe muškoga pola (npr. *taj gazda, silan paša* i sl.). Isto važi i za muška imena na *-a* (*Nikola, Ilija, Vasilija*).

Gramatička *kategorija broja* imenica iskazana je posebnim nastavcima za jedninu i množinu (*stog-ø – stog-ov-i; žen-a – žen-e; ostožj-e – ostožj-a*).

Gramatička *kategorija padeža* iskazana je različitim padežnim oblicima imenica u jednini i množini.

PODJELA IMENICA PO ZNAČENJU

U crnogorskome jeziku imenice se po značenju, odnosno po sadržaju onoga što imenuju, dijele na šest vrsta:

1. **Vlastite imenice** označavaju imena pojmova koji, po pravilu, nemaju množinu. To su:
 - imena ljudi (i njihovi nadimci): *Vjera, Nikola, Radoslav, Bane, Mile,*

Mato i sl.;

- imena životinja: *Jabučilo, Četalj, Šarov, Zekna, Mrkulja* i sl.;
- geografska imena: *Crna Gora, Boka Kotorska, Bjelopavlići, Cetinje, Evropa* i sl.;
- imena nebeskih tijela: *Zemlja, Sunce, Mars, Ševernjača* i sl.

Napomena: U izuzetnim slučajevima, kad se upotrijebe metaforički – u značenju osobine koju ta imenica posjeduje ili kad se jednom vlastitom imenicom označava više različitih pojmova, te imenice mogu imati množinu, npr.: *Stigla su nam dva Ivana. Crna Gora je dala mnogo Nikaca* (tj. ljudi poput Nikca od Rovina).

2. **Zajedničke imenice** označavaju opšte pojmove, odnosno nazive bića, predmeta i pojava sa zajedničkim osobinama, npr.: *čovjek, žena, dijete; čaša, kuća, ulica, planina; kiša, mećava, snijeg* i sl.
3. **Zbirne imenice** su zajedničke imenice uzete kao cjelina ili skup u kojem se ne izdvaja nijedan član toga skupa, odnosno cjeline, npr.: *cvijeće* (skup cvjetova), *lišće* (skup listova), *pruće* (skup prutova), *đeca* (skup dece) i sl.
4. **Gradivne imenice** su zajedničke imenice kojima se označava neka materija, njen dio ili cjelina, npr.: *voda, varenika, ugalj, srebro, zlato, vino, zemlja* i sl.

Napomena: Te imenice se upotrebljavaju u jednini, osim kad se njima označavaju različite vrste (iste) materije, npr.: *Nijesu ni sva zlata ista*.

5. **Apstraktne imenice** su zajedničke imenice koje označavaju apstraktne, „neopipljive“ pojmove, npr.: *um, pamet, radost, žalost, jad, ljepota, brzina, živost* i sl.

Napomena: Ni apstraktne imenice nemaju množine. Ako se njihovo značenje konkretizuje nekom odredbom ili dopunom, i one mogu imati oblik množine, npr.: *Visine Prokletija putnika ostavljaju bez daha. – Durmitorske ljepote su neopisive*.

6. **Glagolske imenice** grade se od glagola i njima se imenuje radnja, stanje i zbivanje, npr.: *čitanje, gledanje, trčanje; vožnja, potražnja, patnja; seoba, tvorba, dioba* i sl.

Napomena: Glagolske imenice na *-j(e)* i *-j(a)* kazuju proces ili stanje, pa su apstraktnije od imenica na *-b(a)* kojima se kazuje radnja. Stoga glagolske imenice na *-j(e)* i *-j(a)* nemaju množine, osim ako se upotrijebe u kojem konkretnom značenju, kad mogu imati množinski oblik, npr.: *Njihove patnje*

uvijek su me pogađale. Nasuprot njima glagolske imenice na *-b(a)* imaju množinu, npr.: *seobe, tvorbe, diobe, svadbe* i sl.

PROMJENA IMENICA

IMENICE MUŠKOGA RODA

Imenice muškoga roda u crnogorskome jeziku u nominativu jednine imaju završetak *-o, -e* i *-ø*. [Već je rečeno da imenice na *-a* kojima se označavaju bića muškoga pola gramatički pripadaju imenicama ženskoga roda.]

Imenice na *-o* i *-e*

Imenice koje u nominativu jednine imaju nastavak *-o* i *-e* i označavaju bića nemaju oblike množine, a oblik vokativa jednak im je obliku nominativa. Takve su npr.: *striko, babo, dedo, Branko, Vojo, Tale, Drale, Mile, Pavle, Bane, Rade, đele* (hipok.) i sl.

Od njih se razlikuju pozajmljenice u crnogorskome jeziku koje u nominativu jednine imaju završetak *-o* i pripadaju imenicama muškoga roda, a označavaju neživo. Te imenice imaju i oblike množine. Takve su npr.: *kimon-o, tang-o, lot-o, bing-o, indig-o, korz-o* i sl. U jednini se mijenjaju kao i ostale imenice muškoga roda sa završetkom *-o* u nominativu jednine (npr. *kimon-o – kimon-a – kimon-u*), samo što kao imenice koje označavaju neživo imaju akuzativ oblički istovjetan nominativu. Međutim u množini se mijenjaju kao imenice srednjega roda (jed. *kimon-o – mn. kimon-a*).

Napomena: Imenice muškoga roda tipa *kotao, orao, posao; dio, razdio, predio* i sl. ne pripadaju imenicama na *-o*. To su imenice koje završavaju na *-ø*, a *o* u njima nastalo je promjenom *l > o* (npr.: *kotal-ø > kotao-ø – kotal-a*).

Deklinacija imenica na *-o*

N:	strík-o	Pér-o	Vój-o
G:	strík-a	Pér-a	Vój-a
D:	strík-u	Pér-u	Vój-u
A:	strík-a	Pér-a	Vój-a
V:	strík-o	Pêr-o	Vôj-o
I:	strík-om	Pér-om	Vój-om
L:	strík-u	Pér-u	Vój-u

Napomena: Promjena tipa *Péro – Pérē – Péri; Vója – Vójē – Vóji* i sl. nije odlika crnogorskoga jezika. Nastavak *-a* u nominativu množine tih imenica (npr.: *Péra, Vója, Báta, Miša*) takođe nije karakteristika crnogorskoga jezika. Dvosložne vlastite imenice s tim nastavkom u crnogorskome jeziku uvijek imaju kratkosilazni akcenat

(na prvome slogu) i mijenjaju se kao imenice ženskoga roda, tj. gramatički pripadaju imenicama ženskoga roda (npr.: *Säv-a – SäV-ē*; *Mäs-a – Mäs-ē* i sl.).

Deklinacija imenica na *-e*

Za razliku od imenica na *-o* koje u instrumentalu jednine imaju nastavak *-om*, imenice muškoga roda na *-e* imaju u tome padežu nastavak *-em*, npr.:

N:	Míl-e	Rád-e	Bân-e
G:	Míl-a	Rád-a	Bân-a
D:	Míl-u	Rád-u	Bân-u
A:	Míl-a	Rád-a	Bân-a
V:	Míl-e	Râd-e	Bân-e
I:	Míl-em	Rád-em	Bân-em
L:	Míl-u	Rád-u	Bân-u

Napomena: Promjena tipa *Mile – Mileta*; *Rade – Radeta*; *Bane – Baneta* i sl. nije odlika crnogorskoga jezika.

Vlastite imenice iz navedenih dviju paradigmi mogu imati i uzlazne i silazne akcente (*Vójo* i *Vôjo*, *Péro* i *Pêro*, *Ráde* i *Râde*, *Mile* i *Mîle*).

Imenice na *-ø*

Kod imenica muškoga roda, kad označavaju živo, a u nominativu jednine završavaju na *-ø*, akuzativ jednine oblički je istovjetan s genitivom jednine. Kad označavaju neživo, oblik akuzativa jednine istovjetan je s oblikom nominativa jednine.

I jedne i druge imaju oblički istovjetan vokativ i nominativ množine, a u jednini vokativ završava na *-e/-u*. Pravilo da imenice muškoga roda na *-ø* čija osnova završava na nepalatalni konsonant u vokativu imaju *-e* (npr. *ban-e*, *grad-e*, *dan-e* i sl.) i u instrumentalu jednine *-om* (npr. *ban-om*, *grad-om*, *dan-om*), a da imenice te vrste čija osnova završava palatalnim konsonantom u vokativu jednine imaju *-u* (npr. *kralj-u*, *kovač-u* i sl.) i u instrumentalu jednine *-em* (npr. *kralj-em*, *kovač-em*), poremećeno je jezičkom analogijom (nivelacijom). To se pravilo očuvalo kad su u pitanju nastavci instrumentala jednine, a u vezi s nastavcima vokativa jednine očuvalo se samo kod imenica čija osnova završava na *-k*, *-c*, *-g*, *-z*, *-h* i *-s* koji ispred nastavka *-e* alterniraju sa *č*, *ž* i *š* (*vojník-ø*: *vojník-e* > *vojnič-e*; *mjesec-ø*: *mjesec-e* > *mjeseč-e*; *vrag-ø*: *vrag-e* > *vraž-e*; *knez-ø*: *knez-e* > *knež-e*; *duh-ø*: *duh-e* > *duš-e*; *siromah-ø*: *siromah-e* > *siromaš-e*). Odatle je nivelacija uticala da se npr. pored vokativa *Miloš-u* ravnopravno upotrebljava oblik *Miloš-e* (prema *duh – duše*). Nastavak *-e* iz vokativa jednine imenica čija osnova završava nepalatalnim konsonantom proširio se i na ostale osnove, pa se danas ravnopravno upotrebljavaju oblici vokativa na *-e* i na *-u*, ili su čak oblici s nastavkom *-u* prevladali, npr.: *dan-ø*: *dan-u/dan-e*; *međed-ø*: *međed-u/međed-e*; *telefon-ø*: *telefon-u/telefon-e* i sl.

Imenice muškoga roda čija osnova završava sonantom *r* najčešće imaju dvojake nastavke za vokativ jednine (-*u/-e*) i za instrumental jednine (-*em/-om*), npr.: *pisar-ø: pisar-u/pisar-e // pisar-em/pisar-om*; *serdar-ø: serdar-u/serdar-e // serdar-em/serdar-om* i sl.

Deklinacija imenica na -ø

živo

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	mèdèd-ø	mèdèd-i
G:	mèdèd-a	mèdèd-ā
D:	mèdèd-u	mèdèd-ima
A:	mèdèd-a	mèdèd-e
V:	mèdèd-e/-u	mèdèd-i
I:	mèdèd-om	mèdèd-ima
L:	mèdèd-u	mèdèd-ima

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	pjevāč-ø	pjevāč-i
G:	pjevāč-a	pjevāč-ā
D:	pjevāč-u	pjevāč-ima
A:	pjevāč-a	pjevāč-e
V:	pjevāč-u	pjevāč-i
I:	pjevāč-em	pjevāč-ima
L:	pjevāč-u	pjevāč-ima

neživo

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	telèfōn-ø	telefōn-i
G:	telefōn-a	telefōn-ā
D:	telefōn-u	telefōn-ima
A:	telèfōn-ø	telefōn-e
V:	telefōn-e/-u	telefōn-i
I:	telefōn-om	telefōn-ima
L:	telefōn-u	telefōn-ima

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	ogrťāč-ø	ogrťāč-i
G:	ogrťāč-a	ogrťāč-ā
D:	ogrťāč-u	ogrťāč-ima
A:	ogrťāč-ø	ogrťāč-e
V:	ogrťāč-u	ogrťāč-i
I:	ogrťāč-em	ogrťāč-ima
L:	ogrťāč-u	ogrťāč-ima

Već je rečeno da konsonanti *k*, *g* i *h* s kraja osnove imenica muškoga roda u vokativu jednine ispred nastavka *-e* alterniraju sa *č*, *ž* i *š*. (Ista alternacija odnosi se i na konsonante *c*, *z* i *s* u tome položaju.) Ti konsonanti u nominativu množine istih imenica ispred nastavka *-i* alterniraju sa *c*, *z* i *s* (npr.: *vojnīk-ø*: *vojnīk-i* > *vojnīc-i*; *sociolog-ø*: *sociolog-i* > *socioloz-i*; *siromah-ø*: *siromah-i* > *siromas-i*). O toj i ostalim glasovnim promjenama bilo je više riječi u odjeljku o morfonologiji.

Imenica *čovjek-ø* u množini ima osnovu *ljud-*: *ljud-i*, *ljud-ī*, *ljud-ima* itd. Takve različite osnove nazivaju se **supletivne osnove**.

Imenice *prst*, *nokat* i *gost* u genitivu množine imaju trojake nastavke *-a*, *-i* i *-iju*: *prsta*, *prsti* i *prstiju*; *nokata*, *nokti* i *noktiju*; *gosta*, *gosti* i *gostiju*. Genitivni nastavak *-a* imenica *gost* i *prst* potisnut je iz standardnoga crnogorskog jezika.

Većina jednosložnih imenica muškoga roda u crnogorskome jeziku između osnove i padežnih nastavaka za množinu ima morfem *-ov/-ev-*. Morfem *-ev-* imaju imenice čija osnova završava palatalnim konsonantom, a morfem *-ov-* imenice čija osnova završava ostalim konsonantima, npr.: *dub-ø* – *dub-ov-i*; *grad-ø* – *grad-ov-i*; *kralj-ø* – *kralj-ev-i*; *bič-ø* – *bič-ev-i* i sl. Međutim neke jednosložne imenice muškoga roda nemaju toga množinskoga morfema, npr.: *dan-i*, *konj-i*, *zub-i*, *đak-i* > *đac-i*, *mrav-i*, *prst-i*, *brav-i*, *gost-i*, *pās-i* > *ps-i*, *jad-i*, *krak-i* > *krac-i*, *zrak-i* > *zrac-i* i jednosložne imenice muškoga roda koje označavaju imena naroda: *Rus-i*, *Srb-i*, *Čes-i*, *Grk-i* > *Grc-i*, *Rom-i* i sl. Neke pak jednosložne imenice muškoga roda imaju množinske oblike s množinskim morfemom *-ov/-ev-* i bez njega, npr.: *vuk-ø*: *vuk-ov-i/vuc-i*; *duh-ø*: *duh-ov-i/dus-i*; *miš-ø*: *miš-ev-i/miš-i*; *brk-ø*: *brk-ov-i/brc-i*; *znak-ø*: *znak-ov-i/znac-i*; *zvuk-ø*: *zvuk-ov-i/zvuc-i*. Dvosložne i trosložne imenice s nepostojanim *a* uglavnom imaju množinski morfem *-ov/-ev-*, npr.: *otac-ø*: *otc-ev-i* > *otč-ev-i* > *oč-ev-i*; *vjetar-ø*: *vjetr-ov-i*; *lakat-ø*: *lakt-ov-i*; *kotao-ø*: *kotl-ov-i*; *oganj-ø*: *ognj-ev-i*; *toranj-ø*: *tornj-ev-i*; *sajam-ø*: *sajm-ov-i* i sl. Međutim imenice tipa *vrabac-ø*, *lovac-ø*, *konac-ø* itd. nemaju množinski morfem *-ov/-ev-*. I neke dvosložne imenice (bez nepostojanoga *a*) imaju taj množinski morfem: *golub-ø*: *golub-ov-i*; *vitez-ø*: *vitez-ov-i*; *galeb-ø*: *galeb-ov-i*; *lišaj-ø*: *lišaj-ev-i*; *kolut-ø*: *kolut-ov-i*; *prsten-ø*: *prsten-ov-i*; *pršljen-ø*: *pršljen-ov-i*; *gavran-ø*: *gavran-ov-i*; *soko-ø*: *sokol-ov-i*; *pojas-ø*: *pojas-ev-i*. Imenice koje u osnovi imaju *-ije-*, odnosno *-i-* ako mu slijedi *o < l*, imaju množinski morfem *-ov/-ev-*, pri čemu *-ije/-i-* alternira s *-je-* (videti odjeljak o morfonologiji), npr.: *cvijet-ø*: *cvjet-ov-i*; *svijet-ø*: *svjet-ov-i*; *dio-ø*: *djel-ov-i*; *lijek-ø*: *ljek-ov-i*; *brijeg-ø*: *breg-ov-i*; *drijen-ø*: *dren-ov-i*. (Grupa *rje* pri tome daje *re* kad joj prethodi konsonant.)

Osnova nekih imenica muškoga roda, koje su porijeklom pozajmljenice u crnogorskome jeziku, završava na vokal. Ako ta osnova završava vokalom *-i*, u promjeni se između nje i padežnih nastavaka umeće intervokalno *j*, npr.: *žiri-ø* – *žiri-j-a* – *žiri-j-u* i sl.

I skraćeniice se mijenjaju po padežima, ali se između njihove osnove i nastavaka umeće crtica, npr. *CNP-ø*: *CNP-a*, *CNP-u* i sl.

IMENICE ŽENSKOGA RODA

Imenice ženskoga roda u crnogorskom jeziku završavaju na *-a* i *-ø*, a neke vlastite imenice na *-e*.

Vlastite imenice ženskoga roda na *-e* (npr. *Mare*, *Dese*, *Ike* i sl.) zapravo su imenice na *-a*, a *-e* u nominativu dobile su nivelacijom (analogijom) prema obliku vokativa. Stoga se one mijenjaju po istome obrascu kao i vlastite imenice ženskoga roda na *-a*.

I imenice sa značenjem osoba muškoga pola koje završavaju na *-a* (npr.: *gazda*, *vladika* i sl.) pripadaju imenicama ženskoga roda.

Imenice na *-a*

Imenice ženskoga roda na *-a* mijenjaju se po istome obrascu i kad označavaju živo i kad označavaju neživo. Isti obrazac važi i za imenice sa značenjem osoba muškoga pola na *-a*, kao i za imenice *đeca*, *braća*, *gospoda*, *vlastela* i brojevne imenice na *-ojic-a* (*dvojica*, *obojica*, *trojica*) i *-oric-a* (*petorica*, *šestorica*...).

Deklinacija:

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	žèn-a	žèn-e
G:	žèn-ē	žén-ā
D:	žèn-i	žèn-ama
A:	žèn-u	žèn-e
V:	žèn-o	žèn-e
I:	žèn-ōm	žèn-ama
L:	žèn-i	žèn-ama

Imenice sa značenjem osoba muškoga pola na *-a* u vokativu jednine mogu imati dva nastavka: *-o* i *-a*, npr.: *vladič-o* i *vladič-a*, *sudij-o* i *sudij-a* i sl. Kad označavaju vlastita imena, te imenice imaju samo nastavak *-a* u vokativu, npr.: *Ilij-a*, *Milij-a*, *Nikol-a*, *Mić-a*, *Maš-a* i sl.

Imenice ženskoga roda na *-ic-a* u vokativu jednine imaju nastavak *-e*. Taj nastavak imaju i kad označavaju neživo i kad označavaju živo, bez obzira na to kojega je pola, npr.: *Milic-e*, *Dragic-e*, *učiteljic-e*, *sestric-e*, *asistentic-e*, *kukavic-e*, *izelice-e*, *varalic-e* i sl. Imenice ženskoga roda na *-kinj-a*, koje označavaju profesiju ili zanimanje, u vokativu jednine imaju nastavak *-o*, npr.: *asistentkinj-o* i sl.

Vlastite višesložne imenice ženskoga roda koje ne završavaju na *-ic-a* imaju u vokativu nastavak *-a*, npr.: *Milen-a*, *Màrij-a*, *Brânk-a*, *Miluš-a* i sl.

Vlastite dvosložne imenice ženskoga roda s kratkim akcentom imaju u vokativu nastavak *-a*, npr.: *Mik-a*, *Vjër-a*, *Grän-a*, *Mil-ā*, *Näđ-a* i sl.

Vlastite dvosložne imenice ženskoga roda s dugim akcentom imaju u vokativu nastavak *-o* i *-e*, npr.: nom. *Vër-a* – vok. *Vër-e/Vër-o*; nom. *Mil-a* – vok. *Mil-e/Mil-o*; nom. *Stán-a* – vok. *Stán-e/Stán-o*; nom. *Jél-a* – vok. *Jél-e/Jél-o* i sl. Ako pak završavaju na konsonantski skup i pritom imaju silazne akcente, i one u vokativu jednine imaju nastavak *-a*, npr.: *Júlk-a*, *Ólg-a*, *Šind-á*, *Đürđ-a* i sl.

Konsonanti *k*, *g* i *h* s kraja osnove imenica ženskoga roda u dativu i lokativu jednine alterniraju sa *c*, *z* i *s*, npr.: *ruk-a* – *ruc-i*, *muk-a* – *muc-i*, *Amerik-a* – *Americ-i*, *Rijek-a* – *Rijeci*; *nog-a* – *noz-i*, *snag-a* – *snaz-i*, *Požeg-a* – *Požez-i*; *epoh-a* – *epos-i*, *svrh-a* – *svrs-i* i sl. Ta alternacija nije obuhvatila: a) neke zajedničke imenice u kojima bi uglavnom došlo do promjene značenja, npr.: *kik-a* – *kik-i*, *šik-a* – *šik-i*, *tuk-a* – *tuk-i*, *sag-a* – *sag-i*, *koleg-a* – *koleg-i*, *kacig-a* – *kacig-i*, *lig-a* – *lig-i*, *drog-a* – *drog-i*, *sfing-a* – *sfing-i*, *tog-a* – *tog-i*, *čerg-a* – *čerg-i*, *dug-a* – *dug-i*, *fug-a* – *fug-i*, *psih-a* – *psih-i*, *sinegdoh-a* – *sinegdoh-i*, *maćeh-a* – *maćeh-i*, *snah-a* – *snah-i*; b) hipokoristike, npr.: *sek-a* – *sek-i*, *bak-a* – *bak-i*, *kok-a* – *kok-i*, *rog-a* – *rog-i*; c) vlastita imena (bez obzira na pol), npr.: *Julk-a* – *Julk-i*, *Milk-a* – *Milk-i*, *Luk-a* – *Luk-i*, *Nik-a* – *Nik-i*, *Mik-a* – *Mik-i*, *Olg-a* – *Olg-i*, *Drag-a* – *Drag-i*, *Mih-a* – *Mih-i*; d) imenice ženskoga roda koje označavaju pripadnice naroda, država ili geografskih prostranstava, npr.: *Crnogork-a* – *Crnogork-i*, *Hercegovk-a* – *Hercegovk-i*, *Bjelopoljk-a* – *Bjelopoljk-i*, *Cetinjank-a* – *Cetinjank-i*, *Evropljank-a* – *Evropljank-i*; e) neka geografska imena, npr.: *Bok-a* – *Bok-i*, *Krk-a* – *Krk-i*, *Mek-a* – *Mek-i*, *Volg-a* – *Volg-i*; f) imenice čija osnova završava na *-ck-*, *-čk-*, *-čk-*, *-zg-* i *-sh-*, npr.: *kock-a* – *kock-i*, *bock-a* – *bock-i*, *mačk-a* – *mačk-i*, *tačk-a* – *tačk-i*, *bočk-a* – *bočk-i*, *kučk-a* – *kučk-i*, *pračk-a* – *pračk-i*, *vočk-a* – *vočk-i*, *srečk-a* – *srečk-i*, *mazg-a* – *mazg-i*, *Drezg-a* – *Drezg-i*, *tezg-a* – *tezg-i*, *rozg-a* – *rozg-i*, *Pash-a* – *Pash-i*.

Imenice ženskoga roda čija osnova završava konsonantskom grupom *tk* u dativu i lokativu jednine mogu imati (na kraju osnove) i *c* (< *tc* < *tk*) i *tk*, npr.: *bitk-a* – *bic-i*/*bitk-i*, *pripovijetk-a* – *pripovijec-i*/*pripovijetk-i* i sl. No ako bi ta alternacija (*tk* > *c*) izazvala promjenu značenja ili pak nejasnoće u značenju, konsonantska grupa *tk* s kraja osnove tih imenica ostaće nepromijenjena, npr.: *tetk-a* – *tetk-i*, *čestitk-a* – *čestitk-i*, *rešetk-a* – *rešetk-i*, *došetk-a* – *došetk-i*, *krletk-a* – *krletk-i*, *zagonetk-a* – *zagonetk-i*, *patk-a* – *patk-i*, *šutk-a* – *šutk-i*, *butk-a* – *butk-i*, *četk-a* – *četk-i*, *motk-a* – *motk-i* i sl.

Imenice ženskoga roda čija osnova završava konsonantskim grupama *sk* i *šk* u dativu i lokativu jednine mogu imati (na kraju osnove) i neizmijenjene (*sk* i *šk*) i izmijenjene pomenute grupe (*sc* i *šc*), npr.: *prask-a* – *prask-i*/*prasc-i*, *ljusk-a* – *ljusk-i*/*ljusc-i*, *gusk-a* – *gusk-i*/*gusc-i*, *pušk-a* – *pušk-i*/*pušč-i*, *krušk-a* – *krušk-i*/*krušč-i*, *vašk-a* – *vašk-i*/*vašč-i* i sl.

Genitiv množine imenica ženskoga roda čija osnova završava konsonantskom grupom može biti trojak: *-ā* (npr. *katedr-ā*), *-ā* pri čemu se konsonantska grupa s kraja osnove razbija dugim nepostojanim *a* (npr. *pripovjedāk-ā*) i *ī* (npr. *sort-ī*). Međutim nastavak *-ā* bez nepostojanoga *a* koje se javlja u konsonantskoj grupi s kraja osnove tih imenica u savremenome crnogorskom jeziku potisnut je nastavcima *-ī* i *-ā* s nepostojanim *a* u toj konsonantskoj grupi.

Imenice ženskoga roda čija osnova završava konsonantskom grupom *db*, *žb*, *žb*, *žd*, *zn*, *nž*, *mk*, *mp*, *rk*, *vk*, *tl*, *kn*, *ĺk*, *kl*, *pk*, *dr*, *nt*, *rt*, *čm*, *st* i *zm* u savremenome crnogorskom jeziku u genitivu množine imaju uglavnom nastavak *-ī*, npr.: *svadb-a – svadb-i*, *narudžb-a – narudžb-i*, *izložb-a – izložb-i*, *goružd-a – goružd-i*, *kazn-a – kazn-i*, *narandž-a – narandž-i*, *zamk-a – zamk-i*, *klomp-a – klomp-i*, *povork-a – povork-i*, *mišolovk-a – mišolovk-i*, *pertl-a – pertl-i*, *jakn-a – jakn-i*, *boljk-a – boljk-i*, *muštikl-a – muštikl-i*, *klopk-a – klopk-i*, *katedr-a – katedr-i*, *podumijent-a – podumijent-i*, *sort-a – sort-i*, *sačm-a – sačm-i*, *pist-a – pist-i*, *pizm-a – pizm-i* i sl. Te imenice se sasvim rijetko u savremenome crnogorskom jeziku upotrebljavaju (u genitivu množine) s nastavkom *-ā* bez nepostojanoga *a* u konsonantskoj grupi s kraja osnove, dok se s nepostojanim *a* na tome mjestu više ne upotrebljavaju, izuzev oblika *primjedab-a*, *katedar-a*, *čizam-a* i *karat-a*.

Imenice ženskoga roda čija osnova završava grupom *jk* u genitivu množine imaju nastavak *-ī*, npr.: *majk-i*, *bajk-i*, *lujk-i* i sl. Izuzetak čini jedino imenica *đevojka* koja u tome padežu ima nastavak *-ā* s nepostojanim *a* između *j* i *k*: *đevojka-a*.

Imenice ženskoga roda čija osnova završava konsonantskom grupom *vc*, *gr*, *čk*, *nk*, *sk*, *šk*, *tk*, *sm*, *sn*, *šń*, *tr*, *kv* i *gl* u genitivu množine imaju nastavak *-ā* s nepostojanim (dugim) *a* između tih konsonanata, npr.: *ovc-a – ovac-a*, *igr-a – igar-a*, *tačk-a – tačak-a*, *bank-a – banak-a*, *dask-a – dasak-a*, *pušk-a – pušak-a*, *tetk-a – tetak-a*, *pjesm-a – pjesam-a*, *usn-a – usan-a*, *trešnj-a – trešanj-a*, *vatr-a – vatar-a*, *tikv-a – tikav-a*, *tigl-a – tigl-a* i sl.

Imenice ženskoga roda čija osnova završava konsonantskom grupom *ck*, *čk*, *bl*, *tv* u genitivu množine imaju nastavak *-ī* i *-ā* s nepostojanim (dugim) *a* između tih konsonanata, npr.: *kock-a – kock-i/kocak-a*, *plečk-a – plečk-i/plećak-a*, *zublja-a – zublji-i/zubalj-a*, *kletv-a – kletv-i/kletav-a* i sl.

Imenice ženskoga roda na *-a* čija osnova završava konsonantskim grupama *st* i *zd* imaju u genitivu množine nastavak *-ā*, a između tih konsonanata nikad se ne javlja nepostojano *a*, npr.: *last-a*, *krast-a*, *brazd-a*, *zvijezd-a*, *žlijezd-a* i sl.

Imenice *ruk-a*, *nog-a* i *slug-a* u genitivu množine pored nastavka *-ā* imaju i nastavak *-ū*: *ruk-a – ruk-ā/ruk-ū*, *nog-a – nog-ā/nog-ū*, *slug-a – slug-ā/slug-ū*.

Imenice na -ø

Imenice ženskoga roda na -ø imenice su čija osnova završava na konsonant (npr.: *laž, peć, moć*), na konsonantsku grupu (npr.: *kost, mast, čast*) i na *o* koje je nastalo od *l* (npr.: *misao, zamisao*). Konsonantske grupe *sl > so, sn* i *zn* s kraja osnove razdvojene su u nominativu jednine nepostojanim *a* (npr.: *misao-ø – misl-i, zamisao-ø – zamisl-i, plijesan-ø – plijesn-i, bojazan-ø – bojazn-i, sablazan-ø – sablazn-i* i sl.

Deklinacija:

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	mâst-ø	mâst-i
G:	mâst-i	mâst-ī
D:	mâst-i	mâst-ima
A:	mâst-ø	mâst-i
V:	mâst-i	mâst-i
I:	mâšč-u/mâst-i	mâst-ima
L:	mâst-i	mâst-ima

Nastavci instrumentala jednine imenica ženskoga roda na -ø su: *-ju, -u* i *-i*.

Nastavke *-u* i *-i* imaju imenice ženskoga roda čija osnova završava na *ć*: *moć-ø – moć-u/moć-i, noć-ø – noć-i/noć-u* i sl.

Instrumental s nastavkom *-ju/-u* može se koristiti u svim slučajevima, a instrumental s nastavkom *-i* koristi se kad uz njega stoji prijedlog, zamjenica, broj ili pridjev, npr.: *On je to postigao riječju. – S riječju ne možeš, ali riječju možeš. – On je to postigao jednom riječi/riječju. // On je to postigao lijepom riječi/riječju. // On je to postigao tom riječi/riječju.*

Sonant *j* iz nastavka *-ju* izaziva jotaciju nenepčanih konsonanata i konsonantskih grupa s kraja osnove, npr.: *pamet-ø – pameć-u, krv-ø – krvlj-u, glad-ø – glad-u, misao-ø – mišlj-u, mast-ø – mašč-u* i sl. (Videti o tome više u poglavlju o jotaciji.)

Po obrascu promjene imenica ženskoga roda na -ø mijenjaju se i zbirne imenice na *-ad-ø*. Te imenice u instrumentalu jednine imaju samo nastavak *-i* (*prasad-ø – prasad-i, telad-ø – telad-i, momčad-ø – momčad-i*).

Po istome obrascu mijenja se i imenica *kost-ø*. U genitivu množine ta imenica pored nastavka *-ī* ima i nastavak *-ijū*: *kost-ø – kost-ī/kost-ijū*.

I imenice *oko* i *uho* u množini mijenjaju se po obrascu imenica ženskoga roda na -ø. U genitivu množine one pored nastavka *-ī* imaju i nastavak *-ijū*: *oč-i – oč-ī/oč-ijū, uš-i – uš-ī/uš-ijū*.

Imenice *kći* i *mati* u crnogorskome jeziku i u osnovnome obliku glase *šćer* (*kćer*) i *mater*. U instrumentalu jednine imaju nastavke *-i* i *-om*: *šćer-ø* (*kćer-ø*) – *šćer-i* (*kćer-i*)/*šćer-om* (*kćer-om*), *mater-ø* – *mater-i*/*mater-om*.

IMENICE SREDNJEGA RODA

Imenice srednjega roda u crnogorskome jeziku završavaju nastavcima *-o*, *-e* i *-ø*.

Imenice na *-o* i *-e*

Imenice srednjega roda čija osnova završava nenepčanim konsonantom imaju nastavak *-o* u osnovnome obliku (npr.: *sel-o*, *neb-o*, *krd-o* i sl.), a imenice srednjega roda čija osnova završava nepčanim konsonantom imaju nastavak *-e* u osnovnome obliku (npr.: *ostožj-e*, *narječj-e*, *imanj-e*, *cvijeć-e* i sl.). Taj nastavak (*-e*) imaju i neke imenice čija osnova završava na *-c* i *-r* (npr.: *lic-e*, *src-e*, *mor-e*).

Deklinacija:

	<i>jednina</i>		<i>množina</i>	
N:	køl-o	vijèc-e	køl-a	vijèc-a
G:	køl-a	vijèc-a	køl-ā	vijèc-ā
D:	køl-u	vijèc-u	køl-ima	vijèc-ima
A:	køl-o	vijèc-e	køl-a	vijèc-a
V:	køl-o	vijèc-e	køl-a	vijèc-a
I:	køl-om	vijèc-em	køl-ima	vijèc-ima
L:	køl-u	vijèc-u	køl-ima	vijèc-ima

Imenice srednjega roda imaju oblički istovjetan nominativ, akuzativ i vokativ (i u jednini i u množini).

Instrumental jednine imenica srednjega roda na *-o* ima nastavak *-om*, a imenice srednjega roda na *-e* imaju nastavak *-em* u tome padežu. Ti su nastavci uslovljeni palatalnošću, odnosno nepalatalnošću, krajnjega konsonanta.

U genitivu množine imenica srednjega roda na *-o* čija osnova završava konsonantskim grupama javlja se nepostojano *a*, npr.: *stabl-o* – *stabal-a*, *vesl-o* – *vesal-a*, *sidr-o* – *sidar-a* i sl.

Imenice na *-ø*

Nastavkom *-ø* završavaju imenice srednjega roda koje znače nešto mlado ili malo, a *-e* ispred nastavka *-ø* u kosim padežima alternira sa *-et-* i *-en-*, npr. *dojenč-e-ø* – *dojenč-et-a*, *šem-e-ø* – *šem-en-a*. Ako te imenice imaju *ije* kao alternant jata (ě), ono će ispred *-et-* / *-en-* alternirati s *je* (odnosno *e* ako se pred njim nađe konsonantska grupa), npr.: *ždrijeb-e-ø* – *ždreb-et-a*; *vrijem-e-ø* – *vrem-en-a*.

Imenice srednjega roda koje ispred $-\emptyset$ imaju morfem $-e-$ koji u kosim padežima alternira sa $-et-$ umjesto množine imaju zbirne imenice na $-ad-\emptyset$ i mijenjaju se kao imenice ženskoga roda na $-\emptyset$. Imenica *dijet-e- \emptyset* u množini ima oblik zbirne imenice *đec-a* i mijenja se po obrascu jednine imenica ženskoga roda na $-a$.

Deklinacija:

- imenice kod kojih morfem $-e-$ alternira sa $-et-$ u kosim padežima

	<i>jednina</i>
N:	tèl-e- \emptyset
G:	tèl-et-a
D:	tèl-et-u
A:	tèl-e- \emptyset
V:	tèl-e- \emptyset
I:	tèl-et-om
L:	tèl-et-u

- imenice kod kojih morfem $-e-$ alternira sa $-en-$ u kosim padežima

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>	
N:	šëm-e- \emptyset	šëm-en-a	šëm-èn-a
G:	šëm-en-a	šëm-èn-ā	šëm-én-ā
D:	šëm-en-u	šëm-en-ima	šëm-èn-ima
A:	šëm-e- \emptyset	šëm-en-a	šëm-èn-a
V:	šëm-e- \emptyset	šëm-en-a	šëm-èn-a
I:	šëm-en-om	šëm-en-ima	šëm-èn-ima
L:	šëm-en-u	šëm-en-ima	šëm-èn-ima

Neke imenice srednjega roda na $-\emptyset$ čija osnova završava konsonantskom grupom u kojoj je krajnji konsonant c mijenjaju se i po obrascu imenica srednjega roda na $-e$, npr.: *žumanc-e- \emptyset* – *žumanc-et-a* i *žumanc-e* – *žumanc-a*, *rebarc-e- \emptyset* – *rebarc-et-a* i *rebarc-e* – *rebarc-a* i sl. U genitivu množine, kad se mijenjaju kao imenice na $-e$, imaju nepostojano a u konsonantskoj grupi s kraja osnove, npr.: *žumanac-a*, *bjelamac-a*, *jajac-a*, *rebarac-a* i sl.

BROJEVNE IMENICE

Brojevne imenice završavaju na $-ojic-a$ (npr.: *dvojica*, *obojica*, *trojica*), $-oric-a$ (npr.: *četvorica*, *petorica*, *šestorica*), $-oje-\emptyset$ (npr.: *dvoje*, *oboje*, *troje*) i $-or-o$ (npr.: *četvoro*, *petoro*, *šestoro*).

Imenice na *-ojic-a* i *-oric-a*

Brojevne imenice na *-ojic-a* i *-oric-a* stoje uz imenice koje označavaju muški pol, npr.: *dvojica sinova, trojica seljaka, četvorica pješaka* i sl. Imenice, zamjenice i pridjevi koji se na njih odnose stoje u genitivu množine, npr.: *trojica mojih bliskih saradnika, četvorica tvojih dobrih drugova* i sl. Jedino lična zamjenica (takođe u genitivu množine) ide ispred tih brojevnih imenica, npr.: *nas dvojica, njih četvorica* i sl. U kongruenciji one se ponašaju kao imenice srednjega roda množine, npr.: *Obojica su došla; Četvorica su zaplakala*; a u promjeni kao imenice ženskoga roda jednine, npr.: *S obojicom su bili u dobrim odnosima; Začu se glas četvorice ljudi*.

Deklinacija:

N:	dv-òjic-a	pet-òric-a
G:	dv-òjic-ē	pet-òric-ē
D:	dv-òjic-i	pet-òric-i
A:	dv-òjic-u	pet-òric-u
V:	dv-òjic-o	pet-òric-o
I:	dv-òjic-ōm	pet-òric-ōm
L:	dv-òjic-i	pet-òric-i

Imenice na *-oje-ø* i *-or-o*

Brojevne imenice na *-oje-ø* i *-or-o* stoje uz imenice koje označavaju oba pola ili uz imenice koje označavaju podmladak (ljudi ili životinja), npr.: *dvoje ljudi, troje dece, četvoro teladi, šestoro mačadi* i sl. Imenice, zamjenice i pridjevi i uz te brojevne imenice stoje u genitivu množine, a lična zamjenica ide ispred njih, npr.: *dvoje mojih dragih unučadi, šestoro njezine male mačadi* i sl. U kongruenciji se ponašaju kao imenice srednjega roda jednine, npr.: *Pjevalo je dvoje dece; Slijedilo ju je petoro piladi*. Genitiv tih imenica najčešće se upotrebljava u obliku nominativa s prijedlozima.

Deklinacija:

N:	dv-øje-ø	pět-or-o
G:	dv-ó-ga/dv-òjē-ga	pet-ór-ga
D:	dv-ó-ma/dv-òje-ma	pet-ór-ma
A:	dv-øje-ø	pět-or-o
V:	dv-øje-ø	pět-or-o
I:	dv-ó-ma/dv-òjē-ma	pet-ór-ma
L:	dv-ó-ma/dv-òjē-ma	pet-ór-ma

ZAMJENICE

Zamjenice su riječi koje zamjenjuju imena bića, predmeta, svojstava i pojava, odnosno upućuju na imenice kojima se ti pojmovi označavaju.

Po značenju, odnosno po onome na što upućuju, zamjenice se dijele na:

1. **lične (personalne):** *ja; ti; on, ona, ono // mi; vi; oni, one, ona;*
2. **povratne (refleksivne):** *sebe (se);*
3. **prisvojne (posesivne):** *moj, tvoj, njegov, njen/njezin, naš, vaš, njihov;*
4. **povratno-prisvojne (refleksivno-posesivne):** *svoj;*
5. **pokazne (demonstrativne):** *ovaj, taj, onaj, ovakav/ovakvi, takav/takvi, onakav/onakvi, ovoliki, toliki, onoliki;*
6. **upitne (interogativne):** *ko?, što?, čiji?, koji?, kakav?/kakvi?, koliki?;*
7. **odnosne (relativne):** *ko, što, čiji, koji, kakav/kakvi, koliki;*
8. **neodređene (indefinitne):** *neko, nešto, nečiji, nekoji/neki, nekakav/nekakvi, iko, išta, ičiji, ikoji, ikakav/ikakvi, niko, ništa, ničiji, nikoji, nikakav/nikakvi, svako, svašta, svačiji, svakoji/svaki, svakav/svakakvi, đeko, đešto, đečiji, đekav, đekoji, kogođ/kogod, štogod/štogod, čijigođ/čijigod, kakavgođ/kakavgod, kojigođ/kojigod, ko gođ/ko god, što gođ/što god, čiji gođ/čiji god, kakav gođ/kakav god, koji gođ/koji god, ma ko, ma što, ma čiji, ma kakav, ma koji, bilo ko, bilo što, bilo čiji, bilo kakav, bilo koji.*

Po funkciji se zamjenice dijele na:

1. **Imeničke** – zamjenjuju imenice i nezavisne su od drugih riječi u rečenici. To su lične, upitne zamjenice *ko* i *što*, neodređene zamjenice složene sa *ko* i *što* (npr.: *neko, nešto, niko, ništa*) i povratna zamjenica *sebe (se)*.
2. **Pridjevske** – zamjenjuju pridjeve i brojeve i upotrebljavaju se uz (samostalne) riječi koje određuju. Kao i pridjevi, i one imaju sva tri roda i oba broja. To su prisvojne, pokazne, upitne *koji, kakav, čiji* i neodređene zamjenice složene s njima (npr.: *nekoji/neki, nekakav, nečiji, nikoji, nikakav*).

LIČNE ZAMJENICE

Lične zamjenice imaju supletivnu promjenu. Njihove osnove u promjeni su: *ja* – *men-*; *ti* – *teb-*; *on / ona / ono* – *nj-*; *mi* – *n-*; *vi* – *v-*; *oni* – *nj-*.

U instrumentalu jednine zamjenica *ja* i *ti* javlja se alternirana osnova: ***ja***: *men-* : *mn-* (mnom), ***ti***: *teb-* : *tob-* (tobom). Alternirane se osnove javljaju i u nenaglašenim oblicima jednine ličnih zamjenica: ***ja***: *men-* : *m-*; ***ti***: *teb-* : *t-*; ***on / ono***: *nj-* : *ø-*; ***ona***: *nj-* : *j-*.

Deklinacija ličnih zamjenica

Lična zamjenica *ja*

	<i>naglašeni oblik</i>	<i>nenaglašeni oblik</i>
N:	jâ	-
G:	mèn-e	m-e
D:	mèn-i	m-i
A:	mèn-e	m-e
V:	-	-
I:	mn-ôm /mn-óme	-
L:	mèn-i	-

Lična zamjenica *ti*

	<i>naglašeni oblik</i>	<i>nenaglašeni oblik</i>
N:	t-î	-
G:	tèb-e	t-e
D:	tèb-i	t-i
A:	tèb-e	t-e
V:	t-î	-
I:	töb-öm	-
L:	tèb-i	-

Lična zamjenica *on*

	<i>naglašeni oblik</i>	<i>nenaglašeni oblik</i>
N:	ôn-ø	-
G:	nj-èga	ø-ga
D:	nj-èmu	ø-mu
A:	nj-èga	ø-ga/nj-ø
V:	-	-
I:	nj-îm/njíme	-
L:	nj-èmu	-

Lična zamjenica *ona*

	<i>naglašeni oblik</i>	<i>nenaglašeni oblik</i>
N:	òn-a	-
G:	nj-ê	j-e
D:	nj-ôj	j-oj
A:	nj-û	j-u/j-e
V:	-	-
I:	nj-ôm/nj-óme	-
L:	nj-ôj	-

Lična zamjenica *ono*

	<i>naglašeni oblik</i>	<i>nenaglašeni oblik</i>
N:	òn-o	-
G:	nj-èga	ø-ga
D:	nj-èmu	ø-mu
A:	nj-èga	ø-ga
V:	-	-
I:	nj-îm/njíme	-
L:	nj-èmu	-

Lična zamjenica *mi*

	<i>naglašeni oblik</i>	<i>nenaglašeni oblik</i>
N:	m-î	-
G:	n-âs	n-as
D:	n-âma	n-am
A:	n-âs	n-as
V:	-	-
I:	n-âma	-
L:	n-âma	-

Lična zamjenica *vi*

	<i>naglašeni oblik</i>	<i>nenaglašeni oblik</i>
N:	v-î	-
G:	v-âs	v-as
D:	v-âma	v-am
A:	v-âs	v-as
V:	v-î	-
I:	v-âma	-
L:	v-âma	-

Lična zamjenica *oni, one, ona*

	<i>naglašeni oblik</i>	<i>nenaglašeni oblik</i>
N:	òn-i /òn-e /òn-a	-
G:	nj-îh	ø-ih
D:	nj-îma	ø-im
A:	nj-îh	ø-ih
V:	-	-
I:	nj-îma	-
L:	nj-îma	-

Napomena: Nenaglašeni oblik dativa i akuzativa lične zamjenica *mi* i *vi* dvojak je i glasi: *mi: nam – ni* (dativ) i *nas – ne* (akuzativ); *vi: vam – vi* (dativ) i *vas – ve* (akuzativ). Oblici *ni / ne / vi / ve* obilježje su razgovornoga stila.

Nenaglašeni oblik *ju* (<*ona*) umjesto oblika *je* (<*ona*) javlja se samo uz glagolsku enklitiku *je* da bi se izbjegla dvostruka upotreba te oblički istovjetne riječi (*je*), npr.: *On ju je vidio. – Ona mi ju je poklonila davno. – Srio ju je.*

Nenaglašene zamjenice se jedna uz drugu javljaju po pravilu: *dativ + genitiv / akuzativ*, npr.: *Dao sam joj ga prošle nedelje. – Neka mi ga. – Eno mi ih ispred kuće* i sl.

Upotreba nenaglašenih oblika ličnih zamjenica znatno je češća od naglašenih. Upotreba naglašenih oblika uslovljena je mjestom u rečenici, rečeničnim akcentom i prijedlozima koji uz njih stoje:

1. Kad se lična zamjenica nalazi na početku rečenice, ona se redovno upotrebljava u naglašenome obliku, npr.: *Njega su tada tražili mnogi*. Da takve oblike nameće početno mjesto u rečenici, potvrđuju rečenice u kojima se oni upotrebljavaju na nepravom mjestu u nenaglašenome obliku, npr.: *Tada su ga tražili mnogi*.
2. Ako je rečenični akcent na zamjenici, tj. ako se zamjenice upotrebljavaju kontrastivno jedna u odnosu na drugu, upotrebljavaju se naglašeni oblici (bez obzira na mjesto koje one zauzimaju u rečenici), npr.: *Pozvali su mène, a ne tebe. – Nàma su rekli da dođemo (a ne vâma)*.
3. Kad se upotrebljavaju s prijedlozima, lične zamjenice su u naglašenome obliku, npr.: *od mène, prema tèbi, uz njih, za vás* i sl. Oblik instrumentala *mnóme* (<*ja*) upotrebljava se bez prijedloga, a oblik *mnôm* s prijedlozima.

POVRATNA ZAMJENICA SEBE

Povratna zamjenica *sèbe* naziva se i *lična zamjenica za svako lice* jer služi za označavanje i 1. i 2. i 3. lica. Upotrebljava se samo za označavanje odnosa prema subjek-

tu. Pošto se nikad ne upotrebljava u obliku subjekta, ona se javlja samo u zavisnim padežima. Nenaglašeni oblik (*se*) ima samo u akuzativu.

Deklinacija:

N:	-
G:	sèb-e
D:	sèb-i
A:	sèb-e/se
V:	-
I:	sòb-òm
L:	sèb-i

PRISVOJNE ZAMJENICE

Prisvojne zamjenice su *moj, tvoj, njegov, njen/njezin; naš, vaš, njihov*. Prvome licu jednine (*ja*) odgovara prisvojna zamjenica *moj* (tj. *moj-ø, moj-a, moj-e*), drugome licu jednine (*ti*) prisvojna zamjenica *tvoj* (tj. *tvoj-ø, tvoja-a, tvoje-e*), trećemu licu jednine muškoga roda (*on*) prisvojna zamjenica *njegov* (tj. *njegov-ø, njegov-a, njegov-o*), trećemu licu jednine ženskoga roda (*ona*) prisvojna zamjenica *njen/njezin* (tj. *njen-ø/njezin-ø, njen-a/njezin-a, njen-o/njezin-o*), trećemu licu jednine srednjega roda (*ono*) prisvojna zamjenica *njegov* (tj. *njegov-ø, njegov-a, njegov-o*), prvome licu množine (*mi*) prisvojna zamjenica *naš* (tj. *naš-ø, naš-a, naš-e*), drugome licu množine (*vi*) prisvojna zamjenica *vaš* (tj. *vaš-ø, vaš-a, vaš-e*), trećemu licu množine *oni – one – ona* prisvojna zamjenica *njihov* (tj. *njihov-ø, njihov-a, njihov-o*).

Deklinacija

Zamjenica *môj*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	môj-ø	mòj-i
G:	mòj-eg(a)/mô-g(a)	mòj-ìh
D:	mòj-em(u)/mô-m(e)	mòj-im(a)
A: <i>za živo:</i>	mòj-eg(a)/mô-g(a)	mòj-e
<i>za neživo:</i>	môj-ø	
V:	môj-ø	mòj-i
I:	mòj-im	mòj-im(a)
L:	mòj-em(u)/mô-m(e)	mòj-im(a)

Zamjenica *mòja*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	mòj-a	mòj-e
G:	mòj-ē	mòj-ìh

D:	mòj-ōj	mòj-im(a)
A:	mòj-u	mòj-e
V:	mòj-a	mòj-e
I:	mòj-ōm	mòj-im(a)
L:	mòj-ōj	mòj-im(a)

Zamjenica *mòje*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	mòj-e	mòj-a
G:	mòj-eg(a)/mô-g(a)	mòj-īh
D:	mòj-em(u)/mô-m(e)	mòj-im(a)
A:	mòj-e	mòj-a
V:	mòj-e	mòj-a
I:	mòj-im	mòj-im(a)
L:	mòj-em(u)/mô-m(e)	mòj-im(a)

Zamjenice *tvoj-ø*, *tvoj-a*, *tvoj-e*; *naš-ø*, *naš-a*, *naš-e*; *vaš-ø*, *vaš-a*, *vaš-e* mijenjaju se po obrascu promjene zamjenica *moj-ø*, *moj-a*, *moj-e*.

Zamjenica *njègov*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	njègov-ø	njègov-i
G:	njègov-a /njègov-og(a)	njègov-īh
D:	njègov-u/njègov-om(e)	njègov-im(a)
A: <i>za živo</i> :	njègov-a /njègov-og(a)	njègov-e
<i>za neživo</i> :	njègov-ø	
V:	njègov-ø	njègov-i
I:	njègov-im	njègov-im(a)
L:	njègov-u/njègov-om(e)	njègov-im(a)

Zamjenica *njègova*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	njègov-a	njègov-e
G:	njègov-e	njègov-īh
D:	njègov-ōj	njègov-im(a)
A:	njègov-u	njègov-e
V:	njègov-a	njègov-e
I:	njègov-ōm	njègov-im(a)
L:	njègov-ōj	njègov-im(a)

Zamjenica *njègovo*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	<i>njègov-o</i>	<i>njègov-a</i>
G:	<i>njègov-a /njègov-og(a)</i>	<i>njègov-ih</i>
D:	<i>njègov-u/njègov-om(e)</i>	<i>njègov-im(a)</i>
A:	<i>njègov-o/njègov-og(a)</i>	<i>njègov-a</i>
V:	<i>njègov-o</i>	<i>njègov-a</i>
I:	<i>njègov-im</i>	<i>njègov-im(a)</i>
L:	<i>njègov-u/njègov-om(e)</i>	<i>njègov-im(a)</i>

Zamjenice *njen-ø /njezin-ø, njen-a/njezin-a, njen-o/njezin-o; njihov-ø, njihov-a, njihov-o* mijenjaju se po obrascu promjene zamjenica *njegov-ø, njegov-a, njegov-o*.

Kad se lične zamjenice u padežnim oblicima na *-a, -oga, -emu, -ome, -ima* nađu u sintagmama s pridjevima ili brojevima, tada se ti pridjevi i brojevi upotrebljavaju u obliku bez krajnjega *a, u, e*, npr.: *njegova dobrog prijatelja, njegovoga dobrog prijatelja, tvomemu dobrom prijatelju, tvome dobrom prijatelju, našima dobrim prijateljima* i sl.

POVRATNO-PRISVOJNA ZAMJENICA SVÔJ

Povratno-prisvojna zamjenica *svôj-ø, svôj-a, svôj-e* izražava i povratnost i prisvojnost (pripadnost). Naziva se još i *povratno-prisvojna zamjenica za svako lice* jer se njome označava i 1. i 2. i 3. lice. Kad ono što se kazuje imenicom pripada subjektu, upotrebljava se zamjenica *svoj-ø, svoj-a, svoj-e*, npr.: *Tražio sam svoje drugove. – Viđeli su svoju kuću. – Oplakivahu svoju decu.*

Zamjenice *svoj-ø, svoj-a, svoj-e* mijenjaju se po obrascu promjene zamjenica *moj-ø, moj-a, moj-e*.

POKAZNE ZAMJENICE

Pokazne zamjenice pokazuju ili upućuju na lica, predmete, svojstva i pojave.

Za upućivanje na lice i predmet što se nalaze pored govornoga lica (tj. pored 1. lica), u njegovoj prostornoj ili vremenskoj blizini, upotrebljava se pokazna zamjenica *ov-aj, ov-a, ov-o*. Za upućivanje na lice i predmet što se nalaze pored onoga s kime se govori (tj. pored 2. lica) upotrebljava se zamjenica *t-aj, t-a, t-o*. Kad se upućuje na neprisutno lice (tj. na 3. lice) ili na lice koje je udaljeno od lica koja govore, upotrebljava se zamjenica *on-aj, on-a, on-o*.

Isto važi i za upućivanje na svojstva, pojave ili osobine: *ja – ov-akav-ø, ov-akv-a, ov-akv-o // ov-olikh-ø/ov-olikh-i, ov-olikh-a, ov-olikh-o; ti – t-akav-ø/t-akv-i, t-akv-a, t-akv-o*

// *t-olik-ø, t-olik-a, t-olik-o; on – on-akav-ø/on-akv-i, on-akv-a, on-akv-o* // *on-olik-i, on-olik-a, on-olik-o.*

Deklinacija

Zamjenica *ovāj*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	òv-āj	òv-ī
G:	òv-ōg(a)	òv-īh
D:	òv-ōm(e)	òv-īm(a)
A: <i>za živo:</i>	òv-ōg(a)	òv-ē
<i>za neživo:</i>	òv-āj	
V:	-	-
I:	òv-īm	òv-īm(a)
L:	òv-ōm(e)	òv-īm(a)

Zamjenica *òvā*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	òv-ā	òv-ē
G:	òv-ē	òv-īh
D:	òv-ōj	òv-īm(a)
A:	òv-ū	òv-ē
V:	-	-
I:	òv-ōj	òv-īm(a)
L:	òv-ōm	òv-īm(a)

Zamjenica *òvō*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	òv-ō	òv-ā
G:	òv-ōg(a)	òv-īh
D:	òv-ōm(e)	òv-īm(a)
A:	òv-ō	òv-ā
V:	-	-
I:	òv-īm	òv-īm(a)
L:	òv-ōm(e)	òv-īm(a)

Zamjenice *òn-āj, òn-ā, òn-ō* mijenjaju se po obrascu promjene zamjenica *ov-aj, ov-a, ov-o*. Po tome se obrascu, ali s drugačijim akcentom, mijenjaju i zamjenice *t-âj, t-â, t-ô*.

Zamjenica *tâj*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	t-âj	t-î
G:	t-òga/t-òg	t-îh
D:	t-òme/t-òm	t-îm(a)
A: za živo:	t-òga/t-òg	t-ê
za neživo:	t-âj	
V:	-	-
I:	t-îm	t-îm(a)
L:	t-òme/t-òm	t-îm(a)

Zamjenice *ov-àkav-ø/ov-àkv-î*, *ov-àkv-a/ov-àkv-â*, *ov-àkv-o/ov-àkv-õ*; *on-àkav-ø/on-àkv-î*, *on-àkv-a/ov-àkv-â*, *on-àkv-o/ov-àkv-õ* mijenjaju se po obrascu promjene upitne zamjenice *kàkav-ø/kàkv-î*, *kàkv-a/kàkv-â*, *kàkv-o/kàkv-õ*. Zamjenice *ov-òlik-ø/ov-òlik-î*, *ov-òlik-a/ov-òlik-â*, *ov-òlik-o/ov-òlik-õ*; *t-òlik-ø/t-òlik-î*, *t-òlik-a/t-òlik-â*, *t-òlik-o/t-òlik-õ*; *on-òlik-ø/on-òlik-î*, *on-òlik-a/on-òlik-â*, *on-òlik-o/on-òlik-õ* mijenjaju se po obrascu promjene upitne zamjenice *kòlik-ø/kolìk-î*, *kolìk-a/kolìk-â*, *kolìk-o/kolìk-õ*. Videti o tome u odjeljku o upitnim zamjenicama.

Kad se pokazne zamjenice u padežnim oblicima na *-a*, *-oga*, *-emu*, *-ome*, *-ima* nađu u sintagmama s pridjevima ili brojevima, tada se ti pridjevi i brojevi upotrebljavaju u obliku bez krajnjega *a*, *u*, *e*, npr.: *toga lijepog đeteta*, *ovome našem đetetu* i sl.

UPITNE I ODNOSNE ZAMJENICE

Upitne i odnosne zamjenice su *ko*, *što*, *čiji*, *koji*, *kakav/kakvi*, *kolik/koliki*. Značenje upitnih zamjenica imaju u upitnim rečenicama, a značenje odnosnih zamjenica u odnosnim rečenicama kad vezuju te rečenice s riječima ili djelovima rečenice na koje se odnose. Npr.: *Koji je to čovjek?* – *To je čovjek kojega smo lani upoznali.*

Deklinacija

Zamjenica *kõ*

N:	k-ò
G:	k-óga/k-òg
D:	k-óme/k-òm
A:	k-óga/k-òg
V:	-
I:	k-íme/k-îm
L:	k-óme/k-òm

Zamjenica štò

N:	št(//č)-ò
G:	č-èga
D:	č-èmu/č-èm
A:	štò
V:	-
I:	č-íme/č-îm
L:	č-èmu/č-èm

Zamjenica čij̄

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	čij-ī	čij-ī
G:	čij-ēg(a)	čij-īh
D:	čij-ēm(u)	čij-īm(a)
A: <i>za živo:</i>	čij-ēg(a)	čij-ē
<i>za neživo:</i>	čij-ī	
V:	-	-
I:	čij-ēm(u)	čij-īm(a)
L:	čij-īm	čij-īm(a)

Zamjenica čijā

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	čij-ā	čij-ē
G:	čij-ē	čij-īh
D:	čij-ōj	čij-īm(a)
A:	čij-ū	čij-ē
V:	-	-
I:	čij-ōm	čij-īm(a)
L:	čij-ōj	čij-īm(a)

Zamjenica čijē

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	čij-ē	čij-ā
G:	čij-ēg(a)	čij-īh
D:	čij-ēm(u)	čij-īm(a)
A:	čij-ē	čij-ā
V:	-	-
I:	čij-īm	čij-īm(a)
L:	čij-ēm(u)	čij-īm(a)

Napomena: Zamjenice *kòjī*, *kòjā*, *kòjē* mijenjaju se kao i zamjenice *čijī*, *čijā*, *čijē*.

Zamjenica *kàkav*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kàkav-ø	kàkv-i
G:	kàkv-a	kàkv-ih
D:	kàkv-u	kàkv-īm(a)
A: <i>za živo:</i>	kàkv-a	kàkv-e
<i>za neživo:</i>	kàkav-ø	
V:	-	-
I:	kàkv-īm	kàkv-īm(a)
L:	kàkv-u	kàkv-īm(a)

Zamjenica *kàkva*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kàkv-a	kàkv-e
G:	kàkv-ē	kàkv-ih
D:	kàkv-ōj	kàkv-īm(a)
A:	kàkv-u	kàkv-e
V:	-	-
I:	kàkv-ōm	kàkv-īm(a)
L:	kàkv-ōj	kàkv-īm(a)

Zamjenica *kàkvo*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kàkv-o	kàkv-a
G:	kàkv-a	kàkv-ih
D:	kàkv-u	kàkv-īm(a)
A:	kàkv-o	kàkv-a
V:	-	-
I:	kàkv-īm	kàkv-īm(a)
L:	kàkv-u	kàkv-īm(a)

Zamjenica *kàkvī*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kàkv-ī	kàkv-ī
G:	kàkv-ōg(a)	kàkv-ih
D:	kàkv-ōm(e)	kàkv-īm(a)
A: <i>za živo:</i>	kàkv-ōg(a)	kàkv-ē
<i>za neživo:</i>	kàkv-ī	
V:	-	-
I:	kàkv-īm	kàkv-īm(a)
L:	kàkv-ōm(e)	kàkv-īm(a)

Zamjenica *kàkvā*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kàkv-ā	kàkv-ē
G:	kàkv-ē	kàkv-īh
D:	kàkv-ōj	kàkv-īm(a)
A:	kàkv-ū	kàkv-ē
V:	-	-
I:	kàkv-ōm	kàkv-īm(a)
L:	kàkv-ōj	kàkv-īm(a)

Zamjenica *kàkvō*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kàkv-ō	kàkv-ā
G:	kàkv-ōg(a)	kàkv-īh
D:	kàkv-ōm(e)	kàkv-īm(a)
A:	kàkv-ō	kàkv-ā
V:	-	-
I:	kàkv-īm	kàkv-īm(a)
L:	kàkv-ōm(e)	kàkv-īm(a)

Zamjenica *kòlik*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kòlik-ø	kòlik-i
G:	kòlik-a	kòlik-īh
D:	kòlik-u	kòlik-īm(a)
A: <i>za živo:</i>	kòlik-a	kòlik-ē
<i>za neživo:</i>	kòlik-ø	
V:	-	-
I:	kòlik-īm	kòlik-īm(a)
L:	kòlik-u	kòlik-īm(a)

Zamjenica *kolika*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kolik-a	kolik-e
G:	kolik-ē	kolik-īh
D:	kolik-ōj	kolik-īm(a)
A:	kolik-u	kolik-e
V:	-	-
I:	kolik-ōm	kolik-īm(a)
L:	kolik-ōj	kolik-īm(a)

Zamjenica *koliko*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kolik-o	kolik-a
G:	kolik-a	kolik-īh
D:	kolik-u	kolik-īm(a)
A:	kolik-o	kolik-a
V:	-	-
I:	kolik-īm	kolik-īm(a)
L:	kolik-u	kolik-īm(a)

Zamjenica *kolikī*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kolik-ī	kolik-ī
G:	kolik-ōg(a)	kolik-īh
D:	kolik-ōm(e)	kolik-īm(a)
A: <i>za živo:</i>	kolik-ōg(a)	kolik-ē
<i>za neživo:</i>	kolik-ī	
V:	-	-
I:	kolik-īm	kolik-īm(a)
L:	kolik-ōm(e)	kolik-īm(a)

Zamjenica *kolikā*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kolik-ā	kolik-ē
G:	kolik-ē	kolik-īh
D:	kolik-ōj	kolik-īm(a)
A:	kolik-ū	kolik-ē
V:	-	-
I:	kolik-ōm	kolik-īm(a)
L:	kolik-ōj	kolik-īm(a)

Zamjenica *kolikō*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	kolik-ō	kolik-ā
G:	kolik-ōg(a)	kolik-īh
D:	kolik-ōm(e)	kolik-īm(a)
A:	kolik-ō	kolik-ā
V:	-	-
I:	kolik-īm	kolik-īm(a)
L:	kolik-ōm(e)	kolik-īm(a)

NEODREĐENE ZAMJENICE

Neodređene zamjenice su *ko*; *što*; *čij-ī*, *-ā*, *-e*; *koj-ī*, *-ā*, *-e*; *kakav-ø*, *kakva*, *kakvo*; zamjenice *ko*, *što*, *šta*, *čij-ī*, *-ā*, *-ē*; *koj-ī*, *-ā*, *-ē*; *kakav-ø*, *kakva*, *kakvo*; *kolik-ø*, *-a*, *-o* s prefiksima *ne-*, *ni-*, *i-*, *vas-/sva-/sve-*, *koje-*, *đe-* (npr.: *neko*, *nešto...*; *niko*, *ništa... iko*, *išta...*; *vaskolik*, *svekolik*, *svakoji...*; *kojeko*, *koješta...*; *đeko*, *đečiji*, *đekoji* itd.); zamjenice *ko*, *što*, *čij-ī*, *-ā*, *-ē*; *koj-ī*, *-ā*, *-ē*; *kakav-ø*, *kakva*, *kakvo*; *kolik-ø*, *-a*, *-o* s rječcom *god/gođ* kao sufiksom (npr.: *kogod/kogođ*, *štogod/štogođ* itd.), s rječcama *ma* (npr.: *ma ko*, *ma što*, *ma čiji* itd.), *bilo* (npr.: *bilo ko*, *bilo što*, *bilo čiji* – ili u obrnutome redu), *god/gođ* (npr.: *ko god/ko gođ*, *što god/što gođ* itd.).

Neodređene zamjenice mogu biti proste, izvedene i složene. Proste su: *ko*, *što*, *čij-ī*, *-ā*, *-ē*; *koj-ī*, *-ā*, *-ē*; *kakav-ø*, *kakva*, *kakvo*; *kolik-ø*, *-a*, *-o*. Pri promjeni složenih neodređenih zamjenica mijenja se samo onaj njihov dio koji je sastavljen od proste neodređene zamjenice, npr.: *niko* – *nik-og(a)* – *nik-om(e)* / *ma ko* – *ma k-og(a)* – *ma k-om(e)* i sl. Proste neodređene zamjenice mijenjaju se po istome obrascu kao i upitne i odnosne zamjenice. (Viđeti o tome u poglavlju o upitnim i odnosnim zamjenicama.)

PRIDJEVI

Pridjevi su promjenljive riječi koje kazuju *čije je, kakvo je i od čega je* ono što je označeno riječju koju određuju. Oni dakle mogu biti *prisvojni* (odgovaraju na pitanje *čiji?* i određuju pripadnost, npr.: *đedov sat*), *opisni* (odgovaraju na pitanje *kakav?* i određuju kvalitet ili osobinu, npr.: *džepni sat*) i *gradivni* (odgovaraju na pitanje *od čega?* i određuju građu ili materiju, npr.: *zlatni sat*).

Pridjevi mogu biti *određenoga* i *neodređenoga vida*. Određenim pridjevima kazuje se određenost onoga što je označeno riječju koju određuju, a neodređenim neodređenost, npr.: *dobri čovjek – dobar čovjek* i sl. Određeni pridjevi stoje uz imenice kojima je označen predmet što je poznat učesnicima u komunikaciji. I obrnuto. Određeni pridjevi odgovaraju na pitanje *koji?*, a neodređeni na pitanje *kakav?*.

Neodređeni pridjevi u nominativu jednine završavaju na *-ø, -a, -o/-e* (*-o* u nominativu imaju pridjevi s osnovom na nepalatalni konsonant, a *-e* pridjevi s osnovom na palatalni konsonant), npr.: *lijep-ø, lijep-a, lijep-o; loš-ø, loš-a, loš-e*.

Određeni pridjevi u nominativu jednine završavaju na *-ī, -ā, -ō/-ē* (*-ō* u nominativu imaju pridjevi srednjega roda s osnovom na nepalatalni konsonant, a *-ē* pridjevi srednjega roda s osnovom na palatalni konsonant), npr.: *siv-ī, siv-ā, siv-ō; vruć-ī, vruć-ā, vruć-ē*.

Pridjevi na palatalni konsonant imaju u instrumentalu jednine *-em(u)*, a pridjevi na nepalatalni konsonant *-om(e)*, npr.: *lijep-ø – lijep-ome/lijep-om; vruć-ø – vruć-emu/vruć-em* i sl.

Neki pridjevi mogu biti samo određeni, a neki samo neodređeni. Samo određeni vid imaju pridjevi na *-sk-i* (*brat-sk-i*), *-j-i* (*vraž-j-i*), *-nj-i* (*sinoć-nj-i*), *-inj-i* (*pčel-inj-i*), *-ašnj-i* (*kad-ašnj-i*). Samo određeni vid imaju i pridjevi *žarki, jarki*, pridjevi koji završavaju na *-ć-i* (*kupa-ć-i*) i pridjevi kojima se određuje prostor ili vrijeme, npr.: *lijevi, desni, gornji, severni, neđeljni, davni, antički*. Samo neodređeni vid imaju pridjevi na *-ov-ø* (*brat-ov-ø*)/*-ev-ø* (*kralj-ev-ø*), *-ovljev-ø* (*brat-ovljev-ø*)/*-evljev-ø* (*muž-evljev-ø*), *-ljev-ø* (*Miroslav-ljev-ø*), *-in-ø* (*žen-in-ø*).

Neki pridjevi u osnovnome obliku imaju samo jedan vid – određeni ili neodređeni, a u kosim padežima mogu imati obje promjene, npr.: *loš-ø čovjek – loš-a čovjeka/*

loš-ega čovjeka. U takvim slučajevima njihova određenost ili neodređenost utvrđuje se kontekstualno.

Deklinacija pridjeva

Određeni vid:

Muški rod

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	lĳjep-ĭ	lĳjep-ĭ
G:	lĳjep-ōg(a)	lĳjep-ĭh
D:	lĳjep-ōm(e)	lĳjep-ĭm(a)
A: <i>za živo:</i>	lĳjep-ōg(a)	lĳjep-ē
<i>za neživo:</i>	lĳjep-ĭ	
V:	lĳjep-ĭ	lĳjep-ĭ
I:	lĳjep-ĭm	lĳjep-ĭm(a)
L:	lĳjep-ōm(e)	lĳjep-ĭm(a)

Ženski rod

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	lĳjep-ā	lĳjep-ē
G:	lĳjep-ē	lĳjep-ĭh
D:	lĳjep-ōj	lĳjep-ĭm(a)
A:	lĳjep-ū	lĳjep-ē
V:	lĳjep-ā	lĳjep-ē
I:	lĳjep-ōm	lĳjep-ĭm(a)
L:	lĳjep-ōj	lĳjep-ĭm(a)

Srednji rod

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	lĳjep-ō	lĳjep-ā
G:	lĳjep-ōg(a)	lĳjep-ĭh
D:	lĳjep-ōm(e)	lĳjep-ĭm(a)
A:	lĳjep-ō	lĳjep-ā
V:	lĳjep-ō	lĳjep-ā
I:	lĳjep-ĭm	lĳjep-ĭm(a)
L:	lĳjep-ōm(e)	lĳjep-ĭm(a)

Neodređeni vid:

Muški rod

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	lijèp-ø	lijèp-i
G:	lijèp-a	lijèp-ih
D:	lijèp-u	lijèp-īm
A: <i>za živo:</i>	lijèp-a	lijèp-e
<i>za neživo:</i>	lijèp-ø	
V:	lijèp-ī	lijèp-ī
I:	lijèp-īm	lijèp-īm
L:	lijèp-u	lijèp-īm

Ženski rod

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	lijèp-a	lijèp-e
G:	lijèp-ē	lijèp-ih
D:	lijèp-ōj	lijèp-īm
A:	lijèp-u	lijèp-e
V:	lijèp-ā	lijèp-ē
I:	lijèp-ōm	lijèp-īm
L:	lijèp-ōj	lijèp-īm

Srednji rod

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
N:	lijèp-o	lijèp-a
G:	lijèp-a	lijèp-ih
D:	lijèp-u	lijèp-īm(a)
A:	lijèp-o	lijèp-a
V:	lijèp-ō	lijèp-ā
I:	lijèp-īm	lijèp-īm
L:	lijèp-u	lijèp-īm

KOMPARACIJA PRIDJEVA

Opisnim pridjevima može se iskazivati različit stepen svojstva koje se njima iskazuje. Osnovni oblik pridjeva naziva se **pozitiv**, npr. *jak, lijep, bijel*. Sljedeći stepen naziva se **komparativ** i njime se iskazuje viši stepen određenoga svojstva, npr.: *jači, ljepši, bjelji*. Posljednji je stupanj **superlativ**, kojim se iskazuje da pojam koji on određuje ima određeno svojstvo u najvišem stepenu (u poređenju sa svim ostalim pojmovima), npr.: *najjači, najljepši, najbjelji*.

Komparativ se gradi tvorbenim morfemima *-j-*, *-ij-* i *-š-* i nastavcima *-ī*, *-ā* i *-ē*.

Morfemom *-j-* grade se komparativi većine pridjeva koji su u muškome rodu jednosložni i imaju dug akcenat, npr.: *drâg – drâžī*. Takvi su i komparativi dvosložnih pridjeva s *ije* alternantnom jata, npr.: *bijel – bjělī*. Na isti način grade se i komparativi pridjeva *düg* i *strög*.

Međutim ima jednosložnih pridjeva s dugim akcentom koji komparativ ne grade morfemom *-j-*, npr.: *púst, svêt, slân, fin, štúr, nôv* i sl. Oni, kao i većina ostalih pridjeva, komparativ grade morfemom *-ij-*, npr.: *pùstijī, svètijī, slànijī, crvènijī, zadovoljnijī, uglèdnijī* i sl.

Neki dvosložni pridjevi s morfemima *-ak-*, *-ek-*, *-ok-*, *-an-* i takvi trosložni pridjevi s *ije* alternantom jata komparativ grade morfemom *-j-*, pri čemu se ispred komparativnoga *-j-* morfemi *-ak-*, *-ek-*, *-ok-*, *-an-* gube. Takvi su pridjevi: *kratak, plitak, nizak, rijedak, sladak, tanak, dalek, dubok, žestok, širok*. Njihovi komparativi glase: *kraći, plići, niži, rjeđi, slađi, tanji, dalji, dublji, žešći, širi*. Takav je i pridjev *debeo* (<*debel*), čiji komparativ glasi *deblji*.

Neki pridjevi s morfemom *-ak-* komparativ grade morfemom *-ij-*, pri čemu ne dolazi do gubljenja morfema *-ak-*, npr.: *krepek, ljubak, krotak, vitak, gibak, frešak* i sl. Njihovi komparativi glase: *krepkiji, ljupkiji, krotkiji, vitkiji, gipkiji, freškiji* i sl.

Pridjevi *visok* i *strog* komparativ grade na dva načina, morfemom *-j-* i morfemom *-ij-*: *viši/visočiji; stroži/strožiji*.

Pridjevi *lak, mek* i *lijep* komparativ grade morfemom *-š-*: *lakši, mekši, ljepši*.

Glasovne promjene koje se vrše pri komparaciji pridjeva, npr.: nepostojano *a – hrabar-ø – hrabr-ij-i*; jednačenje konsonanata po zvučnosti – *gibak-ø – gipk-ij-i*; jotovanje – *strog-ø – strož-i*; alternacije *ije/je/je – bijel-ø – bjel-j-i > bjelji* i sl. objašnjene su u poglavlju o morfonologiji.

Superlativ se gradi dodavanjem prefiksalnoga morfema *naj-* na komparativ (svih pridjeva), npr.: *najbolji, najljepši, najševerniji, najneobičajeniji* i sl.

Komparativi i superlativi imaju samo oblik pridjeva određenoga vida. Stoga se mijenjaju po obrascu promjene određenih pridjeva čija osnova završava palatalom.

BROJEVI

Brojevi mogu biti:

1. **osnovni** – kad kazuju koliko ima pojedinačno uzetih predmeta označenih imenicom, npr.: *jedan čovjek, dvije žene, trideset dvije kuće* i sl.
2. **redni** – kad kazuju redosljed u kojem se nalazi predmet označen imenicom, npr.: *prva kiša, treći razred, dvadeset osma ulica* i sl.
3. **zbirni** – kad označavaju tačan broj mladih bića ili bića različita roda, npr.: *dvoje djece, šestoro unučadi, sto trideset šestoro piladi* i sl.

Zbirni i redni brojevi iznad 20 (dvadeset) višočlani su i samo u posljednjem članu imaju oblik zbirnih i rednih brojeva, dok su oni koji im prethode u obliku osnovnoga broja, npr.: *dvadeset prvi, dvjesta četrdeset šestoro* i sl.

Jedino redni brojevi imaju oblike za sva tri roda i oba broja, npr.: *prv-i, prv-a, prv-o // prv-i, prv-e, prv-a; dvanaest-i, dvanaest-a, dvanaest-o* i sl.

Od osnovnih brojeva samo *jedan* ima oblike za sva tri roda: *jedan-ø, jedn-a, jedn-o*. Broj *jedan* označava jedninu, ali može imati i značenja pridjeva *isti, jednaki* (npr.: *Kao da ih je jedna majka rodila.*). Međutim taj broj (*jedan*) može imati i oblike množine, ali tada više nema značenje broja, nego neodređene zamjenice *neki* (npr.: *Dođoše jedni ljudi i zaplijeniše im pokućstvo.*). Izuzetak čini upotreba oblika množine broja *jedan* uz imenice pluralia tantum i imenice kojima se označavaju predmeti koji se koriste u paru, đe se opet ne označava množina, nego stvarna jednina, npr.: *jedni opanci, jedne čizme, jedna vrata, jedne pantalone, jedne makaze* i sl.

Broj *dva* ide uz muški i srednji rod, i to uz genitiv jednine, npr.: *dva čovjeka, dva djeteta*. Uz ženski rod (u množini) taj broj glasi *dvije*, npr.: *dvije žene*. Umjesto brojeva *dva* i *dvije* mogu se koristiti i brojevi *oba* i *obje* (rjeđe: *obadva, obadvije*).

Brojevi *tri* i *četiri* idu uz sva tri roda. Kad stoji uz imenice muškoga i srednjeg roda, te se imenice nalaze u genitivu jednine, npr.: *tri čovjeka, tri djeteta // četiri čovjeka, četiri djeteta*. U ženskom rodu zahtijevaju množinu, npr.: *tri žene, četiri žene*.

Brojevi od *pet* nadalje zahtijevaju glagol u srednjem rodu jednine, a imenice i zamjenice uz njih su u genitivu množine, npr.: *Onih pet učenika je stiglo*.

Brojevi *stotina, hiljada, milion, milijarda, bilion* samo su po funkciji brojevi. Po ostalim osobinama to su imenice, koje se mijenjaju kao i sve druge imenice toga tipa.

Deklinacija brojeva

Od osnovnih brojeva mijenjaju se samo *jedan-ø, -a, -o; dva, dvije; tri i četiri*. Brojevi *oba* (i *obadva*) i *obje* (i *obadvije*) mijenjaju se po obrascu promjene brojeva *dva* i *dvije*.

jèdan

N:	jèdan-ø
G:	jèdn-og(a)
D:	jèdn-om(e)
A:	<i>za živo:</i> jèdn-og(a) <i>za neživo:</i> jèdan-ø
V:	jèdan-ø
I:	jèdn-īm
L:	jèdn-om(e)

jèdna

N:	jèdn-a
G:	jèdn-ē
D:	jèdn-ōj
A:	jèdn-u
V:	jèdn-a
I:	jèdn-ōm
L:	jèdn-ōj

jèdno

N:	jèdn-o
G:	jèdn-og(a)
D:	jèdn-om(e)
A:	jèdn-o
V:	jèdn-o
I:	jèdn-īm
L:	jèdn-om(e)

dvâ

N:	dv-â
G:	dv-àjū
D:	dv-àma
A:	dv-â
V:	dv-â

I:	dv-àma
L:	dv-àma
	<i>dvÿje</i>
N:	dv-ÿje
G:	dv-ijū
D:	dv-ijèma/dv-jèma
A:	dv-ÿje
V:	dv-ÿje
I:	dv-ijèma/dv-jèma
L:	dv-ijèma/dv-jèma

	<i>trî</i>
N:	tr-î
G:	tr-ijū
D:	tr-íma
A:	tr-î
V:	tr-î
I:	tr-íma
L:	tr-íma

	<i>čètiri</i>
N:	čètir-i
G:	čètir-ijū
D:	čètir-ima
A:	čètir-i
V:	čètir-i
I:	četir-ma/čètir-ima
L:	četir-ma/čètir-ima

Brojevi od *pet* nadalje nemaju promjenljive oblike. Oni u sintagmatske odnose ulaze pomoću prijedloga, npr.: *s osam žena, od trideset golova* i sl. U savremenome crnogorskom jeziku i brojevi *dva, dvije, tri* i *četiri* sve rjeđe imaju promjenljive oblike (naročito broj *četiri*). I oni tada u sintagmatske odnose ulaze pomoću prijedloga, npr.: *s dvije žene, od četiri učenika* i sl.

Redni brojevi mijenjaju se kao i pridjevi određenoga vida čija osnova završava nepalatalnim konsonantom.

GLAGOLI

GLAGOLSKE OSNOVE

Svaki glagolski oblik ima svoju osnovu i svaki se gradi prema jednoj polazišnoj osnovi.

Polazišna je osnova za neke glagolske oblike infinitivna, a za neke prezentska. Infinitivna osnova polazišna je za aorist, imperfekat, glagolski pridjev radni, glagolski pridjev trpni i glagolski prilog prošli. Prezentska osnova polazišna je za imperativ i glagolski prilog sadašnji.

Treba razlikovati glagolski korijen i osnovu. Korijen je jednomorfemski, a svaka osnova svakoga glagolskog oblika je dvomorfemska – sastoji se od korijenskoga i sufiksalnoga morfema.

Glagolski oblici međusobno se razlikuju po sufiksalnome morfemu svoje osnove. Glagolska osnova može biti podvrgnuta i procesu alternacije, npr.: *teč-e-* i *tek-ø-*. Između korijenskoga i sufiksalnoga morfema može se pojaviti intervokalno *j*, npr.: *pi-ø-ti* – *pi-j-e-m* i sl.

GLAGOLSKE VRSTE

U crnogorskome jeziku postoji šest glagolskih vrsta. Vrste se dijele na klase. Gramatičari štokavskih standardnih jezika dali su različite podjele glagolskih vrsta. Mi smo se opredijelili za ovu podjelu.

Prva glagolska vrsta u crnogorskome jeziku ima šesnaest klasa, druga jednu, treća tri, četvrta tri, peta dvije i šesta dvije klase.

PRVA VRSTA

Glagoli prve vrste imaju infinitivnu osnovu koja završava nultim morfemom (*-ø*) i prezentsku osnovu koja završava sufiksanim morfemom *-ē*. Između korijenskoga i sufiksalnoga morfema umeće se *n*, *d*, *dn*.

Dijeli se na šesnaest klasa:

- 1. Prva klasa:** -s-//d-ø-ti: -d-ē-m / -d-ø-ū, npr.:
- kras-//krad-ø-ti:* *krád-ē-m*
krád-ē-š
krád-ē-ø
krád-ē-mo
krád-ē-te
krád-ø-ū
- mes-//met-ø-ti:* -s-//t-ø-ti: -t- ē -m / -t-ø-ū, npr.:
- mèt-ē-m*
mèt-ē-š
mèt-ē-ø
mèt-ē-mo
mèt-ē-te
mèt-ø-ū
- ves-//vez-ø-ti:* -s-//z-ø-ti: -z-ē-m / -z-ø-ū, npr.:
- véz-ē-m*
véz-ē-š
véz-ē-ø
véz-ē-mo
véz-ē-te
véz-ø-ū
- skups-//skub-ø-ti:* -ps-//b-ø-ti: -b-ē-m / -b-ø-ū, npr.:
- skúb-ē-m*
skúb-ē-š
skúb-ē-ø
skúb-ē-mo
skúb-ē-te
skúb-ø-ū
- 2. Druga klasa:** -e-ø-ti: -m-ē-m / -m-ø-ū, npr.:
- na-že-ø-ti:* *nà-žm-ē-m*
nà-žm-ē-š
nà-žm-ē-ø
nà-žm-ē-mo
nà-žm-ē-te
nà-žm-ø-ū
- nače-ø-ti:* -e-ø-ti: -n-ē-m / -n-ø-ū, npr.:
- nàčn-ē-m*
nàčn-ē-š
nàčn-ē-ø

nàčn-ē-mo
nàčn-ē-te
nàčn-ø-ū

že-ø-ti: -e-ø-ti: -nj-ē-m / -nj-ø-ū, npr.:
žnj-ê-m
žnj-ê-š
žnj-ê-ø
žnj-ê-mo
žnj-ê-te
žnj-ø-û

3. Třeća klasa: -le-ø-ti: -un-ē-m / -un-ø-ū, npr.:
kle-ø-ti: *kùn-ē-m*
kùn-ē-š
kùn-ē-ø
kùn-ē-mo
kùn-ē-te
kùn-ø-ū

4. Četvrta klasa: -la-ø-ti: -olj-ē-m / -olj-ø-ū, npr.:
kla-ø-ti: *kòlj-ē-m*
kòlj-ē-š
kòlj-ē-ø
kòlj-ē-mo
kòlj-ē-te
kòlj-ø-ū

zva-ø-ti: -va-ø-ti: -ov-ē-m / -ov-ø-ū, npr.:
zòv-ē-m
zòv-ē-š
zòv-ē-ø
zòv-ē-mo
zòv-ē-te
zòv-ø-ū

po-sla-ø-ti: -sla-ø-ti: -šalj-ē-m / -šalj-ø-ū, npr.:
pò-šalj-ē-m
pò-šalj-ē-š
pò-šalj-ē-ø
pò-šalj-ē-mo
pò-šalj-ē-te
pò-šalj-ø-ū

- dra-ø-ti:* -ra-ø-ti: -er-ē-m / -er-ø-ū, npr.:
dèr-ē-m
dèr-ē-š
dèr-ē-ø
dèr-ē-mo
dèr-ē-te
dèr-ø-ū
- 5. Peta klasa:** -r-ø-ti: -ar-ē-m / -ar-ø-ū, npr.:
tr-ø-ti: *tår-ē-m*
tår-ē-š
tår-ē-ø
tår-ē-mo
tår-ē-te
tår-ø-ū
- 6. Šesta klasa:** -lje-ø-ti: -elj-ē-m / -elj-ø-ū, npr.:
mlje-ø-ti: *mèlj-ē-m*
mèlj-ē-š
mèlj-ē-ø
mèlj-ē-mo
mèlj-ē-te
mèlj-ø-ū
- 7. Sedma klasa:** -ije-ø-ti: -ø-ē-m / -ø-ø-ū, npr.:
mrije-ø-ti: *mrø-ê-m*
mrø-ê-š
mrø-ê-ø
mrø-ê-mo
mrø-ê-te
mrø-ø-ū
- 8. Osma klasa:** -nije -ø-ti: -nes-ē-m / -nes-ø-ū, npr.:
po-nije -ø-ti: *pò-nes-ē-m* *po-nès-ē-m*
pò-nes-ē-š *po-nès-ē-š*
pò-nes-ē-ø *po-nès-ē-ø*
pò-nes-ē-mo *po-nès-ē-mo*
pò-nes-ē-te *po-nès-ē-te*
pò-nes-ø-ū *po-nès-ø-ū*
- 9. Deveta klasa:** -je-ø-ti: -i(j)-ē-m / -i(j)-ø-ū, npr.:
smje-ø-ti: *smj-ē-m*
smj-ē-š
smj-ē-ø

smj-ē-mo
smj-ē-te
smj-ø-ū

10. Deseta klasa:

bi-ø-ti:

-i-ø-ti: -i(j)-ē-m / -i(j)-ø-ū, npr.:
bi(j)-ē-m
bi(j)-ē-š
bi(j)-ē-ø
bi(j)-ē-mo
bi(j)-ē-te
bi(j)-ø-ū

ču-ø-ti:

-u-ø-ti: -u(j)-ē-m / -u(j)-ø-ū, npr.:
čü(j)-ē-m
čü(j)-ē-š
čü(j)-ē-ø
čü(j)-ē-mo
čü(j)-ē-te
čü(j)-ø-ū

11. Jedanaesta klasa:

mog-ø-ti:

-g-ø-ti: -g-ø-u / -ž-e-, npr.:
mòg-ø-u
mòž-e-š
mòž-e-ø
mòž-e-mo
mòž-e-te
mòg-ø-ū

rek-ø-ti:

-k-ø-ti: -č-ē-m / -k-ø-ū, npr.:
rèč-ē-m
rèč-ē-š
rèč-ē-ø
rèč-ē-mo
rèč-ē-te
rèk-ø-ū

12. Dvanaesta klasa:

u-su-ø-ti:

-u-ø-ti: -p-ē-m / -p-ø-ū, npr.:
ù-sp-ē-m
ù-sp-ē-š
ù-sp-ē-ø
ù-sp-ē-mo
ù-sp-ē-te
ù-sp-ø-ū

- 13. Trinaesta klasa:** -sta-ø-ti: -n-ē-m / -n-ø-ū, npr.:
ne-sta-ø-ti: *nè-sta-n-ē-m*
nè-sta-n-ē-š
nè-sta-n-ē-ø
nè-sta-n-ē-mo
nè-sta-n-ē-te
nè-sta-n-ø-ū
- mog-ø-ti:* -g-ø-ti: -g-n-ē-m / -g-n-ø-ū, npr.:
mög-n-ē-m
mög-n-ē-š
mög-n-ē-ø
mög-n-ē-mo
mög-n-ē-te
mög-n-ø-ū
- rek-ø-ti:* -k-ø-ti: -k-n-ē-m / -k-n-ø-ū, npr.:
rèk-n-ē-m
rèk-n-ē-š
rèk-n-ē-ø
rèk-n-ē-mo
rèk-n-ē-te
rèk-n-ø-ū
- 14. Četrnaesta klasa:** -a-ø-ti: -a-dn-ē-m / -a-dn-ø-ū, npr.:
da-ø-ti: *dà-dn-ē-m*
dà-dn-ē-š
dà-dn-ē-ø
dà-dn-ē-mo
dà-dn-ē-te
dà-dn-ø-ū
- 15. Petnaesta klasa:** -d-ø-ti: -d-ē-m / -d-ø-ū, npr.:
id-ø-ti: *ìd-ē-m* *ìd-ē-m*
ìd-ē-š *ìd-ē-š*
ìd-ē-ø *ìd-ē-ø*
ìd-ē-mo *ìd-ē-mo*
ìd-ē-te *ìd-ē-te*
ìd-ø-ū *ìd-ø-ū*
- 16. Šesnaesta klasa:** -id-ø-ti: -id-ē-m / -id-ø-ū, npr.:
na-id-ø-ti (naići): *nà-īđ-ē-m*
nà-īđ-ē-š
nà-īđ-ē-ø

nà-īđ-ē-mo
nà-īđ-ē-te
nà-īđ-ø-ū

pro-na-ø-ći: -na-đ-ē-m / -na-đ-ø-ū, npr.:
prò-nā-đ-ē-m
prò-nā-đ-ē-š
prò-nā-đ-ē-ø
prò-nā-đ-ē-mo
prò-nā-đ-ē-te
prò-nā-đ-ø-ū

DRUGA VRSTA

Glagoli druge vrste imaju na kraju infinitivne osnove sufiksadni morfem *-nu-*, a na kraju prezentske sufiksadni morfem *-ē*. Između toga prezentskoga sufiksalnog morfema i korijenskoga morfema umeće se *n*.

Druga glagolska vrsta ima samo jednu klasu:

-nu-ti: -n-ē-m / -n-ø-ū, npr.:
ba-nu-ti: *bä-n-ē-m*
bä-n-ē-š
bä-n-ē-ø
bä-n-ē-mo
bä-n-ē-te
bä-n-ø-ū

TREĆA VRSTA

Glagoli treće vrste imaju infinitivnu osnovu koja završava sufiksadnim morfemom *-a-*, odnosno *-va-*, *-ja-*, a prezentska osnovu završava sufiksadnim morfemom *-jē-*.

Finalni konsonanti *b, p, d, t, g, k, z, s, c* i *h*, sonanti *m, v* i konsonantska grupa *sk* u korijenskome morfemu uz *jē* iz sufiksalnoga morfema jotuju se u *blj, plj, đ, ć, ž, č, ž, š, č, š, mlj, vlj* i *št*.

Infinitivno *-ov-*, *-ev-*, *-iv-* ispred *a* alternira s prezentskim *-u-*.

Treća glagolska vrsta dijeli se na tri klase:

1. Prva klasa: -b-a-ti: -blj-ē-m / -blj-ø-ū, npr.:
zob-a-ti: *zòblj-ē-m*
zòblj-ē-š
zòblj-ē-ø

	<p><i>zöblj-ē-mo</i> <i>zöblj-ē-te</i> <i>zöblj-ø-ū</i></p>
<i>kap-a-ti:</i>	<p>-p-a-ti: -plj-ē-m / -plj-ø-ū, npr.: <i>käplj-ē-m</i> <i>käplj-ē-š</i> <i>käplj-ē-ø</i> <i>käplj-ē-mo</i> <i>käplj-ē-te</i> <i>käplj-ø-ū</i></p>
<i>glod-a-ti:</i>	<p>-d-a-ti: -đ-ē-m / -đ-ø-ū, npr.: <i>glöđ-ē-m</i> <i>glöđ-ē-š</i> <i>glöđ-ē-ø</i> <i>glöđ-ē-mo</i> <i>glöđ-ē-te</i> <i>glöđ-ø-ū</i></p>
<i>svit-a-ti:</i>	<p>-t-a-ti: -ć-ē-m / -ć-ø-ū, npr.: <i>svič-ē-m</i> <i>svič-ē-š</i> <i>svič-ē-ø</i> <i>svič-ē-mo</i> <i>svič-ē-te</i> <i>svič-ø-ū</i></p>
<i>slag-a-ti:</i>	<p>-g-a-ti: -ž-ē-m / -ž-ø-ū, npr.: <i>slâž-ē-m</i> <i>slâž-ē-š</i> <i>slâž-ē-ø</i> <i>slâž-ē-mo</i> <i>slâž-ē-te</i> <i>slâž-ø-ū</i></p>
<i>srk-a-ti:</i>	<p>-k-a-ti: -č-ē-m / -č-ø-ū, npr.: <i>sřč-ē-m</i> <i>sřč-ē-š</i> <i>sřč-ē-ø</i> <i>sřč-ē-mo</i> <i>sřč-ē-te</i> <i>sřč-ø-ū</i></p>

<i>stez-a-ti:</i>	-z-a-ti: -ž-ē-m / -ž-ø-ū, npr.: <i>stêž-ē-m</i> <i>stêž-ē-š</i> <i>stêž-ē-ø</i> <i>stêž-ē-mo</i> <i>stêž-ē-te</i> <i>stêž-ø-ū</i>
<i>bris-a-ti:</i>	-s-a-ti: -š-ē-m / -š-ø-ū, npr.: <i>brīš-ē-m</i> <i>brīš-ē-š</i> <i>brīš-ē-ø</i> <i>brīš-ē-mo</i> <i>brīš-ē-te</i> <i>brīš-ø-ū</i>
<i>hram-a-ti:</i>	-m-a-ti: -mlj-ē-m / mlj-ø-ū, npr.: <i>hrâmlj-ē-m</i> <i>hrâmlj-ē-š</i> <i>hrâmlj-ē-ø</i> <i>hrâmlj-ē-mo</i> <i>hrâmlj-ē-te</i> <i>hrâmlj-ø-ū</i>
<i>do-ziv-a-ti:</i>	-v-a-ti: -vlj-ē-m / -vlj-ø-ū, npr.: <i>dò-zīvlj-ē-m</i> <i>dò-zīvlj-ē-š</i> <i>dò-zīvlj-ē-ø</i> <i>dò-zīvlj-ē-mo</i> <i>dò-zīvlj-ē-te</i> <i>dò-zīvlj-ø-ū</i>
<i>sric-a-ti:</i>	-c-a-ti: -č-ē-m / -č-ø-ū, npr.: <i>srīč-ē-m</i> <i>srīč-ē-š</i> <i>srīč-ē-ø</i> <i>srīč-ē-mo</i> <i>srīč-ē-te</i> <i>srīč-ø-ū</i>
<i>za-dih-a-ti:</i>	-h-a-ti: -š-ē-m / -š-ø-ū, npr.: <i>zà-dīš-ē-m</i> <i>zà-dīš-ē-š</i> <i>zà-dīš-ē-ø</i>

zà-dīš-ē-mo
zà-dīš-ē-te
zà-dīš-ø-ū

bisk-a-ti: -sk-a-ti: -št-ē-m / -št-ø-ū, npr.:
bīšt-ē-m
bīšt-ē-š
bīšt-ē-ø
bīšt-ē-mo
bīšt-ē-te
bīšt-ø-ū

2. Druga klasa: -va-ti: -jē-m / (j)-ø-ū, npr.:
da-va-ti: *dá-jē-m*
dá-jē-š
dá-jē-ø
dá-jē-mo
dá-jē-te
dá(j)-ø-ū

3. Treća klasa: -jati: -jē-m / (j)-ø-ū, npr.:
si-ja-ti: *sī-jē-m*
sī-jē-š
sī-jē-ø
sī-jē-mo
sī-jē-te
sī(j)-ø-ū

ČETVRTA VRSTA

Infinitivna osnova glagola četvrte vrste završava sufikslnim morfemima *-i-*, *-a-*, *-je-* (ili *-e-* ako je došlo do jotovanja krajnjega konsonanta u korijenskome morfemu, npr. *videti* < *vidjeti*, *lećeti* < *letjeti*), a prezentska osnova završava sufikslnim morfemom *-i-*.

Sufikslni morfem *-je-* jotuje krajnje konsonante *d* i *t* u korijenskome morfemu, pa u rezultatu imamo *đ* i *ć*.

Korijenski morfem ispred sufikslnoga morfema *-a-* ima krajnje *č*, *ž*, *št* i *žd*.

Četvrta glagolska vrsta dijeli se na tri klase:

1. Prva klasa: -i-ti: -ī-m / -ø-ē, npr.:
voz-i-ti: *vöz-ī-m*
vöz-ī-š

vöz-ī-ø
vöz-ī-mo
vöz-ī-te
vöz-ø-ē

- 2. Druga klasa:** -je-ti: -ī-m / -ø-ē, npr.:
svrb-je-ti: *svrb-ī-m*
svrb-ī-š
svrb-ī-ø
svrb-ī-mo
svrb-ī-te
svrb-ø-ē

Napomena: Ista je promjena kad su u pitanju glagoli u kojima je *j* iz sufiksalnoga morfema *-je-* jotovalo krajnji konsonant korijenskoga morfema, npr.:

leć-e-ti: *lèt-ī-m / lèt-ø-ē*
viđ-e-ti: *viđ-ī-m / viđ-ø-ē*

- 3. Treća klasa:** -č-a-ti: -č-ī-m / -č-ø-ē, npr.:
krič-a-ti: *krič-ī-m*
krič-ī-š
krič-ī-ø
krič-ī-mo
krič-ī-te
krič-ø-ē

lež-a-ti: -ž-a-ti: -ž-ī-m / -ž-ø-ē, npr.:
lež-ī-m
lež-ī-š
lež-ī-ø
lež-ī-mo
lež-ī-te
lež-ø-ē

pljušt-a-ti: -št-a-ti: -št-ī-m / -št-ø-ē, npr.:
pljúšt-ī-m
pljúšt-ī-š
pljúšt-ī-ø
pljúšt-ī-mo
pljúšt-ī-te
pljúšt-ø-ē

zvižd-a-ti: -žd-a-ti: -žd-ī-m / -žd-ø-ē, npr.:
zvižd-ī-m
zvižd-ī-š
zvižd-ī-ø
zvižd-ī-mo
zvižd-ī-te
zvižd-ø-ē

PETA VRSTA

Infinitivna osnova glagola pete vrste završava sufikslnim morfemom *-a-*, a prezent-ska sufikslnim morfemom *-ā-*. Kod nekih glagola ispred tih sufikslnih morfema javlja se *av*.

Glagoli pete vrste dijele se na dvije klase:

1. **Prva klasa:** -a-ti: -ā-m / -a-(j)ū, npr.:
čit-a-ti: *čit-ā-m*
čit-ā-š
čit-ā-ø
čit-ā-mo
čit-ā-te
čit-a-(j)ū

2. **Druga klasa:** -av-a-ti: -āv-ā-m / -av-a-(j)ū, npr.:
iš-čit-av-a-ti: *iš-čit-āv-ā-m*
iš-čit-āv-ā-š
iš-čit-āv-ā-ø
iš-čit-āv-ā-mo
iš-čit-āv-ā-te
iš-čit-āv-a-(j)ū / iš-čit-āv-a-(j)ū

ŠESTA VRSTA

Infinitivna osnova glagola šeste vrste završava sufikslnim morfemima *-ova-/-eva-* i *-iva-*, a prezentska sufikslnim morfemom *-jē-*.

Dijeli se na dvije klase:

1. **Prva klasa:** -ov-a-ti / -ev-a-ti: -u-jē-m / -u(j)-ø-ū, npr.:
trg-ov-a-ti: *trg-u-jē-m*
trg-u-jē-š
trg-u-jē-ø

třg-u-jē-mo
třg-u-jē-te
třg-u(j)-ø-ū

mač-ev-a-ti: mäch-u-jē-m
mäch-u-jē-š
mäch-u-jē-ø
mäch-u-jē-mo
mäch-u-jē-te
mäch-u(j)-ø-ū

2. Druga klasa: -iv-a-ti: -u-jē-m / -u(j)-ø-ū, npr.:
poruč-iv-a-ti: porùč-u-jē-m
poruč-u-jē-š
poruč-u-jē-ø
poruč-u-jē-mo
poruč-u-jē-te
poruč-u(j)-ø-ū

GLAGOLSKI VID

Glagolski vid označava razliku u trajanju glagolom označene radnje, stanja ili zbiivanja. Po njemu se glagoli u crnogorskome jeziku dijele na **svršene (perfektivne)** i **nesvršene (imperfektivne)**. Osim njih postoje i **dvovidski glagoli**.

Tvorba svršenih i nesvršenih glagola

Svršeni i nesvršeni glagoli mogu se graditi jedni od drugih.

Svršeni glagoli se od nesvršenih tvore na dva načina:

1. dodavanjem prefiksalnoga morfema, npr.: *spavati – na-spavati; grajati – za-grajati; jesti – po-jesti* i sl.;
2. promjenom sufiksalnoga morfema u osnovi nesvršenih glagola, npr.: *bacati – baciti* i sl.

Nesvršeni glagoli grade se od svršenih promjenom sufiksalnoga morfema njihove osnove. Tada se koriste ovi sufiksni morfemi: *-a-*, *-ava-* i *-iva-*.

Glagoli prve klase prve vrste nesvršeni oblik grade sufikslnim morfemom *-i-*, pri čemu vokal *e* u korijenskome morfemu alternira s *o*, npr.: *za-ves-ø-ti – za-vod-i-ti, od-ves-ø-ti – od-vod-i-ti, do-nes-ø-ti – do-nos-i-ti* i sl.

Kad se pri tvorbi nesvršenih glagola korijenski morfem (svršenih glagola) ispred sufiksalnoga *-i-* završava konsonantima *b, d, f, p, s, t* i *z*, sonantima *l, m, n* i *v* ili

konsonantskim grupama *sl, sn, zn, st* i *zd*, tada se umjesto morfema *-a-*, *-ava-* i *-iva-* upotrebljavaju morfemi *-ja-*, *-java-* i *-jiva-*. U tom slučaju dolazi do jotovanja navedenih konsonanata, sonanata i konsonantskih grupa u: *bĺ, ź, fl, pl, š, ć, ž; l, ml, n, vl; šl, šn, žn, št/šć, žž*. Sufiksalni morfem *-a-/-ja-* najčešće izaziva duljenje prethodnoga sloga, npr.: *òpaz-ĩ-ti > opáz-a-ti; skùp-ĩ-ti > skúp-lja-ti* i sl. Usljed toga i *o* ispred toga sufiksa alternira s *ā*, npr.: *za-lòm-i-ti > za-lám-a-ti; ròd-i-ti > ráđ-a-ti* i sl. O tima i ostalim glasovnim promjenama koje se javljaju pri tvorbi nesvršenih glagola bilo je riječi u poglavlju o morfonologiji crnogorskoga jezika.

Svršeni (perfektivni) glagoli

Ti glagoli označavaju radnje, stanja i zbivanja čije je trajanje ograničeno na jedan trenutak. Taj trenutak može biti različit, pa tako i svršeni glagoli mogu biti:

1. **početnosvršeni** – označavaju svršeni početak radnje, poslije kojega radnja može trajati neograničeno, npr.: *propjevati, prozboriti, zajecati, zapjevati, polećeti, pogledati* i sl.;
2. **završnosvršeni** – označavaju svršetak radnje, npr.: *stići, doći, popiti, pojesti, dovršiti, izgorjeti, istrijebiti* i sl.;
3. **trenutnosvršeni** – označavaju radnju koja je ograničena na jedan trenutak, npr.: *pasti, šesti, bupiti, skočiti, pregristi* i sl.;
4. **neodređenosvršeni** – označavaju svršenu radnju koja je duže ili kraće trajala, npr.: *zaigrati se, razvikati se, zapričati se, popričati, porazgovarati* i sl.

Nesvršeni (imperfektivni) glagoli

Ti glagoli označavaju radnju, stanje ili zbivanje čije trajanje nije ograničeno. Dijele se na dvije vrste:

1. **trajni (durativni)** – označavaju radnju, stanje i zbivanje neprekidnoga trajanja, npr.: *pričati, jesti, govoriti, znati* i sl.
2. **učestali (iterativni)** – označavaju radnju koja se ponavlja s prekidima i neograničeno traje, npr.: *lupkati, kuckati, trepkati, javljati se* i sl.

Dvovidski glagoli

To su glagoli kojima se može označavati i svršena i nesvršena radnja. Njihov se vid može odrediti samo u rečeničnome kontekstu. Takvi su npr.: *doručkovati, ručati, večerati, vidjeti, stradati* i sl. Najviše ih je među pozajmljenim glagolima na **-is-a-ti/-ir-a-ti** i **-iz-ov-a-ti**: *fotografisati, telefonirati, urbanizovati* i sl. U rečenici: Šedim na Orlovu kršu i *fotografišem* Cetinje – glagol *fotografisati* je nesvršen. Međutim u rečenici: Kad *fotografišeš* Cetinje, čekamo te da nam se pridružiš – taj glagol je svršen.

GLAGOLSKI ROD

Glagolski rod označava odnos između subjekta i objekta glagolske radnje. Subjektat može svojevolumno i svjesno vršiti neku radnju (npr.: Đak *uči.*). Radnja se može vršiti u subjektu mimo njegove volje i svjesne aktivnosti (npr.: Profesor *je ostario.*). Subjektat može trpjeti radnju koju neko drugi vrši na njemu (npr.: Škola *je srušena.*). U prvome slučaju riječ je o **aktivnim glagolima**, u drugome o **medijalnim**, a u trećemu radi se o **pasivnim glagolima**. Njihova je funkcija uglavnom kontekstualno određena.

Prema predmetu vršenja glagolske radnje glagoli se dijele na tri grupe:

1. **Prelazni (tranzitivni) glagoli** – označavaju glagole čije se radnje vrše na predmetu izvan vršioaca. Oni zahtijevaju objekat u vezi s kojim se vrši radnja. U zavisnosti od objekta dijele se na:
 - **prave prelazne glagole**, koji zahtijevaju objekat u obliku akuzativa bez prijedloga (npr.: *čitati* knjigu, *pričati* priču) te u obliku genitiva bez prijedloga (*kupiti* hljeba, *piti* vode, *večerati* koštanja);
 - **neprave prelazne glagole**, koji imaju objekat u svim ostalim padežnim oblicima (*bježati* od vatre, *brinuti se* o deci, *slegnuti* ramenima).

Prelazni glagoli mogu se upotrebljavati i u pasivnome i u aktivnom obliku, npr.: *Petar pjeva pjesmu.* – *Petar će pjevati pjesmu.* – *Petar je pjevao pjesmu.* / *Pjesma je pjevana (od Petra).* – *Pjesma će biti pjevana (od Petra).* – *Pjesma je bila pjevana (od Petra).*

2. **Neprelazni (intranitivni) glagoli** – ne zahtijevaju objekat, npr.: *šesti*, *spavati*, *razgovarati*, *pjevati* i sl.
3. **Povratni (refleksivni) glagoli** – uvijek se upotrebljavaju s rječcom *se*. Dijelev se na:
 - **prave povratne glagole**, koji označavaju radnju što je subjektat vrši sam na sebi i kod kojih rječca *se* označava kraći oblik akuzativa zamjenice *sebe*, npr.: *umivati se*, *popeti se*, *spremati se*, *obrijati se* i sl.;
 - **uzajamnopovratne glagole**, koji označavaju radnju u kojoj uzajamno učestvuju najmanje dva vršioaca, npr.: *grliti se*, *ljubiti se*, *pozdraviti se*, *biti se* i sl.;
 - **neprave povratne glagole**, kod kojih rječca *se* ne može predstavljati kraći oblik akuzativa zamjenice *sebe*, npr.: *čuditi se*, *sprdati se*, *smijati se*, *bijeljati se* i sl.

GLAGOLSKO VRIJEME I GLAGOLSKI NAČIN

Gramatičkom kategorijom vremena iskazuje se vrijeme kad se glagolska radnja vrši, odnosno odnos između vremena govorenja i vremena vršenja glagolske radnje. Glagolska radnja može se vršiti u **prošlosti**, **sadašnjosti** i **budućnosti**.

Glagolska vremena u crnogorskome jeziku izražavaju se prezentom, imperfektom, aoristom, perfektom, pluskvamperfektom, futurom prvim i futurom drugim.

Sadašnjost se iskazuje *prezentom* (sadašnje vrijeme).

Prošlost se iskazuje *imperfektom* (prošlo nesvršeno vrijeme), *aoristom* (prošlo svršeno vrijeme), *perfektom* (prošlo nesvršeno i svršeno vrijeme) i *pluskvamperfektom* (pretprošlo nesvršeno i svršeno vrijeme).

Budućnost se iskazuje *futurom prvim* (buduće vrijeme) i *futurom drugim* (predbuduće vrijeme).

Glagolskim načinom (modusom) iskazuje se način na koji se vrši glagolska radnja, odnosno stav govornoga lica prema još uvijek neizvršenoj glagolskoj radnji.

Glagolski načini su: *imperativ* (zapovjedni način), *optativ* (željni način), *potencijal* (mogućni način) i *potencijal imperfekta*.

GLAGOLSKI OBLICI

Glagolski oblici dijele se na **proste** i **složene**.

Prosti glagolski oblici su oni koji se grade od jednoga glagola. Prosti glagolski oblici su: *infinitiv*, *prezent*, *imperfekat*, *aorist*, *imperativ*, *optativ*, *glagolski pridjev radni*, *glagolski pridjev trpni*, *glagolski prilog sadašnji* i *glagolski prilog prošli*.

Složeni glagolski oblici su oni koji pored glavnoga imaju i pomoćni glagol. Pomoćni su glagoli *biti* i *htjeti/šćeti*. Složeni glagolski oblici su: *perfekat*, *pluskvamperfekat*, *futur prvi*, *futur drugi*, *potencijal imperfekta* i *potencijal*. Pomoćni glagol *biti* koristi se za tvorbu perfekta, pluskvamperfekta, futura drugoga i potencijala. Pomoćni glagol *htjeti/šćeti* upotrebljava se za tvorbu futura prvoga i potencijala imperfekta.

Glagolski oblici dijele se i na **lične** i **nelične**.

Lični glagolski oblici su oni kod kojih je moguće odrediti lice koje vrši glagolsku radnju. To su: *prezent*, *perfekat*, *imperfekat*, *aorist*, *pluskvamperfekat*, *futur prvi*, *futur drugi*, *imperativ*, *potencijal*, *potencijal imperfekta* i *optativ*.

Nelični glagolski oblici su oni kojima se ne može odrediti lice. To su: *infinitiv*, *glagolski prilog sadašnji*, *glagolski prilog prošli*, *glagolski pridjev radni* i *glagolski pridjev trpni*.

Glagolske oblike treba razlikovati od glagolskih vremena. Već je rečeno da se npr. prezentom kazuje sadašnjost, perfektom prošlost, futuro prvim budućnost itd. Međutim tim glagolskim oblicima mogu se iskazivati i druga vremena. Tako npr. prezent može iskazivati i prošlost i budućnost: *Kažu oni nama lani da ćemo se viđeti ponovo, pa od toga ne bi ništa.* – *Šutra idemo na more*; perfekt – budućnost: *Ako ne dođeš, nagrabusio si!* i sl.

I glagolskim načinima može se iskazivati glagolsko vrijeme, npr. imperativ za označavanje prošlosti (pripovjedački imperativ): *Mi potrči k njima, kad imadosmo što viđeti.*

O svemu tome više riječi biće u poglavlju o sintaksi crnogorskoga jezika.

INFINITIV

Infinitiv je neodređeni glagolski oblik kojim se kazuje samo ime radnje, stanja ili zbivanja. Njime se ne izriče ni lice ni broj. Stoga se infinitiv uzima kao osnovni glagolski oblik pri navođenju glagola.

Infinitiv ima nastavak *-ti*, npr.: *pisa-ti, čita-ti, gleda-ti*. I glagoli na *-ći* imaju taj nastavak, ali je u njima *ć* dobijeno stapanjem *k* i *t* (npr.: *reći* < *rek-ø-ti, peći* < *pek-ø-ti*), *g* i *t* (npr.: *moći* < *mog-ø-ti, leći* < *leg-ø-ti*) te *d* i *t* (glagol *ići* i glagoli od njega izvedeni, npr.: *ići* < *id-ø-ti, izići* < *iz-id-ø-ti*).

Infinitivnu osnovu čini dio glagola koji se nalazi ispred nastavka *-ti*. Infinitivna osnova sastoji se od korijenskoga i sufiksalnoga morfema. Sufiksadni morfemi su:

- ø**-: *id-ø-ti, greb-ø-ti, ču-ø-ti* i sl.;
- a**-: *pad-a-ti, gled-a-ti, pis-a-ti* i sl.;
- i**-: *rad-i-ti, pros-i-ti, trs-i-ti* i sl.;
- je**-: *vid-je-ti* (> *viđeti*), *let-je-ti* (> *lećeti*) i sl.;
- nu**-: *mrz-nu-ti, vrg-nu-ti, na-mak-nu-ti* i sl.;
- ava**-: *iz-uč-ava-ti, is-trč-ava-ti, sa-gled-ava-ti* i sl.;
- iva**-: *poruč-iva-ti, smanj-iva-ti, u-ćer-iva-ti* i sl.;
- eva**-: *bič-eva-ti, kralj-eva-ti, mač-eva-ti* i sl.;
- ova**-: *stol-ova-ti, bol-ova-ti, ruk-ova-ti* i sl.

Sufiksadni morfem *-je-*, kao i sufiksadni morfemi *-a-*, *-ava-* i *-iva-*, kad glase *-ja-*, *-java-* i *-jiva-*, izazivaju jotaciju konsonanata s kraja korijenskoga morfema, npr.: *vid-je-ti* > *viđeti* – *viđati*, *pod-mit-i-ti* > *pod-mić-iva-ti*, *pro-glas-i-ti* > *pro-glaš-ava-ti* i sl.

PREZENT

Prezent je glagolski oblik kojim se iskazuje radnja koja se vrši u sadašnjosti, simultano s vremenom govorenja. Imaju ga i svršeni i nesvršeni glagoli. Gradi se od prezentske osnove i prezentskih nastavaka.

Prezentska osnova sastoji se od korijenskoga i sufiksalnoga morfema. Sufiksadni morfemi prezentske osnove su:

- ē- (glagoli prve i druge vrste): *bod-e-m*, *trg-n-e-m* i sl.;
- ī- (glagoli četvrte vrste): *rad-i-m*, *nos-i-m*, *bjež-i-m* i sl.;
- ā- (glagoli pete vrste): *prič-a-m*, *gled-a-m*, *iz-uč-av-a-m* i sl.;
- jē- (glagoli treće i šeste vrste): *met-je-m* > *meć-e-m*, *bič-u-je-m* i sl.

Prezentski nastavci su:

<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1. -m	1. -mo
2. -š	2. -te
3. -ø	3. -ē/-ū

Nastavak **-ē** u 3. licu množine prezenta imaju glagoli četvrte vrste, a nastavak **-ū** glagoli ostalih glagolskih vrsta.

Glasovne alternacije u prezentskoj osnovi

Kod glagola treće vrste finalni konsonanti *b*, *p*, *d*, *t*, *g*, *k*, *z*, *s*, *c* i *h*, sonanti *m* i *v* te grupa *sk* u korijenskome morfemu uz *jē* iz sufiksalnoga morfema jotuju se u *blj*, *plj*, *đ*, *ć*, *ž*, *č*, *ž*, *š*, *č*, *š*, *mlj*, *vlj* i *št*. (Videti o tome u odjeljku o glagolima treće vrste.)

Infinitivno **-ov-**, **-ev-** i **-iv-** kod glagola treće vrste ispred *a* alternira s prezentskim **-u-**, npr.: *rad-ov-a-ti* – *rad-u-je-m*, *mač-ev-a-ti* – *mač-u-je-m*, *za-branj-iv-a-ti* – *za-branj-u-je-m* i sl.

U glagolima pete i šeste vrste u trećemu licu jednine između prezentskoga nastavka i sufiksalnoga morfema prezentske osnove javlja se intervokalno *j*, npr.: *kop-a-(j)u*, *bič-u-(j)u*, *mač-u-(j)u*, *razgovar-a-(j)u* i sl. To se *j* javlja i između korijenskoga i sufiksalnoga morfema prezenta glagola devete i desete klase prve glagolske vrste, npr.: *smi-(j)e-m*, *pi-(j)e-m* i sl.

Konsonanti *k*, *g* i *h* s kraja korijenskoga morfema glagola prve vrste (11. klasa) alterniraju sa *č*, *ž* i *š* ispred sufiksalnoga morfema **-ē-** u prezentskoj osnovi, npr.: *reći* (< *rek-ø-ti*): *rek-e-m* > *reč-e-m*; *moći* (*mog-ø-ti*): *mog-e-š* > *mož-e-š*; *vrći* (< *vrh-ø-ti*): *vrš-e-m* i sl. Konsonanti *k*, *g* i *h* ostaju nepromijenjeni u trećemu licu množine prezenta jer se tada umjesto sufiksalnoga morfema **-ē-** koristi sufiksadni morfem **-ø-**, npr.: *rek-ø-u*, *pek-ø-u*, *tek-ø-u*, *mog-ø-u*, *vrh-ø-u* i sl.

Alternirane prezentske osnove javljaju se i u ostalim klasama glagola prve vrste, npr.: *za-če-ø-ti – za-čn-e-m, kle-ø-ti – kun-e-m, kla-ø-ti – kolj-e-m* i sl. (Videti o tome u odjeljku o glagolima prve vrste.)

IMPERFEKAT

Imperfekat je glagolski oblik kojim se iskazuje prošla nesvršena radnja. Gradi se od imperfektivnih (nesvršenih) glagola.

Gradi se od imperfekatske osnove i imperfekatskih nastavaka. Imperfekatska osnova sastoji se od korijenskoga i sufiksalnoga morfema. Svakome sufiksalsnom morfemu imperfekatske osnove odgovara određeni sufiksalni morfem infinitivne osnove. Sufiksalni morfemi imperfekatske osnove su:

-ā- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-a-* iz infinitivne osnove): *kop-ā-h, gled-ā-h* i sl.;

-jā- (zamjenjuje sufiksalne morfeme *-ø-*, *-i-* i *-je-* iz infinitivne osnove): *bi-jā-h, hval-jā-h > hvalj-ā-h, žud-jā-h > žud-ā-h* i sl.;

-āvā- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-ava-* iz infinitivne osnove): *iz-uč-āvā-h, sagled-āvā-h* i sl.;

-īvā- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-iva-* iz infinitivne osnove): *op-tereć-īvā-h, dar-īva-h* i sl.;

-ovā- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-ova-* iz infinitivne osnove): *rad-ovā-h, glad-ovā-h* i sl.;

-evā- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-eva-* iz infinitivne osnove): *mač-evā-h, kralj-evā-h* i sl.;

-ijā- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-ø-* iz infinitivne osnove): *plet-ijā-h, tec-ijā-h* i sl.

Imperfekatski nastavci su:

<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1. -h	1. -smo
2. -še	2. -ste
3. -še	3. -hū

Glasovne alternacije u korijenskom morfemu imperfekatske osnove

Kad sufiksalni morfem *-jā-* iz imperfekatske osnove (koji je ekvivalentan sufiksalsnim morfemima *-i-* i *-je-* iz infinitivne osnove) dođe u dodir s konsonantima *b, d, f, p, s, t* i *z*, sonantima *l, m, n* i *v* ili konsonantskim grupama *sl, sn, zn* i *st* s kraja kori-

jenskoga morfema, vrši se njihova jotacija u: *blj, đ, flj, plj, š, ć, ž; lj, mlj, nj, vlj; šlj, šnj, žnj i šć*, npr.: *glob-i-ti: glob-ja-h > globlj-a-h; blijed-i-ti: blijed-ja-h > blijeđ-a-h; hval-i-ti: hval-ja-h > hvalj-a-h; grm-je-ti: grm-ja-h > grmlj-a-h; zvon-i-ti: zvon-ja-h > zvonj-a-h; skup-i-ti: skup-ja-h > skuplj-a-h; kip-je-ti: kip-ja-h > kiplj-a-h; pros-i-ti: pros-ja-h > proš-a-h; slut-i-ti: slut-ja-h > sluć-a-h; lov-i-ti: lov-ja-h > lovljah; živ-je-ti: živ-ja-h > življ-a-h; voz-i-ti: voz-ja-h > vož-a-h; misl-i-ti: misl-ja-h > mišlj-a-h; prazn-i-ti: prazn-ja-h > pražnj-a-h; krst-i-ti: krst-ja-h > kršć-a-h* i sl.

Kad sufiksalni morfem *-jā-* iz imperfekatske osnove (koji je ekvivalentan sufiksalnome morfemu *-ø-* iz infinitivne osnove) dođe u dodir s konsonantima *k, g* i *h* s kraja korijenskoga morfema, oni alterniraju sa *č, ž* i *š*, npr.: *vuk-ø-ti: vuk-ja-h > vuč-a-h; strig-ø-ti: strig-ja-h > striž-a-h* i sl.

Kad sufiksalni morfem *-ijā-* iz imperfekatske osnove (koji je ekvivalentan sufiksalnome morfemu *-ø-* iz infinitivne osnove) dođe u dodir s konsonantima *k, g* i *h* s kraja korijenskoga morfema, oni alterniraju sa *c, z* i *s*, npr.: *pek-ø-ti: pek-ija-h > pec--ija-h; vuk-ø-ti: vuk-ija-h > vuc-ija-še; strig-ø-ti: strig-ija-h > striz-ija-h* i sl.

AORIST

Aorist je glagolski oblik kojim se iskazuje prošla svršena radnja. Gradi se od aoristne osnove i sufiksálnih morfema.

Aoristna osnova sastoji se od korijenskoga i sufiksálnoga morfema. Svakome sufiksálnom morfemu aoristne osnove odgovara određeni sufiksální morfem infinitivne osnove:

-ø- (zamjenjuje sufiksální morfem *-ø-* iz infinitivne osnove): *pro-kle-ø-ti: pro-kle-ø-h; umrije-ø-ti: umrije-ø-h; po-pi-ø-ti: po-pi-ø-h; usu-ø-ti: usu-ø-h* i sl.;

-a- (zamjenjuje sufiksální morfem *-a-* iz infinitivne osnove): *pre-kop-a-ti: pre-kop-a-h; pro-čit-a-ti: pro-čit-a-h* i sl.;

-i- (zamjenjuje sufiksální morfem *-i-* iz infinitivne osnove): *po-misl-i-ti: po-misl-i-h; za-glib-i-ti: za-glib-i-h* i sl.;

-o- (zamjenjuje sufiksální morfem *-ø-* iz infinitivne osnove): *iz-ved-ø-ti: iz-ved-o-h; o-greb-ø-ti: o-greb-o-h; po-nes-ø-ti: po-nes-o-h; is-pek-ø-ti: is-pek-o-h; po-šek-ø-ti: po-šek-o-h* i sl.;

-e- (zamjenjuje sufiksální morfem *-ø-* iz infinitivne osnove): *o-greb-ø-ti: o-greb-e-ø; is-tek-ø-ti: is-tek-e-ø > is-teč-e-ø* i sl.;

-je- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-je-* iz infinitivne osnove): *po-let-je-ti* > *po-leć-e-ti*; *po-let-je-h* > *po-leć-e-h*; *vid-je-ti* > *viđ-e-ti*; *vid-je-h* > *viđ-e-h* i sl.;

-nu- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-nu-* iz infinitivne osnove): *strk-nu-ti*; *strk-nu-h*; *is-tis-nu-ti*; *is-tis-nu-h* i sl.;

-āva- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-ava-* iz infinitivne osnove): *na-sa-opšt-ava-ti*; *na-sa-opšt-ava-h* i sl.;

-īva- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-iva-* iz infinitivne osnove): *po-s-manj-iva-ti*; *po-s-manj-iva-h*; *po-sa-kr-iva-ti*; *po-sa-kr-iva-h* i sl.;

-ova- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-ova-* iz infinitivne osnove): *na-drug-ova-ti*; *na-drug-ova-h*; *ot-put-ova-ti*; *ot-put-ova-h* i sl.;

-eva- (zamjenjuje sufiksalni morfem *-eva-* iz infinitivne osnove): *na-voj-eva-ti*; *na-voj-eva-h*; *iz-mač-eva-ti*; *iz-mač-eva-h* i sl.

Korijenski konsonant *k* u distribuciji *sk* ispred morfema *-nk-* ispada: *is-tisk-nu-ti* > *is-tis-nu-ti*.

Kad se konsonanti *k*, *g* i *h* nađu na kraju korijenskoga morfema ispred sufiksalnoga morfema *-e-*, oni alterniraju sa *č*, *ž* i *š*, npr.: *is-pek-ø-ti*: *is-peč-e-ø*; *po-mog-ø-ti*: *po-mož-e-ø*, *o-vrh-ø-ti*: *o-vrš-ē-ø* i sl.

Aoristni nastavci su:

<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1. -h	1. -smo
2. -ø	2. -ste
3. -ø	3. -še

Prezent, imperfekat i aorist pomoćnih glagola *htjeti/šćeti* i *biti*

Glagol *htjeti/šćeti* u prezentu može imati svršeni i nesvršeni oblik.

Nesvršeni oblik prezenta toga glagola može biti naglašen i nenaglašen. Naglašeni su: *hòću*, *hòćeš*, *hòće* / *hòćemo*, *hòćete*, *hòće*. Nenaglašeni su: *ću*, *ćeš*, *će* / *ćemo*, *ćete*, *će*.

Svršeni oblici prezenta glagola *htjeti/šćeti* glase: *htjèdnēm/šćèdnēm*, *htjèdnēs/šćèdnēs*, *htjèdnē/šćèdnē* // *htjèdnēmo/šćèdnēmo*, *htjèdnēte/šćèdnēte*, *htjèdnū/šćèdnū*.

Imperfekat toga glagola dvojako se upotrebljava: *hòcāh*, *hòcāše*, *hòcāše* / *hòcāsmo*, *hòcāste*, *hòcāhū* i *šćāh*, *šćāše*, *šćāše* / *šćāsmo*, *šćāste*, *šćāhū*.

Aorist glagola *htjeti/šćeti* glasi: *htjèdoh/šćèdoh, htjède/šćède, htjède/šćède // htjèdosmo/šćèdosmo, htjèdoste/šćèdoste, htjèdoše/šćèdoše.*

I glagol **biti** može u prezentu imati svršeni i nesvršeni oblik.

Nesvršeni oblici prezenta glagola *biti* mogu biti naglašeni i nenaglašeni. Naglašeni su: *jèsam, jèsi, jèste / jèsmo, jèste, jèsu.* Nenaglašeni su: *sam, si, je / smo, ste, su.*

Svršeni oblici prezenta glagola *biti* su: *bùdēm, bùdēš, bùdē / bùdēmo, bùdēte, bùdū.*

Imperfekat glagola *biti* dubletno se upotrebljava: *bijāh, bijāše, bijāše / bijāsmo, bijāste, bijāhū i bjēh, bjēše, bjēše / bjèsmo, bjèste, bjèhū.*

Aorist glagola *biti* može biti naglašen i nenaglašen. Naglašeni su: *bīh, bī, bī / bīsmo, bīste, bī/bīše.* Nenaglašeni su: *bih, bi, bi / bismo, biste, bi/biše.*

GLAGOLSKI PRIDJEV RADNI

Glagolski pridjev radni (ili *particip perfekta aktivni*) gradi se na dva načina:

1. dodavanjem na infinitivnu osnovu sufiksalnoga morfema *-l-* i nastavaka za glagolski pridjev radni;
2. zamjenom sufiksalnoga morfema infinitivne osnove sufiksanim morfemom *-l-* i dodavanjem nastavaka za glagolski pridjev radni.

U oba slučaja sufiksalni morfem *-l-* ispred nastavka *-ø* u muškome rodu jednine mijenja se u *-o-*.

Nastavci za glagolski pridjev radni jesu:

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
muški rod:	-ø (pisao-ø)	-i (pisal-i)
ženski rod:	-a (pisal-a)	-e (pisal-e)
srednji rod:	-o (pisal-o)	-a (pisal-a)

Glagolski pridjev radni glagola čija se infinitivna osnova završava sufiksanim morfemima *-a-*, *-ava-*, *-iva-*, *-ova-*, *-eva-*, *-i-*, *-je-* i *-nu-* dobija se dodavanjem na njih sufiksalnoga morfema *-l-* i navedenih nastavaka *pliv-a-ti*: *pliv-a-o, pliv-a-o-ø, pliv-a-l-a, pliv-a-l-o; o-glaš-ava-ti: o-glaš-ava-o-ø, o-glaš-ava-l-a, o-glaš-ava-l-o* i sl.

Kod glagola prve klase prve vrste konsonanti *d* i *t* s kraja korijenskoga morfema gube se ispred sufiksalnoga morfema *-l-*, npr.: *pad-ø-ti: pad-l-ø > pa-l-ø > pa-o-ø, pa-l-a, pa-l-o; plet-ø-ti: plet-l-ø > ple-l-ø > ple-o-ø, ple-l-a, ple-l-o* i sl.

Kod glagola sedme klase prve vrste *ije* ispred sufiksalnoga morfema *-l-* gubi se, npr.: *umrije-ø-ti: umr-l-ø > umr-o-ø, umr-l-a, umr-l-o* i sl.

Kod glagola jedanaeste klase prve vrste morfem *-ø-* u muškome rodu jednine alter-nira s morfemom *-a-*, npr.: *rek-ø-ti: rek-a-l-ø > rek-a-o-ø, rek-ø-l-a, rek-ø-l-o; mog-ø-ti: mog-a-l-ø > mog-a-o-ø, mog-ø-l-a, mog-ø-l-o* i sl.

Svako *je/ije* koje se nađe ispred *-o-* koje je nastalo od sufiksalnoga morfema *-l-* pre-lazi u *i*, npr.: *donije-ø-ti: donije-l-ø > donije-o-ø > doni-o-ø; smje-ø-ti: smje-l-ø > smje-o-ø > smi-o-ø* i sl. Jedino glagoli *jesti, šesti* (< *sjesti*), *vreti* i *zreti* imaju dvojake oblike muškoga roda glagolskoga pridjeva radnog:

jesti < *jed-ø-ti: jed-l-ø > je-l-ø > je-o-ø/i-o-ø*
šesti < *sjed-ø-ti: sjed-l-ø > sje-l-ø > še-o-ø/si-o-ø*
zreti < *zrje-ø-ti: zrje-l-ø > zrje-o-ø > zre-o-ø/zri-o-ø*
vreti < *vre-ø-ti: vre-l-ø > vre-o-ø > vre-o-ø/vri-o-ø*

GLAGOLSKI PRIDJEV TRPNI

Glagolski pridjev trpni (ili *particip perfekta pasivni*) gradi se dodavanjem nastavaka na sufiksalne morfeme osnove glagolskoga pridjeva trpnoga.

Ti sufiksalni morfemi zamjenjuju određene sufiksalne morfeme infinitivne osnove:

-ān- zamjenjuje sufiksalni morfem *-a-* infinitivne osnove, npr.: *pre-crt-a-ti: pre-crt-an-; iz-list-a-ti: iz-list-an-* i sl.;

-āvān- zamjenjuje sufiksalni morfem *-ava-* infinitivne osnove, npr.: *u-kraš-ava-ti: u-kraš-avan-, u-ljepš-ava-ti: u-ljepš-avan-* i sl.;

-īvān- zamjenjuje sufiksalni morfem *-iva-* infinitivne osnove, npr.: *za-praš-iva-ti: za-praš-ivan-; od-ređ-iva-ti: od-ređ-ivan-* i sl.;

-ovān- zamjenjuje sufiksalni morfem *-ova-* infinitivne osnove, npr.: *po-kup-ova-ti: po-kup-ovan-; lump-ova-ti: lump-ovan-* i sl.;

-evān- zamjenjuje sufiksalni morfem *-eva-* infinitivne osnove, npr.: *bič-eva-ti: bič-evan-; iz-mač-eva-ti: iz-mač-evan-* i sl.;

-en- zamjenjuje sufiksalni morfem *-ø-* infinitivne osnove, npr.: *spro-ved-ø-ti: spro-ved-en-; o-greb-ø-ti: o-greb-en-; o-met-ø-ti: o-met-en-* i sl.;

-jen- zamjenjuje sufiksalne morfeme *-i-*, *-je-* i *-ø-* infinitivne osnove, npr.: *za-rad-i-ti: za-rad-jen- > zarađen-; vid-je-ti (>viđeti): vid-je-n- > viđen-; iz-misl-i-ti: iz-misl-jen- > iz-mišlj-en-; iz-rek-ø-ti: iz-rek-jen- > iz-reč-en-; po-tres-jen- > po-treš-en-* i sl.;

-ven- zamjenjuje sufiksalni morfem *-ø-* infinitivne osnove, npr.: *sa-mlje-ø-ti: sa-mlje-ven-; za-li-ø-ti: za-li-ven-* i sl.;

-t- zamjenjuje sufiksadni morfem **-ø-** infinitivne osnove, npr.: *za-drije-ø-ti*: *za-dr-t-*; *po-če-ø-ti*: *po-če-t-* i sl.

Nastavci za glagolski pridjev trpni su:

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
muški rod:	-ø (pisan-ø)	-i (pisan-i)
ženski rod:	-a (pisan-a)	-e (pisan-e)
srednji rod:	-o (pisan-o)	-a (pisan-a)

Glasovne promjene u korijenskome morfemu

Sufiksadni morfem *-jen-* izaziva jotaciju konsonanata *c, b, d, f, p, s, t* i *z*, sonanata *l, m, n* i *v* ili konsonantskih grupa *sl, sn, zn* i *st* s kraja korijenskoga morfema, pa se dobija: *č, blj, đ, flj, plj, š, ć, ž; lj, mlj, nj, vlj; šlj, šnj, žnj* i *šč*, korijenskoga morfema, npr.: *bac-i-ti*: *bac-jen-* > *bačen-*; *od-rub-i-ti*: *od-rub-jen-* > *odrubljen-*; *iz-rad-i-ti*: *iz-rad-jen-* > *izrađen-*; *za-šaraf-i-ti*: *za-šaraf-jen-* > *zašarajljen-*; *s-pal-i-ti*: *s-pal-jen-* > *spaljen-*; *na-mam-i-ti*: *na-mam-jen-* > *namamljen-*; *pro-gon-i-ti*: *pro-gon-jen-* > *progonjen-*; *ras-top-i-ti*: *ras-top-jen-* > *rastopljen-*; *pre-nos-i-ti*: *pre-nos-jen-* > *prenošen-*; *is-prat-i-ti*: *is-prat-jen-* > *ispraćen-*; *slav-i-ti*: *slav-jen-* > *slavljen-*; *s-niz-i-ti*: *s-niz-jen-* > *snižen-*; *za-posl-i-ti*: *za-posl-jen* > *za-pošljen-*; *za-kasn-i-ti*: *za-kasn-jen-* > *zakašnjen-*; *is-prazn-i-ti*: *is-prazn-jen-* > *ispražnjen-*; *za-mast-i-ti*: *za-mast-jen-* > *zamašćen-* i sl.

Sufiksadni morfem **-t-** kod glagola sedme klase prve glagolske vrste povlači gubljenje skupine *ije*, npr.: *za-drije-ø-ti*: *za-dr-t-*; *pro-strije-ø-ti*: *pro-str-t-* i sl.

PERFEKAT

Perfekat je glagolski oblik kojim se iskazuje prošlo vrijeme – svršeno i nesvršeno.

Gradi se od prezenta pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnog, npr.:

<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1. sam (pro)čitao/(pro)čitao sam	1. smo (pro)čitali/(pro)čitali smo
2. si (pro)čitao/(pro)čitao si	2. ste (pro)čitali/(pro)čitali ste
3. je (pro)čitao/(pro)čitao je	3. su (pro)čitali/(pro)čitali su

Pored nenaglašenoga koristi se i naglašeni oblik prezenta pomoćnoga glagola *biti* kad to zahtijeva kontekst.

PLUSKVAMPERFEKAT

Pluskvamperfekat je glagolski oblik kojim se iskazuje pretprošlo vrijeme – svršeno i nesvršeno.

Gradi se na dva načina – od imperfekta ili perfekta pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnog, npr.

jednina

1. bijah/bjeh (pro)čitao/sam bio (pro)čitao
2. bijaše/bješe (pro)čitao/si bio (pro)čitao
3. bijaše/bješe (pro)čitao/je bio (pro)čitao

množina

1. bijasmo/bjesmo (pro)čitali/smo bili (pro)čitali
2. bijaste/bjeste (pro)čitali/ste bili (pro)čitali
3. bijahu/bjehu (pro)čitali/su bili (pro)čitali

FUTUR PRVI

Futur prvi je glagolski oblik kojim se iskazuje buduće vrijeme.

Gradi se od infinitiva glagola i prezenta pomoćnoga glagola *htjeti/šćeti*. Pomoćni glagol može doći i ispred i iza infinitiva. Kad se nađe iza infinitiva glagola na *-ti*, krajnje *i* iz infinitiva se gubi, a *t* se – i u izgovoru i u pismu – stapa sa *ć* iz nenaglašenoga oblika prezenta pomoćnoga glagola *htjeti/šćeti*, npr.:

jednina

1. čitaću
2. čitaćeš
3. čitaće

množina

1. čitaćemo
2. čitaćete
3. čitaće

Kad se pomoćni glagol nađe ispred infinitiva glagola na *-ti*, taj nastavak ostaje nepromijenjen, npr.:

jednina

1. ću čitati
2. ćeš čitati
3. će čitati

množina

1. ćemo čitati
2. ćete čitati
3. će čitati

Glagoli na *-ći* ostaju neizmijenjeni bez obzira na to će se nalazi pomoćni glagol *htjeti/šćeti* – ispred ili iza njih, npr.:

jednina

1. reći ću/ću reći
2. reći ćeš/ćeš reći
3. reći će/će reći

množina

1. reći ćemo/ćemo reći
2. reći ćete/ćete reći
3. reći će/će reći

Prezent pomoćnoga glagola *htjeti/šćeti* može se upotrebljavati i u naglašenome obliku. Takvu upotrebu nameće kontekst.

FUTUR DRUGI

Futur drugi je glagolski oblik kojim se iskazuje predbuduće vrijeme.

Gradi se od svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnog:

<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1. budem (pro)čitao	1. budemo (pro)čitali
2. budeš (pro)čitao	2. budete (pro)čitali
3. bude (pro)čitao	3. budu (pro)čitali

Futur drugi gradi se od svršenih i od nesvršenih glagola. Predbuduća radnja svršenih glagola najčešće se iskazuje prezentom, npr.: *Javiću ti kad pročitam.*

POTENCIJAL

Potencijal je glagolski oblik kojim se iskazuje želja, uslov ili mogućnost vršenja glagolske radnje.

Gradi se od aorista pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnog – i svršenih i nesvršenih glagola, npr.:

<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1. bih (pro)čitao	1. bismo (pro)čitali
2. bi (pro)čitao	2. biste (pro)čitali
3. bi (pro)čitao	3. bi/biše (pro)čitali

Pored nenaglašenih mogu se upotrebljavati i naglašeni oblici aorista pomoćnoga glagola *biti*. Takvu upotrebu nameće kontekst.

POTENCIJAL IMPERFEKTA

Posebna je vrsta potencijala glagolski oblik koji se gradi od imperfekta pomoćnoga glagola *htjeti/šćeti* i infinitiva glagola. Njime se označava neostvorena mogućnost, želja, uslov u prošlosti:

<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1. hoćah/šćah videti	1. hoćasmo/šćasmo videti
2. hoćaše/šćaše videti	2. hoćaste/šćaste videti
3. hoćaše/šćaše videti	3. hoćahu/šćahu videti

IMPERATIV

Imperativ je glagolski oblik kojim se iskazuje zapovijest, zabrana, molba, želja i sl.

Gradi se od imperativne osnove i imperativnih nastavaka. Imperativna osnova sastoji se od korijenskoga i sufiksalnoga morfema. Sufikslnim morfemima imperativne osnove odgovaraju određeni sufikslni morfemi prezentske osnove.

Sufikslni morfemi imperativne osnove su:

-i- (zamjenjuje sufikslnne morfeme *-e-* i *-i-* iz prezentske osnove): *bod-e-m*: *bod-i-ø*, *bod-i-mo*, *bod-i-te*; *rad-i-m*: *rad-i-ø*, *rad-i-mo*, *rad-i-te* i sl.;

-j- (zamjenjuje sufikslnni morfem *-jē-* iz prezentske osnove): *ču-je-m*: *ču-j-ø*, *ču-j-mo*, *ču-j-te*; *kup-u-je-m*: *kup-u-j-ø*, *kup-u-j-mo*, *kup-u-j-te* i sl.;

-āj- (zamjenjuje sufikslnni morfem *-ā-* iz prezentske osnove): *prič-a-m*: *prič-aj-ø*, *prič-aj-mo*, *prič-aj-te*; *pjev-a-m*: *pjev-aj-ø*, *pjev-aj-mo*, *pjev-aj-te* i sl.

Glagoli jedanaeste klase prve glagolske vrste infinitiv grade dodavanjem sufiksalnoga morfema *-i-* na korijenski morfem. Tada konsonanti *k*, *g* i *h* s kraja korijenskoga morfema alterniraju s *c*, *z* i *s*, npr.: *rek-ø-u*: *rek-i-* > *rec-i-ø*, *rec-i-mo*, *rec-i-te*; *strig-ø-u*: *strig-i-* > *striz-i-ø*, *striz-i-mo*, *striz-i-te* i sl.

U crnogorskome jeziku imperativ se ne upotrebljava u 1. licu jednine. Za 3. lice jednine i množine koristi se imperativna konstrukcija *neka* + 3. lice prezenta, npr.: *neka pjeva* / *neka pjevaju* i sl.

OPTATIV

Optativ je glagolski oblik kojim se iskazuje želja.

Gradi se od glagolskoga pridjeva radnog i uvijek je praćen uskličnom intonacijom: *Živjeli!* *Zdravo bio!* *Dobro došli!* *Živi bili pa vidjeli!*

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
muški rod	živ-i-o-ø	živ-je-l-i
ženski rod	živ-je-l-a	živ-je-l-e
srednji rod	živ-je-l-o	živ-je-l-a

GLAGOLSKI PRILOG SADAŠNJI

Glagolski prilog sadašnji je glagolski oblik kojim se iskazuje radnja koja je istovremena s radnjom predikata.

Gradi se od prezentske osnove nesvršenih glagola i sufiksa *-ūći* i *-ēći*, npr.: *pek-ø-ući*; *trč-ø-eći* i sl. Između *-a-* i *-ući* javlja se intervokalno *j*, npr.: *čit-a-(j)ući*, *prič-a-(j)ući* i sl.

GLAGOLSKI PRILOG PROŠLI

Glagolski prilog prošli je glagolski oblik kojim se iskazuje radnja koja je neposredno prethodila radnji označenoj predikatom.

Gradi se od infinitivne osnove svršenih glagola i sufiksa *-vši* i *-v*, npr.: *is-pjev-a-ti*; *is-pjev-a-vši/is-pjev-a-v*, *po-ćer-a-vši/po-ćer-a-v*; *u-drob-i-ti*: *u-drob-i-vši/u-drob-i-v* i sl. Ispred tih sufiksa umeće se nepostojano *a* kad se korijenski morfem glagola završava konsonantom, npr.: *mog-ø-ti*: *mog-a-vši/mog-a-v* i sl. Vokali ispred sufiksa *-vši* uvijek su dugi.

ODRIČNI GLAGOLSKI OBLICI

Odrični glagolski oblici grade se dodavanjem odrične rječce *ne* ispred potvrdnih oblika, npr.: *ne čitam*; *ne bih čitao*; *ne čitaj* i sl.

Rječca *ne* piše se odvojeno od glagolskih oblika u svim slučajevima osim u nenaglašenome svršenom (odričnom) obliku prezenta pomoćnoga glagola *htjeti/šćeti*: *neću*, *nećeš*, *neće* / *nećemo*, *nećete*, *neće*. Zajedno se s oblikom prezenta glagola *biti* piše i rječca *ni*: *nijesam*, *nijesi*, *nije* / *nijesmo*, *nijeste*, *nijesu*. [Negacija *ni* + nenaglašeni oblik prezenta pomoćnoga glagola *biti* (npr.: *nisam*, *nisi*...) nije odlika crnogorskoga standardnoga jezika.]

GLAGOLSKO STANJE

Kad se glagolska radnja pripisuje onome ko aktivno učestvuje u njoj, glagolski oblici kojima se izražava takva radnja nalaze se u *radnom stanju* (*aktivu*). U crnogorskome jeziku glagolska se radnja obično iskazuje oblicima aktiva, tj. radnoga stanja. To je prikazano u odjeljku o glagolskim oblicima.

Međutim kad nije potrebno istaći ko je vršio radnju, već što je tom radnjom postignuto, odnosno na kome je ta radnja izvršena, koristi se *trpno stanje* (*pasiv*). U tim se slučajevima umjesto pasiva mogu koristiti i oblici radnoga stanja s povratnom rječcom *se* uz njih, npr.: *Pjevam pjesmu*. – *Pjesma se pjeva*. Ipak u nekim su slučajevima pasivne konstrukcije primjerenije od navedenih, npr.: *Tada zarobismo dvjesta vojnika*. – *Tada se zarobi dvjesta vojnika.*, a u pasivu – *Tada bijaše zarobljeno dvjesta vojnika* (*od nas*).

PASIV

Trpni glagolski oblici grade se od prezenta, imperfekta, aorista, perfekta, pluskvamperfekta, futura prvog, futura drugog, imperativa, potencijala pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva trpnog:

trpni prezent: sam viđen, si viđen...;

trpni imperfekat: bijah/bjeh viđen, bijaše/bješe viđen...;

trpni aorist: bih viđen, bi viđen...;

trpni perfekat: bio sam viđen, bio si viđen...

[Trpni perfekat može biti iskazan i glagolom *bivati*: bivao sam viđen, bivao si viđen...]

trpni pluskvamperfekat: bijah/bjeh bio viđen, bijaše/bješe bio viđen...;

trpni futur prvi: biću viđen/ću biti viđen, bićeš viđen/ćeš biti viđen...;

trpni futur drugi: budem bio viđen, budeš bio viđen...;

trpni imperativ: budi viđen, budimo viđeni...;

trpni potencijal: bih bio viđen, bi bio viđen...;

trpni potencijal imperfekta: hoćah biti viđen, hoćашe biti viđen...

PRILOZI

Prilozi su riječi koje stoje uz glagole, pridjeve, imenice i priloge i određuju ih po mjestu, vremenu, načinu, uzroku i količini.

Po svome značenju mogu biti:

- **prilozi za mjesto:** *ovđe, tu, onđe, ovamo, tamo, onamo, ovuda, tuda, onuda, dolje, gore, desno, lijevo, naprijed, pozadi, blizu, daleko* i sl.;
- **prilozi za vrijeme:** *lani, preklani, onomlani, juče, prekjūče, onomadne, danas, sutra, ujutro, uveče, prije, poslije, sad(a), tad(a), nekad(a), nikad(a)* i sl.;
- **prilozi za način:** *ovako, tako, onako, nekako, nikako, svakako, dobro, loše, lijepo, grdno, sporo, brzo* i sl.;
- **prilozi za uzrok:** *zato, stoga*;
- **prilozi za količinu:** *ovoliko, toliko, onoliko, malo, mnogo, dosta, još, nekoliko* i sl.

Treba razlikovati priloge za način koji završavaju na *-o* i *-e* (npr.: *lijepo, dobro, jasno, slabo, često, loše*) od pridjeva u istome obliku. Prilozi u tim slučajevima odgovaraju na pitanje *kako?*, a pridjevi na pitanje *kakvo?*, npr.: *Dobro* (pridjev) *dijete dobro* (prilog) *uči*. Takvi se prilozi kompariraju isto kao i pridjevi, npr.: *lijepo – ljepše – najljepše; dobro – bolje – najbolje* i sl.

PRIJEDLOZI

Prijedlozi su nepromjenljive riječi koje stoje ispred zavisnopadežnih oblika promjenljivih riječi.

Po svojem značenju slažu se s riječima uz koje stoje i određuju njihov odnos prema drugim riječima u rečenici. Mogu kazivati vremenski, prostorni, uzročni, načinski, namjenski, poredbeni i druge odnose, npr.: *Probudio se **pred** zorom.* – *Pade **preko** praga.* – ***Zbog** njega je pobjegao.* – *Pjevahu **ispod** glasa.* – *Krenuše **za** njih.* – *Bijaše bjelje **od** mlijeka.*

Prijedlozi mogu stajati i ispred priloga za vrijeme, npr.: *Bila je živa **do** lani.* – *Nema ga nigđe **od** onomadne.*

Prijedlozi mogu stajati i ispred drugih prijedloga, npr.: *Počerasmo ih **do** u provaliju.*

Prijedlozi *s/sa, k/ka, uz/uza, niz/niza, pod/poda* i sl. upotrebljavaju se u zavisnosti od prirode konsonanta kojim počinje riječ koja im slijedi. O tome videti u poglavlju o morfonologiji.

UZVICI

Uzvici su nepromjenljive riječi koje služe za iskazivanje osećanja, raspoloženja, stanja; za oponašanje glasova u prirodi; za dozivanje ili vabljenje i ćeranje stoke. Iza uzvika, odnosno iza rečenica u kojima je sadržan uzvik, piše se uzvičnik.

Uzvicima se iskazuje radost, žalost, bol, strah, divljenje, sumnjičavost, iznenađenje, gađenje i sl. Takvi su uzvici: *eh, oj, joj, aoj, jao, jaoj, uh, hoj, oho, hm, mhm, fuj* i sl.

Uzvici služe i za dozivanje, odnosno za ostvarivanje komunikacije. Takvi su: *ej, hej, o, oj, alo, halo, e, o-ruk, ps, pst* i sl.

Za oponašanje glasova u prirodi koriste se onomatopejski uzvici, npr.: *pljus, av-av, mjau, tres, bam, op, bap, bup, fiju* i sl.

Uzvici za vabljenje i ćeranje stoke i ostalih životinja su: *šok, guš, kiš, kiš, dio, điha, iš, mis, pis, mac, pi-pi, ću-kok, dura, ljuke, na, ae, hae* i sl.

VEZNICI

Veznici su nepromjenljive riječi kojima se označava veza među rečenicama.

Veznici mogu biti *veznici nezavisnosloženih rečenica* i *veznici zavisnosloženih rečenica*. U prve spadaju veznici *i, pa, te, ni, niti, a, ali, već, nego, no, ili* i veznički izrazi *volja ... volja, bilo ... bilo, ne samo ... nego i* i sl. U druge spadaju veznici *da, što, iako, dok, kad, samo, kako* i sl.

Veznici ne označavaju samo vezu, već i vrstu veze i odnosa rečeničnih djelova koje povezuju. Tako neki veznici označavaju suprotnost (npr.: *a, ali, već*), neki vrijeme (npr.: *kad, dok, tek*) i sl. Njihova će značenja i odnosi koje označavaju biti prikazani u odjeljku o sintaksi.

RJEČCE

Rječce su nepromjenljive riječi koje služe za isticanje ličnoga stava govornoga lica prema onome što se kazuje rečenicom ili njezinim dijelom.

Prema onome što označavaju dijele se na:

1. **rječce za isticanje suprotnosti:** *međutim, pak*;
2. **rječce za izuzimanje:** *jedino, samo*;
3. **rječce za naročito isticanje:** *čak, bar, barem, makar, baš, i*;
4. **potvrdne rječce:** *da*;
5. **odrične rječce:** *ne*;
6. **modalne rječce** (za iskazivanje ličnoga stava): *svakako, zaista, zaisto, nesumnjivo, uistinu, vaistinu, neosporno, nipošto, valjda, zbilja, možda, vjerovatno*;
7. **rječce za pokazivanje:** *evo, eto, eno*;
8. **podsticajne i zapovjedne rječce:** *neka, hajde, aj, da*;
9. **upitne rječce:** *li, da, zar*.

Rječce za pokazivanje (*evo, eto, eno*) u vezi su s prostornom udaljenošću govornoga lica od onoga na što pokazuje, odnosno u vezi s kategorijom lica. Tako je rječca *evo* u vezi s prvim licem, rječca *eto* s drugim, a rječca *eno* s trećim licem.

Zapovjedna rječca *neka* ide uz prezent, npr.: *Neka dođe sutra.*; a rječca *da* uz prezent i perfekat, npr.: *Da to svršiš kako ti glava zna! – Da si mi to svršio kako ti glava zna.* Ostale zapovjedne i podsticajne rječce idu uz imperativ.

Za označavanje ličnoga stava prema onome što se kazuje mogu se koristiti i modalni izrazi, npr.: *nema sumnje, bez sumnje, podrazumijeva se, razumije se, nema dileme, bez dileme* i sl.

TVORBA RIJEČI

OSNOVNI PRINCIPI TVORBE RIJEČI

Osnovni principi tvorbe riječi u crnogorskome jeziku jesu *izvođenje* (derivacija), *slaganje* (kompozicija) i *kombinovana tvorba riječi*.

Izvođenje (derivacija) je tvorba dodavanjem sufiksa na tvorbenu osnovu riječi, npr.: *stol-ar-(ø)*; *pogled-a-(ti)*; *nazad-ova-(ti)* i sl., odnosno dodavanjem prefiksa na tvorbenu osnovu, npr.: *pod-zid(-a)*, *iz-rod(-ø)*, *nat-pis(-ø)*.

Slaganje (kompozicija) je tvorba koja nastaje srastanjem tvorbenih osnova dviju riječi u jednu složenu riječ. Tvorbene osnove mogu srastati pomoću spojnih morfe-ma *o* i *e* i bez njih, npr.: *Beo-grad(-ø)*, *star-mal(-i)*, *ispi-čtur(-a)*; *krv-o-mut(-nik-ø)*, *ruk-o-pis(-ø)*, *oč-e-vid(-ac)*.

Kombinovana tvorba riječi nastaje udruživanjem prefiksacije i sufiksacije, npr.: *bez-brig-an(-ø)* > *bez-briž-an(-ø)*, *u-lov-i-(ti)*, *u-gled-a-(ti)* i sl.

TVORBA RIJEČI OD OSNOVA IZ KLASIČNIH JEZIKA

Značajan dio crnogorske leksike i leksike drugih standardnih jezika čine riječi s osnovom iz grčkoga ili latinskoga jezika. Po takvoj se leksici crnogorski jezik ne odvaja od drugih evropskih jezika, pa se one nazivaju **internacionalizmi**.

Internacionalizama ima i među imenicama (npr.: *eksplozija, reakcija, instrukcija, konstitucija*) i među pridjevima (npr.: *eksplozivni, reakcioni, instruktivni, konstitutivni*) i među glagolima (npr.: *eksplodirati, reagovati, instruirati, konstituisati*).

U svim jezicima osnove internacionalizama alterniraju u zavisnosti od toga da li je riječ o tvorbi imenica, glagola ili pridjeva, npr.: *korozija – korodirati – korozivni; koncepcija // koncept – koncipirati – koncepcijski // konceptualni; konstitucija – konstituisati – konstitutivni* i sl.

TVORBA IMENICA

Imenice se grade izvođenjem, slaganjem i kombinovanom tvorbom. Značenje imenica (značenje mjesta, sredstva, djelatnosti, stanja itd.) određuju sufiksi i prefiksi kojima se one grade.

IZVOĐENJE

Izvođenje imenica je tvorba dodavanjem prefiksa i sufiksa na tvorbenu osnovu riječi. Prefiksacijom nastaju izvedene imenice na ovaj način: *a-teizam* > *ateizam*; *bi-gamija* > *bigamija*; *ko-autor* > *koautor*; *pra-đed* > *prađed*; *ne-sreća* > *nesreća*; *pro-dekan* > *prodekan* itd.

U crnogorskome jeziku najproduktivnija je tvorba imenica sufiksima. Izvedena imenica u značenjskoj je vezi s riječju od koje je izvedena, a njezino značenje određeno je sufiksom.

IMENICE SA ZNAČENJEM LICA

Imenice sa značenjem vršioca radnje

Muška lica:

-ac(-ø):	<i>pisac, jezikoslovac</i>
-ač(-ø):	<i>ugovarač, pjevač</i>
-anik(-ø):	<i>konjanik, poslanik</i>
-ant(-ø):	<i>laborant, projektant</i>
-ar(-ø):	<i>magistar, ministar</i>
-ar(-ø):	<i>pisar, čuvar</i>
-džij(-a):	<i>sadžija, provodadžija</i>
-ent(-ø):	<i>asistent, student</i>
-er(-ø):	<i>kondukter, graver</i>
-ičar(-ø):	<i>hemičar, dijagnostičar</i>
-ir(-ø):	<i>portir, pastir</i>
-ist(-ø)/-ist(a):	<i>lingvist(a), montenegrist(a)</i>
-jār(-ø):	<i>polemičar, botaničar</i>
-(j)enik(-ø):	<i>službenik, namještenik</i>

-lac(-ø):	<i>mislilac, gledalac</i>
-lij(-a):	<i>zanatlija, fursatlija</i>
-nīk(-ø):	<i>putnik, radnik</i>
-or(-ø):	<i>inspektor, korektor</i>
-ōvniīk(-ø):	<i>duhovnik, pukovnik</i>
-telj(-ø):	<i>učitelj, graditelj</i>
-ø(-ø):	<i>biolog, filolog</i>

Ženska lica:

-ačic(-a):	<i>pregovaračica, spremačica</i>
-anica(-ø):	<i>poslanica, izaslanica</i>
-antkinj(-a):	<i>laborantkinja, projektantkinja</i>
-ar(-a):	<i>vračara, gatar</i>
-aric(-a):	<i>zvonarica, mljekarica</i>
-ārīk(-a):	<i>pisarka, vladarka</i>
-džījk(-a):	<i>provodadžijka, navodadžijka</i>
-entic(-a):	<i>asistentica, studentica</i>
-entkinj(-a):	<i>asistentkinja, studentkinja</i>
-ērīk(-a):	<i>funkcionerka, graverka</i>
-ic(-a):	<i>biologica, psihologica</i>
-ičārīk(-a):	<i>hemičarka, dijagnostičarka</i>
-īrk(-ø):	<i>portirka, pastirka</i>
-istkinj(-a):	<i>lingvistkinja, montenegriskinja</i>
-jārīk(-a):	<i>polemičarka, botaničarka</i>
-(j)enic(-a):	<i>službenica, namještenica</i>
-k(-a):	<i>jezikoslovka, prirodoslovka</i>
-kinj(-a):	<i>biološkinja, psihološkinja</i>
-lījk(-a):	<i>zanatlija, režimlijka</i>
-nic(-a):	<i>putnica, radnica</i>
-oric(-a):	<i>doktorica, profesorica</i>
-ōrk(-a):	<i>direktorka, doktorka</i>
-ōvnic(-a):	<i>duhovnica, gromovnica</i>
-teljic(-a):	<i>učiteljica, njegovateljica</i>
-tēljīk(-a):	<i>moliteljka, graditeljka</i>

Imenice sa značenjem nosioca svojstva

Muška lica:

-ac(-ø):	<i>lakomac, domorodac</i>
-āk(-ø):	<i>divljak, glupak</i>
-an(-ø):	<i>divljan, glupan</i>
-enjāk(-ø):	<i>smetenjak, poštenjak</i>

-ivac(-ø):	<i>gramzivac, primitivac</i>
-(j)enīk(-ø):	<i>smetenik, raspuštenik</i>
-ljivac(-ø):	<i>lažljivac, smutljivac</i>
-nīk(-ø):	<i>pečobraznik, suludnik</i>
-njāk(-ø):	<i>suludnjak, potrpežnjak</i>
-ov(-ø):	<i>lažov, praznov</i>

Ženska lica:

-ak(-a):	<i>divljaka</i>
-akuš(-a):	<i>divljakuša, prostakuša</i>
-enjač(-a):	<i>poštenjača, smetenjača</i>
-enjakinj(a):	<i>smetenjakinja</i>
-īvk(-a):	<i>primitivka, gramzivka</i>
-(j)enic(-a):	<i>smetenica, raspuštenica</i>
-kinj(-a):	<i>domorotkinja, prvorotkinja</i>
-ljivic(-a):	<i>smutljivica, lažljivica</i>
-nic(-a):	<i>suludnica, zaludnica</i>
-oš(-a):	<i>jezikoša, burdikoša</i>
-ulj(-a):	<i>lažulja, pobjegulja</i>
-uš(-a):	<i>povratuša, podrepuša</i>
-k(a):	<i>plavka, žutka</i>

Imenice sa značenjem trpioca stanja

Muška lica:

-ø(-ø):	<i>kleptoman, ksenofob</i>
-anīk(-ø):	<i>osiguranik, ispitanik</i>
-(j)enīk(-ø):	<i>optuženik, osuđenik</i>
-ent(-ø):	<i>apstinent, pacijent</i>
-ičār(-ø):	<i>alkoholičar, epileptičar</i>
-nīk(-ø):	<i>bolesnik, beskućnik</i>

Ženska lica:

-anic(-a):	<i>osiguranica, ispitanica</i>
-(j)enic(-a):	<i>optuženica, osuđenica</i>
-entkinj(-a):	<i>apstinentkinja, pacijentkinja</i>
-ičār(-a):	<i>alkoholičarka, epileptičarka</i>
-k(-a):	<i>kleptomanka, narkomanka</i>
-kinj(-a):	<i>ropkinja, ksenofopkinja</i>
-nic(-a):	<i>bolesnica, beskućnica</i>

Imenice za muška i ženska lica

Postoje sufiksi kojima se dobijaju i imenice za muška i imenice za ženska lica, bez obzira na njihovo značenje. To su ovi sufiksi:

-ajlij(-a):	<i>novajlija, dugajlija</i>
-džij(-a):	<i>govordžija, sadžija</i>
-ic(-a):	<i>ulizica, udvorica</i>
-l(-o):	<i>zlopamtilo, džangrizalo</i>
-lic(-a):	<i>iželica, izbjeglica</i>
-lij(-a):	<i>meraklija, obrazlija</i>

Imenice sa značenjem stanovnika, pripadnika naroda i država

Muška lica:

-ac(-ø):	<i>Bjelopoljac, Rožajac</i>
-āk(-ø):	<i>Pljevljak</i>
-ānac(-ø):	<i>Amerikanac, Portorikanac</i>
-anīn(-ø):	<i>Kotoranin, Tuzanin</i>
-čanīn(-ø):	<i>Zagrepčanin, Rogamčanin</i>
-ēlj(-ø):	<i>Bokelj</i>
-ēz(-ø):	<i>Kinez, Englez</i>
-in(-ø):	<i>Srbin, Turčin</i>
-īnac(-ø):	<i>Dalmatinac, Vizantinac</i>
-jāk(-ø):	<i>Bošnjak</i>
-jānac(-ø):	<i>Piroćanac</i>
-janin(-ø):	<i>Tivćanin, Rišnjanin</i>
-ø(-ø):	<i>Čeh, Grk, Mađar</i>

Ženska lica:

-akinj(-a):	<i>Pljevljakinja</i>
-ānk(-a):	<i>Kotoranka, Tuzanka</i>
-čānk(-a):	<i>Zagrepčanka, Rogamčanka</i>
-ēlj(-a):	<i>Bokeljka</i>
-eskinj(-a):	<i>Engleskinja, Kineskinja</i>
-ic(-a):	<i>Mađarica</i>
-īnk(-a):	<i>Dalmatinka, Vizantinka</i>
-inj(-a):	<i>Čehinja, Grkinja</i>
-jakinj(-a):	<i>Bošnjakinja</i>
-jānk(-a):	<i>Piroćanka, Podgoričanka</i>
-k(-a):	<i>Bjelopoljka, Rožajka</i>
-kinj(-a):	<i>Turkinja, Srpkinja</i>

Kako se vidi iz navedenih primjera, svakome sufiksu za građenje imenica muškoga roda sa značenjem stanovnika određenoga područja, odnosno pripadnika naroda, nacije ili države, odgovara određeni sufiks za građenje imenica ženskoga roda sa značenjem stanovnice: *-anin-* : *-ank-*; *-janin-* : *-jank-*; *-čanin-* : *-čank-*; *-ac-* : *-k-*; *-anac-* : *-ank-*; *-janac-* : *-jank-*; *-ez-* : *-eskinj-*; *-in-* : *-kinj-*; *-inac-* : *-ink-*; *-ø-* : *-inj-*; *-ø-* : *-ic-*; *-ak-* : *-akinj-*; *-jak-* : *-jakinj-*.

IMENICE SA ZNAČENJEM NASELJENOGA PODRUČJA

Imenice sa značenjem naseljenoga područja češće su bez sufiksa (npr. *Crna Gora*, *Boka*, *Crmnica*) nego s njima. Sufiksi za tvorbu tih imenica su:

<i>-ac(-ø):</i>	<i>Krstac, Humac, Besac, Vilac</i>
<i>-av-ac(-ø):</i>	<i>Glibavac</i>
<i>-anj(-ø):</i>	<i>Prčanj, Vršanj</i>
<i>-ēj(-a):</i>	<i>Koreja, Gvineja</i>
<i>-ev-ac(-ø):</i>	<i>Mrčevac</i>
<i>-ic(-a, -e):</i>	<i>Poljica, Kamenica</i>
<i>-ić(-i):</i>	<i>Ćeklići, Bjelopavlići</i>
<i>-ij(-a):</i>	<i>Albanija, Rusija</i>
<i>-in(-a, -e):</i>	<i>Vranjina, Ječmine</i>
<i>-išt(-e, -a):</i>	<i>Ječmište, Laništa</i>
<i>-j(-e):</i>	<i>Gostilje, Pobrežje</i>
<i>-k(-a):</i>	<i>Počijevka, Vrtijeljka</i>
<i>-nīk(-ø):</i>	<i>Dubrovnik, Tovarnik</i>
<i>-ov(-o):</i>	<i>Bokovo, Cerovo</i>
<i>-ov-ac(-ø):</i>	<i>Smokovac</i>
<i>-ov-ac(-ø):</i>	<i>Tisovac</i>
<i>-ov-ic(-a):</i>	<i>Drenovica, Lipovica</i>
<i>-ovin(-a)/-evin(-a):</i>	<i>Krasovina, Janjevina</i>
<i>-sk(-ā):</i>	<i>Njemačka (<Njemac-ska), Hrvatska</i>
<i>-sk(-a, -o):</i>	<i>Malinsko, Goranjsko</i>

IMENICE SA ZNAČENJEM MJESTA (PROSTORA)

<i>-āčnic(-a):</i>	<i>mjenjačnica, klačnica</i>
<i>-an(-a):</i>	<i>kafana, ciglana</i>
<i>-ar(-a):</i>	<i>mljekara, pekara</i>
<i>-arij(-a):</i>	<i>vinarija, bačvarijska</i>
<i>-ārijum(-ø):</i>	<i>akvarijum, planetarijum</i>
<i>-ārnic(-a):</i>	<i>draguljarnica, staklarnica</i>
<i>-āt(-ø):</i>	<i>konzulat, rektorat</i>
<i>-erij(a):</i>	<i>pašterija, drogerija</i>

-išt(-e):	<i>ognjište, lanište</i>
-j(-e):	<i>područje, zabrđe</i>
-janik(-ø):	<i>drvljanik, novčanik</i>
-(j)ārnik(-a):	<i>golubarnik, kokošarnik</i>
-(j)in(-a):	<i>klačina, ledina</i>
-l(-o):	<i>počivalo, solilo</i>
-līšt(-e):	<i>igralište, šetalište</i>
-nic(-a):	<i>kasapnica, učionica</i>
-njāk(-ø):	<i>voćnjak, mravinjak</i>
-ōrijum(-ø):	<i>sanatorijum, krematorijum</i>
-ōvnic(-a):	<i>poslovnica</i>
-tēk(-a):	<i>biblioteka, vinoteka</i>
-ūr(-a):	<i>ekspozitura, agentura</i>

IMENICE SA ZNAČENJEM DJELATNOSTI

-ārstv(-o):	<i>voćarstvo, stočarstvo</i>
-ij(-a):	<i>filozofija, filologija</i>
-ik(-a):	<i>matematika, logika</i>
-istik(-a):	<i>montenegriskostika, kriminalistika</i>
-lašt(-o):	<i>prevodilaštvo, ronilaštvo</i>
-slovlj(-e):	<i>prirodoslovlje, jezikoslovlje</i>
-stv(-o):	<i>zanatstvo, svinjogojstvo</i>
-tēljstv(-o):	<i>ugostiteljstvo, graditeljstvo</i>
-ūr(-a):	<i>arhitektura, lektura</i>

IMENICE SA ZNAČENJEM SVOJSTVA I STANJA

-ācij(-a):	<i>meditacija, indignacija</i>
-ancij(-a):	<i>arogancija, ekstravagancija</i>
-arij(-a):	<i>maštarija, svinjarija</i>
-azam(-ø):	<i>orgazam, mijazam</i>
-b(-a):	<i>tvorba, tužba</i>
-ej(-a):	<i>dijareja, gonoreja</i>
-emij(-a):	<i>anemija, leukemija</i>
-encij(-a):	<i>dekadencija, rezistencija</i>
-epsij(-a):	<i>epilepsija, ablepsija</i>
-ež(-ø):	<i>grabež, metež</i>
-ij(-a):	<i>simpatija, bibliofilija</i>
-il(-o):	<i>mrtvilo, ludilo</i>
-in(-a):	<i>vještina, dubina</i>
-itēt(-ø):	<i>animozitet, graviditet</i>
-izam(-ø):	<i>sadizam, vandalizam</i>

-j(-e):	<i>čitanje, začéće</i>
-jāj(-ø):	<i>oproštaj, zagrljaj, koračaj</i>
-luk(-ø):	<i>fukarluk, prostakluk</i>
-ljav(-a):	<i>lomljava, grmljava</i>
-nj(-a):	<i>vožnja, sadnja</i>
-njav(-a):	<i>kuknjava, dernjava</i>
-ø(-ø):	<i>zije, drijem</i>
-oć(-a):	<i>čistoća, hladnoća</i>
-ōst(-ø):	<i>napetost, gordost</i>
-ot(-a):	<i>dobrota, divota</i>
-oz(-a):	<i>narkoza, avitainoza</i>
-stv(-o):	<i>bratstvo, siromaštvo (<siromah-stvo)</i>
-štin(-a):	<i>lukavština, bezobraština</i>
-v(-a):	<i>šetva, žetva</i>

IMENICE SA ZNAČENJEM SREDSTVA

-ač(-a):	<i>uspinjača, otirača</i>
-āč(-ø):	<i>prekidač, upaljač</i>
-ačić(-a):	<i>kosačica, kopačica</i>
-al(-o):	<i>gudalo, ravnalo</i>
-alic(-a):	<i>grijalica, prskalica</i>
-āljik(-a):	<i>štipaljka, pištaljka</i>
-ašk(-a):	<i>ljuljaška</i>
-āt(-ø):	<i>agregat, aparat</i>
-ātor(-ø):	<i>oscilator, navigator</i>
-avic(-a):	<i>štipavica</i>
-ešk(-a):	<i>vrteška</i>
-il(-o):	<i>ćedilo, ognjilo</i>
-īšt(-e):	<i>kosište, grabuljište</i>
-k(-a):	<i>šipka, cijetka</i>
-nīk(-ø):	<i>steznik, zvučnik</i>
-or(-ø):	<i>induktor, rotor</i>

IMENICE SA ZNAČENJEM HRANE I PIĆA

-ač(-a):	<i>savijača, dolmača</i>
-ād(-a):	<i>limunada, čokolada</i>
-āk(-ø):	<i>višnjak, drenovak</i>
-ānac(-ø):	<i>rezanac, prebranac</i>
-anic(-a):	<i>priganica, masanica</i>
-āš(-ø):	<i>sataras, gulaš</i>
-etin(-a):	<i>piletina, junetina</i>

-evač(-a):	<i>višnjevača, džanjevača</i>
-in(-a):	<i>govedina</i>
-jetin(-a):	<i>zečetina, ovčetina</i>
-ovač(-a):	<i>medovača, lozovača</i>
-ovin(-a)/-jevin(-a):	<i>medovina, koževina</i>
-uš(-a):	<i>krompiruša, krtoluš</i>

IMENICE SA ZNAČENJEM BILJAKA

-āč(-ø):	<i>povijač, rogač</i>
-ak(-a):	<i>divljaka, tršljaka</i>
-ak(-ø):	<i>šipak, maslačak</i>
-avac(-ø):	<i>pupavac, krastavac</i>
-avic(-a):	<i>puzavica, krstavica</i>
-ic(-a):	<i>grčica, metvica</i>
-ić(-ø):	<i>ljutić, pipunić</i>
-ik(-a):	<i>mlječika, omorika</i>
-in(-a):	<i>malina, kupina</i>
-iš(-ø):	<i>sporiš, gladiš</i>
-(j)ač(-a):	<i>kobiljača, ozimača</i>
-jan(-ø):	<i>čopljan, bršljan</i>
-jel(-a):	<i>koščela (<kostjela)</i>
-jenic(-a):	<i>žučenica</i>
-k(-a):	<i>trska, lijeska</i>
-l(-a):	<i>ribizla, mušmula</i>
-njač(-a):	<i>skrivenošemenjača, gološemenjača</i>
-uš(-a):	<i>oskoruša</i>
-v(-a):	<i>mrkva, tikva</i>
-vic(-a):	<i>rotkvica, tikvica</i>

IMENICE SA ZNAČENJEM ŽIVOTINJA

-ac(-ø):	<i>vranac, šarac</i>
-alic(-a):	<i>kriještatica</i>
-alj(-ø):	<i>putalj, ćetalj</i>
-āš(-ø):	<i>kulaš, brnjaš</i>
-av(-a):	<i>milava, šarava</i>
-e(-ø):	<i>jare, june</i>
-ić(-ø):	<i>sljepić, kunić</i>
-k(-a):	<i>šarka, bijelka</i>
-k(-ø):	<i>zelenko, sivko</i>
-n(-a):	<i>zekna, roгна</i>
-nic(-a):	<i>otrovnica</i>

-onj(-a):	<i>zekonja, šaronja</i>
-ov(-ø):	<i>šarov, garov</i>
-ūj(-ø):	<i>slavuj, kraguj</i>
-ulj(-a):	<i>šarulja, mrkulja</i>
-uš(-a):	<i>baljuša, miluša</i>

IMENICE SUBJEKTIVNE OCJENE

Imenice subjektivne ocjene dobijaju se dodavanjem sufiksa koji unose izvjesnu izmjenju u značenje imenice od koje se grade. Ti sufiksi nazivaju se *sufiksi subjektivne ocjene*. Te imenice dijele se u dvije grupe:

1. augmentativi i pejorativi – označavaju uvećani pojam u odnosu na ono što znači motivna imenica, odnosno imaju pogrdno značenje, npr.:

-čin(-a):	<i>kretenčina, profesorčina</i>
-etin(-a):	<i>ručetina, glavetina</i>
-in(-a):	<i>momčina, glasina</i>
-štin(-a):	<i>prljavština, glibavština</i>
-ūrd(-a):	<i>glavurda, nožurda</i>
-urin(-a):	<i>čojčurina, nožurina</i>
-uštin(-a):	<i>magluština, baruština</i>

2. deminutivi s hipokoristicima – označavaju umanjeni pojam u odnosu na ono što znači motivna imenica ili predstavljaju imenice odmila, npr.:

-ac(-ø):	<i>bratac, hljebac</i>
-ak(-ø):	<i>oblačak, sinak</i>
-ašč(-e):	<i>gnjezdašce, sunašce</i>
-c(-e):	<i>drvce, perce</i>
-č(-e):	<i>prozorče, lonče</i>
-čić(-ø):	<i>prozorčić, kamenčić</i>
-ic(-a):	<i>kućica, ručica</i>
-ić(-ø):	<i>prstić, listić</i>

SLAGANJE

Tvorba kojom nastaju složene imenice srastanjem određene imenice s imenicama, pridjevima, glagolima, prijedlozima naziva se slaganje.

Imeničke složence imaju samo jedan akcenat kad se pišu bez crtice, a kad se pišu s crticom, onda je svaki dio sačuvao svoj akcenat. One mogu nastajati na dva načina:

- prostim slaganjem (npr.: *Beo-grad* > *Beograd*; *jado-brat* > *jadobrat*; *među-prostor* > *međuprostor*; *radio-stanica* > *radio-stanica*);
- pomoću spojnih morfema (npr.: *šever-o-zapad* > *ševerozapad*; *vin-o-pija* > *vinopija*; *krv-o-proliće* > *krvoprolíće*).

TVORBA PRIDJEVA

Pridjevi nastaju sufiksalmom, prefiksalmom i prefiksalmno-sufiksalmnom tvorbom te spajanjem dviju osnova (složenička tvorba).

IZVOĐENJE

Izvođenje pridjeva je proces koji obuhvata prefiksalmnu, sufiksalmnu i prefiksalmno-sufiksalmnu tvorbu. Tako nastaju izvedeni pridjevi.

Najproduktivniji sufiksi za građenje pridjeva u crnogorskome jeziku su:

-abīlan(-∅):	<i>respektabilan, diskutabilan</i>
-ačak(-∅):	<i>dugačak, punačak</i>
-ać(-i):	<i>peraći, jahaći</i>
-ālan(-∅):	<i>muzikalan, dentalan</i>
-an(-∅):	<i>moćan, saglasan</i>
-āran(-∅):	<i>komplementaran, elementaran</i>
-ast(-∅):	<i>kockast, loptast</i>
-ašan(-∅):	<i>slabašan, durašan</i>
-ašnj(-ī):	<i>jučerašnji, onomadašnji</i>
-at(-∅):	<i>nosat, plećat</i>
-av(-∅):	<i>grbav, ćosav</i>
-en(-∅):	<i>maven, kafen</i>
-ēran(-∅):	<i>moderan</i>
-ešan(-∅):	<i>malešan</i>
-ev(-∅):	<i>očev, stričev</i>
-ēvan(-∅):	<i>duševan</i>
-evsk(-ī):	<i>njegoševski, karadžićevski</i>
-ibīlan(-∅):	<i>fleksibilan, konvertibilan</i>
-ičan(-∅):	<i>satiričan, ironičan</i>
-ičast(-∅):	<i>plavičast, modričast</i>
-ij(-ī):	<i>koziji, božiji</i>
-ikast(-∅):	<i>modrikast, bodljikast</i>
-ikav(-∅):	<i>modrikav, bodljikav</i>
-insk(-ī):	<i>materinski, sestrinski</i>
-inj(-ī):	<i>pčelinji, osinji</i>

-ističk(-ī):	<i>komunistički, socijalistički</i>
-it(-ø):	<i>kamenit, ponosit</i>
-īvan(-ø):	<i>objektivan, agresivan</i>
-j(-ī):	<i>mravlji, koži, paši</i>
-(j)ahan(-ø):	<i>živahan, mlađahan</i>
-jan(-ī):	<i>perjani, sunčani</i>
-jav(-ø):	<i>brbljav, brašnjav</i>
-jev(-ø):	<i>Kuslevljev, Miroslavljev</i>
-jušan(-ø):	<i>sićušan</i>
-kast(-ø):	<i>bjelkast, plavkast</i>
-ljiv(-ø):	<i>plačljiv, pažljiv</i>
-n(-ī):	<i>ševerni, južni</i>
-nat(-ø):	<i>pernat, travnat</i>
-nj(-ī):	<i>sinoćnji, zimušnji</i>
-onālan(-ø):	<i>nacionalan, regionalan</i>
-ov(-ø):	<i>bratov, sušedov</i>
-ōvan(-ø):	<i>svjetovan, duhovan</i>
-ovit(-ø):	<i>silovit, vjetrovit</i>
-ovljev(-ø)/-evljev(-ø):	<i>sinovljev, muževljev</i>
-ōvn(-ī):	<i>bankovni, duhovni</i>
-ovsk(-ī):	<i>volovski, topovski</i>
-ōzan(-ø):	<i>religiozan, glamurozan</i>
-sk(-ī):	<i>utopijski, organizacijski</i>
-šnj(-ī):	<i>šutrašnji, tamošnji</i>
-uālan(-ø):	<i>seksualan, senzualan</i>
-uēlan(-ø):	<i>aktuelan</i>
-ujsk(-ø):	<i>ovnujski, volujski</i>
-uljāst(-ø):	<i>duguljast, sladunjast</i>
-unjav(-ø):	<i>sladunjav, bljedunjav</i>
-ušān(-ø):	<i>vjetrušan</i>
-ušāst(-ø):	<i>mekušast</i>
-uškāst(-ø):	<i>ljepuškast</i>

Neki sufiksi pri građenju pridjeva izazivaju glasovne promjene u osnovi npr.: *bijel – bjelkast; svijet – svjetovni; paziti – pažljiv; čast – čazben; mlad – mlađahan; pas – paši; sitan – sićušan; modar – modrikast; zimus – zimušnji; zec – zečji; ovan – ovnujski* i sl. O tome videti više u poglavlju o morfonologiji.

Neki od navedenih sufiksa pripadaju sufiksima subjektivne ocjene. Takvi su: *-ačak, -ahan, -ašan, -ešan, -ičast, -ikast, -jahan, -jušan, -kast, -uljast, -unjav, -ušān, -ušast, -uškast*.

PREFIKSALNA TVORBA PRIDJEVA

Tvorba pridjeva prefiksima u crnogorskome je jeziku vrlo produktivna. Najčešći su ovi prefiksi:

a-:	<i>apolitičan, amoralan</i>
anti-:	<i>antiustavan, antidržavni</i>
bez-:	<i>bezuslovan, bezgrešan</i>
bi-:	<i>biseksualan, bipolaran</i>
do-:	<i>doživotni, dovratni</i>
eks-:	<i>eksjugoslovenski</i>
hiper-:	<i>hipersenzitivan, hiperaktivan</i>
i-:	<i>iracionalan, irealan</i>
in-:	<i>indeklinabilan, indiferentan</i>
infra-:	<i>infracrven, infravioletan</i>
inter-:	<i>interpartijski, internacionalni</i>
izvan-:	<i>izvanredni, izvanproceduralni</i>
kvazi-:	<i>kvazinaučni, kvaziumjetnički</i>
među-:	<i>međuljudski, međudržavni</i>
mnogo-:	<i>mnogostruki, mnogoljudni</i>
multi-:	<i>multidisciplinarnan, multivitaminski</i>
na-:	<i>nagluv, naglup</i>
nad-:	<i>nadljudski, nadmorski</i>
naj-:	<i>najpametniji, najbolji</i>
nazovi-:	<i>nazoviprijateljski, nazovinaučni</i>
ne-:	<i>nelijep, nevelik</i>
o-:	<i>omanji, osrednji</i>
pan-:	<i>panslavistički, panevropski</i>
po-:	<i>povelik, pobolji</i>
poli-:	<i>polifunkcionalan, polivalentan</i>
polu-:	<i>polugodišnji, polupismen</i>
poslije-:	<i>poslijeratni, poslijediplomski</i>
post-:	<i>postmodernistički, postkrizni</i>
pra-:	<i>prađedovski, praistorijski</i>
pre-:	<i>prevelik, prestrog</i>
pred-:	<i>preddržavni, predratni</i>
preko-:	<i>prekomjerni, prekobrojni</i>
pri-:	<i>priglup, priručni</i>
prije-:	<i>prijepodnevni, prijevremeni</i>
pro-:	<i>ročelav, prosijed; proevropski, proaustrijski</i>
protiv-:	<i>protivudarni, protivdržavni</i>
pseudo-:	<i>pseudonaučni, pseudoklasicistički</i>
s-:	<i>steona, zdušna</i>

samo-:	<i>samohran, samostalan</i>
super-:	<i>superbrzi, superaktivni</i>
sve-:	<i>sveznajući, sveopšti</i>
trans-:	<i>transkontinentalni, transmediteranski</i>
ultra-:	<i>ultrazvučni, ultraljubičarski</i>
unutar-:	<i>unutarparlamentarni, unutarnaučni</i>
uz-:	<i>uzvodni, usputni</i>
vele-:	<i>veleučeni, veleljepni</i>
za-:	<i>zagrobni, zavjetarni</i>

Neki od navedenih prefiksa pripadaju prefiksima subjektivne ocjene i imaju deminutivno ili augmentativno značenje. Deminutivno značenje imaju prefiksi: *na-*, *o-*, *pri-*, *pro-*, a augmentativno: *hiper-*, *po-*, *pre-*, *super-*, *sve-*, *ultra-*, *vele-*.

Kako se iz primjera vidi, navedena je tvorba često udružena sa sufiksalsnom tvorbom pridjeva, pa tada govorimo o **prefiksalsno-sufiksalsnoj** ili **kombinovanoj tvorbi pridjeva**, npr.: *bez-krv-an(-ø)* > *beskrvan*, *pri-mor-sk(-i)* > *primorski* i sl.

SLOŽENIČKA TVORBA PRIDJEVA

Pridjevi se mogu graditi od dviju ili više osnova. Tako nastaju pridjevske složenice.

Pri tvorbi pridjeva od više osnova svaka osnova može zadržati svoje značenje i akcenat. Tada je riječ o dvopojmovnim pridjevskim složenicama. Te osnove povezane su spojnim morfemom *-o-* i crticom, npr.: *šever-o-zapadni* > *šëvero-zâpadnĭ* (koji pripada i ševeru i zapadu), *književn-o-istorijski* > *knjĭžëvno-istòrijskĭ* (koji pripada i književnosti i istoriji) i sl.

Kad pri tvorbi pridjeva od više osnova te osnove dobiju novo zajedničko značenje i zajednički akcenat, onda je riječ o jednopojmovnim pridjevskim složenicama. I u tome slučaju osnove se vežu spojnim morfemom *-o-*, ali bez crtice, npr.: *šever-o-zapadni* > *šëverozâpadnĭ* (koji je na ševerozapadnoj strani svijeta), *književn-o-istorijski* > *knjĭžëvnoistòrijskĭ* (koji se tiče književne istorije) i sl.

TVORBA GLAGOLA

Glagoli nastaju sufiksalsnom, prefiksalsnom i prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom.

IZVOĐENJE

Tvorba glagola pomoću sufiksa i prefiksa naziva se izvođenje. Tako nastaju izvedeni glagoli. Značenje njihovo uvijek je u vezi s motivnom riječju.

SUFIKSALNA TVORBA GLAGOLA

Sufiksi za tvorbu glagola su:

-ø-:	<i>mlje-ø-ti, mog-ø-ti</i>
-(j)a-:	<i>pjev-a-ti, jak-ja-ti > jačati</i>
-i-:	<i>govor-i-ti, misl-i-ti</i>
-je-:	<i>vid-je-ti > viđeti, bol-je-ti > boljeti</i>
-nu-:	<i>met-nu-ti, drz-nu-ti</i>
-ov-a-:	<i>rad-ova-ti, stan-ova-ti</i>
-ev-a-:	<i>mač-eva-ti, kralj-eva-ti</i>
-iv-a-:	<i>dar-iva-ti, smanj-iva-ti</i>
-is-a-:	<i>kanal-isa-ti, malter-isa-ti</i>
-ir-a-:	<i>lak-ira-ti, analiz-ira-ti</i>

Napomena: Sufiksi *-i-* i *-je-* istim osnovama daju različito značenje. Glagoli sa sufiksom *-i-* znače (u)činiti nešto onakvim kakvo je značenje motivne riječi (npr.: *bijeliti, crveniti, blijediti* i sl.), a glagoli sa sufiksom *-je-* znače postati onakvim kakvo je značenje motivne riječi (npr.: *bijeljati se, crvenjeti se, blijediti*).

I glagoli se grade sufiksima subjektivne ocjene i tada imaju deminutivno značenje. Takvi su sufiksi:

-k-a-:	<i>kuc-ka-ti, šuš-ka-ti</i>
-c-a-:	<i>bun-ca-ti, ron-ca-ti</i>
-ik-a-:	<i>voz-ika-ti, puć-ika-ti</i>
-ket-a-:	<i>puc-keta-ti</i>
-jak-a-:	<i>mol-jaka-ti > moljakati, sel-jaka-ti > seljakati</i>
-uc-a-:	<i>kašalj-uca-ti > kašljucati, svijetl-uca-ti > svjetlucati</i>

-uck-a-:	<i>pjev-ucka-ti, drijem-ucka-ti > dremuckati</i>
-uška-a-:	<i>ljulj-uška-ti</i>
-uk-a-:	<i>zvižd-uka-ti</i>
-ut-a-:	<i>skak-uta-ti</i>

Glagoli se grade od:

- *imenica* – sufiksima -(j)a-, -i-, -ova-, -eva-, -iva-, -isa-, -ira-, npr.: *glas-a-ti, trk-ja-ti > trčati, zlat-i-ti, rob-ova-ti, bič-eva-ti, dar-iva-ti, majstor-isa-ti, lak-ira-ti* i sl.;
- *pridjeva* – sufiksima -(j)a-, -i-, -je-, -ova-, npr.: *jak-ja-ti > jačati, crn-i-ti, crn-je-ti > crnjeti, lud-ova-ti* i sl.;
- *brojeva* – sufiksima -i-, -a-, -ova- npr.: *dvoj-i-ti, devet-a-ti, desetak-ova-ti > desetkovati* i sl.;
- *zamjenica* – sufiksom -i-, npr.: *svoj-i-ti, ništ-i-ti* i sl.;
- *priloga* – sufiksima -i-, -ova-, npr.: *u-nazad-i-ti, naprijed-ova-ti > napredovati* i sl.;
- *uzvika i onomatopejskih riječi* – sufiksima -a-, -nu-, -ka-, -keta-, npr.: *škljoc-a-ti, kuc-nu-ti, krc-ka-ti, puc-keta-ti* i sl.

Sufiksi -(j)a-, -i-, -(j)ava-, -(j)iva- služe za građenje nesvršenih glagola od svršenih, npr.: *dob-i-ti : dob-ija-ti; u-bod-ø-ti (ubosti) : u-bad-a-ti; do-ved-ø-ti (dovesti) : do-vod-i-ti; za-smij-a-ti : za-smij-ava-ti; do-živ-je-ti : do-živ-java-ti > doživljavati; na-grd-i-ti : na-grd-jiva-ti > nagrđivati; pogled-a-ti : pogled-iva-ti* i sl.

Sufiksom -nu- od nesvršenih se dobijaju svršeni glagoli, npr.: *kap-a-ti : kap-nu-ti; lup-a-ti : lup-nu-ti* i sl.

PREFIKSALNA TVORBA GLAGOLA

Tvorba glagola prefiksima vrlo je produktivna u crnogorskom jeziku. Svi prefiksi su nosioci određenoga značenja. Najproduktivniji su:

- Prefiks *do-* znači dovršiti radnju ili njenim vršenjem doći do određenoga mjesta, vremena, mjere ili faze u radu, npr.: *doćerati, dolećeti, dorasti, do-segnuti, dograditi* i sl.
- Prefiks *iz(a)-* znači: a) vršenjem radnje izići ili se izdići iz čega, npr.: *izići, izdignuti, izdići, iskočiti, izlećeti, išćerati, izroniti, isplivati* i sl.; b) izvršiti neku radnju do kraja, npr.: *ispjevati, izliječiti, izgorjeti, iskasapiti, izatkati* i sl.

- Prefiks *mimo-* znači (iz)vršiti neku radnju u suprotnome smjeru, npr.: *mimo-ići, mimoilaziti*.
- Prefiks *na-* znači: a) izvršiti neku radnju u dovoljnoj ili prečeranjoj mjeri, npr.: *najesti se, nakukati se, nahodati se, nagledati se, namučiti se* i sl.; b) staviti/stavljati jedan predmet na drugi, npr.: *nataći, nataknuti, naticati, namaći, namaknuti, namicati, nabiti, nabijati* i sl.; c) završiti neku radnju, npr.: *nacrtati, napisati, naučiti, nahraniti* i sl.; d) otpočeti neku radnju, npr.: *načeti, nagristi, navesti* i sl.
- Prefiks *nad-* znači (iz)vršiti neku radnju u višem stepenu od onoga što je iskazano motivnom riječju, npr.: *nadgledati, nadmudriti, nadvisiti, nadgraditi, nadlijetati* i sl.
- Prefiksi *o-* i *ob(a)-* znači: a) izvršiti neku radnju do kraja, npr.: *očistiti, oguliti, oljuštiti, ozdraviti; optužiti, opšiti* i sl.; b) (iz)vršiti neku radnju oko nečega, npr.: *obasuti, opkoliti, oblagati* i sl.
- Prefiks *od(a)-* znači: a) izvršiti neku radnju do kraja, npr.: *otpjevati, odaslati, odrijeti, othraniti* i sl.; b) izvršiti radnju odvajanja od čega, npr.: *odvesti, odvoditi, odroditi* i sl.; c) uzvratanje radnje iskazane motivnim glagolom, npr.: *odgovoriti, otpijevati, odazvati* i sl.
- Prefiks *po-* znači: a) vršenje radnje od više subjekata ili na više objekata, npr.: *poskakati, poustajati, polomiti, porazbijati* i sl.; b) vršenje radnje kraće vrijeme, npr.: *poskakati, popjevati, poigrati, poskočiti* i sl.; c) izvršenje radnje do kraja, npr.: *pomrijeti, poginuti, podići* i sl.; d) (iz)vršiti radnju po nečemu, npr.: *popločavati, pobrašnjati, pođubriti, posoliti* i sl.
- Prefiks *pod(a)-* znači: a) izvršiti neku radnju do kraja, npr.: *podrezati, podvrgnuti, potkrasti, podšeći* i sl.; b) izvršiti neku radnju ispod nečega, npr.: *podastrijeti, podmetnuti, potkopati* i sl.; c) (iz)vršiti nešto u manjoj mjeri od onoga što znači motivni glagol, npr.: *potcjenjivati, potkupiti, potplatiti* i sl.
- Prefiks *pre-* znači: a) (iz)vršiti neku radnju u većoj mjeri od onoga što znači motivna riječ, npr.: *pregladnjeti, prejedati se, presoliti* i sl.; b) izvršiti neku radnju do kraja, npr.: *prežaliti, pregorjeti, presvisnuti* i sl.; c) (iz)vršiti neku radnju preko nečega ili promijeniti mjesto čemu, npr.: *prenijeti, prebaciti, prelijetati, preskakati* i sl.; d) (u)činiti nešto drukčijim, npr.: *prerađivati, presložiti, prefarbati* i sl.
- Prefiks *pred-* znači (iz)vršiti neku radnju prije nečega, npr.: *predodrediti, predošećati, predviđati* i sl.
- Prefiks *pri-* znači: a) (iz)vršiti radnju u manjoj mjeri od onoga što se kazuje motivnom riječju, npr.: *primiriti, prigledati, priviđati* i sl.; b) približiti/pri-

bližavati nešto nečemu, npr.: *prinijeti, pristaviti, primicati, pristupati* i sl.; c) doda(va)ti nešto nečemu, npr.: *pridodavati, pridonijeti, prilijepiti, prigrabiti* i sl.

- Prefiks *pro-* znači: a) započeti neku radnju, npr.: *proraditi, propjevati, progledati* i sl.; b) (iz)vršiti radnju u manjoj mjeri od onoga što znači motivna riječ, npr.: *prošetati, providjeti, protresati* i sl.; c) (iz)vršiti neku radnju kroz nešto, npr.: *prostrijeliti, probušiti, prokopavati* i sl.; d) (u)činiti nešto drukčijim, npr.: *produžiti, proređivati, prozračiti* i sl.; e) izvršiti neku radnju do kraja, npr.: *pročitati, proživjeti, prodati* i sl.
- Prefiks *raz(a)-* znači: a) razlaganje neke cjeline, npr.: *raspadati, razlomiti, razbiti, raskuvati* i sl.; b) intenzivno vršiti neku radnju, npr.: *razljutiti, razgorjeti, raskukati* i sl.; c) izvršiti do kraja neku radnju, npr.: *raznijeti, razglasiti, raskrstiti, razabrati* i sl.; d) osloboditi/oslobađati se čega ili skinuti/skidati nešto s nečega, npr.: *rastovariti, rasamariti, razmicati* i sl.
- Prefiks *s(a)-* znači: a) izvršiti do kraja neku radnju, npr.: *saznati, svršiti, steći, slomiti* i sl., odnosno vršiti je duže vremena, npr.: *saznavati, svršavati, stijecati/sticati, slamati* i sl.; b) spojiti/spajati nešto u cjelinu, npr.: *sabrati, sastavljati, sjediniti, združiti* i sl.; c) osloboditi/oslobađati se čega ili skinuti/skidati nešto s nečega, npr.: *smaći, skidati, zbaciti, svući* i sl.
- Prefiks *sa-* znači (iz)vršiti neku radnju u zajednici s kim, npr.: *saošećati, sarađivati* i sl.
- Prefiksi *su-* znači: a) (iz)vršiti neku radnju u zajednici s kim, npr.: *suosnovati, sufinansirati* i sl.; b) (iz)vršiti radnju nasuprot kome ili čemu, npr.: *sukobiti se, susretati se* i sl.
- Prefiks *u-* znači: a) izvršiti neku radnju do kraja, npr.: *ujesti, ukrasti, upamtiti* i sl.; b) radnjom iskazanom motivnom riječju staviti/stavljati nešto u nešto, npr.: *unijeti, ulećeti, utkivati* i sl.; c) duže vršenje radnje iskazane motivnom riječju, npr.: *uležati se, umiriti se* i sl.
- Prefiks *uz(a)-* znači: a) intenzivno vršiti radnju iskazanu motivnom riječju, npr.: *uznijeti, uzbuditi, uzavreti* i sl.; b) započeti vršenje radnje, npr.: *uzlećeti, uzjahati* i sl.; c) izvršiti radnju do kraja, npr.: *uzraditi, uskopati* i sl.; d) (iz)vršiti neku radnju odozdo naviše, npr.: *uzdići, uspinjati se* i sl.
- Prefiks *za-* znači: a) započeti radnju iskazanu motivnom riječju, npr.: *zapjevati, zagrajati, zakukati* i sl.; b) izvršiti radnju iskazanu motivnom riječju do kraja, npr.: *završiti, zagradi, zapetljati* i sl.; c) (iz)vršiti radnju iskazanu motivnim glagolom iza nečega, npr.: *zaći, zabacivati, zametnuti* i sl.; d) duže

vršenje radnje iskazane motivnom riječju, npr.: *zamisliti se, zašedeti se, zapričati se, zapiti se, zagledati se* i sl.

- Prefiks *obez-* znači osta(ja)ti bez onoga što je iskazano motivnom riječju, npr.: *obeshrabriti, obespraviti, obezglaviti* i sl.

SLAGANJE

TVORBA GLAGOLA OD VIŠE OSNOVA

Glagoli se mogu graditi od dviju ili više osnova. Tako najčešće srastanjem imenskih riječi s glagolom nastaju složeni glagoli, npr.: *dangubiti, zlopatiti se, dvoumiti, glavoboljati* i sl.

TVORBA PRILOGA

Prilozi nastaju prefiksalsnom, sufiksalsnom i prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom.

PREFIKSALNA TVORBA PRILOGA

Prefiksi za tvorbu priloga su:

do-:	<i>doveče, dosad</i>
iz-:	<i>izbliza, izdaleka</i>
na-:	<i>naveliko, nanovo</i>
niz-:	<i>nizbrdo, nizvodno</i>
ob-:	<i>obdan, obnoć</i>
od-:	<i>odoka, otprva</i>
pre-:	<i>previše, premalo</i>
prek(o)-:	<i>prekšutra/prekošutra</i>
u-:	<i>ujutro, uveče</i>
uz-:	<i>uznos, uzduž</i>

SUFIKSALNA TVORBA PRILOGA

Sufiksi za tvorbu priloga su:

-amo:	<i>ovamo, tamo</i>
-ako:	<i>ovako, tako</i>
-as:	<i>danas, jesenas</i>
-d(a):	<i>sad/sada, tad/tada</i>
-imicē:	<i>dužimice, oštrimice</i>
-ačkē:	<i>koljenačke, trupačke</i>
-ēčkē:	<i>ležečke, sedečke</i>
-ēčkē:	<i>ležečke, sedečke</i>
-(j)u:	<i>danju, noću</i>
-os:	<i>ljetos, proljetos</i>
-ūs:	<i>zimus</i>
-skē:	<i>mučke (<muk-ske)</i>
-ski:	<i>mučki, junački</i>

SINTAKSA

POJAM I PREDMET SINTAKSE

Nazivom *sintaksa*, koji potiče od grčke riječi *śyntaxis* („red, slaganje, uređivanje, razmještaj, namještanje“), označava se dio gramatike u kojem se proučavaju odnosi među jedinicama u nizu, tj. odnosi među riječima i njihovim oblicima, odnosi među spojevima riječi, odnosi među rečenicama (klauzama) u složenoj rečenici te odnosi među rečenicama u tekstu. Takvi odnosi tiču se **razmještaja (kombinacije)** jezičkih jedinica i nazivaju se **sintagmatskima**. To su npr. odnosi između jedinice *naš* i jedinice *komšija* u spoju riječi *naš komšija*, odnosi između jedinice *naš komšija* i jedinice *prodaje* u rečenici *Naš komšija prodaje kuću*, odnosi između (glavne) klauze *Naš komšija prodaje kuću* i (zavisne) klauze *jer je kupio stan* u složenoj rečenici *Naš komšija prodaje kuću jer je kupio stan* itd. Zato se u sintaksi obično govori o trima tipovima jedinica: o riječima (i njihovim oblicima, ako su promjenljive), spojevima riječi ili sintagmemima i o rečenicama.

No osim sintagmatskih odnosa u gramatici se, pa onda i u sintaksi, govori i o **paradigmatskim odnosima**. Ti se odnosi tiču **odabira (selekcije)** jezičkih jedinica. Riječ je o odnosima između izabranih jedinica i jedinica koje bi mogle stajati na mjestu tih izabranih. Tako npr. u rečenici *Naš komšija prodaje kuću* jedinica *naš* može biti zamijenjena jedinicom *njihov* (*Njihov komšija prodaje kuću*), jedinica *komšija* jedinicom *prijatelj* (*Naš prijatelj prodaje kuću*), jedinica *prodaje* jedinicom *popravlja* (*Naš komšija popravlja kuću*), a jedinica *kuću* jedinicom *vinograd* (*Naš komšija prodaje vinograd*). U sintaksi se u prvome redu bavimo sintagmatskim odnosima. No sintaksa ima i svoj paradigmatski aspekt, koji se odnosi npr. na one jedinice koje govornik bira zavisno od prirode obavještenja ili okolnosti u kojima se odvija govorni čin. Takve je, paradigmatske, prirode npr. odnos među konkurentnim jedinicama tipa *Komšija prodaje kuću*, *Komšija je prodao kuću*, *Komšija će prodati kuću*, *Komšija bi prodao kuću*, *Komšija bi htio prodati kuću* itd.

RIJEČI KAO SINTAKSIČKE JEDINICE

Riječi i oblici promjenljivih riječi kao jedinice sintaksičkog nivoa određuju se s obzirom na to kakva im je služba u pojedinim spojevima riječi, rečenicama ili u tekstu. S obzirom na sintaksička obilježja te se jedinice dijele u dvije grupe. U prvu spadaju **punoznačne riječi** ili **punoznačni oblici**, a u drugu **nepunoznačne riječi** ili **nepunoznačni oblici**. Nepunoznačne riječi i nepunoznačni oblici ne mogu sami za sebe biti sastavnice spojeva riječi niti mogu funkcionisati kao članovi rečenične strukture. Misli se pritom posebno na oblike pomoćnih glagola te na prijedloge, veznike i rječce. Zato se npr. prijedloško-padežni izraz (*na sto, u knjizi, pred nama* i sl.) ne smatra spojem riječi, nego jednom od sastavnica spoja riječi. (Nepunoznačne su prirode i zamjenice, ali one mogu biti sastavnice spojeva riječi, npr. *neko nepoznat*, i funkcionisati kao članovi rečenične strukture, npr. *Oni su se javili*, jer je jedna od glavnih funkcija zamjenica da zamjenjuju punoznačne riječi, pa onda mogu zauzimati i pozicije koje mogu zauzimati te riječi.)

Sastavnice spojeva riječi ili **tagmemi** koji se sastoje od jedne punoznačne riječi nazivaju se **sintetičkim tagmemima** (tako npr. spoj riječi *naš komšija* ima dva sintetička tagmema: prvi je *naš*, a drugi *komšija*), a oni koji se sastoje od jedne nepuno značne i jedne punoznačne riječi, kao što je to npr. s prijedloško-padežnim izrazima, nazivaju se **analitičkim tagmemima**. Tako se npr. spoj riječ (**sintagmem**) *poglavlje u knjizi* sastoji od jednoga sintetičkog (*poglavlje*) i jednoga analitičkog tagmema (*u knjizi*).

Među punoznačne riječi ubrajaju se punoznačni glagoli, imenice, pridjevi, brojevi i prilozi. One mogu zauzimati poziciju samostalnih rečeničnih članova (predikat, subjekat, objekat, priloška odredba) ili nesamostalnih rečeničnih članova (atribut i apozicija). Nepuno značne riječi (prijedlozi, veznici, rječce i uzvici) ne mogu same zauzimati pozicije ni samostalnih ni nesamostalnih rečeničnih članova.

GLAGOLI

Među riječima koje mogu biti i punoznačne i nepunoznačne posebno mjesto pripada glagolima. U nepunoznačne glagole spadaju **pomoćni, modalni, fazni i perifragni glagoli**. Ostali glagoli spadaju u punoznačne. Nepunoznačni glagoli imaju nepotpuno značenje ili značenje kojim se modifikuje radnja, a ne značenje same radnje, pa traže glagolsku dopunu, najčešće u infinitivu drugoga, punoznačnoga glagola. Oni dakle spadaju u kategoriju nepunoznačnih riječi, što znači da sami ne mogu zauzimati sintaksičke pozicije (ne mogu npr. sami po sebi zauzimati poziciju predikata).

NEPUNOZNAČNI GLAGOLI

Među nepunoznačnim glagolima, kao što je rečeno, razlikuju se pomoćni, modalni, fazni i perifragni glagoli. Pomoćnim glagolima smatraju se glagoli čiji se oblici mogu sasvim gramatikalizovati pa služiti za tvorbu složenih glagolskih oblika (*došao je, došao bi, doći će*), modalnima (u širem smislu) glagoli koji ne označavaju samu radnju, nego modifikuju kakvu drugu radnju (npr. *ne moći doći, namjeravati govoriti*), faznima glagoli kojima se označavaju faze nekog procesa (npr. *početi čitati, nastaviti slušati*), a perifragni glagoli učestvuju u stvaranju glagolskih perifraza (npr. *vršiti popis, podnijeti izvještaj*). Pojedini glagoli ne moraju biti samo pomoćni, samo modalni, odnosno samo perifragni, pa čak ni samo nepunoznačni. Tako npr. glagol *htjeti* može služiti i kao pomoćni (npr. *Svi će doći*) i kao modalni (npr. *Svi bi oni htjeli doći, ali za sve nema mjesta*) i kao punoznačni (npr. *Ona hoće upravo takvu haljinu*).

POMOĆNI GLAGOLI

U službi pomoćnih glagola, tj. glagola koji služe za tvorbu složenih glagolskih oblika, u crnogorskome standardnom jeziku upotrebljavaju se glagoli *biti* i *htjeti*. *Biti* služi za tvorbu perfekta (*gradio je*), pluskvamperfekta (*bio je gradio* ili *bijaše gradio*) i futura drugoga (*bude gradio*), a *htjeti* za tvorbu futura prvoga (*će graditi*) i potencijala imperfekta (*hoćаше videti*).

MODALNI GLAGOLI

Modalnim glagolima nazivaju se glagoli koji ne označavaju konkretnu radnju, no služe za modifikaciju kakve druge radnje. Oni zapravo uspostavljaju modalni odnos (a to znači voljni, željni, zahtjevni, podsticajni i sl.) između radnje označene punoznačnim glagolom i subjekta, odnosno između radnje označene punoznačnim glagolom i govornika. Uz njih nužno (sintaksički, strukturno nužno, ali ne mora biti i komunikativno) stoji dopuna u infinitivu ili (rjeđe) u obliku konstrukcije *da + prezent*. Glagolske dopune uz te glagole u načelu nije moguće zamijeniti imenskima. Tako se umjesto *On ne smije voziti* ne može reći **On ne smije vožnju* niti se umjesto *On treba da čita* može reći **On treba čitanje* (zvjezdicom se označavaju negramatične ili normativno nekorektne jedinice). Isto tako konstrukciju *da + prezent* načelno nije moguće zamijeniti konstrukcijom u kojoj bi se javilo koje drugo vrijeme ili način. Zato se umjesto *On treba da čita* ne može reći **On treba da je čitao*, **On treba da će čitati* ili **On treba da bi čitao*.

U pojedinim opisima razlikuju se modalni glagoli u užem smislu (kao što su *htjeti*, *morati*, *trebati*, *smjeti*, *moći*), kojima se označava odnos prema kakvoj radnji, i modalni glagoli u širem smislu, koji mogu označavati govorenje, mišljenje, ošćećanje, percipiranje, kakav voljni čin, ponavljanje kakve radnje i sl.

Među modalnim glagolima treba pomenuti ove:

htjeti: Time **hoću** reći da još uvijek nije kasno;

morati: **Morali smo** se prije šetiti;

trebati: On **treba** da čita, **Treba** se snaći.

Napomena: Glagol *trebati* u modalnome značenju u starijoj normativistici smatrao se pravilnim samo u bezličnome obliku, pa su se ispravnima smatrale jedino konstrukcije tipa *Ti treba da čitaš*. Danas se smatraju pravilnima i konstrukcije tipa *Ti trebaš čitati/da čitaš*, *On treba čitati/da čita*, *Mi trebamo čitati/da čitamo*, *Oni trebaju čitati/da čitaju* i sl. Kad se upotrebljava uz imenice, npr. *Marku trebaju knjige*, taj glagol ima drugačije značenje i ne pripada modalnima, nego punoznačnima.

valjati: Na njih **valja** dobro pripaziti, Nikad **ne valja** previše pitati;

smjeti: Oni **ne smiju** ništa saznati;

moći: O svemu **se može** razgovarati;

znati: Ivan **zna** da zakasni na posao (nemodalna upotreba: Ana **zna** sve što je pitaju);

umjeti:	<i>Ana se umije lijepo ponašati (nemodalna upotreba: Ana umije s ljudima);</i>
imati (nemati):	<i>Ima da rano ustaneš, Nemaš se za što brinuti, Imamo li što reći? (nemodalna upotreba: Imaju problema);</i>
željeti:	<i>Želi se posavjetovati s advokatom, Time se ne želi reći ništa loše (nemodalna upotreba: Svima želimo srećan Uskrs);</i>
bojati se:	<i>Boji se priznati što se dogodilo (nemodalna upotreba: Ivan se boji zubara);</i>
plašiti se:	<i>Ne plaši se reći kako je bilo (nemodalna upotreba: On se ne plaši nikoga);</i>
stići/stizati:	<i>Bar je stigao odspavati, Ni najnužnije poslove nije stizala obavljati (nemodalna upotreba: Upravo su stigli na stanicu);</i>
drznuti se:	<i>Drznuo se reći da smo lijeni, Drznuli su se ukrasti auto usred dana;</i>
kaniti se / nakaniti se:	<i>Zar se kaniš učiniti dobro djelo?; Nakanili su se doći;</i>
namjeravati:	<i>Namjeravam odseliti u Boku;</i>
odlučiti / odlučivati:	<i>Odlučio se kandidovati za predsjednika, Više puta odlučivali su prekinuti saradnju;</i>
misлити / pomisliti / pomišljati:	<i>Misli otputovati još večeras, I ne pomišlja se uskoro vraćati (nemodalna upotreba: Misli na posljedice);</i>
naumiti:	<i>Naumili su graditi fabriku;</i>
nastojati:	<i>Uvijek nastoji reći što misli;</i>
pokušati / pokušavati:	<i>Pokušajte ih zaustaviti, Pokušavaju nam podvaliti;</i>
gledati:	<i>Gledajte doći što prije (punoznačna upotreba: Naveče obično gleda televiziju);</i>
voljeti:	<i>Voli ljetovati na ostrvu (punoznačna upotreba: Ne voli masna jela);</i>
uspjeti / uspijevati:	<i>Napokon je uspjela položiti ispit, Rijetko su uspijevali stići na predavanje (punoznačna upotreba: Eksperiment je napokon uspio);</i>

<i>usuditi se / usuđivati se:</i>	<i>Da se više nijesi usudio dolaziti tako kasno, Kasnije smo se usuđivali plivati sve do pristana;</i>
<i>praviti se:</i>	<i>Pravi se da mu je svejedno;</i>
<i>pretvarati se:</i>	<i>Pretvara se da je sve u redu;</i>
<i>dati (se):</i>	<i>Dao je da mu uplate loto, Nije se dao nagovoriti (punoznačna upotreba: Dali smo mu novaca);</i>
<i>doći:</i>	<i>Došlo mi je da vičem (punoznačna upotreba: Došli smo kasno kući).</i>

FAZNI GLAGOLI

Fazni glagoli slični su modalnima, samo što oni ne modifikuju radnju izraženu punoznačnim glagolom, nego označavaju različite faze radnje (proces). Od modalnih glagola razlikuju se i po tome što mogu imati i dopunu u akuzativu ili u obliku prijedloško-padežnoga izraza, ali se u tome slučaju podrazumijeva da je vršilac radnje biće, upor. *Počeo je **graditi** kuću* prema *Počeo je **gradnju** kuće*, odnosno *Počeo je s **gradnjom** kuće*. Međutim prema *Most je počeo pucati* nije gramatično **Most je počeo pucanje* niti **Most je počeo s pucanjem*. Fazni glagoli označavaju uglavnom početak ili nastavak, odnosno prekid radnje. Glagoli koji označavaju završetak radnje (npr. *završiti*, *okončati*) ne spadaju u fazne u užem smislu, jer ne zahtijevaju dopunu u infinitivu (ne kaže se npr. **Završili su **graditi** kuću*), nego dopunu u akuzativu, npr. *Završili su **gradnju** kuće*, *Okončali su **boravak** u inostranstvu* i sl.

Faznim glagolima pripadaju:

<i>početi / počinjati:</i>	<i>Počeo je graditi kuću, Sad se počinje baviti politikom;</i>
<i>nastaviti / nastavljati:</i>	<i>Nastavili su se družiti s nama, Nastavljamo raditi kao i dosad;</i>
<i>prestati / prestajati:</i>	<i>Prestali su nas pošećivati, Više je puta prestajao pušiti;</i>
<i>stati:</i>	<i>Stao je vikati na nas (punoznačna upotreba: Stao je kao ukopan).</i>

PERIFRAZNI GLAGOLI

Perifraznim glagolima nazivaju se glagoli koji (bar jednim od svojih značenja) mogu biti dio glagolskih perifraza, tj. konstrukcija koje podrazumijevaju čvrst (nerijetko i frazeologizovan i/ili leksikalizovan) spoj glagola i imenske riječi (obično deverbativne ili deadjektivne imenice s prijedlogom ili bez prijedloga), npr. *voditi borbu*,

izraziti zahvalnost, stupiti na snagu, dovesti u pitanje i sl. U vezi s konstrukcijama u kojima se javljaju perifrazni glagoli katkad se govori o dekomponovanju (tj. rastavljanju na djelove) punoznačnih glagola, što znači da se pojedini glagoli mogu „rastaviti“ na glagolski dio (s uopštenim značenjem radnje) i imenski dio. Tako se npr. glagol *boriti* može zamijeniti glagolskom perifrAZom *voditi borbu*, glagol *zahvaljivati* perifrAZom *izražavati zahvalnost*, glagol *sijati* perifrAZom *obavljati šetvu* i sl. Predikat rečenice *Oni se bore* može se „rastaviti“ na *Oni vode borbu*, rečenice *Oni zahvaljuju* na *Oni izražavaju zahvalnost* itd. Glagol koji se dekomponuje ne mora imati funkciju predikata, već može biti i priloški upotrijebljen, npr. *analizirajući* može se dekomponovati u *vršeći analizu*, odnosno *odlučivši* u *donijevši odluku* i sl. Ima, naravno, i glagolskih perifrAZa kojima ne odgovara poseban glagol, npr. *doći do izražaja*, *dovesti do očajja* i sl.

Među glagolima koji služe za takva dekomponovanja treba pomenuti ove:

<i>biti:</i>	<i>biti od koristi, biti pod kontrolom, biti u sukobu;</i>
<i>dati / davati:</i>	<i>dati doprinos čemu, dati na znanje, davati tumačenje čega;</i>
<i>dati se / davati se:</i>	<i>dati se u bijeg, davati se na posao;</i>
<i>doživjeti / doživljavati:</i>	<i>doživjeti poraz, doživljavati razočaranja;</i>
<i>doći / dolaziti:</i>	<i>doći na ideju, doći u priliku, dolaziti do izražaja, dolaziti k sebi;</i>
<i>dobiti / dobijati:</i>	<i>dobiti podršku, dobiti zadatak, dobijati pristanak, dobijati na vremenu;</i>
<i>donijeti / donositi:</i>	<i>donijeti odluku, donositi presudu;</i>
<i>dospjeti / dospijevati:</i>	<i>dospjeti do vrha, dospijevati u neprilike;</i>
<i>dovesti / dovoditi:</i>	<i>dovesti do očajja, dovoditi u iskušenje;</i>
<i>držati:</i>	<i>držati predavanje, držati na oku, držati pod kontrolom;</i>
<i>činiti / učiniti (počiniti, pričiniti, načiniti):</i>	<i>činiti čuda, učiniti prijestup, počiniti samoubistvo, pričiniti štetu, načiniti grešku;</i>
<i>gajiti:</i>	<i>gajiti nadu, gajiti iluzije;</i>

<i>gubiti / izgubiti:</i>	<i>gubiti nadu, izgubiti iz vida;</i>
<i>imati / nemati:</i>	<i>imati mogućnost, imati u planu, nemati milosti;</i>
<i>izazvati / izazivati:</i>	<i>izazvati pažnju, izazivati razmirice;</i>
<i>izdati / izdavati:</i>	<i>izdati potvrdu, izdavati naređenja;</i>
<i>izraziti / izražavati:</i>	<i>izraziti saučešće, izražavati sumnju;</i>
<i>naići / nailaziti:</i>	<i>naići na otpor, nailaziti na razumijevanje;</i>
<i>obaviti / obavljati:</i>	<i>obaviti posao, obavljati šetvu;</i>
<i>odati / odavati:</i>	<i>odati počast, odavati priznanje;</i>
<i>ostvariti / ostvarivati:</i>	<i>ostvariti napredak, ostvarivati saradnju;</i>
<i>pasti / padati:</i>	<i>pasti na teret, padati u zanos;</i>
<i>podnijeti / podnositi:</i>	<i>podnijeti tužbu, podnositi ostavku;</i>
<i>podvrgnuti / podvrgavati:</i>	<i>podvrgnuti kontroli, podvrgavati hirurškim zahvatima;</i>
<i>praviti / napraviti:</i>	<i>praviti greške, napraviti karijeru;</i>
<i>privesti / privoditi:</i>	<i>privesti kraju, privoditi k svijesti;</i>
<i>raditi:</i>	<i>raditi na uspostavljanju povjerenja.</i>

Napomena: Da je kod perifraznih glagola zaista riječ o posebnome tipu značenja i upotrebe, vidi se i po tome što se neki od njih rijetko upotrebljavaju ili se uopšte ne upotrebljavaju u svršenome vidu (ne može se reći npr. **uraditi na uspostavljanju povjerenja*) ili se za svršeni vid upotrebljavaju drugačiji parnjaci nego inače, upor. npr. *poraditi na uspostavljanju povjerenja* ili *povesti računa* prema *voditi računa*.

<i>staviti / stavljati:</i>	<i>staviti na raspolaganje, stavljati pod zaštitu, staviti pred izbor;</i>
<i>stupiti / stupati:</i>	<i>stupiti na snagu, stupati u vezu;</i>
<i>uzeti / uzimati:</i>	<i>uzeti maha, uzeti u obzir, uzeti pod zaštitu, uzimati na znanje;</i>

voditi: *voditi borbu, voditi računa, voditi brigu;*
vršiti / izvršiti / izvršavati: *vršiti nuždu, izvršiti pritisak na koga, izvršavati naređenja.*

Iz tih primjera vidi se da glagolske perifraze mogu imati različite strukture. Može to biti *glagol + imenica* u kosome padežu ili *glagol + prijedloško-padežni izraz*.

Besprijedloške imenice u takvim perifrazama mogu biti u:

- genitivu: *imati obzira, nemati uticaja;*
- dativu: *priveći kraju, podvrgnuti reviziji;*
- akuzativu: *vršiti pritisak, voditi borbu.*

Prijedloško-padežni izrazi javljaju se u:

- genitivu: *biti od koristi, doći do spoznaje, izgubiti iz vida;*
- dativu: *doći k svijesti;*
- akuzativu: *dati na uvid, staviti na raspolaganje, stupiti u vezu;*
- instrumentalu: *biti pod kontrolom;*
- lokativu: *biti u sukobu, dobiti na vremenu.*

Glagolska perifraza jasno se razlikuje od slobodnih veza glagola i imenica. Naime za razliku od slobodnih veza imenica u glagolskoj perifrazi ne može se anaforizovati, tj. zamijeniti anaforičnim elementom zamjeničkoga tipa (npr. umjesto *dolaziti do trga* može se reći *dolaziti do njega*, a umjesto *dolaziti do daha* ne kaže se **dolaziti do njega*). Za imenicu u glagolskoj perifrazi ne može se postaviti isto pitanje kao za imenicu u slobodnoj vezi. Tako npr. u vezi s prvim navedenim primjerom (*dolaziti do trga*) može se pitati do čega se dolazi, a u drugome ne može. U slobodnoj vezi jednina je načelno zamjenljiva množinom (npr. *dolaziti do trgova*), a u glagolskoj perifrazi nije (**dolaziti do dahova*). U glagolskoj perifrazi samo je glagol promjenljiv po oblicima, npr. *dolaziti do daha, dolazi do daha, došao je do daha, doći će do daha, dolazila bi do daha* i sl.

SINTAKSIČKE SLUŽBE I ZNAČENJA GLAGOLSKIH OBLIKA

Među punoznačnim riječima i/ili oblicima najvažnije mjesto pripada oblicima glagola, jer je njima svojstveno najviše gramatičkih kategorija, zbog čega imaju i najizraženija valentna svojstva, te čine središte rečenične strukture, u prvome redu predikate.

LIČNI GLAGOLSKI OBLICI

U pomenutom smislu posebno su važni lični glagolski oblici (npr. *prodam, prodao sam, prodaj*). Pored kategorije lica tim oblicima redovno su svojstvene i kategorije broja te kategorije vremena ili načina. Za razliku od njih neličnim glagolskim oblicima (npr. *prodati, prodajući, prodavši*) te kategorije nijesu svojstvene. Lični glagolski oblici jesu glagolska vremena: prezent, aorist, imperfekat, perfekat, pluskvamperfekat, futur prvi, futur drugi te glagolski načini: imperativ, potencijal, potencijal imperfekta i optativ.

Vremena i načini mogu se javljati u apsolutnoj i u relativnoj upotrebi, tj. kao **apsolutivi** i kao **relativi**. U tradicionalnoj gramatici terminu apsolutiv odgovara indikativ. Neko se vrijeme javlja kao apsolutiv onda kad označava ono što je za njega primarno, kad npr. prezent označava da je radnja u rečenici podudarna s vremenom govorenja (npr. *Ovoga trena sede i pišu*), perfekat da radnja glagola prethodi vremenu govorenja (npr. *Juče je posetio prijatelja*), a futur da se radnja vrši poslije vremena govorenja (npr. *Šutra će padati kiša*).

Međutim pojedina vremena i načini ne koriste se samo u značenjima koja su za njih primarna no i u drugim značenjima. Tako npr. prezent može označavati i prošlost (npr. *Šedimo juče u kafani i razgovaramo*) ili budućnost (npr. *Šutra rano putujemo*). Osim toga pojedini glagolski oblik može se određivati ne samo prema vremenu govorenja, nego i prema vremenu izraženome drugim glagolskim oblikom. Tako će npr. prezent svršenih glagola značiti predbućnost ako dolazi u zavisnoj klauzi uslovnih (pogodbenih) rečenica koje u glavnoj klauzi imaju futur prvi, npr. *Ako padne kiša, sve će propasti*. Tako upotrijebljene glagolske oblike nazivamo **relativima**.

GLAGOLSKA VREMENA

Glagolska vremena dijele se u tri grupe s obzirom na to jesu li vezana za sadašnjost (prezent), za prošlost (aorist, imperfekat, perfekat, pluskvamperfekat) ili za budućnost (futur prvi i futur drugi).

PREZENT

Apsolutno upotrijebljenim prezentom ili apsolutivom prezenta izražava se „prava sadašnjost“. To znači da se u tome obliku vrijeme govorenja podudara s vremenom odvijanja radnje u rečenici, npr. *Upravo pišem pismo*. Tu se i radnja rečenice i vrijeme govorenja (odvijanja govornoga čina) događaju u sadašnjosti. Takvo značenje mogu imati samo oblici prezenta nesvršenih glagola, jer svršenim glagolima nije svojstvena procesualnost, pa ne mogu označavati da se nešto događa u vrijeme trajanja govornoga čina. Zato su sasvim negramatične rečenice tipa **Upravo napišem pismo*, **Sad sednemo svi zajedno* i sl.

Relativno upotrijebljeni prezent, tj. relativ prezenta, može izražavati:

1. svevremenost, tj. radnju koja se odvija i u prošlosti i u sadašnjosti i u budućnosti, npr. *Morača teče kroz Podgoricu*, *Svi ljudi umiru*;
2. radnju koja se ponavlja, npr. *Vazda svraća / svrati kod nas*, *Svako jutro pere / opere zube*;
3. radnju koja se odvijala u prošlosti. Takav prezent često se susrijeće u pripovijedanju, pa se naziva **pripovjedački (istorijski) prezent**, npr. *Jutros uđem u pogrešan autobus i zakasnim u školu*, *Juče sedimo u kafani i razgovaramo*;
4. buduću radnju, npr. *Šutra rano putujemo*, *Dolazim za pet minuta*;
5. predbuću radnju (u zavisnosloženim rečenicama). Takav je prezent zamjenljiv futurom drugim, npr. *Ako padne kiša, sve će propasti*; *Kad stignemo, javićemo vam se* (upor. s futurom drugim: *Ako bude pala kiša, sve će propasti*);
6. (s rječcom *da*) može dolaziti umjesto imperativa, tj. izražavati zapovijest, npr. *Ti da ostaneš kod kuće*, *Da to odmah vratite!*
7. (s istom rječcom) može dolaziti i umjesto optativa (željnoga načina), npr. *Da ste mi živi i zdravi!*

AORIST

Aoristom u apsolutnoj upotrebi označava se prošla radnja koja neposredno prethodi govornome činu, npr. *Pade mi olovka*. *Upravo ga sretoh* i sl.

Aorist se upotrebljava relativno:

1. u pripovijedanju, prije svega kad se neposredno prethođenje u prošlosti želi posebno naglasiti. Takav aorist naziva se pripovjedačkim (istorijskim), npr. *Ustade, zatvori prozor i navuče zavjese. Kad se ovi primakoše, Kući ih prihvatiše ognjem iz pušaka, pa odmah zagon učiniše i posekoše svih pedeset;*
2. za označavanje buduće radnje u čije je odvijanje govornik toliko siguran da je vidi kao prošlu. Takav aorist naziva se futurskim, odnosno modalnim, npr. *Umrijeh od žeđi; Ako se ne vratimo, sve propade;*
3. u poslovičnim tipovima tekstova sa značenjem svezremene radnje. Takav aorist naziva se gnomskim, npr. *Ko se dima ne nadimi, taj se vatre ne nagrija; Dodoše divlji, išćeraše pitome.*

IMPERFEKAT

Imperfektom se iskazuje prošla nesvršena radnja, odnosno radnja koja se vršila naporedo s nekom drugom radnjom, npr. *Jedni se igrahu, drugi razgovarahu, a treći spavahu.* U naučnim, publicističkim i administrativnim tipovima tekstova gotovo se ne susrijeće. Razlog tome je ponajprije činjenica da je imperfekat uvijek zamjenljiv perfektom. U beletrističkome i razgovornom stilu imperfekat je, naprotiv, i dalje živ glagolski oblik.

Imperfekat se upotrebljava samo relativno:

1. kao pripovjedački (istorijski) imperfekat, u beletrističkome stilu, naročito u jeziku usmene (narodne) književnosti, npr. *Ali opet, Turci uzdahu se u svoju jačinu. Zaludu im prijećahu, zaludu im obećavahu dobro – oni ostaše isti;*

Napomena: Posebna je vrsta pripovjedačkoga (istorijskog) imperfekta u primjerima tipa *Mi hoćasmo doći i sedi svaki dan kod njih.* Takav imperfekat tvori se od imperfekta glagola *htjeti/šćeti* i drugoga lica imperativa jednine punoznačnoga glagola. Upotrebljava se samo u pripovijedanju, naročito u jeziku usmene (narodne) književnosti. Danas je taj oblik u izumiranju.

2. kao kvalifikativni imperfekat, kojim se kazuje neko stanje u prošlosti ili radnja koja se ponavljala, npr. *Putnik mirno putovaše, Trgovac slobodno trgovaše, Rabotnik svoju rabotu veselo rabotaše, Čoban svoju stoku bez straha pasijaše i bogom blagoslovena tišina na sve strane prebivaše;*
3. kao gnomski (poslovični) imperfekat, npr. *Kad se sinovac ženjaše, ni strica ne pitaše, a kad se raženjaše, i strinu pripitivaše.*

PERFEKAT

U savremenome crnogorskom jeziku za označavanje radnji koje prethode vremenu govorenja najčešće se koristi perfekat.

Nekad je perfekat bio specijalizovan za izražavanje gotove prošlosti, tj. prošle radnje čiji je rezultat aktuelan u vremenu govorenja. Takav perfekat, u prvome redu od svršenih glagola, čest je i u savremenome jeziku, npr. *Došli su nam gosti* (i sad su tu), *Roditelji su se preselili u Nikšić* (i sad žive onđe).

Za označavanje procesa koji su se odvijali u prošlosti upotrebljavaju se i perfekat nesvršenoga vida i perfekat svršenoga vida, npr. *Kad smo ušli u dvoranu, svi su sedeli mirno i čekali početak predstave.*

Perfekat označava i radnju koja u prošlosti prethodi drugoj radnji, tj. može dolaziti umjesto pluskvamperfekta, npr. *Svi su izašli iz dvorane i čekali što će se dogoditi* (upor. *Svi su bili izašli iz dvorane i čekali što će se dogoditi*); *Radio je upravo onako kako su ga naučili* (upor. *Radio je upravo onako kako ga bijahu naučili*).

U relativnoj upotrebi perfektom se označava:

1. radnja za koju je govornik uvjeren ili je vjerovatno da će se dogoditi u budućnosti. Takva je upotreba modalnoga karaktera, npr. *Ako sutra ne dođeš, sve si upropastio*; *Svi smo nastradali ako se ostvari njihova prijetnja*;
2. zapovijest ili zabrana (s rječcom *da*), npr. *Da se nijeste usudili mrdnuti odatle!*, *Da nijeste ni pisnuli!*
3. svezremenost. Takav se perfekat naziva i **poslovični (gnomski)**, npr. *Šetila se prelja kuđelje uoči neđelje*; *Pošto kupio, po to i prodao*; *Što kolijevka zaljuljala, to motika zakopala*.

U značenju svezremenosti, kako se vidi iz navedenih primjera, često se javljaju oblici krnjega perfekta, tj. perfekta bez pomoćnoga glagola. Krnji perfekat ima međutim i nekih drugih specifičnosti:

1. U publicističkome stilu, posebno u novinskim naslovima, čest je krnji perfekat kojim se kondenzuje sadržaj cijeloga teksta, npr. *Predsjednik primio delegaciju penzionera*, *Izglasani novi zakon o izborima*, *Ubijen vođa terorista*.
2. Sličan je tome i krnji perfekat koji se često koristi u usmenoj (narodnoj) književnosti, ali nije rijedak ni u beletrističkome stilu uopšte, posebno u starijim tekstovima, npr. *Zakukala sinja kukavica*, *Polećela dva vrana gavrana*, *Oni svi naglo zašućeli*.

3. Krnji perfekat označava stanje koje je rezultat prošle radnje i prethodi procesu koji se nakon toga obično izražava prezentom, npr. *Sunce **upeklo**, pa se ništa živo **ne miče**; Mi **stali** pa **gledamo**.*

PLUSKVAMPERFEKAT

Pluskvamperfekat označava radnju koja prethodi drugoj radnji u prošlosti, npr. *Kad je ušao, oni **su već bili završili** glavni dio posla; Svi **su bili izašli** iz dvorane i čekali što će se dogoditi; Radio je upravo onako kako ga **bijahu naučili**.* U savremenome jeziku sve ga češće zamjenjuje perfekat.

Pluskvamperfekat se upotrebljava samo relativno. Pluskvamperfektom se može iskazivati i istovremenost s kojom drugom prošlom radnjom, npr. *Taman **bijasmo krenuli napolje** kad nas oni **pozvaše**.*

FUTUR PRVI

Za označavanje radnje koja slijedi za vremenom govorenja (**apsolutna budućnost**) koriste se oblici futura prvog, koji se tvore i od svršenih i od nesvršenih glagola, npr. *Šutra **ću** te svakako **nazvati**, Ta će se zgrada **graditi** više godina, **Zvaću** Ivana i **reći ću** mu sve što znam.*

U relativnoj upotrebi futur prvi može označavati:

1. prošlost, pa se zove **istorijski (pripovjedački) futur**, npr. *Dugo je **vladao** mir i niko ništa nije pitao; Tek **treći dan** reći će princeza majci;*
2. svevremenost, pa se zove **svevremenski (gnomski) futur** (jer često dolazi u poslovicama, gnomama), npr. *Dobar roman uvijek **će naći** čitaoca; Dok je novca, **biće** i prijatelja;*
3. modalnost. Takav futur obično označava:
 - blagu tvrdnju ili nesigurnost u ono što se tvrdi, npr. ***Biće** da se razboljela;*
 - nužnost, npr. *Svi **ćemo pomrijeti** u ovome stoljeću;*
 - zapovijest, npr. *Šutra **ćeš odnijeti** pismo na poštu.*

FUTUR DRUGI (EGZAKTNI)

Futur drugi uvijek je relativ jer označava buduću radnju koja prethodi drugoj budućoj radnji ili je (rjeđe) istovremena s njom. Stoga dolazi samo u zavisnim klauzama složenih rečenica, posebno vremenskih i uslovnih (pogodbenih). Prethodnost se na-

čelno izražava futurom drugim svršenih glagola, npr. *Ako ga budeš srio, pozdravi ga.*

Takav futur drugi u crnogorskome standardnom jeziku zamjenljiv je prezentom, npr. *Ako ga sretnješ, pozdravi ga.*

Futur drugi nesvršenih glagola označava u prvome redu istovremenost s drugom budućom radnjom, npr. *Oni će častiti kad budu završavali kuću.* Takav futur drugi nije zamjenljiv prezentom, upor. **Oni će častiti kad završavaju kuću.*

Futur drugi nesvršenih glagola označava i buduću radnju koja prethodi drugoj radnji, npr. *Ako budemo pametno radili, nećemo imati problema.* Takav futur zamjenljiv je prezentom, npr. *Ako radimo pametno, nećemo imati problema.*

GLAGOLSKI NAČINI

Glagolskim načinima izriče se zapovijest (imperativ), mogućnost i/ili uslovljenost (potencijal i potencijal imperfekta) i želja (optativ).

IMPERATIV

Imperativom (**zapovjednim načinom**) cijela se komunikativna perspektiva rečenice ili teksta usmjerava na drugo lice. Tim se oblikom od sagovornika zahtijeva: da što učini, da posluša što mu se kazuje, da preuzme ulogu govornika, da odgovori na kakvo pitanje i sl. To je oblik kojim se drugo lice transformiše u prvo, tj. sagovornik u govornika, *ti* i *vi* u *ja* i *mi*, npr. *Donesi mi čašu vode, Slušajte što vam se govori!, Vratimo se na početak!, Recite što se dogodilo!, Oni neka dođu ranije.*

Imperativom, i to odričnim, označava se i zabrana, npr. *Ne naginji se kroz prozor, Ne traži hljeba preko pogače.* Takav odrični imperativ po pravilu se tvori od nesvršenih glagola. Svršeni glagoli u takvoj upotrebi sasvim su rijetki i stilski obilježeni, kao osobitost npr. biblijskoga stila, upor. *Ne ubij!, Ne čini preljubu!*

Imperativ može imati i relativnu službu. On se naime katkad upotrebljava i u vremenskome značenju, i to za pripovijedanje prošlih događaja, pa se naziva **pripovjedački (istorijski) imperativ**. Takva upotreba imperativa u crnogorskome standardnom jeziku osobito je česta u usmenoj (narodnoj) književnosti, npr. *Mi ih stignemo, pa udri po njima; A njegovi roditelji opet radi, trpi i čekaj bolja vremena.*

POTENCIJAL

Potencijal u apsolutnoj upotrebi označava želju ili mogućnost, npr. *Popio bih nešto toplo; Rado bih pošao s vama, ali nemam vremena; Morali bismo ga pošetiti.*

U relativnoj upotrebi potencijal označava uslov (pogodbu). U tome se značenju javlja isključivo u zavisnosloženim rečenicama, posebno uslovnim (pogodbenim), npr. **Došli bismo kad bismo imali vremena**; *Da imamo vremena, došli bismo*; *Ni kad bi sreća vukodlaka, ne bi se uplašila*.

Potencijal je relativ i onda kad ima vremensko značenje. U tome slučaju označava prošlu uobičajenu radnju, tj. radnju koja se u prošlosti ponavljala, npr. **Ustajali bismo rano i odlazili prije sunčeva izlaska**; *Što bi danju zarađivao, to bi noću trošio*.

POTENCIJAL IMPERFEKTA

Potencijalom imperfekta, koji je takođe uvijek relativ i ne dolazi u nesloženim rečenicama, označava se neostvarena mogućnost, želja, uslov (pogodba) u prošlosti. Upotrebljava se u razgovornome i beletrističkom stilu, i to najviše u irealnim uslovnim rečenicama, npr. **Hoćah vam se javiti da sam imao vremena**; *Da ne bijasmo oprezni, šćahu nas prevariti*. Međutim i u takvim je rečenicama on zamjenljiv potencijalom, npr. **Javio bih vam se da sam imao vremena**; *Da nijesmo bili oprezni, prevarili bi nas*.

OPTATIV

Optativom (**željnim načinom**) izražava se želja, nada, blagoslov, kletva, prokletstvo i sl., npr. **Živjeli!**, *Dobro nam došli!*, *Bog vas poživio!*, *Dabogda prosili!*, *Đavoli ga odnijeli!*, *Svak hodio, ti letio!*

Optativ je redovan i u zavisnim klauzama nekih složenih rečenica, posebno dopuštenih, npr. *Ma kako postupio, uvijek je neko nezadovoljan*; **Radio-ne radio, isto ti je**.

PASIVNI GLAGOLSKI OBLICI

Glagolska vremena i načini u aktivu načelno su u kongruentnome odnosu s imenskim dijelom rečenice (subjektom), koji po pravilu označava vršioca radnje. Kad je međutim vršilac radnje iz bilo kojih razloga nevažan ili nebitan (kad je u prvome planu predmet zahvaćen radnjom, tj. objekat, kad je vršilac nepoznat, kad nije poželjno da se pominje i sl.), upotrebljavaju se oblici pasiva, npr. **Vojška je spalila sve kuće u tome selu** (aktiv) prema *U tome selu sve su kuće spaljene* (pasiv).

Zbog toga su oblici pasiva osobito česti u publicističkome stilu (ponajprije u jeziku novina), npr. **Izglasan je zakon o kulturnoj saradnji**, **Oslobođeni su svi zatočnici**, **Zabranjen je pristup bolesnicima**.

U takvim primjerima česti su i krnji oblici pasiva, tj. oni u kojima nema pomoćnoga glagola. Takvi oblici posebno su česti u novinskim naslovima, npr. **Ubijen vođa pobunjenika**, **Razriješen ministar inostranih poslova**, **Postavljen kamen temeljac za zgradu nove pošte**.

Ima međutim i pasivnih konstrukcija u kojima se navodi i vršilac radnje (agens). One se susrijeću uglavnom u tekstovima administrativnoga i publicističkoga stila i u njima oznaka za vršioca radnje ima strukturu *od + genitiv* ili *od strane + genitiv*, npr. *Svi će oni biti odlikovani od predsjednika države, Strogo su na to upozoreni od strane međunarodne zajednice.*

Ako oznaka za vršioca radnje u aktivnoj rečenici nema značenje aktivnoga vršioca, nego uzročnika radnje, onda ona u pasivnoj rečenici može imati oblik instrumentala, upor. *Požar je opet zahvatio djelove Primorja* (aktiv) prema *Djelovi Primorja opet su zahvaćeni požarom* (pasiv).

Osim pasiva koji se gradi pomoćnim glagolom *biti* i trpnim glagolskim pridjevom, a koji se katkad naziva **pravim (pridjevskim) pasivom** (npr. *čitan je, bio je čitan, bijaše čitan, biće čitan, neka bude čitan, bio bi čitan* i sl.), upotrebljava se i refleksivni pasiv, koji se gradi povratnom zamjenicom *se* i aktivnim oblicima glagola, npr. *Oslobađaju se svi zatočeniци, Ruši se zgrada u Hercegovačkoj ulici, Moraće se više raditi.*

Takav pasiv posebno je čest u tekstovima naučnoga i administrativnoga stila, npr. *Ti pravci sijeku se pod uglom od 90 stepeni, Upravni odbor bira se na dvije godine, Počinilac toga djela kazniće se novčanom kaznom do 500 eura.*

NELIČNI GLAGOLSKI OBLICI

Neličnim glagolskim oblicima pripadaju infinitiv, glagolski pridjevi i glagolski prilozi. Takvima se nazivaju zato što nemaju spoljašnjih glagolskih kategorija, tj. ni lica ni broja ni vremena ili načina. Od glagolskih svojstava ti oblici imaju samo unutrašnje glagolske kategorije, tj. kategorije svojstvene glagolima kao riječima, a ne kao oblicima, a to su glagolski vid i prelaznost/neprelaznost.

INFINITIV

Infinitiv (**neodređeni glagolski oblik**), npr. *čitati, svanuti, reći*, svojevrsan je hibridni oblik između glagola i imenice: njime se imenuje radnja (proces) ili rezultat procesa, pa je po tome blizak glagolskim imenicama (npr. *čitanje, svanuće*), a od glagola ima unutrašnje kategorije, tj. svojstva vida i (ne)prelaznosti. Infinitiv u spojevima riječi i rečenicama može imati različite službe:

1. za tvorbu složenih (ličnih) glagolskih oblika, npr. futura prvoga (npr. *Uskoro će svanuti*);
2. kao dopuna uz glagole:
 - modalne, npr. *Treba pričekati, Moramo biti složni*;

- fazne, npr. *Počelo se razvedravati*, *Nastavite čitati*;
 - koji označavaju mišljenje, govorenje, namjeru, volju i sl., npr. *Ne vole se svađati*, *Šutra mislimo oputovati*, *Namjeravam kupiti kućicu*;
3. kao dopuna uz imenske riječi i konstrukcije, npr. *Strah me je pogledati*, *Dužni ste reći što znate*;
 4. kao subjekat, npr. *Trčati je zdravo*.

GLAGOLSKI PRIDJEVI

Glagolski pridjevi (*pročitao*, *pročitan*) u pravom su smislu riječi hibridni (miješani) oblici. Od pridjeva imaju ponajprije mociju (tj. imaju sva tri roda: *pročitao*, *pročitala*, *pročitalo*), a od glagola zadržavaju, kao i infinitiv, glagolski vid i (ne)prelaznost. Glavna služba glagolskih pridjeva jeste da učestvuju u tvorbi složenih glagolskih oblika, i to tako što radni glagolski pridjev služi za tvorbu aktivnih (perfekat: *pročitao je*, pluskvamperfekat: *bio je pročitao/bijaše pročitao*, futur drugi: *bude pročitao*, potencijal: *pročitao bi*), a trpni glagolski pridjev za tvorbu pasivnih glagolskih oblika (svi su takvi oblici složeni, npr. *biti pročitan*, *pročitan je*, *bio je pročitan*, *biće pročitan*, *bio bi pročitan*, *bivši pročitan*).

Glagolski pridjevi, posebno trpni, mogu prijeći i u službu pravih pridjeva. No oni tada gube glagolske osobine (gube značenje radnje, a dobijaju značenje svojstva), pa se od drugih pridjeva razlikuju samo porijeklom, npr. *zrelo voće*, *truli sporazum*, *požučeli papiri*; *pročitane knjige*, *plaćeni računi*, *ugovoreni sastanak*.

Glagolski pridjev radni javlja se i u posebnoj službi optativa (željnoga načina), npr. *Bog vam zdravlje dao!* i sl.

GLAGOLSKI PRILOZI

Glagolski prilozici takođe su hibridi, i to između glagola i priloga (kako im i ime kaže). I oni zadržavaju tzv. unutrašnja glagolska svojstva (glagolski vid i (ne)prelaznost), a dobijaju svojstva priloga, tj. riječi koje označavaju okolnosti u kojima se odvija glagolska radnja. Stoga su prikladni za označavanje radnje kao okolnosti, što im je i glavna služba. Glagolski prilog sadašnji (npr. *čitajući*) označava okolnost u obliku radnje koja je istovremena s drugom radnjom, npr. *Zastajkuje čitajući*, a glagolski prilog prošli označava okolnost u obliku radnje koja prethodi drugoj radnji, npr. *Zastane pročitavši*.

Glagolski prilog sadašnji najčešće ima značenje koje odgovara značenju vremenske klauze s veznikom *dok*, npr. *Čitajući, zastajkuje* (upor. *Dok čita, zastajkuje*), ali se tome značenju mogu pridružiti i nijanse načina, npr. *Čita zastajkujući* (upor. *Čita na taj način da zastajkuje*), uzroka, npr. *Misleći da nećemo doći, počeli su raspra-*

vu (upor. **Kako su mislili da nećemo doći, počeli su raspravu**), dopuštenja, npr. **Ni radeći dvostruko, nije uspio** (upor. **Iako je radio dvostruko, nije uspio**) ili uslova (pogodbe), npr. **Ni dubeći na glavi, ne bi to postigao** (upor. **Ni kad bi dubio na glavi/ni da dubi na glavi, ne bi to postigao**).

Glagolski prilog prošli najčešće ima značenje koje odgovara vremenskoj rečenici sa zavisnom klauzom koja označava prethodnost (anteriornost, prijevremenost), npr. **Pročitavši, zastane** (upor. **Kad pročita, zastane**), ali mu isto tako mogu biti svojstvene i nijanse uzroka, npr. **Šetivši se prijatelja, odmah priđe telefonu** (upor. **Budući da se šetio prijatelja, odmah priđe telefonu**), dopuštenja, npr. **Ni pošetivši ga, nijesi ništa postigao** (upor. **Nijesi ništa postigao iako si ga pošetio**) ili uslova, npr. **Ni razbivši mu nos, ne bi ga uvjerio** (upor. **Da mu i nos razbije, ne bi ga uvjerio**).

IMENSKI OBLICI

Oblici imenskih riječi, tj. imenica, pridjeva, zamjenica i promjenljivih brojeva, funkcioniraju kao glavne ili kao zavisne sastavnice spojeva riječi, npr. *tamna ulica, vrata dvorane, udarac glavom, naše komšije, prvi snijeg, dvojica dobrih ljudi, tražiti odmor, šetati ulicom* itd.

U rečenici takvi oblici mogu funkcionirati kao samostalni (subjekat, objekat i priloška odredba) ili kao nesamostalni članovi rečenične strukture (atribut i apozicija). Koju će službu pojedini od tih oblika imati bilo u spoju riječi bilo u rečenici, zavisi od njegovih gramatičkih svojstava, posebno od padeža. Stoga je u sintaksi uobičajeno govoriti o sintaksi padeža, u kojoj se proučavaju značenja i službe pojedinih padežnih oblika u većim sintaksičkim jedinicama, osobito u spojevima riječi ili sintagmemima i u rečenicama.

SINTAKSIČKE SLUŽBE I ZNAČENJA PADEŽA

Padeži se obično dijele na **nezavisne** ili **glavne** i **zavisne** ili **kose**. Nezavisni nijesu zavisni od drugih riječi u spoju riječi ili rečenici, a zavisni se u spojeve riječi ili rečenice ne uvode samostalno, nego zavise od kakve druge sastavnice spoja riječi ili od člana rečenične strukture. U nezavisne padeže svrstavaju se nominativ i vokativ, a u zavisne svi ostali: genitiv, dativ, akuzativ, instrumental i lokativ.

NEZAVISNI (GLAVNI) PADEŽI

NOMINATIV

Nominativ vrlo često funkcionira kao glavna sastavnica imenskoga sintagmema, npr. *jedan primjer, težak poraz, dvojica prijatelja, kolega Perović, društvo književnika, bjelina snijega, kuća od kamena, lišen imovine, pun razumijevanja* itd.

Uz neke pridjeve nominativ (s rječcom *kao*) može imati i službu zavisne sastavnice pridjevskoga skupa riječi (s poredbenim značenjem), npr. *uporan kao konj, mlad kao rosa, žedan kao zemlja*.

Primarna služba nominativa u rečenici je služba subjekta, npr. *Mi smo zakasnili, Ko je prvi došao?, Ulice su opušće, Naši planovi nijesu se ostvarili*.

Osim toga nominativ često ima i službu imenskoga dijela predikata, npr. *On je dobar čovjek*, *To je laž*, *Bio je više puta predsjednik*, a javlja se i kao dio priloške odredbe, npr. *Gladan je kao vuk*. Takav nominativ može se i sasvim osamostaliti pa funkcionirati kao iskaz, npr. *Pažnja! Vatra! Laž!* i sl.

Naravno, uz imenske riječi u nominativu koje su u sastavu rečenice dolaze i atributi, odnosno apozicije, npr. *Moj komšija nije došao*, *Glavna mu je briga preživjeti*, *To je velik uspjeh*, *I grad Berane ima svojih problema*.

Izvan rečenice nominativ vrlo često služi za najrazličitije vrste imenovanja, npr. *bijelo vino*, *Sveti Petar*, *ptica selica*, *Ivan Petrović*, *Hotel „Bijela ruža“*, *Jadransko more*, *Sjedinjene Američke Države*.

VOKATIV

Vokativ je zapravo rečenica posebnoga tipa koja služi za oslovljavanje sagovornika, odnosno kao poziv na uspostavljanje govornoga čina. Po tome je sličan imperativu jer cijelu rečeničnu perspektivu usmjerava na drugo lice. Ta njegova izrazita sintaksička samostalnost razlog je što se vokativ u pisanome tekstu uvijek odvaja zarezom (kad je na početku ili na kraju rečenice) ili zarezima (kad je unutar rečenice), npr. *Ivane, reci što se dogodilo*; *Što ima novo, prijatelju?*; *Sve je to, dragi moj, već davno dogovoreno*.

No kako vokativ ne može zauzimati nijednu sintaksičku poziciju unutar rečenice, on se uprkos svojoj sintaksičkoj samostalnosti svrstava u nepunoznačne oblike riječi. Moglo bi se reći da je vokativ i komunikativno nepunoznačan, jer se njime ne prenosi stvarno obavještenje. On zapravo služi za uspostavljanje komunikacije, kao poziv sagovorniku da učestvuje u komunikacijskome činu.

U nekim tipovima tekstova (npr. u usmenome narodnom pjesništvu) vokativ može, iz metričkih razloga, dolaziti i umjesto nominativa u službi subjekta. Takav vokativ nema, naravno, funkciju obraćanja, pa se u pismu ne odvaja zarezom odnosno zarezima, npr.

Knjigu piše care od Stambola.

Misli jadan da je gorski vuče.

ZAVISNI (KOSI) PADEŽI

Nesamostalni (kosi) padeži mogu imati razne službe. Mogu to biti različiti rečenični članovi (bliži i dalji objekat, priloška odredba, dio predikata, atribut, apozicija), a mogu biti i zavisne sastavnice različitih spojeva riječi i različitih rečeničnih članova (bližega i daljega objekta, priloške odredbe, nekongruentnoga atributa, apozicije). Ovdje će se razmotriti različite službe i značenja kosih padeža, i to i besprijedloških kosih padeža i kosih padeža s prijedlozima koji su uz pojedine od tih padeža obični

i neobilježeni u crnogorskome standardnom jeziku, a upozoravaće se povremeno i na one čija je upotreba obilježena (npr. kao zastarjela, funkcionalnostilski specijalizovana i sl.).

GENITIV

Genitiv je padež ticanja. Od svih kosih padeža on ima najšire i najopštije značenje. On znači da je neki predmet (u širem smislu) u odnosu s nekim drugim predmetom. Taj odnos može biti prostorni ili vremenski, a može biti i logički složeniji, tj. može značiti udaljavanje predmeta od predmeta, pripadnost predmeta drugome predmetu, svojstvo predmeta, dio predmeta, izuzimanje, poticanje, uzročno-posljedičnu povezanost među predmetima ili događajima i dr.

S obzirom na konkretnija značenja i službe može se izdvojiti više različitih tipova besprijedloškoga genitiva:

Prisvojni (posesivni) genitiv označava pošednika (lat. *possessor*), tj. predmet (najčešće osobu) kojem što pripada, onoga koji što pošeduje, i stoji uz imenske riječi koje označavaju pošedovano (lat. *possessum*), npr. *sestra **mojega prijatelja**, kuća njezina brata, pjesme Vita Nikolića*.

Takav genitiv po pravilu je dvočlan (uz imenicu dolazi još neka imenska riječ: zamjenica, pridjev ili imenica). Ako je jednočlan, preobličava se u pridjev, npr. *sestra prijatelja* → *prijateljeva sestra*, *kuća brata* → *bratova kuća*, *pjesme Nikolića* → *Nikolićeve pjesme*.

Subjekatski genitiv označava vršioca ili uzročnika kakve radnje i stoji uz imenske riječi koje označavaju tu radnju. Takve riječi po pravilu su deverbativne imenice, npr. *povratak ratnika, šććanje mojega đeda, izvještaj predsjednika*. Takav genitiv zove se subjekatskim zato što je imensku sintagmu s takvim genitivom moguće preoblikovati u glagolsku konstrukciju (rećenicu) u kojoj zauzima poziciju subjekta, npr. *Ratnici se vraćaju, Moj đed se šćća, Predsjednik izvještava*. Ako je takav genitiv jednočlan, konstrukcija se takođe može preoblikovati u prisvojni pridjev, npr. *povratak ratnika* u *ratnikov povratak*, *izvještaj predsjednika* u *predsjednikov izvještaj*.

Objekatski genitiv označava predmet (objekat) radnje i stoji uz imenice koje označavaju radnju, po pravilu opet deverbativne, npr. *gradnja bolnice, pisanje pisama, slušćanje muzike*. Takav genitiv zove se objekatski zato što je imenićke spojeve rijeći u kojima se javlja moguće preoblikovati u glagolske konstrukcije (rećenice) u kojima takav genitiv zauzima poziciju pravoga objekta (naravno, u akuzativu, a ne u genitivu), npr. *Grade bolnicu, Pišu pisma, Slušćaju muziku*. Objekatski genitiv po pravilu se ne preoblikuje u prisvojni pridjev. Štoviše, takvo preoblikovanje u najvećem broju primjera uopšte ne dolazi u obzir, npr. prema *gradnja kuće* ne dolazi u obzir **kućna gradnja* ni prema *slušćanje muzike* **muzićko slušćanje*.

Objasnidbeni (eksplikativni) genitiv služi za objašnjavanje sadržaja imenice na koju se odnosi, npr. *sadržaj romana, znak dobre volje, raspored predavanja*.

Dioni (partitivni) genitiv stoji uz riječi koje označavaju količinu (obično imenice i priloge), mjeru kakve materije (označava se imenicama) ili uz brojeve, npr. *malo vremena, mnoštvo prolaznika, čaša vode, litar mlijeka, dvoje djece, sedam pitanja*. Može stajati i uz glagole. Tada označava neodređeni dio čega, obično kakve materije, npr. *zatražiti hljeba, dodati soli, pozajmiti novaca*. Takav genitiv dolazi i u spojevima riječi u kojima je glavni član pridjev, npr. *pun vrlina, željan uspjeha, vrijedan pažnje*.

Posebna vrsta dionoga genitiva stoji uz riječi koje označavaju igre (*igra, igranje, igrati se* i sl.), pa se takav genitiv naziva i **genitivom igre**, npr. *igra šaha, igranje rukometa, igrati se mačke i miša*.

Slovenski genitiv dobio je ime po tome što je svojstven slovenskim jezicima. Dolazi u odričnim konstrukcijama na mjestu akuzativa u službi pravoga objekta, npr. *Dugo nije vidio sestre, Ne gledao sunca, Ne treba nam hljeba*. Takav je genitiv, osim uz glagol *nemati*, u savremenome standardnom jeziku sve rjeđi.

Vremenski (temporalni) genitiv označava vrijeme zbivanja i po pravilu ima službu priloške odredbe, npr. *Bilo je to prošloga petka*. Uz takav genitiv uvijek stoji pridjevska riječ (nije moguće: **Bilo je to petka*), npr. *ove noći, svakog mjeseca, prošloga ljeta, godine devetstote*.

Genitiv svojstva ili kvalitativni genitiv označava svojstvo (kvalitet) neotuđivoga predmeta ili dijela predmeta. Kao i vremenski, dolazi isključivo s pridjevskim riječima. Zato se npr. umjesto *mladić duge kose* ne može reći **mladić kose*. Glavni razlog tome je u činjenici da sam genitiv (bez pridjeva) ne bi bio dovoljno informativan. U navedenome primjeru podrazumijeva se da mladić ima kosu, pa bi obavještenje o tome da je ima bilo sasvim izlišno (redundantno). Da bi postala neizlišna, mora joj se dodati i informacija o kvalitetu kose. Primjeri: *starica niska rasta, glumac osrednjih mogućnosti, ptica duga vrata*. U tome značenju pridjev se upotrebljava u neodređeno vidu.

Podvrstom kvalitativnoga genitiva smatra se i **genitiv dobi**, npr. *muškarac srednjih godina, деца ranoga uzrasta*. U njemu se zapravo sastaju vremensko i kvalitativno značenje (pa je to zapravo kvalitativno-vremenski genitiv), u kojem se kvalitet, svojstvo predmeta izriče vremenskim obilježjima.

Ablativni genitiv označava odvajanje, udaljavanje, lišavanje koga ili čega i stoji uz glagole kojima se imenuje udaljavanje od predmeta, odvajanje, lišavanje čega i sl., i to kao njihova dopuna (objekat), npr. *osloboditi se treme, stidjeti se svojih postupaka, čuvati se prehlade*.

Govori se i o **genitivu porijekla**, koji susrijećemo u primjerima tipa *On je roda plemenita, Bili su slovenskoga porijekla, Šćer je dobrih roditelja*. U toj vrsti genitiva prisutna je ablativnost, poticanje od koga/čega (upor. *Ona potiče od dobrih roditelja*) i prisvojnost (upor. *On pripada plemenitu rodu*).

Emfatički genitiv izražava emocije (npr. divljenje, ushićenje, iznenađenje, čuđenje i sl.) ili zaklinjanje, npr.: *Budale!, Mahnita (li) čovjeka!, Čudna mi čuda!* Sličan je tome i genitiv iza rječca (tzv. prezentativa) *evo, eto* i *eno*, npr. *Evo kiše!, Eto ti brata!, Eno svatova!*

To važi i za **genitiv zaklinjanja**, kod kojega ono u što se ko zaklinje stoji u genitivu, a onaj na koga se zaklinjanje odnosi u dativu, npr. *Duše mi!, Života ti!, Tako vam svega!*

Posebnim tipom genitiva smatra se i **genitiv cijene** (ili **genitiv vrijednosti**) koji stoji uz riječi (pridjeve ili glagole) koje označavaju cijenu ili vrijednost koga/čega, npr. *vrijedan sažaljenja, dostojan poštovanja, To bi vrijedelo truda*.

Uz glagole ili pridjeve koji označavaju obilje ili što suprotno tome (tj. oskudicu) javlja se posebna vrsta genitiva, koja se naziva **genitivom obilja** i/ili **oskudice**, npr. *Sit sam svega, Najeli su se bunike, gladan hljeba, žedan slave*.

GENITIV S PRIJEDLOZIMA

Uz genitiv ide najveći broj prijedloga, više no uza sve ostale padeže zajedno. To je zato što je genitivno značenje najšire, pa ima i najviše razloga da se takvo značenje konkretizuje ili precizira. Upravo za to i služe prijedlozi.

Genitiv s prijedlogom *od*

Najtipičniji je i najbliži osnovnome značenju genitiva prijedlog *od*. Njegovo je osnovno značenje ablativno, tj. značenje kretanja predmeta koji se udaljava od drugoga predmeta, značenje odvajanja, poticanja, porijekla i sl., npr. *Bježi od kuće, Odvojili su se od gomile, Ošćcao se dim od zgarista*.

Slično je tome i značenje otklanjanja, rastavljanja, lišavanja, oslobađanja, npr. *Živi odvojeno od porodice, Oslobodili su grad od napasnika, Lijećena je od alergije*. U prostornome smislu to značenje pretpostavlja mjesto od kojega počinje neka radnja, a može biti riječ i o većoj ili manjoj udaljenosti predmeta od predmeta, npr. *Taj običaj proširio se od istoka do zapada, Od glave riba smrdi, Stajali smo na puškomet od vojnika*.

U vremenskome značenju ablativnost se očituje kao početak vremenskoga toka, trenutak od kojega se nešto počinje događati, npr. *Tako se radi od pamtivijeka, Čekahu ih od ranoga jutra, Tu je opisan život jednoga slikara od rođenja do smrti*.

Prijedloško-padežni izrazi s prijedlogom *od* mogu imati i načinsko značenje, posebno u nekim ustaljenim i/ili frazeologizovanim konstrukcijama, npr. ***od glave do pete***, ***od nemila do nedraga***, ***od slučaja do slučaja*** i sl., npr. *Dočerala se od glave do pete*.

Prijedloško-padežni izrazi s prijedlogom *od* mogu imati i uzročno značenje, i to značenje efektivnoga uzroka, tj. onoga koji direktno, efektivno izaziva posljedicu, npr. *Sva je premrla od straha*, *Često pati od glavobolje*, *Ne vidi se od magle*.

Prijedlog *od* susrijeće se i u spojevima riječi kojima se označava da se jedan predmet po čemu izdvaja iz skupa drugih predmeta. Tada je genitiv redovno u množini, npr. *Petar je jedan od najstarijih u selu*, *Viđeli smo i neke od najpoznatijih glumaca*, *Ona nije od onih zaboravnih*. Slična je tome i upotreba prijedloga *od* u prijedloško-padežnim izrazima sa značenjem upoređivanja, kad stoji uz komparativ ili uz kakvu drugu riječ uporednoga značenja, npr. *Vi ste gori od tuđina*, *Proveo je onđe više od godine dana*, *Ona se razlikuje od obične sluškinje*.

Genitiv s prijedlogom *od* često se upotrebljava i u službi atributa, obično s kvalitativnim značenjem, npr. *ljudi od pera*, *čovjek od ugleda*, *majstor od zanata*, dok je atributski genitiv kojim se označavaju mjesta, područja, zemlje iz kojih ko potiče danas zastario, npr. *duka od Mletaka*, *Nikac od Rovina*.

Prijedlog *od* u službi atributskoga genitiva javlja se često i uz brojeve ili količinske izraze (tada iza prijedloga *od* ne mora doći samo genitiv, no može stajati i akuzativ mjere ili nepromjenljiva riječ), npr. *momak od nekih dvadeset godina*, *ulog od sto eura*, *provalija od nekoliko metara*. Atributskoga je karaktera i eksplikativni genitiv, npr. *čudo od deteta*, *sila od čovjeka*, *ona nesreća od profesora*.

S prijedlogom *od* upotrebljava se i prisvojni genitiv (npr. *kapetan od lađe*, *sestra od ujaka*, *brat od strica*, *vrata od grada*, „*Prokleta avlija*“ *od Iva Andrića*).

Genitiv s prijedlogom *od*, posebno kad se odnosi na ljude, često označava tip ablativnosti vezan za porijeklo, npr. *On je od roda Petrovića*, *Starinom je od kućkih Drekalovića*, *Vujisić potiče od moračkih doseljenika*.

Ablativne je prirode i genitiv materije, u kojem se oblikom genitiva s prijedlogom *od* označava od čega je što načinjeno, npr. *kuća od kamena*, *čša od kristala*, *zavjesa od dima*.

Genitiv s prijedlogom *do*

Osnovno značenje genitiva s prijedlogom *do* vezano je za blizinu dvaju predmeta, s tim što je tome prostornom odnosu svojstveno kretanje jednoga predmeta prema drugome kao granici kretanja (riječ je o graničnoj direktivnosti), npr. *Došli smo do ruba provalije*, *Buka se čula do neba*, *Lutali su od nemila do nedraga*. Po tome je prijedlog *do* antoniman prijedlogu *od*, a razlikuje se od njega i po tome što *do* može

biti vezano i za značenje mirovanja, statičnosti (npr. *Šedi do zida*), a *od* ne može (npr. **Šedi od zida*). Kako granica kretanja može biti fiksirana i prijedloško-padežnim izrazom, prijedlog *do* često stoji i uz takve izraze, npr. *Popeli su se do na vrh brda*, *Njihov smijeh čuo se do iza kuće*, *Dopratio ih je do pred kafanu*.

Genitiv s prijedlogom *do* može imati i vremensko značenje, npr. *Nijesmo zaspali do jutra*, *Sve će biti gotovo do jeseni*, *Mučio se sve do smrti*. I vremenska granica može biti fiksirana prijedloško-padežnim izrazom, pa *do* i u vremenskome značenju često dolazi uz prijedloško-padežne izraze, npr. *Čekali smo ih sve do pred mrak*, *Sad imamo novaca do iza Božića*, *Većina je ostala do poslije ponoći*.

Kad su predmeti koji se nalaze u odnosu granične direktivnosti osobe, onda se pretpostavlja privremen boravak jedne osobe u blizini druge (po tome se razlikuje npr. rečenica *Otiđi do majke* od rečenice *Otiđi k majci* ili *majci*), npr. *Skoči do komšije i pozajmi šegu*, *Svrati do mene na večeru*, *Mogli bismo odšetati i do tvojih roditelja*. (Ne bi bilo korektno: *Otiđi do brata* i *ostani stanovati kod njega*.) Iz značenja granične direktivnosti često se razvija i značenje načina, npr. *Tome smo se smijali do suza*, *Do grla si u dugovima*, *Trčao je do iznemoglosti*.

Genitivi s tim prijedlogom označavaju izuzimanje, npr. *Nijesmo jeli ništa do hljeba i vode*, *Nema drugog imanja do te kolibice*. Tako se može iskazivati značenje suprotno izuzimanju, tj. značenje obuhvatanja, uključivanja (svega što dolazi u obzir, i to do kraja), npr. *Popili su sve do potonje kapi*, *Potrošio je platu do posljednjega centa*, *Sumnjivi su svi do jednoga*.

S prijedlogom *do* javljaju se i genitivi sa specifičnim uslovnim (pogodbenim) značenjem koje se razvilo iz značenja ticanja, kakvo susrijećemo u primjerima tipa: *Da je do njega*, *oni bi se već vjenčali*; *Pokušali smo sve što je do nas*.

Kao osobitost usmenoga narodnog stvaralaštva (epskoga pjesništva) obilježeni su prijedloško-padežni izrazi s prijedlogom *do* uz brojeve (obično *dva* ili *tri*). U njima taj prijedlog zapravo funkcionira kao vrsta intenzifikatora, npr. *On ponese do tri vreće blaga*, *Susrijeću ga do dva pobratima*. U takvim izrazima prijedlog *do* često se i udvostručuje, npr. *Pa ga čeka do dva do tri dana*.

Prijedlog *do* upotrebljava se, manje ili više redovno, i uz glagole s prefiksom *do-* kao što su *doći*, *došetati*, *doteturati*, *dopuzati*, *dorasti*, *doćerati*, *dogurati* i sl., npr. *Čini se da smo došli do zida*, *Nije se moglo doći do riječi*, *Došetao je do parka*, *Jedva je doteturao do auta*, *Dijete je dopuzalo do peći*, *Pa doćera cara do duvara*, *Taj će sigurno dogurati do ministra*. To važi i za neke druge glagole koji nemaju prefiks *do-*, npr. *držati* ili *biti (stalo)*, npr. *Držala je do sebe*, *Nije njima do nauke*, *Očito mu je stalo do te djevojke*.

Genitiv s prijedlogom *iz*

I genitiv s prijedlogom *iz* primarno je ablativnoga karaktera, samo što u njemu taj prijedlog pretpostavlja da kretanje, odvajanje, poticanje ili sl. počinje iz unutrašnjosti drugoga predmeta, npr. *Izišli su iz skupštine*, *Zvali su me prijatelji iz Plava*, *Pucali su iz mitraljeza*, *Otpušten je iz službe*.

Ablativno značenje svojstveno genitivu s prijedlogom *iz* može se odnositi i na vrijeme, npr. *Priče iz davnine*, *Ta mu je mana ostala iz djetinjstva*. To značenje postoji i u frazeologizovanim izrazima tipa *iz dana u dan*, *iz godine u godinu* i sl., npr. *Svađali su se iz dana u dan*.

Genitiv s prijedlogom *iz* može označavati i način, npr. *Sve se iz temelja izmijenilo*, *Udarali su ga iz sve snage*, *Upinjao se iz petnih žila*, i uzrok, npr. *Danas se malo što radi iz ljubavi*, *Ne čini on to iz uvjerenja*, *Neki su poštenji iz straha*.

Genitiv s prijedlogom *s(a)*

I genitivu s prijedlogom *s(a)* osnovno je značenje ablativno. No takav genitiv pretpostavlja da kretanje ili kakva druga aktivnost započinje s gornje, površinske ili spoljašnje strane predmeta, npr. *Silaze s broda*, *Posmatra nas s balkona*, *Lišće pada sa stabala*, *Još se nijesu vratili s mora*.

U značenju mjesta *sa/iz* kojega započinje kretanje ili kakva druga aktivnost prijedlog *s(a)* alternira s prijedlogom *iz*, pri čemu se *s(a)* upotrebljava onda kad se mjesto nalazi na višem nivou, na vodi, kad je riječ o ustanovi ili sl., npr. *To je cvijet s Lovćena* (ali *iz vrta*), *Ona dolazi sa sela* (ali *iz grada*), *Profesor ide s fakulteta* (ali *iz škole*). Prijedlog *s(a)* ima u takvim prijedloško-padežnim izrazima značenje koje je suprotno prijedlogu *na*, npr. *ići na posao* – *ići s posla*, *ići na svadbu* – *ići sa svadbe* prema *ići u kino* – *ići iz kina*, *ići u šumu* – *ići iz šume*.

Genitiv s prijedlogom *s(a)* može značiti i vrijeme. Takav genitiv stoji obično uz imenice kojima se imenuju intervali, npr. *s proljeća*, *s jeseni*, *s početka stoljeća*. Takvom značenju svojstvena je nijansa udruživanja (socijativnosti). Kad se nešto događa *s proljeća*, događa se ili se počinje događati s dolaskom, s pojavom proljeća.

Rjeđe genitiv s prijedlogom *s(a)* označava način, npr. *Često govori s visine*, *Kaže da joj to nije s ruke*. Genitiv toga tipa s uzročnim značenjem stilski je obilježen, npr. *Postao je slavan sa svoga junaštva*, *Pati s nekog jada golemoga*.

Genitiv s prijedlozima *ispred* i *iza* te *izvan/van* i *unutar*

Genitivom s prijedlogom *ispred* označava se predmet kojem se s prednje strane nalazi ili kreće drugi predmet ili predmeti, npr. *Okupili su se ispred crkve*, *Autobus kreće ispred pošte*, *Bježali su ispred vojnika*.

Genitiv s prijedlogom *ispred* upotrebljava se katkad i u uporednome značenju, npr. *U trčanju je bio ispred Ivana, Ona je glumica ispred svih ostalih, Iz matematike je ispred drugih učenika.*

Katkad se, pogotovo u administrativnome stilu, genitiv s prijedlogom *ispred* upotrebljava i u predstavljajčkome značenju, npr. *Sekretar je govorio ispred cijeloga preduzeća, Ispred naše škole poslali smo na takmičenje nas trojica.* U tome značenju umjesto prijedloga *ispred* trebalo bi upotrebljavati prijedloško-padežni izraz *u ime*, npr. *Sekretar je govorio u ime cijeloga preduzeća.*

Genitiv s prijedlogom *iza*, koji je antoniman prijedlogu *ispred*, označava predmet kojem se sa zadnje strane nalazi ili kreće drugi predmet ili predmeti, npr. *Šeđeli smo iza kuće, Iza nas je išla cijela kolona, Sakrio je nešto iza leđa.* Takav genitiv upotrebljava se katkad i u uporednome značenju, ali nešto rjeđe no genitiv s prijedlogom *ispred*, npr. *Jovan je iza ostalih u vladanju.*

Genitiv s prijedlozima *ispred* i *iza* ima i vremensko značenje, npr. *Umakoše ispred zore, Javite se iza praznika, Platu primamo iza desetoga u mjesecu.*

Imenica u genitivu s prijedlogom *izvan/van* označava predmet ili dio prostora izvan čijih se granica nalazi ili kreće drugi predmet, npr. *Ana stanuje van grada, Takve promjene odvijaju se izvan jezika.*

Katkad se genitiv s prijedlogom *izvan/van* upotrebljava i za označavanje načina, npr. *Taj je proces van sumnje okončan, Ponašao se kao da je izvan sebe.*

Genitiv s prijedlogom *unutar* označava predmet (dio prostora ili čega drugoga) u čijim se granicama nalazi ili kreće drugi predmet ili odvija kakav događaj, npr. *Sve se to dogodilo unutar kasarne, Bili su to dogovori unutar familije, Taj problem razmatra se unutar fonetike.*

Genitiv s prijedlozima *iznad, ispod, više (poviše) i niže*

Genitiv s prijedlogom *iznad* označava predmet kojem se s gornje strane, i to u većini slučajeva bez neposrednog kontakta s njim, nalazi ili kreće drugi predmet ili predmeti, npr. *magla iznad grada, Prelećeše iznad Durmitora, Iznad našeg stana vazda je bučno.*

Genitiv s tim prijedlogom često dolazi i u uporednome značenju, npr. *U svemu je iznad prosjeka, Radi iznad svojih mogućnosti.*

Genitiv s prijedlogom *iznad* sličan je genitivu s prijedlogom *više (poviše)*, s tim da se *više (poviše)* ne može upotrijebiti u uporednome značenju, npr. *Više kuće je bunar, Imaju i skakaonicu povije grada.*

Prijedlog *ispod* antoniman je prijedlogu *iznad*. Genitiv s tim prijedlogom označava predmet kojem se s donje strane nalazi ili kreće drugi predmet ili predmeti, npr. *Našli su poruku ispod vrata, Mnoštvo je ljudi ispod solitera, Izmiče mu tlo ispod nogu.*

I prijedlog *ispod* čest je u uporednome značenju, npr. *Prođosmo ispod očekivanja, Dobio je ispod zasluženog.*

Prijedlogu *ispod* sličan je i prijedlog *niže*, koji, kao ni antonimni mu prijedlog *više*, nema uporedno značenje, npr. *Niže sela su močvare, Pucao je niže mete.*

Genitiv s prijedlozima *prije, uoči, poslije, nakon, za i tokom*

Prijedlozi *prije, poslije* i *nakon* označavaju vrijeme. Prijedlog *prije* s genitivom označava prijevremenost, prethodnost (anteriornost), npr. *Probudili su se prije zore, Pisala mi je prije rođendana, Prije povratka u domovinu teško obolje.*

Genitiv s prijedlogom *prije* upotrebljava se i u uporednome značenju, npr. *Stigao je prije ostalih, On je u tome prije svih u razredu.*

Poseban tip prijevremenosti (anteriornosti), koji je inače svojstven aoristu, označava se genitivom s prijedlogom *uoči*. To znači da vremenski interval ili događaj neposredno prethodi nekom drugome intervalu ili događaju, npr. *Noć uoči Badnjaka svi su bili na okupu, Predomislili su se dan uoči vjenčanja, Uoči odlučujuće bitke nikome se nije spavalo.*

Prijedlozi *poslije* i *nakon* označavaju poslijevremenost (posteriornost), tj. događaj koji se odvija iza vremena ili događaja označenoga genitivom, npr. *Videćemo se poslije ljetnjih praznika, Poslije vjenčanja oputovaše na more, Nakon nekoliko dana sve već bijaše drukčije, Nakon večere malo popričasmu.* I ti se prijedlozi, posebno prijedlog *poslije*, katkad koriste u uporednome značenju, npr. *On je u školi prvi poslije direktora.*

Prijedlog *za* s genitivom označava istovremenost događaja. On je u takvim izrazima rezultat redukovanja prijedloškoga izraza *za vrijeme* (upor. *za vrijeme Napoleona* = *za Napoleona*), npr. *Za kraljevske vlade neke su stvari ipak krenule nabolje, Nastojali smo doći još za dana.*

Prijedlog *tokom* (koji je poprijedloženi instrumental imenice *tok*) označava vrstu istovremenosti u kojoj je posebno istaknuto proticanje vremena. Riječ je o vremenu ili događaju koji teče paralelno s vremenom ili događajem označenim genitivom. Takvo je značenje po pravilu izlišno jer je vremensko proticanje svojstveno svakome vremenskom pojmu. Tako je npr. *tokom večeri* (umjesto *uveče, večeras*), *tokom prošle godine* (umjesto *prošle godine*), *tokom ove nedjelje* (umjesto *u ovoj nedjelji* ili *ove nedjelje*). Upotreba takvih prijedloga česta je naročito u administrativnome stilu,

npr. *Tokom vremena sve se ipak popravilo, Dobro smo odmorili tokom praznika, Tokom prošloga stoljeća bijaše previše ratova.* (Na mjestu prijedloga *tokom* može stajati prijedložsko-padežna konstrukcija *u toku*.)

Genitiv s prijedlozima

podno, nadno, udno i povrh, navrh, uvrh, svrh/savrh

Da se jedan predmet nalazi ili kreće u donjemu dijelu drugoga predmeta, označava se i genitivom s prijedlozima izvedenim od imenice *dno*, npr. *To je selo podno Garča, Nalij mi samo nadno čaše, Udno razora odmarahu kosci.*

Suprotno značenje ima genitiv s prijedlozima izvedenim od imenice *vrh*. On dakle označava kako se predmet nalazi ili kreće u gornjemu dijelu drugoga predmeta, npr. *Plovi lađa povrh vode, Popeo se navrh kuće, Šedi uvrh stola, Skoči savrh stijene.* U istome značenju danas se prilično rijetko upotrebljava i prijedlog *vrh*, npr. *Šedi mu vrh glave.*

Prijedlog *povrh* upotrebljava se i u značenju dodavanja, pribrajanja čega onome što označava imenica u genitivu, npr. *Taj smo novac dobili povrh plate; Oni se, povrh svega toga, nijesu ni javili; Htjeli biste hljeba povrh pogače.*

Genitiv s prijedlozima

čelo, nakraj, krajem i potkraj

Prijedlog *čelo* dolazi, danas rijetko, s genitivom u prostornome značenju, a označava da se predmet nalazi ili kreće na početnome ili gornjem dijelu drugoga predmeta, npr. *Domaćin je sio čelo stola, Čelo glave koplje udariše.*

Prijedlog *nakraj* koristi se u suprotnome značenju, što znači da pretpostavlja odnos u kome se predmet nalazi ili kreće u zadnjem ili donjem dijelu drugoga predmeta, npr. *Stigli smo do nakraj sela, Sio je nakraj stola.*

Prijedlog *krajem* (koji je porijeklom instrumental imenice *kraj*) upotrebljava se za označavanje prostornih i vremenskih odnosa, npr. *Šetali su krajem šume, Krajem kuće je cvijećnjak, Međe su krajem imanja; Doći će tek krajem godine, Krajem stoljeća stvari su se promijenile, Već krajem putovanja bila je uznemirena.*

Vrlo slično značenje prijedlogu *krajem* za iskazivanje vremenskih odnosa ima genitiv s prijedlogom *potkraj*, npr. *Javiće se potkraj godine, Potkraj mjeseca nestade novaca, Potkraj života često bolovaše.*

Genitiv s prijedlozima *sred (nasred, posred, usred)*

Ti prijedlozi označavaju da se predmet nalazi ili kreće u središnjem dijelu drugoga predmeta, npr. *Već smo bili sred pučine, Udario ga je nasred igrališta, Lupio me je posred čela, Čovjek se danas i usred grada mora bojati.*

Prijedlog *usred* često se koristi i u vremenskome značenju i označava da je vrijeme ili događaj koji je označen imenicom u genitivu u punom jeku, npr. *To se dogodilo usred bijela dana, Tu je svježje i usred ljeta, Prekinuo si nas usred razgovora.*

Genitiv s prijedlogom *oko/okolo*

Genitiv s prijedlogom *oko/okolo* označava predmet okružen s više ili sa svih strana drugim predmetima ili, uz glagole kretanja, kružno kretanje u njegovoj blizini, npr. *Okolo stola razbacane su knjige, Trče oko/okolo igrališta, Svuda oko nas oseća se ugodan miris, Pala mu je oko vrata.*

Prijedlog *oko* upotrebljava se i u vremenskome značenju. Tada označava događaj koji se odvija približno u vrijeme označeno genitivom, npr. *Stigli su oko Božića, Viđecemo se oko tvoga rođendana.*

Značenje približnosti svojstveno je i onim konstrukcijama u kojima iza prijedloga *oko* stoje brojevi i druge količinske riječi, npr. *Bila je visoka oko metar i sedamdeset, Do sela ima oko pet kilometara, Sastala se s njim oko devet sati.*

Genitiv s prijedlogom *oko* služi i kao dopuna uz glagole kao što su *pomagati* (npr. *Pomagao mu je oko uzgoja stoke*), *brinuti se* (npr. *Niko se ne brine oko školskog inventara*), *raditi* (npr. *Radili su nekoliko godina oko utemeljenja stranke*), a posebno često dolazi uz glagole i imenice koji označavaju svađu, sukob, borbu, rat, raspravu. Tada obično ima ciljno ili uzročno značenje, npr. *Svađali su se stalno oko imanja, Bili smo u sukobu oko stručnih pitanja, Borili su se bezuspješno oko prava na penziju, Spremni su i za rat oko nuklearke, Već se dugo vodi rasprava oko zakona o izborima.*

Genitiv s prijedlozima *blizu, kod, kraj (pokraj, ukraj), pored, nadomak, nadohvat, u i mimo*

Zajedničko je svim tim prijedlozima da uz genitiv označavaju odnos među predmetima kojem je svojstvena blizina, s tim da je jednima više svojstveno mirovanje predmeta koji se nalaze u prostornome odnosu, a drugima kretanje.

Genitiv s prijedlozima *blizu, kod, kraj (pokraj, ukraj)* i *porod* označava predmet u čijoj se blizini nalazi ili kreće drugi predmet (predmeti), npr. *Škola je blizu crkve,*

Sastanak je zakazan kod mosta, Igrali su se kraj/pokraj/ukraj šume, U školi sam uvijek sedio pored njega.

U značenju kretanja jednoga predmeta u neposrednoj blizini drugoga, odnosno prolaženja pokraj koga ili čega ne mogu se upotrijebiti prijedlozi *kod* (ne može se npr. reći **Prolazili su kod kuće*), niti *blizu* (npr. **Prošli su blizu pozorišta*), dok je prijedlozima (*po*)*kraj* i *pored* to značenje osnovno, npr. *Vozili smo se kraj jezera, Jesu li prošli pokraj groblja?, Dugo je šetala pored pruge.*

Blizina se označava i prijedlogom *nadomak*, s tim što je obično riječ o odnosu između jednoga predmeta i drugoga predmeta (mjesta) koji se nalazi u blizini tako da se do njega brzo može stići, npr. *Stigli su nadomak sela, Bio je već nadomak cilja kad mu se to dogodilo, Već bijasmo nadomak rješenja.*

Slično značenje ima i prijedlog *nadohvat*, koji označava predmet što se nalazi tako blizu (kao) da se može dohvatiti, npr. *Knjiga je bila nadohvat ruke.*

Za prolaženje pokraj čega specijalizovan je prijedlog *mimo*, koji osim s genitivom može stajati i s akuzativom, npr. *Već su bili prošli mimo naše kuće/mimo našu kuću, Tako se ne prolazi mimo starih prijatelja/mimo stare prijateljke.*

Prijedlog *kod* upotrebljava se u prvome redu uz glagole stanja, npr. *Šede kod doktora i razgovaraju.* Često se međutim taj prijedlog, posebno u razgovornome stilu, upotrebljava i uz glagole kretanja, npr. *Ide danas kod doktora.*

Genitiv s prijedlogom *kod* vrlo se često, posebno u razgovornome stilu, upotrebljava i u prisvojnome značenju (tj. u značenju posjedovanja čega, vlasništva nad čim), npr. *Kod nas je sve u redu, Najbolje im je kod roditelja.*

U tome značenju često se upotrebljava i prijedlog *u* s genitivom, pogotovo kad je riječ o odnosu dijela i cjeline, odnosno o neotuđivoj prisvojnosti (o posjedovanju nečega što se ne može otuđiti, što ne može ne biti dio predmeta o kojem je riječ), npr. *Oči su mu kao u mačke, Bila je jedinica u majke, U Hrvata je to drukčije riješeno.*

Genitiv s prijedlogom *kod* relativno se često upotrebljava i u dopusnome značenju, npr. *Ni kod tolikih problema oni se ne predaju.* U tome značenju upotrebljavaju se i prijedlozi *kraj*, npr. *Kraj tolikih devojaka on se ne ženi, i pored*, npr. *I pored takvih komšija treba sačuvati živce i živjeti normalno.*

Genitiv s prijedlozima *mimo* i *pored* može se upotrijebiti i u isključnome značenju, npr. *Toga je dana bila mimo običaja razgovorljiva; Trebalo je pored svega ostaloga prikupiti sav materijal.*

Genitiv s prijedlozima *duž i širom*

Za označavanje kretanja paralelnog s izduženim predmetom specijalizovan je prijedlog *duž*, npr. *Šetali su duž obale, Dunav je plovao duž cijeloga svoga toka.*

Prijedlog *širom* s genitivom označava da se nešto prostire po cijeloj širini ili po svim djelovima (i širinom i dužinom) predmeta označenog genitivom (a riječ je obično o većim prostorima), npr. *Postao je poznat širom svijeta, Takve nošnje ima širom Bihora.*

Genitiv s prijedlogom *preko*

Genitiv s prijedlogom *preko* označava prije svega da se predmet nalazi ili kreće poprečke u odnosu prema drugome predmetu, koji je obično izdužen, ili iznad njega, npr. *Valja nama preko rijeke, Upravo prelaze preko ulice, Preko klanca izgrađen je most, Preko neba se pružila duga, Na svadbi bacaju jabuke preko kuće.*

Kad genitiv označava naseljeno mjesto, onda on s prijedlogom *preko* precizira pravac kretanja, obično putovanja, npr. *Putuju u Podgoricu preko Kolašina, U Ameriku se leti obično preko Frankfurta.*

Genitiv s prijedlogom *preko* može označavati i sredstvo, pogotovo kad je riječ o (živom ili neživom) posredniku, npr. *Preko prijatelja svašta se dozna, Žalba je proslijeđena preko skupštinskih tijela, Ta se roba prodaje preko posrednika.*

Genitiv s tim prijedlogom može imati i vremensko značenje. U tome slučaju u genitivu su nazivi za vremenske intervale, a *preko* naglašava trajanje, znači „tokom“, npr. *Tu boravimo samo preko ljeta, Preko zimskih praznika obično je na skijanju, Preko dana mnogi nijesu kod kuće.* (U izboru oznaka za vremenske intervale ima i ograničenja. Tako se npr. ne može reći **preko srijede, *preko septembra, *preko stoljeća* ili **preko krštenja.*)

Prijedlog *preko* s genitivom upotrebljava se i u uporednome značenju, u značenju „više od“, npr. *Potrošio je preko polovine novca za kuću, Dosad smo radili preko svojih mogućnosti.*

U crnogorskom standardnom jeziku genitiv s prijedlogom *preko* znači i uslovnost ili izuzimanje, npr. *Ne smije se preduzeti ništa preko njegove volje, Ne dobijamo ništa preko onoga što zaradimo, To je moguće samo preko mene mrtva, Nema sela preko našega.*

Genitiv s prijedlozima *bez, osim i liše*

Prijedlog *bez* svojevrsna je „prijedloška negacija“. Osnovno je njegovo značenje nepostojanje, odsutnost, lišenost čega, npr. *čovjek bez mane, košulja bez rukava, Otišli su van bez pitanja.*

Iz toga značenja lako se razvija uslovno (pogodbeno) značenje, npr. *Teško je živjeti bez prijatelja* (= *Teško je živjeti ako se nema prijatelja*) ili značenje koje bi se moglo opisati kao svojevrsan spoj uslovnoga značenja i značenja izuzimanja, npr. *Ti se problemi mogu riješiti i bez osnivanja posebne skupštinske komisije* (= *ako se i ne osnuje posebna skupštinska komisija*).

Genitivu s prijedlozima *osim* i *liše* izuzimanje je osnovno značenje, npr. *Odriču se svega osim/liše kuće, Sastala se cijela rodbina osim/liše strica koji živi u Vojvodini, Uživaju u svim sportovima osim/liše boksa.*

Prijedlozi *osim* i *liše* mogu se povezivati i s drugim padežima, prijedloško-padežnim izrazima, nepromjenljivim riječima, pa i klauzama zavisnosloženih rečenica, npr. *Rekao si to svima osim/liše prijatelju, Pričalo se o svemu osim/liše o onome što je bilo na dnevnome redu, Radili smo svaki dan osim/liše juče, Neće se odazvati osim/liše ako ga prisile.*

Genitiv s prijedlozima *umjesto i u ime*

Genitiv s prijedlogom *umjesto* označava da se predmet nalazi na mjestu drugoga predmeta ili uopšteno zamjenjivanje, npr. *Umjesto mene išao je brat, Umjesto odgovora postavio je pitanje, Umjesto zime dočeka nas proljeće.*

Prijedlog *umjesto* može se, kao i *osim/liše*, povezivati i s drugim padežima, prijedloško-padežnim izrazima, nepromjenljivim riječima te s klauzama zavisnosloženih rečenica, npr. *Dao je njoj umjesto meni, Umjesto crvenom olovkom piše običnom; Umjesto u Kotor otišao je u Tivat; Javila se danas umjesto juče; Umjesto da uče, oni se igraju.*

Isto značenje ima i prijedloško-padežni izraz *u ime*, s tim da je u njegovu značenju prisutna i predstavjačka nijansa (nije riječ samo o tome da jedan predmet zamjenjuje drugi nego i o tome da drugi predmet predstavlja prvi, često i kao njegov dio), npr. *Pozdravio je skup u ime Skupštine, Nastupaju u ime nezapošljenih i obespravljenih, Taj novac prikupljen je u ime pomoći.*

Genitiv s prijedlozima *putem, pomoću i posredstvom*

Osim genitivom s prijedlogom *preko* sredstvo se izražava i prijedlozima *putem, pomoću* te *posredstvom*, nastalim od instrumentala imenica *put, pomoć* i *posredstvo*. Takav genitiv označava predmet koji služi kao sredstvo ili kao pomoć pri obavljanju radnje.

Prijedlog *putem* upotrebljava se obično onda kad kao sredstvo služi ustanova ili medij saopštavanja i najčešći je u administrativnome stilu, npr. *Tražite naplatu **putem suda**, Odluku ćete dobiti **putem pošte**, Čestitao im je **putem radija**, Anketa je sprovedena **putem telefona**.*

Prijedlog *pomoću* obično pretpostavlja predmet koji ne mora služiti kao direktno sredstvo, nego kao vrsta pripomoći za obavljanje radnje, npr. *To je lakše objasniti **pomoću crteža**, Zaposlio se **pomoću veza i vezica**. U istome značenju upotrebljava se i prijedložsko-padežni izraz *uz pomoć*, npr. *Pobijedio je **uz pomoć naših glasova**.**

Prijedlog *posredstvom* upotrebljava se kad ko ili što služi kao posrednik u obavljanju radnje, npr. *To smo dobili **posredstvom našega poslanstva** u Parizu, Lijek se može naručiti **posredstvom doma zdravlja**, Zaposlila se **posredstvom direktora**.*

Genitiv s prijedlozima *između i pomeđu*

Genitiv s prijedlogom *između*, koji se naziva linearni interesiv (za razliku od akuzativnoga i instrumentalnog prijedloga *među*, koji se naziva grupni interesiv), označava predmet ili predmete kojima se s dviju ili više strana nalaze drugi predmeti. Ako je genitiv u jednini, onda je nužno imenovati dva predmeta koji se nalaze s jedne i druge strane predmeta označenog imenicom u genitivu (imenske riječi kojima se imenuju ti predmeti povezuju se veznikom *i*, a drugi sastavni veznici u toj službi ne dolaze u obzir), npr. *Šeđela je **između stola i peći**, Prošli smo **između knjižare i pivnice**, **Između njega i njegove žene** nema većih nesporazuma.* (Ne bi bilo gramatično **Šeđela je između stola te peći* ili **između stola pa peći*.)

Takav genitiv može imati i vremensko značenje, npr. *To se dogodilo **između Nove godine i Božića**, Okupili smo se u noći **između petka i subote**. U istome značenju upotrebljava se i genitiv s prijedlogom *pomeđu*, npr. *To se zbilo **pomeđu božićâ**, Paženi je dan **pomeđu Đurđeva dne i Markova dne**. Ta je upotreba danas prilično zastarjela.**

Ako je genitiv u množini, nije potrebno imenovanje predmeta koji okružuju drugi predmet i kojih se pretpostavlja da je dva ili više, npr. ***Između nas** je sve gotovo, **Između tih prijedloga** praktično i nema razlike.*

Genitiv s prijedlozima *spram (naspram), put, preko puta i protiv*

Genitiv s prijedlogom *spram (naspram)* označava okrenutost prema čemu, usmjerenost na što ili upoređivanje predmeta po svojstvu, npr. *Bio je spram svega toga ravnodušan, Čudno se odnose spram naših zahtjeva, Spram tvojih problema moji su zanemarivi, Može se reći da je naspram drugih bio prilično uvjerljiv.*

Prijedlog *put* takođe označava usmjerenost, ali pretpostavlja kretanje (vrlo često putovanje) jednoga predmeta prema drugome, npr. *Napokon smo krenuli put sela, Danas vam valja put Prčanja.*

Genitiv s prijedloškim izrazom *preko puta* označava položaj, mjesto nekog predmeta sa suprotne strane drugoga predmeta, npr. *Preko puta Ivana sedi Ana, Eno ih stoje jedno preko puta drugoga.*

Prijedlog *protiv* označava suprotnost među dvama predmetima ili događajima, npr. *Stalno su se bunili protiv poslodavca, Pristali su protiv volje, Imate li što protiv glavobolje, Zašto ste protiv putovanja u Pariz?*

Genitiv s prijedlozima *zbog, usljed i radi (rad, zarad, porad, sporad)*

Prijedlozi *zbog* i *usljed* specijalizovani su za označavanje uzroka, s tim što je *zbog* opšteuzročni prijedlog, a *usljed* uglavnom dolazi uz imenice koje označavaju nešto nepoželjno ili nepovoljno. Tako će biti sasvim obično npr. *Nijesu mogli proći usljed magle* ili *Izgubio je posao usljed mnogih nepovoljnih okolnosti*, a neće biti obično npr. **Svi su se dobro ošćali usljed sunčanoga vremena* ili **Dobio je posao usljed mnogih povoljnih okolnosti*. (Ako je riječ o čemu povoljnome, upotrebljava se proizvedeni prijedlog, poprijedloženi prilog sadašnji *zahvaljujući* s dativom, npr. *Dobio je posao zahvaljujući mnogim povoljnim okolnostima*.) Danas funkciju prijedloga *usljed* u razgovornome stilu sve više preuzima prijedlog *zbog*.

Genitiv s prijedlogom *zbog* najčešći je način označavanja uzroka prijedloško-padežnim izrazom, npr. *Sud ga je oslobodio zbog nedostatka dokaza, Zbog toga neočekivanog uspjeha bio je van sebe od radosti, Više je to govorio zbog nas no zbog sebe.*

Genitiv s prijedlogom *radi* ili njegovim varijantama *rad, zarad, porad* i *sporad* označava cilj ili namjeru, npr. *Sve bi učinio radi napredovanja u stranci, Sastali su se prošle nedjelje radi dogovora o gradnji pozorišta, Tužio ih je zarad materijalne nadoknade.* Genitiv s tim prijedlogom često se upotrebljava i u značenju uzroka, npr. *Dao je ostavku rad sukoba u stranci*, ali se takva upotreba ne preporučuje. Uzrok je naime širi od cilja (namjere), pa je cilj zapravo samo poseban tip uzroka. U rečenici

Sastali su se **porad dogovora** dogovor nije samo cilj sastanka nego ujedno i uzrok. Prijedlog **sporad** danas je zastario, npr. *Nemojte im to napraviti sporad Boga.*

Genitiv s prijedloško-padežnim izrazom u pogledu

Taj izraz s genitivom označava da se predmet na bilo koji način tiče drugoga predmeta, npr. *U pogledu zakona o radu mišljenja su podijeljena, U pogledu naših planova ništa se nije mijenjalo.* (U istome značenju upotrebljava se i prijedloško-padežna konstrukcija *s obzirom na*, koja stoji s akuzativom, npr. *S obzirom na naše planove ništa se nije promijenilo.*)

Genitiv s prijedlozima prilikom i povodom

Genitiv s prijedlogom *prilikom* označava vrstu istovremenosti u kojoj se jedan interval ili događaj na osnovu te istovremenosti povezuje s drugim. Ti događaji mogu biti samo podudarni u vremenu, a može se iz te podudarnosti razviti i uzročno-posljedični odnos, npr. *Prilikom otvaranja izložbe obratio nam se upravnik galerije, Prilikom skupštinske rasprave bilo je burno.*

Prijedlog *povodom* ima vremensko-uzročno značenje. Tako su npr. u rečenici *Došao je kući povodom božićnih praznika* božićni praznici ujedno i vrijeme i uzrok (razlog) dolaska. Upor. još i *Sastali smo se povodom godišnjice mature.*

DATIV

Osnovno značenje dativa jeste iskazivanje smjera, odnosno približavanje jednoga predmeta drugome, i to tako da jedan predmet služi kao orijentir drugome (kad se kaže *ići ka šumi*, to ne mora pretpostavljati da će se u šumu zaista i doći, za razliku od akuzativnoga značenja: *ići u šumu*). Iz toga su se onda razvila značenja cilja, davanja, pripadanja, namjene i sl. Razlikuju se ove vrste besprijedloškoga dativa:

Dativ negranične direktivnosti ili **dativ smjera** je onaj u kojem dolazi do izražaja osnovno značenja dativa, npr. *približiti se požaru, prići komšiji, krenuti svojoj kući, okrenuti se prozoru.*

Dativ namjene označava predmet (posebno često osobu) kojem se što namjenjuje i stoji uz glagole koji označavaju davanje ili govorenje kao njihov nepravilni objekat (obično uz pravi u akuzativu), npr. *pokloniti (haljimu) sestri, kupiti (što) sebi, poslati svojima, obećati ženi, reći svima, zahvaliti dobročinitelju.*

Sličan je dativu namjene i dativ koji, po pravilu u službi imenskoga dijela predikata, dolazi uz pridjeve ili priloge i označava predmet na koji se odnosi (kojem je usmjereno, namijenjeno) svojstvo izraženo pridjevom ili prilogom, npr. *(biti) sklon štednji, (biti) odan prijatelju, (biti) dužan komšiji, (biti) sličan bratu.*

Dativ koristi ili štete je vrsta dativa namjene, s tim što označava onoga kojem se što čini s ciljem da mu bude na korist ili na štetu, npr. *služba domovini, oteti slabima, raditi njima na štetu, ispovijediti se Bogu, Drago mi je!* Sličan je tome i dativ koji stoji uz uzvične riječi i koji se katkad naziva **uzvičnim dativom**, npr. *Blago vama!, Teško njima!, Jao meni!, Kuku majci!*

Prisvojnim dativom naziva se dativ (često enklitički oblik zamjenice) čije je značenje vrlo blisko značenju prisvojnih zamjenica, pa su takvi dativi njima (tim zamjenicama) i zamjenljivi, upor. *Deca su joj dobro* prema *Njezina su deca dobro*. Primjeri: *Kako ti je zdravlje?, De su mi naočare?, Bio je učitelj njihovoj deci, Njemu su svi u Njemačkoj.*

Dativ interesa (ili **etički dativ**) pretpostavlja da je onome što se označava dativom u interesu, stvarnome ili tobožnjem, da se dogodi (ili ne dogodi) ono o čemu se govori. Takva je upotreba dativa svojstvena prije svega razgovornome stilu, npr. *Kako ste mi!, Da si ti meni živ i zdrav!, Jesi li ti svojoj mami sve pojeo?*

Nešto je drukčija upotreba ličnih zamjenica 2. i 3. lica u primjerima tipa *Što ti je pametan čovjek!, Što li mu je sad to?, Tako vam je to danas!* U njima obično nije riječ o interesu, nego je upotreba tih zamjenica uglavnom konvencionalne prirode.

Dativ s infinitivom je konstrukcija koja je česta u starijem jeziku (npr. *Da je kome stati pa gledati*). U savremenome jeziku je rijedak. Uz to je često i frazeologizovan, npr. *Valja nam krenuti, To je Bogu plakati*. Takav dativ često se javlja i u rečenicama koje izražavaju mogućnost, potrebu ili nužnost, npr. *Da je kome to bilo videti!, Što nam je činiti?*

Emfatički dativ upotrebljava se ponajprije u zakletvama i označava onoga ili one na koje se zakletva odnosi, kojima je namijenjena (ono u što se neko zaklinje stoji u genitivu). Takav je dativ obično sličan prisvojnome. Njegova upotreba ograničena je uglavnom na razgovorni stil, npr. *Duše mi!, Tako ti zdravlja!, Tako mi Bog pomogao! Tako vam svega na svijetu!*

DATIV S PRIJEDLOZIMA

U crnogorskome standardnom jeziku s dativom se slaže malo prijedloga. Oni su pritom često izlišni (jer imaju značenje koje ponavlja osnovno značenje dativa), posebno prijedlozi *k(a)* i *prema*. Pored njih upotrebljavaju se i prijedlozi *nasuprot*, *uprkos* i *protivno*.

Dativ s prijedlozima *k(a)* i *prema*

Dativ s prijedlogom *k(a)* ponavlja uglavnom osnovno značenje dativa, a to je usmjerenost, okrenutost prema čemu, pa je taj prijedlog uz dativ izlišan i sve se rjeđe upo-

trebljava, npr. *Svi su se okrenuli ka gradu*, *U potonje vrijeme rijetko zalazi k nama*, *Dugo nije svraćao k roditeljima*.

U značenju okrenutosti, usmjerenosti, kretanja prema čemu prijedlog *k(a)* zamjenljiv je prijedlogom *prema*, npr. *Bijahu okrenuti prema severu*, *Zaputio sam se prema izlazu iz dvorane*, *Nijesu se htjeli ni okrenuti prema nama*. Iz tih primjera vidi se da prijedlog *prema* ima značenje okrenutosti ili kretanja prema čemu, ali da se ne može upotrijebiti kad se očekuje i realizacija kretanja. Zato se umjesto *Svrćali su k nama* ne može reći **Svrćali su prema nama*, a *Ide k prijatelju* ima drukčije značenje nego *Ide prema prijatelju*.

Ako je međutim riječ o okrenutosti, upravljenosti čemu apstraktnome (što ima veze s raspoloženjem, emocijama, intelektualnim odnosom ili stavom prema čemu i sl.), onda se u crnogorskome standardnom jeziku upotrebljava isključivo prijedlog *prema*, npr. *Tako se on ponaša prema svim gostima*, *Nužan je kritički stav prema takvim pojavama*, *Osećaju veliku ljubav prema romanskoj kulturi* (u takvim primjerima prijedlog *prema* nije nikad izlišan).

Prijedlog *prema* može dolaziti i u značenju koje se približava „čistome odnosu“, tj. odnosu koji je svojstven npr. izrazu *s obzirom na*, *u odnosu na* ili se dativom s tim prijedlogom označava na osnovu čega se što događa, npr. *Popis je napravljen prema mjestu stanovanja*; *Prema potrebi valja se obratiti i ljekaru*; *Sudeći prema sijedoj kosi*, *mogao bi imati preko šezdeset godina*. Takva upotreba prijedloga *prema* sinonimna je upotrebi prijedloga *po* uz lokativ (upor. *Po potrebi valja se obratiti i ljekaru*).

Dativ s prijedlozima *nasuprot, uprkos i protivno*

Prijedlozi *nasuprot*, *uprkos* i *protivno* označavaju suprotstavljenost dvaju ili više predmeta, npr. *Postupili su nasuprot njegovoj želji*, *Nasuprot njegovim silnim nastojanjima sve je ostalo isto*, *Uprkos velikoj vrućini bili smo na igralištu*, *To bijaše protivno njegovoj volji*.

AKUZATIV

Osnovno značenje akuzativa jeste granična direktivnost, tj. odnos među dvama predmetima u kojem jedan predmet, njegov dio ili prostor u njegovoj blizini služe kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti vezane za drugi predmet. Za razliku od značenja dativa, kod kojega drugi predmet služi kao orijentir, akuzativom se daje obavještenje o tome da se taj cilj zaista dostiže, da služi kao stvarna granica kretanju. Zato je pogodan da bude padež pravoga objekta, tj. predmet na kojem se ili u vezi s kojim se obavlja kakva radnja.

S obzirom na tipična značenja i funkcije govori se o ovim vrstama akuzativa:

Akuzativ pravoga objekta dolazi kao dopuna prelaznim glagolima i u rečenici označava predmet koji je direktno uključen u radnju, koji po pravilu mijenja i samu prirodu radnje. Tako je npr. između *praviti cipele* i *praviti gluposti* velika razlika u prirodi same radnje. Primjeri: *pisati pismo*, *graditi školu*, *nositi poštu*, *tražiti posao*, *govoriti pametne stvari*, *brati jagode*.

Vremenski akuzativ sličan je vremenskome genitivu i često zamjenljiv njime, npr. *ove noći* i *ovu noć*, *svakoga mjeseca* i *svaki mjesec*, *prošloga ljeta* i *prošlo ljeto*. U svim tim primjerima i s genitivom i s akuzativom obavezna je pridjevska riječ uz imenicu. Poseban tip vremenskoga akuzativa susrijeće se u pozdravima (i nije zamjenljiv vremenskim genitivom), npr. *Laku noć!*, *Dobar dan!*, *Dobro jutro!*

Akuzativ mjere označava količinu, odgovara na pitanje koliko je čega. Često je to mjera vremena, kao u primjerima *kasniti nedelju dana*, *šutati neko vrijeme*, *čekati cijelu godinu*. Međutim akuzativ mjere upotrebljava se i u vezi s prostornim odnosima i u vezi s drugim predmetima i/ili materijama koje se mogu mjeriti, npr. (*visok*) *stotinu metara*, *jednu milju (daleko)*, (*popiti*) *čašu mlijeka*, (*koštati*) *hiljadu eura*, (*kupiti*) *kilogram hljeba*.

Načinski akuzativ javlja se u nekim više ili manje frazeologizovanim konstrukcijama uz prijedložki akuzativ, npr. *Idu ruku pod ruku*, *Stajahu rame uz rame*, *Hodali smo nogu pred nogu*. U takvim primjerima riječ je o svojevrsnoj elipsi, upor. *Hodali smo (tako da smo stavljali) nogu pred nogu*.

AKUZATIV S PRIJEDLOZIMA

Akuzativ se slaže s većim brojem prijedloga, od kojih neki stoje samo s akuzativom (*kroz*, *niz*, *uz*), neki s akuzativom i instrumentalom (*među*, *nad*, *pod*, *pred*, *za*), neki s akuzativom i lokativom (*na*, *o*, *po*), a po jedan s akuzativom i genitivom (*mimo*) te s akuzativom, genitivom i lokativom (*u*). Oni koji dolaze s akuzativom s jedne, odnosno s instrumentalom ili lokativom s druge strane razlikuju se međusobno po tome što su akuzativni vezani za kretanje i graničnu direktivnost (dostizanje cilja), a instrumentalni i lokativni za mirovanje, statičnost, zadržavanje u postojećim okvirima i sl., npr. *ići na ulicu* prema *biti na ulici* ili *izići pred kuću* prema *šeđeti pred kućom*.

Akuzativ s prijedlozima *kroz*, *niz* i *uz*

Akuzativu s prijedlogom *kroz* osnovno značenje je probijanje, prolazak jednoga predmeta kroz drugi predmet, npr. *Jutros prođoše kroz grad*, *Viđeli smo kroz prozor što se događa*, *Dugo vozaše kroz maglu*.

Akuzativom s prijedlogom *kroz* označava se i vrijeme, tj. količina vremena koja treba da prođe da bi se što dogodilo, npr. ***Kroz dva dana stići će i pismo, Kroz godinu dana sve će se zaboraviti, Kroz nekoliko minuta i oni će nam se pridružiti.*** (U tome se značenju normativna prednost daje akuzativu s prijedlogom *za*, npr. ***Za nedelju dana stići će i pismo.***)

Čest je akuzativ s prijedlogom *kroz* i u značenju načina, npr. ***Šeća ga se kao kroza san, Odgovorila je kroz plač, Sve gleda kroz sopstveni interes.*** Takav se akuzativ često i frazeologizuje, npr. ***Sad im je progledao kroz prste, Sve gleda kroz ružičaste naočare, Prošli smo kroz sito i rešet.***

Akuzativ s prijedlogom *niz* označava usmjerenost kretanja ili kakve druge aktivnosti od gornje strane predmeta prema donjoj, npr. ***Dugo smo šetali niz rijeku, Niz leđa mu je tekao znoj, Jedva sam stigao pogledati niza se.***

Akuzativ s prijedlogom *uz* ima značenje suprotno od značenja prijedloga *niz*, tj. označava kretanje ili neku drugu aktivnost koja započinje od donje strane predmeta prema gornjoj, npr. ***Žurio je uza stepenice, Penjali smo se uz okomitu stijenu, Osećam trnce uz lijevu nogu.***

Prijedlog *uz(a)* može imati i značenje blizine (slično značenju genitivnih prijedloga *(po)kraj* ili *pored*), npr. ***Išli su uz vas bez riječi, Stajao je uza zid, Uz našu kuću sagrađena je lijepa dvospratnica.***

Iz toga značenja lako se može razviti i socijativno značenje, značenje povezanosti ili nerazdruživosti, odnosno značenje kojim se jedan događaj predstavlja kao propratna okolnost drugoga događaja i sl., npr. ***Uvijek nosaše pištolj uza se, Jeste li vi uz nas ili protiv nas?, Nastavićemo razgovor uz kafu, Možda bi pristao na to uz dobru novčanu nadoknadu.***

Nije rijetko ni načinsko značenje, obično s manjim ili većim stepenom frazeologičnosti, npr. ***Uvijek mu ideš uz dlaku, Borili su se rame uz rame.***

Upotreba prijedloga *uz(a)* u vremenskome značenju danas je rijetka i zastarjela, npr. ***Ne valja se ženiti uz post.***

Akuzativ s prijedlozima *na, o, po, u i mimo*

Prijedlozi *na, o, po* i *u* uz akuzativ imaju značenje blisko osnovnome akuzativnom značenju, a to je granična direktivnost, dolazak na cilj ili realizacija kakve aktivnosti vezana za određeno mjesto (u širem smislu).

Prijedlog *na* upotrijebjava se kad je cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti površina ili gornja strana predmeta, npr. ***Izišli smo na ulicu, Dođite na pozornicu, Svaki dan ide na izvor, Bacali su se kamenjem na njih.***

Uz imenice koje označavaju uzdignut položaj ili uz imenice koje označavaju ustanove prijedlog *na* alternira s prijedlogom *u*, npr. *Ide na selo* (ali *u grad*), *Redovno odlazi na Kličevo* (ali *u Nikšić*), *Zaputio se na fakultet* (ali *u školu*).

Prijedlog *na* uz akuzativ često se upotrebljava i u značenju namjene (finalnosti), npr. *Osuđen je na tešku robiju*, *Njima je to više na štetu no na korist*, *Predali su se na milost i nemilost*.

Uz manju ili veću frazeologičnost akuzativ s prijedlogom *na* označava i način, npr. *Podijeliše Bosnu na kantone*, *Ne kupujem na kredit*. U vezi s tim značenjem je i atributska funkcija akuzativa s prijedlogom *na* u primjerima tipa *osuđenik na smrt*, *brod na jedra*, *ležaj na rasklapanje*. Značenje načina taj prijedložki izraz ima i u kompleksnijim, često takođe frazeologizovanim, izrazima sa suodnosno upotrijebljenim prijedlogom *s(a)*, npr. *Prošli smo grad s kraja na kraj*, *Šetaju s noge na nogu*, *Idete sa zla na gore*.

Uz imenice kojima se imenuju vremenski intervali (obično dani u koje se što događa ili dani kojima se što obilježava) prijedlog *na* s akuzativom označava obično tačno vrijeme događanja, osobito uz imenice koje označavaju dane u koje se što slavi i/ili obilježava, npr. *Doći će na Božić*, *Viđeli smo se tačno na Dan škole*, *Desilo se to na moj rođendan*.

Osim toga taj prijedložko-padežni izraz može označavati i (planiranu, unaprijed određenu) mjeru vremena. Tada prijedlog *na* može dolaziti i uz brojeve i druge količinske riječi, uključujući i nepromjenljive, npr. *Osudili su ga na godinu dana zatvora*, *Otputovala je na nekoliko nedelja*, *Izišao je na pet minuta*. Na sličan način mogu se izražavati i druge mjere (a ne samo mjera vremena), npr. *Ne voli se penjati ni na metar visine*, *Približili su se selu na nekoliko kilometara*.

Ima i dosta glagola koji traže dopunu (nepravi objekat) u akuzativu s prijedlogom *na*. To su glagoli kao *misliti* (npr. *Treba misliti i na decu*), *ljutiti se* (npr. *Ljutim se na vas*), *paziti* (npr. *Pazite na voz*), *odgovarati* (npr. *Ne valja odgovarati na svaki izazov*) te neki glagoli s prefiksom *na-* uz koje dolaze priloške odredbe s tim prijedložko-padežnim izrazom, npr. *Naišli su na otpor*, *Nalećesmo na minu*, *Našli ste na štos*, *Namjestio se na udarac*.

S prijedlogom *o* stoji akuzativ imenica koji označava predmet na kojem se završava kretanje ili druga aktivnost, na kojem dolazi do dodira dvaju predmeta (obično u jednoj tački) ili na/o koji se vješa kakav drugi predmet, npr. *Objesio je kopačke o klin*, *Ima običaj lupati šakom o sto*, *Udario sam glavom o zid*, *Jesu li se ogriješili o zakon?*

Akuzativ s tim prijedlogom označava takođe uzrok ili cilj onoga što se označava glagolom (slično onome što je rečeno i za genitiv s prijedlogom *oko*), npr. *Otimaju se o plijen*.

Akuzativ s prijedlogom *po*, koji inače češće dolazi s lokativom no s akuzativom, označava u prvome redu razlog ili cilj kretanja, odnosno kakve druge aktivnosti, i to obično s pretpostavkom da se predmet koji je cilj ili razlog kretanja ne samo dostigne, nego često i uzme (ili se na koji drugi način ovlada njime) te vrati na polazište, odnosno na mjesto na kojem se nalazi govornik ili onaj o kome je riječ u rečenici, npr. *Večeras će doći po vas, Pošalji Ivana po hljeb i mlijeko, Mnogi su joj odlazili po savjet.*

Akuzativom s prijedlogom *po* izriče se i vrijednost, odnosno cijena nečega (riječ je o svojevrsnom akuzativu mjere), npr. *Kompjuteri su po hiljadu eura, Ne dam kuću ni po koju cijenu; Onđe se prodaje sve po deset eura.*

Akuzativ s prijedlogom *u* označava graničnu usmjerenost na unutrašnjost predmeta ili cilj kretanja koji se nalazi u unutrašnjosti čega, npr. *Ide svake nedjelje u bioskop, To treba staviti u knjigu, Stalno mi upadaju u riječ, Sve im to recite u lice.*

Akuzativ s prijedlogom *u* vrlo često označava i vrijeme, obično uz imenice koje znače intervale što se stalno ponavljaju (djelovi dana, dani u nedelji, broj sati, godišnja doba i sl.), npr. *Vratili smo se tek u sumrak, Kreće se u iduću subotu, Nađimo se u deset sati, Sije se u kasno proljeće, Bilo je to u vrijeme kralja Vladimira, Možeš me zvati u svako doba dana i noći.*

Akuzativom s prijedlogom *u* može se izražavati i mjera (količina) vremena. Tada je obično u akuzativu imenica koja označava interval u kojem se što događa (mogu to biti i brojevi ili količinski izrazi), npr. *Sve je pripremljeno u godinu i po dana, Obavismo to u tren oka, U dva dana sve bijaše gotovo.* Umjesto prijedloga *u* u tome slučaju često se sinonimno upotrebljava i prijedlog *za*, npr. *Sve bijaše gotovo za dva dana. Obaviše to za tren oka.*

Prijedlogom *u* s akuzativom označava se i način, s većom ili manjom frazeološki-nošću, npr. *Čini se da su govorili u vjetar, Svi viču u jedan glas, Rade u dlaku precizno.*

Prijedlog *mimo* danas se upotrebljava i s genitivom, a s akuzativom je sasvim rijedak, i to u prvome redu za označavanje kretanja pokraj predmeta označenog akuzativom, npr. *Upravo su prošli mimo naš voćnjak, Projurio je mimo kolonu.*

Prijedlog *mimo* s akuzativom upotrebljava se i u uporednome značenju ili u značenju izuzimanja, npr. *Ne možeš mimo druge ljude, Nije dobro raditi mimo svijet.*

Akuzativ s prijedlozima među, nad, pod i pred

Prijedlog *među* (za razliku od *između*, koji se slaže s genitivom) s akuzativom označava prostor ili predmet kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koji je okružen

drugim predmetima. Akuzativ je pritom po pravilu u množini, npr. *Sakrili smo se među borove*, *Treba izići među ljude*, *Među nas se uvukla zebnja*, ili u obliku zbirne imenice (dovoljno je pritom da imenica bude zbirna samo po značenju), npr. *Sio sam među braću*, *Među prasid se ušunjala i mačka*, *Sakrio se među lišće*, *Treba otići među svijet*, *Među vojsku se uvukla panika*, *Slao ih je među narod*.

S prijedlogom *nad(a)* akuzativ označava mjesto kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koje se nalazi u gornjem dijelu ili sasvim iznad predmeta označenoga akuzativom, npr. *Nagnu se nad provaliju*, *Teško je gledati nada se*.

Prijedlog *pod(a)* suprotnoga je značenja od prijedloga *nad(a)*. On s akuzativom označava mjesto kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koje se nalazi u donjem dijelu ili sasvim ispod predmeta označenoga akuzativom, npr. *Sve ćemo to staviti pod bor*, *Turci su došli sve do pod Beč*, *Podvio je noge pada se*.

Katkad akuzativ s prijedlogom *pod* označava i vrijeme, i to po pravilu s imenicama kojima se imenuju završni, krajnji djelovi intervala, npr. *Pod noć se sve smirilo*, *Pod jesen šuma požuti*, *Pod starost naglo počne zaboravljati*. (Ne bi bilo moguće **pod dan*, **pod proljeće* ili **pod mladost*.)

Akuzativom s prijedlogom *pod(a)* mogu se označiti i različite nijanse načina (u više ili manje ustaljenim ili frazeologizovanim izrazima), npr. *Stavili su problem pod tepih*, *Uvijek ste išli pod ruku s njima*.

Prijedlog *pred(a)* s akuzativom označava mjesto kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koje se nalazi s prednje strane predmeta označenoga imenicom u akuzativu, npr. *Šutra svi dođite pred školu*, *To je kao bacati bisere pred svinje*, *Uvijek gleda preda se*.

Pred(a) s akuzativom može značiti i vrijeme, i to vrstu prijevremenosti. Označava naime vrijeme koje (obično neposredno) prethodi intervalu ili događaju označenom akuzativom, npr. *Pred mrak je počela i kiša*, *Bilo je to pred sam rat*, *Došla je tek pred večeru*.

Akuzativ s prijedlogom za

Prostorno značenje prijedloga *za* suprotno je od značenja prijedloga *pred*, što znači da akuzativ s tim prijedlogom označava mjesto kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koje se nalazi sa zadnje strane predmeta označenoga imenicom u akuzativu, npr. *Sunce zađe za Neven*, *za goru*, *Mačka se zavukla za ormar*, *Nemojte sijedati za vrata*.

Često *za* označava i dio predmeta ili tačku na kojoj se dotiču, sudaraju ili povezuju dva predmeta, npr. *Zapela je za nogu od stola*, *Maši se rukom za džep*, *Trebao si ga povući za uši*, *Odavno mu je zapala za oko*.

Za s akuzativom može označavati i smjer, pravac kretanja, obično vezan za putovanje na veće udaljenosti, npr. *Šutra putujemo za Dubrovnik, Najavljen je let za London, To je voz za Bar.*

Kad akuzativ s prijedlogom *za* označava vrijeme, obično je riječ o svojevrsnoj „vremenskoj namjeni“, tj. označavanju vremena u kojem se povezuju vrijeme i cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti, npr. *Svadba je zakazana za drugu subotu, Vjerovatno će doći tek za Uskrs, Pokupovali smo sve što treba za godišnji odmor.*

Akuzativom s prijedlogom *za* može se označavati i mjera, odnosno količina vremena (osim oblika akuzativa tada se mogu javljati i brojevi te količinski izrazi), npr. *Za mjesec dana ponovo smo ovdje, Toliko nijesi zaradio za cijelu godinu, Bolovi prestaše za nekoliko minuta*, a može se označavati i mjera čega drugoga, obično uz uporednu nijansu, npr. *Viši je od nje za glavu, Za milimetar je promašio, To je dalje bar za deset kilometara.*

Vrstu akuzativa mjere ili količinskoga akuzativa čini i onaj kojim se označava vrijednost ili cijena, npr. *Kilogram pšenice mogao se kupiti za euro, Kupio sam auto za hiljadu eura, Prodao je baštinu za kartu do Amerike.*

Tome značenju, uz količinsko, svojstveno je i značenje zamjene (supstitutivno značenje), kakvo se i inače često može susresti kad je riječ o prijedlogu *za* i akuzativu (to je značenje po pravilu povezano i sa značenjem namjene), npr. *Dao bih sve medalje za ovaj trenutak, Sad ti je vratio milo za drago.*

Jedno od najčešćih značenja prijedloga *za* s akuzativom jeste značenje namjene, s većim brojem različitih nijansi, npr. *Taj će krap poslužiti za dobar ručak, Majka šije za cijelu porodicu, Priprema se za ambasadora, Ima dar za pisanje, To je mašina za hemijsko čišćenje, Htio bih sto za četiri osobe.*

Akuzativ s prijedlogom *za* označava takođe da se što čini ili preduzima u prilog onome što se označava akuzativom (u tome je značenju prijedlog *za* suprotan prijedlogu *protiv* s genitivom), npr. *Glasa uvijek za liberale, Predstavljaju se kao borci za manjinska prava, Vazda je za dobro društvo* (upor. *Glasa uvijek protiv radikala* i sl.).

INSTRUMENTAL

Glavno značenje instrumentala jeste sredstvo, tj. označavanje predmeta koji služi za to da se njime ili uz njegovu pomoć obavi radnja. Tome značenju blisko je i značenje društva, pa instrumental često ima i to značenje (u crnogorskome jeziku to značenje po pravilu se izražava prijedloško-padežnim izrazima s prijedlogom *s(a)*). Osim toga instrumental često funkcioniše kao dalji objekat (npr. *Bavi se muzikom*), kao priloška odredba, i to najčešće kao priloška odredba mjesta (npr. *Vozi lijevom stranom*), vremena (npr. *Prima subotom*) ili načina (npr. *Neko se približava trkom*), a može

imati službu i nekongruentnoga atributa (npr. *trgovina voćem*). Od raznolikih službi i značenja instrumentala posebno treba upozoriti na ove:

Instrumentalom sredstva označava se predmet kojim se ili uz pomoć kojega se obavlja radnja, npr. *putovati vozom*, *šeći oštrim predmetom*, *prijetiti prstom*, *hraniti se šumskim plodovima*, *častiti kafom*, *mahati krilima*, *klimati glavom*.

Uza značenje sredstva često se javljaju i nijanse načinskoga značenja, npr. *platiti čekom*, *spavati tvrdim snom*, *govoriti hrapavim glasom*, i uzročnoga značenja, npr. *gorjeti željom*, *plamćeti čežnjom*, *biti ojačan vjerom*.

Subjekatski instrumental označava takođe sredstvo, ali se upotrebljava u pasivnim konstrukcijama za oznaku pokretača radnje (agensa), obično onda kad je pokretač ili uzročnik radnje neka spoljašnja ili unutrašnja neživa sila, npr. *roditelji skrhani tugom*, *oblak ćeran vjetrom*, *Sve je bilo obavijeno tamom*, *Zaspao je umiren pjesmom*, *Svi su bili obuzeti strahom*. (Kad se takve konstrukcije preoblikuju u aktivne, pokretač radnje označen instrumentalom postaje subjekat, npr. *Tuga je skrhalo roditelje*, *Tama je sve obavila*. Zato se takav instrumental i zove subjekatskim.)

Prostorni instrumental ili **prosektiv** vrlo je čest i označava mjesto na/po kojem se odvija kretanje ili druga slična radnja, npr. *šetati lijevom stranom ulice*, *lećeti vazduhom*, *proći podzemnim prolazom*, *ploviti sredinom uvale*.

Vremenski (temporalni) instrumental rezervisan je za neka specifična vremenska značenja i načelno se ograničava na uzak krug riječi. Tako na primjer kad imenica znači dan, posebno dan u nedelji, onda se veže za učestale glagole (ili čak neučestale čini učestalima) i dobija značenjsku nijansu „svaki“. Imenice koje označavaju dan u nedelji pritom se koriste u jednini, npr. *Nedeljom se odmaramo*, *Rade samo utorkom*, *Vikendom je uvijek kod kuće*. (Nije npr. obično *Nedeljama se odmaramo*.)

U vremensko-socijativnome značenju, tj. u značenju koje pretpostavlja da se događaj odvija zajedno s vremenom označenim instrumentalom, dolazi takođe mali broj riječi, npr. *Krenuli su zorom*, *Javiće se početkom/krajem maja*. (Nije npr. gramatično **Krenuli su prošlom nedeljom* ili *martom*.)

Nasuprot „iterativnome“ instrumentalu instrumental dugoga trajanja dolazi samo u množini i tvori se od riječi koje označavaju mjeru vremena, npr. *Čeka satima!*, *danima!*, *nedeljama!*, *mjesecima!*, *godinama!* i sl. (Nije npr. obično **Čeka danom* niti **Čeka zorama* ili **Čeka zimama*.) Množinom se u takvim iskazima označava, odnosno naglašava, dužina trajanja intervala označena instrumentalom.

Instrumental daljega objekta upotrebljava se kao dopuna uz glagole koji zahtijevaju objekat u besprijedloškome instrumentalu. I u takvim dopunama često je značenje sredstva, npr. *Bavi se naučnim radom*, *Trguje oružjem*, *Obezbjeđuje ga namirnicama*, *Obiluje svim pogodnostima*.

Instrumental porijekla ili **ablativni instrumental** označava ono na osnovu čega se govori o porijeklu koga ili čega, npr. *On je rododurmitorac, Oni su porijeklom s juga, Nenadovići su starinom Miljanići.*

Instrumental osnovne osobine određuje imenski pojam (obično subjekat) po osobini, i to tako da to određenje vezuje za predikat. Danas je takav instrumental, koji je zapravo poseban tip imenskoga predikativa, rijedak i obilježen kao arhaizam, npr. *Đevojkom je bila šutljiva, Činilo se da se rodio lovcom.*

Pridjevski instrumental dolazi kao dopuna uz neke pridjeve, posebno uz pridjeve bogat i siromašan, npr. *bogat šumom, siromašan duhom, krcat raznovrsnom robom.*

INSTRUMENTAL S PRIJEDLOZIMA

Instrumental se slaže s prijedlozima *s(a)*, *pred(a)*, *za*, *nad(a)*, *pod(a)* i *među*.

Prijedlog *s(a)* slaže se i s genitivom, ali tada ima sasvim drukčije značenje no kad se slaže s instrumentalom. Tada je naime antoniman akuzativnome prijedlogu *na* (npr. *s kuće – na kuću*); a kad se slaže s instrumentalom, antoniman je genitivnome prijedlogu *bez*, npr. *košulja bez rukava – košulja s rukavima.*

Prijedlozi *pred(a)*, *za*, *nad(a)*, *pod(a)* i *među* slažu se i s akuzativom, ali tada pretpostavljaju graničnu direktivnost, realizaciju cilja kretanja ili kakve druge aktivnosti (npr. *izići pred kuću*); a kad se slažu s instrumentalom, pretpostavljaju mirovanje, statičnost (npr. *biti pred kućom*) ili kakvu drugu radnju, uključujući i kretanje, koja ne pretpostavlja promjenu označenoga prostora, npr. *Igrati se pred školom, Trčati pred kućom* i sl.

Instrumental s prijedlogom *s(a)*

Prijedlog *s(a)* najčešći je i najtipičniji instrumentalni prijedlog. Njemu je svojstveno jedno od dvaju glavnih značenja instrumentala (drugo je značenje sredstva, koje se izriče instrumentalom bez prijedloga), a to je socijativno značenje, značenje društva, udruženosti, prostornoga zajedništva predmeta i sl., npr. *Druži se samo sa starijima, S njima još nismo razgovarali, Stalno se svađa s komšijama, Sveske su zajedno s knjigama.*

Nešto drukčije socijativno značenje susrijeće se onda kad predmet označen instrumentalom služi ili može (po)služiti kao sredstvo za obavljanje radnje. Tada se sa socijativnim značenjem udružuje i značenje sredstva, npr. *Borili su se s puškom u ruci, Prišao im je s bokalom vina, Sad hoda sa štapom.*

Ako međutim umjesto instrumentala s prijedlogom *s(a)* stoje nepromjenljive riječi (obično glavni brojevi i količinski prilozi), onda takav instrumental po pravilu ima

značenje sredstva (prijedlog *s(a)* tada „instrumentalizuje“ nepromjenljive riječi), npr. *Obično piše s tri raznobojne olovke, Sad štamparija radi istovremeno s nekoliko mašina, Sve je to stekao sa svojih deset prstiju.*

Instrumentalom s prijedlogom *s(a)* često se izriče i način vršenja radnje, npr. *Primili su to sa zahvalnošću, S prezirom je odbio našu ponudu, S velikom zebnjom očekivali smo što će se dogoditi.*

Takvim instrumentalom može se označavati i vrijeme, i to poseban tip vremenskoga značenja, kojem je svojstvena i nijansa socijativnosti, bliska istovremenosti, npr. *S prvim zimskim danima došli su i novi problemi, S godinama je postajao sve šutljiviji.*

Vrlo često instrumental s prijedlogom *s(a)* susrijeće se u atributskoj službi, u kojoj označava svojstvo predmeta, zbog čega se i naziva kvalitativnim instrumentalom, npr. *soba s pogledom na more, stolica s naslonom, vrt s ružama, čaj s limunom, starac sa sijedom bradom.*

Instrumental s prijedlogom *s(a)* stoji i kao dopuna ili dodatak uz glagole kao što su početi (npr. *Počeo je s ispitivanjem*), igrati se (npr. *Ne igray se s takvim stvarima*), družiti se (npr. *Rado se družiti s vršnjacima*), raditi (npr. *Radi s otrovima*) itd.

Instrumental s prijedlozima *pred(a)* i *za*

Prijedlog *pred(a)* s instrumentalom označava da se predmet nalazi ili događaj odvija s prednje strane drugoga predmeta, npr. *Sreli su se pred pozorištem, Neko je bio pred vratima, Sve gura pred sobom, Pred očima mi se maglilo, Ko je to pred vama?*

Vremensku nijansu značenja dobija takav instrumental kad se ono što je ispred predmeta (po pravilu osobe ili osoba) odnosi na nešto što će se tek dogoditi, npr. *Pred njim je lijepa budućnost, Pred našim je naraštajem mnogo neriješenih pitanja, Velika su uzbuđenja pred nama.*

Druga nijansa koja se javlja uz to prostorno značenje (s tim da to značenje obično neutralizuje) jeste nijansa prisutnosti, npr. *To si pred svima rekao, Bilo mu je neugodno pred sudijom.* Katkad se to značenje još i uopštava, pa se prijedlog *pred* približava značenju opšteodnosnih prijedloških sredstava tipa *s obzirom na, u odnosu na*, npr. *Svi su jednaki pred zakonom, Pred Bogom nema siromašnih i bogatih* (upor. *Svi su jednaki s obzirom na/u odnosu na zakon*).

Rjeđe takav instrumental dobija i nijansu uslovnoga (pogodbenoga) značenja. Tada po pravilu pretpostavlja kretanje ili kakvu drugu aktivnost, npr. *Bježe pred policijom, Drhti pred nastavnikom, Skriva se pred zakonom* (upor. parafrazu: *Bježe ako se pojavi policija* ili sl.).

Instrumental s prijedlogom *za* označava da se što nalazi ili događa sa zadnje strane predmeta ili neposredno uza nj, npr. *Razgovaraju za kućom*, *Pritvorite vrata za sobom*, *Treba biti oprezan za upravljačem*.

Uz glagole kretanja ili glagole koji označavaju usmjerenost prema cilju, odnosno težnju (mogu to biti i imenice), instrumental s tim prijedlogom označava predmet prema kojem se drugi predmet kreće ili prema kojem je usmjerenost kakvo nastojanje, htijenje, želja, težnja i sl., npr. *Krenite za nama*, *Opasno je trčati za tramvajem*, *Otišli su za poslom*, *Ova kuća vapi za obnovom*, *Prirodno je ošjećati želju za boljim životom*. Iz toga značenja može se razviti i uzročno značenje (jer ono za čim se ide ili teži ujedno je i uzrok kretanju ili težnji), npr. *Još i danas tuguje za njom*, *Ne treba žaliti za izgubljenim*, *Danas mladi luduju za fudbalom*.

Instrumentalom s prijedlogom *za* označava se i vrijeme. Može to biti vrsta istovremenosti kakvu susrijecemo u primjerima tipa *To se dogodilo za večerom*, *Viđecemo se za doručkom*, *Za ručkom se ne razgovara*, u kojoj je riječ o događajima koji pretpostavljaju prisutnost više predmeta (obično osoba) na istome prostoru (recimo za istim stolom), a može biti riječ i o vrsti posteriornosti (poslijevremenosti), kad instrumental stoji u ustaljenim, odnosno manje ili više frazeologizovanim izrazima, u kojima se često ponavlja imenica (u akuzativu) kojom se označava vremenski interval ili kakav događaj, npr. *Za sukobom je uslijedilo primirje*, *Traćio je dan za danom*, *Gubio je godinu za godinom*. U takvim iskazima ne mora biti riječ samo o vremenu, nego i o prostoru ili slijedu, izmjeni istovrsnih predmeta ili događaja, npr. *Mirno su išli jedan za drugim*, *Privođen je lopov za lopovom*, *Pili smo kafu za kafom*.

Instrumental s prijedlozima *nad(a)* i *pod(a)*

Instrumental s prijedlogom *nad(a)* označava da se predmet nalazi ili da se događaj odvija na nivou višem od onoga na kojem se nalazi predmet označen imenicom u instrumentalu. Među tim predmetima po pravilu nema neposredna kontakta, npr. *Ostao je bez krova nad glavom*, *Cijeli dan je nad svojim papirima*, *Nada mnom je nebo zatvoreno*.

Kako se instrumentalom s prijedlogom *nad(a)* označava da se predmet nalazi na mjestu višem od drugoga predmeta, očekivano je da se takav instrumental često koristi, obično u iskazima s ponovljenom imenicom, i u uporednome značenju, npr. *U tim stvarima pravo zajednice je nad pravom pojedinca*, *On je po darovitosti svakako bio nad svojim vršnjacima*, *Kažu da je lopov nad lopovima*.

Takav instrumental dolazi i kao dopuna ili dodatak uz glagole kao što su *zamisliti se* (npr. *Vrijedi se zamisliti nad takvim pitanjima*), *bdjeti* (npr. *Bdije nad njezinim*

postupcima) te uz neke imenice, npr. *kontrola nad upravljačem*, *vlast nad pobunjenicima*, *pobjeda nad nadmoćnijim neprijateljem*.

Prijedlog *pod(a)* antoniman je prijedlogu *nad(a)*. Instrumental s tim prijedlogom označava predmet koji se nalazi u donjem dijelu, na nižem nivou od drugoga predmeta, npr. *Spavali su pod mostom*, *Imanje je pod kućom*, *Pod nama je bila provalija*, *Krov bi se mogao srušiti pod težinom snijega*, *Vojska će uskoro biti pod oružjem*, *Olovka ti je pod nosom*.

Kad se u instrumentalu nađu apstraktne imenice, one obično označavaju nešto što obuhvata kakav predmet, nešto što upravlja ili ima neku vrstu vlasti nad drugim predmetom i sl., npr. *Dobro se osjećamo pod njegovim zapovjedništvom*, *Taj je igrač još uvijek pod ugovorom*. U takvim konstrukcijama može se javiti i nijansa način-skoga, npr. *Takve dokumente treba čuvati pod ključem*, *Vlada stalno radi pod pritiskom*, odnosno nijansa vremenskoga značenja, npr. *Pod ucjenom se ne razgovara*, *Bolesnik je sad pod narkozom* i sl.

Rjeđe se javlja i socijativno značenje (u tome slučaju imenica u instrumentalu obično označava naziv ili simbol čega), npr. *Krije se pod lažnim imenom*, *Javlja se u časopisima pod raznim pseudonimima*, *Pobijedili su pod zastavom knjaževine*, *Nije htjela nastupiti pod izgovorom da je prehladna*.

Obično uz glagole koji označavaju mentalne procese instrumental s prijedlogom *pod* može značiti i odnos među ekvivalentnim predmetima (pojmovima), predmetima koji se međusobno sasvim podudaraju. Takva upotreba svojstvena je administrativnome i naučnome stilu, npr. *Što se podrazumijeva pod pojmom krvnoga delikta*, *Pod starom crnogorskom književnošću podrazumijevala se književnost prednjegoševskoga perioda*, *Nauka o značenju jezičkih jedinica poznata je pod nazivom semantika*.

Instrumental s prijedlogom među

Grupnim interesivom *među*, kad se slaže s instrumentalom, u prvome redu označava se predmet u mirovanju koji je okružen dvama ili većim brojem drugih predmeta. Instrumental je pritom u množini, npr. *Pismo je vjerovatno među knjigama*, *Među turistima ima i avanturista*, *Među nama je sve riješeno*, s tim što ta množina može biti i nebrojiva, tj. zbirna, npr. *Uvijek je među gospodom*, *Nema pravde ni među cvijećem*. Treba međutim napomenuti da je upotreba prijedloga *među* uz nebrojivu množinu znatno manje obična no uz brojivu.

Rjeđe instrumental s prijedlogom *među* ima i ablativno značenje (tada je obično zamjenljiv prijedlogom *od* i genitivom), npr. *Među pticama najljepši su golubovi*, *Među pjevačima na cijeni su osobito rokeri*, *Napadači su najskuplji među fudbalerima* (upor. *Od pjevača na cijeni su osobito rokeri* i sl.).

Upotreba interesiva *među* onako kako se koristi interesiv *između*, tj. tako da se (u jedнинi) imenuju dva predmeta, danas je prilično zastarjela, a i ne preporučuje se, npr. *Među bratom i sestrom nema nesuglasica, Dosta je sličnosti među Plavom i Gusinjem.*

LOKATIV

Osnovno je značenje lokativa prostorno. Lokativ naime označava mjesto, i to mjesto vezano za mirovanje, statičnost, nepokretnost. U takvome značenju mjesta po pravilu je isključeno kretanje ili se ono odvija unutar granica predmeta označenoga imenicom u lokativu. Takav lokativ u najvećem broju slučajeva služi kao priloška odredba ili kao dalji (nepravi) objekat. U crnogorskome standardnom jeziku lokativ se upotrebljava isključivo s prijedlozima, a to su *na, o, po, u*, koji se javljaju i s akuzativom, te *pri*, jedini prijedlog koji dolazi samo s lokativom.

Nekad se i lokativ, uglavnom u vremenskome značenju, mogao samostalno upotrebljavati, o čemu svjedoče današnji vremenski prilozi: *ljeti, zimi, lani*, koji su porijeklom besprijedložki oblici lokativa.

Lokativ s prijedlogom *na*

Taj prijedlog s lokativom označava mjesto, odnosno mirovanje predmeta ili kakvu aktivnost na gornjoj površini, u gornjemu dijelu, na početku ili na kraju drugoga predmeta, npr. *Ima sat na ruci, Na pozornici nema nikoga, Nemojte se svađati na ulici, Sedi na čelu stola, Kuća mu je na početku sela.*

Uz imenice koje označavaju uzvišenje, uzdignut položaj, ostrvo i sl. ili uz imenice koje označavaju ustanove prijedlog *na* alternira s prijedlogom *u*, npr. *Živi na selu* (ali *u gradu*), *Ljetovali smo na Svetome Stefanu* (ali *u Paštrovićima*), *Stanuje na Starom aerodromu* (ali *u Podgorici*), *Radi na fakultetu* (ali *u školi*).

Kad se s tim prijedlogom upotrijebe apstraktne imenice, one obično pretpostavljaju prisutnost predmeta ili grupe predmeta (često osoba) na nekom mjestu, npr. *Upravnik je na sastanku, Od sutra sam na odmoru, U nedjelju će svi biti na okupu, Na skupštini će biti burno.*

Prijedlog *na* s lokativom upotrebljava se i u vremenskome značenju, s tim da se u lokativu ne mogu naći nazivi za vremenske intervale (npr. *dan, noć, petak, nedjelja, godina* i sl.), no samo nazivi za faze intervala ili događanja, npr. *Obračuni su na početku godine. Na kraju ljeta mnogi su bez novaca*, a mogu to biti i nazivi za same događaje, npr. *Upoznali smo se na putovanju, Viđećemo se na proglašenju pobjednika, Na povratku s izleta svi smo bili umorni.* (Nije gramatično npr. *Viđećemo se *na jutru, *na petku, *na ovoj nedelji* ili sl.).

U tome drugom slučaju često se u doslovnome smislu značenje vremena stapa sa značenjem prostora, npr. *Na suncu nije baš ugodno, Sreli smo se na svadbi, Dobro se ošća jedino na čistom vazduhu.* (Prijedloško-padežni izraz *na suncu* znači isto-vremeno i na prostoru na kojem grije sunce i u vrijeme dok, na tome prostoru, grije sunce.)

Prijedlog *na* s lokativom može označavati i sredstvo, npr. *Vode međeda na lancu, Majka ih je othranila na preslici, Reci mi to na crnogorskome jeziku, Svira na violini.* U nekim primjerima toga tipa, npr. *Reci mi to na crnogorskome jeziku,* uz značenje sredstva prisutno je i načinsko značenje.

I inače se lokativom s tim prijedlogom može označavati i način vršenja radnje (obično u ustaljenim izrazima, odnosno uz manju ili veću frazeologizaciju), npr. *Tu se mora hodati na prstima, Ostavite ga na miru, Navikli su živjeti na visokoj nozi.*

Lokativ s prijedlogom *na* dolazi i kao dopuna uz glagole kao što su *biti* (npr. *Samo su nam bili na smetnji*), *zahvaliti* (npr. *Zahvali Jani na pozivu*), *dobiti* (npr. *Samo je htio dobiti na vremenu*), *ostati* (npr. *Sve je ostalo na istom*), *peći* (npr. *To se jelo mora peći na ulju*) te uz neke pridjeve kao što su *jak* (npr. *jak je na riječima*), *brz* (npr. *Ne valja biti brz na jeziku*) itd.

Lokativ s prijedlogom *o*

Prijedlog *o* s lokativom rijetko se upotrebljava u prostornome značenju; a i kad se upotrebljava, to obično biva s glagolima tipa *visiti*, npr. *o vratu joj je visila niska dukata, Jedan je nosio pušku o ramenu, Život ti je visio o koncu.*

Nešto češće taj prijedlog s lokativom označava vrijeme, i to s nijansom približnosti i prigodnosti (u tome značenju upotrebljava se i prijedlog *oko* s genitivom), npr. *Pošetiću roditelje o Božiću.*

Prijedlog *o* s lokativom upotrebljava se i u uzročnome značenju, npr. *Nemojte brinuti o mojim postupcima.* Slično je i u značenju sredstva, npr. *Neka putuju o svome trošku, Ne živi čovjek samo o hljebu i vodi.*

Lokativ s tim prijedlogom upotrebljava se vrlo često i kao dopuna glagolima, obično glagolima govorenja i mišljenja, ili (deverbativnim) imenicama sličnoga značenja, npr. *Govorilo se o mnogim aktuelnim pitanjima, O tome uopšte ne razmišljam, Zna pojedinosti o svima njima, Đeca vole priče o vješticama, Za ličnu kartu potrebna je potvrda o nekažnjavanju, Nemam pojma o tim stvarima.*

Lokativ s prijedlogom *po*

Lokativ s prijedlogom *po* ima ponajprije prostorno značenje. Označava predmet ili predmete koji su se razastri ili se kreću po površini, obično cijeloj, drugoga pred-

meta, npr. *Igračke su razbacane po podu, Dobio je po nosu, Traži nešto po dvorištu, Cijeli dan šetaju po gradu, Najradije putuje po svijetu.*

Lokativ s prijedlogom *po* označava i vrijeme, i to posteriornost (poslijevremenost). Označava dakle da se događaj odvija poslije vremenskoga intervala ili događaja označenoga lokativom, npr. *Probudili smo se u dva po ponoći, Po isteku ugovora završili su na sudu, Po dolasku delegacije sve je sređeno.*

Slično prijedlogu *na* i prijedlog *po* s lokativom može imati značenje u kojem se u jedno stapaju značenja prostora i vremena, npr. *To se ne radi po kiši, Ne može se igrati po takvoj hladnoći, Po noći može biti opasno ići kroz grad.* (*Po kiši* znači i po mjestu po kojem pada kiša i u vrijeme dok, po tom mjestu, pada kiša.)

Prijedlog *po* može imati i značenje koje je blisko značenju čistoga odnosa (ticanja). Tad je često zamjenljiv prijedlogom *prema*, npr. *Svi će dobiti po zasluži, Po dugoj kosi reklo bi se da je žensko, Preglasan je po običaju* (upor. *Svi će dobiti prema zasluži* i sl.).

Iskazi toga tipa, kad se u njima javljaju uporedne riječi, dobijaju i nijansu uporednoga značenja. U tome slučaju imenica u lokativu označava kriterijum na osnovu kojega se što upoređuje (*tertium comparationis*), npr. *Po rezultatima je bolji od ostalih, Uzoran je samo po ponašanju, Po prirodi je najveselija u svome društvu.*

Često lokativ s prijedlogom *po* označava i način (takođe s manjim ili većim stepenom frazeologizovanosti), npr. *Sve teče po planu, Postupite po zakonu!, Reci po duši zar nije tako?, Ne smije se raditi ni po babu ni po stričevima.*

Nešto rjeđe susrijeće se i značenje sredstva, posebno uz glagole tipa (*po*)slati, npr. *Poruke smo vam slali po Aleksandru, Smijete li to poslati po meni?, Baš je tako napisano u Jevanđelju po Marku,* te značenje uzroka, obično vezano za imenice tipa *posao, zadatak* i sl., npr. *Morao je oputovati po hitnom poslu, Onamo smo bili poslati po zadatku.*

Lokativ s prijedlogom *u*

I lokativ s prijedlogom *u* primarno se odnosi na prostor, i to obično tako da se njime označava predmet u čijim se granicama nalazi drugi predmet, npr. *Danas sam bio u bolnici; U našem selu sad nema nikoga; Sve je u vašim rukama; Ko nema u glavi, ima u nogama.*

Naravno, uz apstraktne imenice riječ je o prostoru u prenesenome značenju ili o čemu što se s prostorom u unutrašnjosti čega može samo upoređivati, npr. *U glasu joj se ošćalala tuga, Nijesu svi učestvovali u pregovorima, Svi su se u čudu pitali što se događa.*

Izrazito često lokativ s prijedlogom *u* označava i vrijeme. Tad je obično riječ o intervalu, procesu ili događaju koji se odvija u granicama vremena ili događaja označena lokativom, npr. *U decembru redovno ima snijega*, *U prošleme vijeku stalno se ratovalo*, *Shvatili smo u istome trenu*, *U početku je sve bilo u redu*.

Znatno rjeđe lokativ s tim prijedlogom označava sredstvo, npr. *Dobijaju platu u eurima*, *U ratu smo dobijali pomoć u ljekovima*, *U Svetome pismu često se govori u metaforama*.

Nešto slično važi i za označavanje načina, npr. *Nadirahu u masama*, *Radili su u najvećoj tajnosti*. To značenje postoji i u nekim ustaljenim ili frazeologizovanim izrazima (koji često imaju službu rečeničnih modifikatora ili konektora), npr. *U neku ruku to je dobro*, *Mi smo u najgorem slučaju treći*, *Sve u svemu moramo biti zadovoljni*, *U protivnome slučaju sve ćemo zaboraviti*.

Lokativ s prijedlogom *pri*

Lokativom s prijedlogom *pri*, jedinim neproizvedenim prijedlogom koji se slaže samo s tim padežom, označava se predmet koji se nalazi ili radnja koja se odvija u neposrednoj blizini drugoga predmeta, npr. *Živjeli su pri moru*, *Nalazili su se pri vrhu brda*, *Helikopter je već bio pri zemlji*, *Šeđeli su pri vratima*.

Vrlo često međutim lokativ s prijedlogom *pri* označava vrijeme, i to posebnu vrstu istovremenosti, koja se po pravilu izriče imenicama što označavaju događaje (a ne vremenske intervale: ne može se npr. reći **pri petku* ili **pri ovoj nedelji*) ili faze perioda, npr. *Upravo su bili pri ručku*, *Pri takvim raščlanjivanjima treba biti oprezan*, *Poginuo je pri opsadi Skadra*, *To se događalo pri kraju njegova mandata*.

U takvoj upotrebi prijedloga *pri* nerijetko se javlja i nijansa uslovnoga (pogodbenoga) značenja, npr. *To se može postići samo pri temperaturi od 50 stepeni*, *Taj posao može se raditi samo pri punoj koncentraciji* (upor. parafrazu: *To se može postići samo ako je temperatura 50 stepeni*).

Prilično je česta upotreba prijedloga *pri* i u socijativnome značenju, uz koje se katkad javlja i nijansa prisvojnosti, npr. *Ostali su pri svome mišljenju*, *Nije pri zdravoj pameti*, *Sad baš i nije pri novcu*, *Nemam pri sebi ničega za pisanje*.

SINTAKSIČKE SLUŽBE PRIDJEVA

Pridjevi su imenske riječi koje označavaju svojstva predmeta označenih imenicama uz koje stoje. Glavna gramatička posebnost pridjeva je mocija, odnosno mogućnost promjene po rodu (npr. *dobar, dobra, dobro*). U crnogorskome jeziku pridjevi imaju i različite oblike s obzirom na to odnose li se na što neodređeno (npr. *dobar čovjek*, genitiv: *dobra čovjeka*) ili određeno (*dobri čovjek*, genitiv: *dobrog(a) čovjeka*). Specifično svojstvo pridjeva je i komparacija (poređenje), npr. *mlad, mlađi, najmlađi; dobar, bolji, najbolji*.

Najvažnija i najčešća sintaksička služba pridjeva je atributska, npr. *dobar roman, ružan postupak, matematički zadatak, zrela trešnja, napušteno selo, svijetleći metak*.

To međutim nije i jedina služba pridjeva, jer oni mogu biti i u predikatskoj službi, u kojoj se nalazi samo neodređeni vid pridjeva (npr. *On je dobar*, a ne **On je dobri*). U predikatskoj službi pridjevi se javljaju:

1. kao imenski djelovi predikata, npr. *Danas sam pospan, Taj čovjek je dobar, Večeras će biti umorna, Svi su bili zadovoljni*;
2. kao atributsko-priloška odredba, tj. kao pridjevi koji imaju službu dopuna predikatu, a slažu su sa subjektom, npr. *Milan se vratio kući umoran, Ribnica teče mutna, Ustao je odlučan i odmoran*.

Pridjevi se mogu javiti i u imeničkoj službi, tj. zauzimati sintaksičke položaje koji su svojstveni imenicama (mogu biti u službi subjekta ili objekta), npr. *Sit gladnome ne vjeruje; Bogat jede kad hoće, a siromašan kad može; Ako se domaći slažu, možemo početi*. Takvu poziciju pridjevima obično stvara mogućnost da se uz pridjev podrazumijeva imenica ili zamjenica uopštenoga značenja (npr. *čovjek, osoba, neko* i sl.). Na taj način neki pridjevi postaju i stvarno imenice (poimeničeni pridjevi), npr. *dijeliti dobro i zlo, dovesti mlâdu, Radnički, Engleska* i sl.

SINTAKSIČKE SLUŽBE ZAMJENICA I BROJEVA

Zamjenice i brojevi spadaju ili u imeničke (npr. *ja*, odnosno *milion*) ili u pridjevske (npr. *moj*, odnosno *prvi*) ili u priloške riječi (npr. *ovđe*, odnosno *jednom*). Zato se o sintaksičkim svojstvima tih dviju vrsta riječi govori kad se govori o imenicama, pridjevima ili prilozima. Treba ipak posebno upozoriti na to da zamjeničke riječi zbog nekih svojih specifičnosti (prije svega pronominalnosti, tj. mogućnosti da zamjenjuju druge riječi, i zbog foričnosti, tj. značenja upućivanja) imaju na sintaksičkom nivou vrlo važnu ulogu, posebno u organizaciji sintaksičkih jedinica, naročito rečenica, i teksta, pa će se o nekima od njih govoriti kad se budu razmatrale pojedine vrste rečenica u kojima se javljaju zamjenice (osobito kao vezna sredstva) ili kad se bude govorilo o strukturi teksta.

Nešto slično važi i za brojeve, kojima je primarno svojstvo označavanje količinskih odnosa, i to količinskih odnosa koji se razlikuju od onih što se izražavaju npr. kategorijom broja. Naime po kategoriji broja sve ono što se kvantifikuje dijeli se u dvije grupe. U prvoj je grupi jedan element kvantifikacije (npr. *predmet*), a u drugoj sve ostale kombinacije (od dva nadalje). Ako je predmeta više nego jedan, onda uz pomoć kategorije broja (dakle oznakom za jedninu i/ili za množinu) ne možemo preneti precizno obavještenje o broju, već za to služe upravo brojevi (kao vrsta riječi).

SINTAKSIČKE SLUŽBE PRILOGA

Prilozi su riječi za koje je tipično da označavaju različite okolnosti u kojima se odvija glagolska radnja, ali oni imaju i drugih službi. Među njihovim raznolikim službama posebno treba pomenuti ove:

Prilozi vrše službu priloških odredaba, i to je glavna njihova služba. To mogu biti:

1. priloške odredbe mjesta, npr. *Nijesu odmakli **daleko**, **Onđe** nijesmo bili, Otišli su **dolje**, **Kud** ste se zaputili?*;
2. priloške odredbe vremena, npr. ***Večeras** će biti hladno, **Sad** će nam objasniti, Putovaćemo **preksutra**, **Dugo** se nije javio*;
3. priloške odredbe načina, npr. ***Dobro** postupiste, **Tako** se nijesmo dogovorili, To nije **lijepo** od vas*.

Prilozi mogu imati i službu atributa, npr. *onaj čovjek **onđe**, prvi red **desno**, hladnoća **zimi***.

Prilozi, naročito količinski, mogu dolaziti i kao glavne sastavnice spojeva riječi u kojima se ponašaju kao imenice koje označavaju količinu (upor. ***litar** vina*), npr. ***malo** soli, **mного** vike, **previše** gluposti*.

Prilozi u nekim tipovima rečenica (jednočlanih ili besubjekatskih) imaju i službu koja je inače svojstvena priloškome dijelu imenskoga predikata, npr. ***Teško** nam je, **Lako** je tebi, **Mučno** mi je*.

Neki zamjenički prilozi imaju službu kataforičnih elemenata, kojima se upućuje na djelove asindetskih struktura, npr. *Bijaše to **ovako**: svi zajedno uđosmo i šedosmo, a onda se dogodi nešto stvarno neobično*.

Na nivou teksta pojavljuju se rečenični prilozi. Oni funkcionišu kao modifikatori, tj. kao sredstva kojima se modifikuje značenje cijele rečenice na koju se takvi elementi odnose, npr. ***Srećom**, sad je sve u redu; **Naravno**, sve treba početi iznova; **Istina**, nije baš sve bilo po dogovoru, ali mi smo ipak zadovoljni*. Ako takvi prilozi funkcionišu kao sredstva veze, ubrajaju se u tekstne veznike ili konektore, npr. *Premalo se ljudi*

*javilo na konkurs. **Međutim** mi ga ipak nećemo ponavljati; Ako bude tako i dalje činila, sigurno će pasti na ispitu. **Štoviše** izgubiće i pravo na studije. Zbog svoje modifikatorske uloge takve se riječi („rečenični prilozi“) često ubrajaju u rječce.*

NEPUNOZNAČNE RIJEČI I OBLICI

Nepunoznačne riječi i, rjeđe, nepunoznačni oblici čine zatvorene skupove jezičkih jedinica. Svima im je zajedničko to što ne mogu zauzimati poziciju ni samostalnih ni nesamostalnih članova rečenične strukture. S obzirom na službe u pojedinim sintak-sičkim cjelinama, takve se riječi mogu podijeliti u dvije grupe.

U prvu grupu spadaju izrazito gramatikalizovane, nesamostalne riječi i oblici, i to prijedlozi, veznici i jedan dio rječca (npr. *zar, kao, ne, da, baš, čak* i sl.) te oblici pomoćnih, modalnih, faznih i perifraznih glagola, dok u drugu spadaju uzvici, oblici vokativa (u službi obraćanja) i dio rječca.

PRIJEDLOZI

Prijedlozi ili prepozicije jesu nepunoznačne nepromjenljive riječi kojima se upućuje na odnose među predmetima ili događajima. Dije se na neproizvedene, npr. *u, na, od, po, zbog*, i proizvedene, koji porijeklom mogu biti imenički oblici, posebno često oblici instrumentala (npr. *krajem, putem, silom*), glagolski prilozi (npr. *zahvaljujući, isključivši, izuzevši*) te prijedloško-padežni izrazi (npr. *na osnovu, s obzirom na, u skladu s(a)* itd.).

Kad se kaže da su prijedlozi nepunoznačne riječi, onda se pod tim podrazumijeva da se njima uspostavljaju odnosi među riječima.

Prijedlozi stoje uza sve kose padeže. Navodimo ih redom:

- Prijedlozi s genitivom: *bez, blizu, do, nadno, duž, ispod, ispred, iz, iza, između, iznad, izvan (van), kod, kraj (pokraj), liše, oko (okolo), osim, podno, poput, pored, poslije, preko, prije, protiv, radi (rad, porad, zarad, sporad), spram (naspram), nadohvat, nakon, namjesto, niže, od, sred (usred, posred, nasred), unutar, usljed, više (poviše), vrh (navrh, povrh, uvrh, svrh), zbog, čelo, put, nakraj, namjesto, uoči, potkraj, nadomak, nauštrb, pomoću, putem, slijedom, širom, tokom, sredinom, krajem, početkom, posredstvom, povodom, prilikom, udno, umjesto, izuzev, te veliki broj (frazologizovanih) prijedloško-padežnih izraza.*

- Prijedlozi s dativom: *k(a)*, *prema*, *nasuprot*, *uprkos*, *protivno*, *srazmjerno*, *zahvaljujući*.
- Prijedlozi s akuzativom: *kroz(a)*, *niz(a)*, *uz(a)*, *isključujući*, *uključujući*, *isključivši*, *uključivši*, te prijedloško-padežni izrazi: *uzevši u obzir*, *bez obzira na*, *s obzirom na*, *u odnosu na*, *u zamjenu za*.
- Jedini prijedlog koji ide isključivo s lokativom jeste *pri*.
- Prijedlog *mimo* ide i uz genitiv i uz akuzativ.
- Prijedlog *s(a)* ide s genitivom i s instrumentalom.
- Prijedlozi s akuzativom i instrumentalom: *među*, *nad*, *pod*, *pred*.
- Prijedlozi s akuzativom i lokativom: *na*, *o*, *po*.
- Prijedlog *za* ide s genitivom, akuzativom i instrumentalom.
- Prijedlog *u* ide s genitivom, akuzativom i lokativom.

S obzirom na odnose s padežima sve prijedloge dijelimo na dimenzionalne i nedimenzionalne. U dimenzionalne spadaju prostorni i vremenski, a u nedimenzionalne prisvojni, načinski, uzročni, uslovni, posljedični, dopusni i dr.

Prijedlozi stoje uz kose padeže imenskih riječi, tj. imenica (npr. *pokraj peći*), (poimeničenih) pridjeva (npr. *na engleskom*), zamjenica (npr. *kod njih*) i uz priloge (npr. *do danas*).

Prijedlozi stoje ispred riječi na koje se odnose. Jedino prijedlog *radi* može stajati i iza tih riječi (u postpoziciji), npr. *Sve bi učinili zdravlja radi, istine radi, boga radi*.

VEZNA SREDSTVA

Vezna sredstva dijele se na veznike i konektore. Veznici su nepromjenljive nepunoznačne riječi (npr. *i*, *ali*, *jer*, *kad*) kojima se povezuju klauze nezavisnosloženih rečenica (npr. *Sve su pokušali, ali ništa nije pomoglo*) i klauze zavisnosloženih rečenica (npr. *Jelena to zna jer sam joj ja rekao*). Konektori su riječi ili skupovi riječi kojima se rečenice povezuju unutar teksta (npr. *Radili su sve ove godine marljivo i uporno. Međutim to nije bilo dovoljno*).

Veznici koji povezuju klauze nezavisnosloženih rečenica nazivaju se konjunktoria, a veznici kojima se povezuju klauze zavisnosloženih rečenica nazivaju se subjunktoria.

I veznici se, kao i prijedlozi, mogu podijeliti na neproizvedene (npr. *a*, *ili*, *da*, *ako*) i proizvedene (npr. *tako da*, *kao kad*, *prije no što*, *s obzirom na to da*).

KONJUNKTORI

U veznike nezavisnosloženih rečenica ili konjunktore spadaju riječi koje služe za povezivanje sastavnih (*i, pa, te, ni, niti*), suprotnih (*a, ali, nego, no, već*) i rastavnih rečenica (*ili*) te veći broj vezničkih izraza koji služe za povezivanje pojedinih tipova i podtipova sastavnih, suprotnih i rastavnih rečenica (npr. *pa i, ali opet, bilo ... bilo, volja ... volja, ne samo ... nego i, a kamoli* i sl.). O upotrebi i značenju pojedinih konjunktora biće riječi u vezi s pojedinim vrstama nezavisnosloženih rečenica.

SUBJUNKTORI

U veznike zavisnosloženih rečenica ili subjunktore spadaju riječi koje služe za povezivanje predikatskih (npr. *Ni deca nijesu što su nekad bila*), subjekatskih (npr. **Ko** *umije, njemu dvije*), objekatskih (npr. *Ana javlja da neće doći*), priloških (npr. **Dok** *piše, razmišlja*) i atributskih rečenica (npr. *To je čovjek koji nas je tražio*) te proizvedeni veznici (veznički izrazi) koji imaju takve službe (npr. *sve dok, kao što, prije nego što, zahvaljujući tome što* itd.). O pojedinim službama i značenjima takvih i neproizvedenih i proizvedenih subjunktora biće više riječi u vezi s pojedinim vrstama zavisnosloženih rečenica.

KONEKTORI

Konektori su vezna sredstva na nivou teksta. Njima se pojedine rečenice (proste ili složene) povezuju u cjelinu koju čini tekst. Takva su vezna sredstva npr. *štoviše* (npr. *Nema više razloga za čekanje. Štoviše trebalo je i prije učiniti ono što je učinjeno sad*), *međutim, prema tome, u protivnom, drugim riječima* itd. O vrstama i značenjima pojedinih konektora biće više riječi u poglavlju o strukturi teksta.

VEZNA SREDSTVA

VEZNICI	KONEKTORI (vezna sredstva na nivou teksta)
<p>A. KONJUNKTORI (veznici nezavisnosloženih rečenica)</p> <p>1. Neproizvedeni: <i>i, pa, te, ni, niti; a, ali, nego, no, već; ili</i></p> <p>2. Proizvedeni: <i>pa i, kao i, ne samo ... nego (i), a kamoli, bilo ... bilo, volja ... volja</i></p>	<p><i>međutim, no, ali, naprotiv, nasuprot tome, za razliku od toga, ovdje, tu, onđe, tamo, ovamo, onamo, odavde, odatle, odande, tad, onda, zatim, potom, poslije toga, nakon toga, iza toga, prije toga, ovako, tako, onako, time, zato, zbog toga, usljed toga, s obzirom na to, na osnovu toga, radi toga, s tom namjerom, s tim (takvim) ciljem, u tu svrhu, u tom slučaju, inače, u suprotnom, u protivnom, prema tome, dakle, sve u svemu, jednom riječju, samo, jedino, uz to, uza sve to, osim toga, pored toga, štoviše, naime, u stvari, zapravo, to jest, drugim riječima, bolje reći, tačnije rečeno, preciznije rečeno itd.</i></p>
<p>B. SUBJUNKTORI (veznici zavisnosloženih rečenica)</p> <p>1. Neproizvedeni: <i>da, što, jer, ako, kad, dok, čim, iako, mada, premda, makar, li, ukoliko, kako, đe, kuda, dokle, ko, koji, čiji, kakav, kolik</i></p> <p>2. Proizvedeni <i>otkud, odakle, budući da, tako da, s obzirom na to da, pošto, nakon što, prije no što, tek što, samo što, zato što, zbog toga što, tim prije što, zahvaljujući tome što, na osnovu toga što, s obzirom na to što, ma kako, ma što, ma đe, ma kakav, ma koliko, ko god, što god, đe god, kako god, koliko god, kao što, kao da, kao kad, nego što, nego da</i></p>	

RJEČCE

Rječce ili partikule jesu nepunoznačne i nepromjenljive riječi kojima se izražava stav govornika prema sadržaju cijeloga iskaza ili prema njegovu dijelu, odnosno riječi koje na bilo koji drugi način modifikuju djelove rečenice, rečenicu, odnosno iskaz ili učestvuju u oblikovanju njihove gramatičke strukture.

One se, s obzirom na sintaksički status, dijele u dvije grupe. U prvu spadaju izrazito nesamostalne gramatikalizovane riječi koje modifikuju značenja drugih riječi, spojeva riječi ili rečenica (npr. *li, zar, barem, god* i sl.), a u drugu rječce koje se odnose na čitavu rečenicu i modifikuju po nečemu njezin sadržaj, pa se i nazivaju modifikatorima (npr. *nažalost*). Prve rječce nazivaju se nesamostalnicima, a druge samostalnicima.

NESAMOSTALNE RJEČE

Među nesamostalnim rječcama razlikuju se upitne, pojačajne rječe ili intenzifikatori, uporedne, podsticajne, potvrdno-odrične rječe te prezentativi.

Upitne rječe

U upitne rječe spadaju *li*, *zar* i *da*. Rječca *li* osnovno je gramatičko sredstvo građenja upitnih rečenica. Ta je rječca enklitika i uvijek dolazi iza akcentovane riječi, po pravilu iza glagolskoga oblika, koji može biti potvrđan (npr. *Jesi li umoran?*, *Spavate li?*, *Hoće li im to uspjeti?*) ili odričan (npr. *Nije li bilo dosta?*, *Neće li biti bolje odustati?*, *Nijesu li se o svemu dogovorili?*).

Rječca *li* dolazi i iza nekih drugih upitnih riječi (zamjenica i priloga). U takvim slučajevima ima funkciju intenzifikatora, npr. *Ko li im je to dojavio?*, *Što li joj se moglo dogoditi?*, *De li je sada?*, *Zašto li su lagali?*

Rečenice u kojima *li* ima ulogu pojačivača upitnih riječi katkad su kvaziupitne. U tome slučaju one su zapravo uzvične, odnosno sastavni su dio retorskih pitanja, npr. *Kako li samo pjeva!*, *De li ga nađe!* Takvo *li* može biti upotrijebljeno i bez upitnih riječi, npr. *Mudar li si!*; *Lijepa li je!*; *Ludo li je!*; *Pjeva li, pjeva!*

Rječca *li* dolazi, takođe kao vrsta intenzifikatora, i uz druge rječe ili vezna sredstva. Tada se piše zajedno s riječima iza kojih dolazi, npr. *Bolje mi negoli oni*; *Nije ni većina, a kamoli svi*; *Akoli neće, ne moraju*.

Rječca *zar* dolazi na početku potvrdnih ili odričnih upitnih rečenica i, uz pitanje, izražava dodatno čuđenje, nevjericu, sumnju i sl., npr. *Zar ti nije jasno?*, *Zar baš mora biti tako?*, *Zar ste svi poluđeli?*

Zar se katkad združuje s rječcom *ne*. Tada stoji na kraju iskaza (kao samostalna rječca). Iza tako strukturiranih iskaza očekuje se potvrđan odgovor, npr. *Svi smo tu, zar ne?*; *Sad bi ipak bilo dosta, zar ne?*

Osim *li* i *zar* upitna može biti i rječca *da* ili zajedno s *li* (npr. *Da li im sve reći?*) ili bez *li*, i tada pitanju dodaje značenje mogućnosti, eventualnosti (običnije je u odričnim iskazima), npr. *Da ti nije muka?*, *Da mi ipak njih pozovemo?*, *Da se nijeste posvađali?*, *Da oni možda nijesu već otišli kući?*

Pojačajne rječe (intenzifikatori)

Brojne rječe služe za pojačavanje i/ili naglašavanje pojedinih riječi u rečenici, rečeničnih članova ili čitavih rečenica (iskaza), pa se zovu **pojačajnim rječcama** ili **intenzifikatorima**. Takve su rječe:

- *i* ili *ni*, npr. **I** njemu dadoše poklon, Došla su **i** ona dvojica, **I** juče bijahu ovđe, Nijesu imali povjerenja **ni** u koga, Nije se **ni** javila prijateljici;
- *takođe*, npr. S njima su **takođe** razgovarali, Oni su **takođe** bili tu;
- *pa*, npr. **Pa** kako ste to izveli?; **Pa** vidiš kud zađosmo!; **Pa** to je da čovjek poludi!; **Pa** da i jeste tako, što onda?; **Pa** naravno!
- *samo* (ta rječca uz pojačajno ima i nijansu isključnoga značenja), npr. **Samo** ti pričaj!, *De li ga samo nađe?*, **Samo** da znaš što se dogodilo!

Rječce *bar* ili *barem* i *makar* uz isticanje elemenata uz koje stoje imaju i dodatno značenje koje se odnosi na postavljanje granice prema minimalnome, pa znače zapravo i nešto kao „najmanje“, „u najmanju ruku“, npr. *Kupi **bar** deset kilograma, Reci **barem** sestri, **Bar** se nije morao mučiti, Ti **bar** znaš što je dobro, Svima je dao **makar** po čokoladu, Razveseli se **makar** za praznik.*

Blisko je tome i značenje rječca *god*, *ma* (*makar*), *bilo* (*mu*, *vam*) *drago*, koje uz značenje isticanja imaju i dodatno značenje dopuštanja. Takve rječce dolaze obično uz odnosne riječi, a spoj odnosnosti i dopusnosti rezultira habitualnim značenjem, tj. značenjem ponavljanja čega, odnosno značenjem koje npr. odnosnu zamjenicu pretvara u neodređenu, npr. *koji god = svaki, bilo kakav = svakakav* itd. Upor. **Ko god dođe, neka je dobro došao**; *Kupićemo **koliko god** imate; **Ma kako** postupili, svejedno je; **Bilo će** došao, svi ga lijepo dočekuju.*

Rječca *čak*, uz značenje isticanja, ima i dodatno značenje koje je donekle suprotno opisanome značenju rječca *bar* i *makar*. To značenje naime usmjereno je prema gornjoj granici nečega, prema maksimalnome, označava da je onoga o čemu se govori više no što je uobičajeno, da je ono veće od očekivanoga, npr. *To košta **čak** hiljadu eura; Išao sam **čak** njegovoj kući, ali ni to nije pomoglo.*

Rječca *čak* udružuje se i s drugim rječcama i veznicima (posebno često s rječcom *i* odnosno *ni*), npr. *Došli su **čak i** oni, Nijesu se **čak ni** pozdravili, **Čak je i** kod kuće bolje nego ovđe.*

Rječca *čak* ili *čak* (*n*)i dolazi i s nekim subjunktorima i čini s njima vezničke izraze *takođe* sa značenjem dopusnosti, npr. **Čak i ako dođu, bićemo nezadovoljni; Čak i da su pristali, bilo bi kasno.**

Značenje blisko značenju rječce *čak* imaju i rječce:

- *sve*, npr. *Pratio ih je **sve** do kuće, Ko **sve** nije bio tu!*;
- *što* (stoji uglavnom uz komparative), npr. *Nastoji biti **što** ljepša, Otputuj **što** dalje.*

Značenje naglašavanja suprotnoga, odnosno dopusnoga značenja imaju takođe riječi *opet* i *ipak*, koje obično dolaze iza konjunktora *pa*, npr. *Pisali su pet puta Skupštini, pa opet ništa*; *Gubili su s tri gola razlike, pa su se ipak izvukli*.

U dopusnim rečenicama riječi *opet* i *ipak* imaju službu korelativnih riječi, npr. *Premda su dali sve od sebe, opet nijesu uspjeli*; *Iako su gubili s tri gola razlike, ipak su se izvukli*.

Uporedne (gradacijske) riječe

To su riječi koje modifikuju svojstva izražena u prvome redu pridjevima ili priložima, i to uglavnom tako da ta svojstva gradiraju, stepenuju, ili se svojstva izražena pridjevom, odnosno prilogom upoređuju s nekim drugim svojstvima. Riječ je, zapravo, o posebnoj službi riječi, što se obično svrstavaju u priloge, koje stoje uz pridjeve ili priloge i funkcionišu kao sredstva za svojevrsno opisno stepenovanje tih riječi. Takve su npr. riječi *mnogo* (*mnogo veći*), *malo* (*malo gluv, malo više, malo niži*), *vrlo*, *veoma* (*vrlo dobar, veoma hladno*), *dosta* (*dosta povoljan, dosta dobro*), *gotovo*, *skoro* (*gotovo nimalo, gotovo svi, skoro sam*), *jedva* (*jedva dovoljan, jedva nekoliko*), *još* (*još malo, još ljepši*), *nešto* (*nešto kasnije, nešto bolestan*), *previše* (*previše dosadan*), *potpuno*, *sasvim*, *skroz* (*potpuno pribran, sasvim dobra, skroz blijed*), *posebno*, *osobito*, *naročito* (*posebno talentovan, osobito praktičan, naročito teško*), *prilično* (*prilično suzdržan, prilično precizno*), *neobično* (*neobično sposoban, neobično teško*) itd.

Podsticajne riječe

Među podsticajnim riječama posebno mjesto pripada riječi *neka*, koja se tradicionalno povezuje s imperativom 3. lica (npr. *ona neka dođe, oni neka dođu*).

Osim toga *neka* s glagolskim oblicima dolazi u rečenicama u kojima ima dopusno značenje, odnosno značenje molbe, zakletve, prijetnje i sl., npr. *Neka samo proba!*, *Neka radi što hoće, Neka zahvali doktoru što je ozdravio*.

Neka može imati i službu subjunktora, i to u izričnim (npr. *Reče mu neka ustane*) i namjernim rečenicama (npr. *Pošalji ga neka kupi krtole*). Tada se, naravno, i pribraja subjunktorima.

Podsticajne riječi *hajde*, *daj* i *de* dolaze uz imperative i obilježene su kao osobitosti razgovornoga stila, npr. *Hajde kreni već jednom!*; *Daj, molim te, saberi se!*; *De uradi to!*

Podsticajne riječi mogu se i samostalno upotrijebiti, npr. *Hajde, kreni već jednom!*; *Uradi to već jednom, de!*

Podsticajno (zapravo zapovjedno) značenje može imati i rječca *da*, obično uz prezent, npr. **Da** to središ kako znaš!, **Da** znaš da ću joj reći!, ili uz perfekat, npr. **Da** si mu to odmah vratio!, **Da** ste ih još ove nedjelje primili na posao!

Potvrдно-odrične rječce

Potvrдна rječca je *da*, a odrična *ne*. Sintaksički je važna razlika među njima u tome što *da* stoji isključivo kao samostalna rječca, a *ne* može biti i samostalna i nesamostalna, npr. **Ne** radi se tako, **Ne** pitaj kako mi je, **Stajali su ne** usuđujući se da prođu. Drugim riječima, *da* se uvijek odnosi na cijelu rečenicu, a *ne* se može vezati i direktno za predikat, kad dolazi neposredno ispred njega, a može se i osamostaliti.

Evo najprije primjera za upotrebu rječce *da*: *Jesu li se javili?* – **Da!**; *Hoće li i oni sutra doći?* – **Da!** ili **Da**, doći će!; *Misliš li da je i on onđe?* – **Da**, onđe je!

Rječca *ne* može se upotrebljavati samostalno kao i *da*, npr. *Jesu li se javili?* – **Ne!**; *Hoće li i oni sutra doći?* – **Ne**, neće! ili **Ne**, neće doći!

Prezentativi

To su rječce *evo*, *eto* i *eno*. Njima su svojstveni uzvičnost i pokaznost (upućivanje na učesnike komunikacije), pa onda i vezanost za kategoriju lica (*evo* je vezano za prvo lice, *eto* za drugo, a *eno* za treće). Nazivaju se prezentativima zato što upućuju na predmete, procese ili događaje koji su prisutni (prezentni) u govornome činu, npr. *Evo kiše!*, *Eto Ivana!*, *Eno našega poštara!*

Osim toga te rječce mogu upućivati i na radnju, npr. *Evo idu!*, *Eno izlaze iz kafane!*, a mogu dolaziti i uz druge riječi, posebno upućivačke, npr. *Evo ovdje sam ga našao!*, *Eno ti onđe to što tražiš!*

Iza tih rječca mogu stajati i klauze zavisnosloženih rečenica, npr. *Evo što ste napravili!*, *Eto kako si dobro naučio!*, *Evo đe se sakrila!* Iza tih rječca mogu dolaziti i čitave rečenice. Tada one mogu funkcionisati i kao nesamostalne (npr. *Eto ste i vi pogriješili na istome mjestu!*) i kao samostalne rječce, posebno kad imaju i zaključno značenje, npr. **Evo**, to je sve što sam htio reći!; **Eto**, čuli ste cijelu priču!; **Eno**, još uvijek lutaju bez cilja!

Uz prezentative, osobito u razgovornome stilu, mogu dolaziti i dativ, odnosno akuzativ ili nominativ. Tada oni imaju obično značenje blisko oblicima glagola *dati*, npr. **Evo vam novac**; **Evo vam boca**, pa je zamotajte; **Eto ti Mirsada**, pa s njim to riješi.

Prezentativima se mogu smatrati i rječce *gle* i *pogle*, koje su glagolskoga porijekla (u vezi su s glagolom *gledati*), npr. **Gle čuda!**, **Pogle ono!**, **Gle što brzo trči!**, **Gle kako je visoka!**

SAMOSTALNE RJEČICE (MODIFIKATORI)

Osim samostalne upotrebe, i to redovne, rječe *da*, odnosno *zar ne* (npr. *Sve je u redu, zar ne?*), te mogućnosti i takve upotrebe rječca *ne* (npr. *Jeste li čuli? – Ne!* ili *Ne, nijesmo!*), nekih podsticajnih rječca (npr. *Hajde, reci šta se dogodilo!*) i prezentativa (npr. *Eto, to je sve!*), a u nekim iskazima, posebno dijaloškoga i/ili razgovornoga tipa, i nekih drugih razmotrenih rječca, npr. *zar* (upor. *Oni su već došli. – Zar?*), *neka* (upor. *Dali smo im sve što su tražili. – Neka, neka!*), *ako* (upor. *Sve ćemo to sutra kupiti. – Ako, ako!*), *ela* (upor. *Hoću li im reći? – Ela!*) ili *opet* (upor. *Lijeva kiša kao iz kabla. – Opet?*), treba posebno izdvojiti modifikatore, tj. modalne rječe na nivou rečenice, kojima je uvijek svojstvena samostalna upotreba. Istina, neki od njih mogu se upotrijebiti i nesamostalno, ali tada nije više riječ o rječcama, nego o priloškim riječima koje su dio rečenične strukture. Tako je npr. riječ *sigurno* u rečenici *Ona je sigurno polagala vozački ispit* priloška odredba, a u rečenici *Ona je, sigurno, polagala vozački ispit* samostalna rječca, tj. modifikator.

RJEČICE	
Nesamostalne	Samostalne
1. Upitne: <i>li, zar, da</i>	1. Samostalna upotreba upitnih, potvrdno-odričnih, podsticajnih rječca i prezentativa: <i>zar ne, zar, da, ne, neka, ako, ela, evo, eto, eno</i>
2. Pojačajne (intenzifikatori): <i>i, ni, niti, pa, samo, bar(em), makar, god, bilo (mu, vam) drago, čak, čak i, opet, ipak</i>	2. Samostalne (modalne) rječe na nivou teksta (modifikatori): <i>možda, zar, valjda, vjerovatno, zaista, stvarno, uistinu, sigurno, nesumnjivo, bez sumnje, eventualno, uglavnom, nažalost, srećom, na svu sreću</i> itd.
3. Uporedne (gradacijske): <i>mnogo, malo, vrlo, veoma, dosta, gotovo, skoro, jedva, još, nešto, previše, suviše, potpuno, sasvim, skroz, posebno, osobito, naročito, prilično, neobično</i> itd.	
4. Potvrdno-odrične: <i>da, ne</i>	
5. Podsticajne: <i>neka, hajde, de, daj, da</i>	
6. Prezentativi: <i>evo, eto, eno, gle, pogle</i>	

UZVICI

Uzvicima ili interjekcijama pripadaju riječi ili, rjeđe, skupovi riječi kojima se izražava u prvome redu subjektivna modalnost, tj. odnos govornika prema sadržaju iskaza, i to u pravilu odnos emocionalne prirode. Njima se izražava ili posebno naglašava zadovoljstvo ili nezadovoljstvo, prihvatanje ili odbijanje nečega, oduševljenje

ili strah, iznenađenje ili ravnodušnost, olakšanje ili bol, sumnjičavost, zapovijest, zabrana itd.

Većina tih riječi pripada riječima posebna tipa koje se od svih drugih vrsta riječi razlikuju po tome što uglavnom nijesu djeljive na manje značenjske jedinice (morfe-me), a ni kao riječi nemaju određena značenja, no služe kao svojevrsni signali (a ne znakovi) govornikova raspoloženja ili njegova odnosa prema sadržaju iskaza. Značenje tih riječi stoga je izrazito nepunoznačno, uslovljeno kontekstom ili situacijom u kojima se upotrebljavaju.

Te riječi slične su oblicima vokativa jer često služe za uspostavljanje kontakta među sagovornicima, za pozivanje sagovornika na komunikacijski čin, pa nije neobično da stoje i s vokativom, npr. *Ej, Marko, dođi!* (uzvik *ej* ili *oj* često se i navodi uz vokativne oblike kao svojevrsno upućivanje na ono što se označava vokativom). Osim toga oni, kao i vokativi, predstavljaju posebne konstrukcije (rečenice posebna tipa) i ne mogu biti članovi rečenične strukture (ne mogu npr. biti u službi subjekta, objekta, priloške odredbe ili sl.).

Uzvici bi se mogli podijeliti u tri grupe. U prvu bi spadali **uzvici u užem smislu**, kojima se izražavaju uglavnom različita raspoloženja i emocionalna stanja i koji se ponajprije odnose na govornika. U drugu grupu spadali bi **zapovjedni (imperativni) uzvici**, koji su usmjereni prema sagovorniku ili sagovornicima, a u treću **onomatopeje**, koje nijesu u odnosu ni s govornikom ni sa sagovornikom, nego su to riječi kojima se oponašaju različiti zvukovi u prirodi. Kako uzvici po pravilu nemaju određenoga značenja, među tim trima grupama nema čvrstih ni jasnih granica.

UZVICI U UŽEM SMISLU

Uzvici u užem smislu mogu izražavati divljenje (npr. *Ah, to je predivno!*), prijekor (npr. *Ah, nemoj baš tako!*), sumnjičavost (npr. *Ha, misliš da je tako?*), bol (npr. *Jao, kako to boli!*), iznenađenje (npr. *O, pa vi ste već gotovi!*), teškoću ili muku (npr. *Uh, što je to gadno!*), nemoć (npr. *Eh, što se tu može!?*), nestrpljenje (npr. *Jož, jedva čekam da se pojave!*), strah (npr. *Uh, što me prepade!*), sumnjičavost (npr. *Hm, zar nema više ništa?*), zloradost (npr. *Aha, sad sam te ulovio!*), veselje (npr. *Ojha!*), negodovanje (npr. *Ua, sudija!*), odvratnost (npr. *Pih, to mi se gadi!*).

Uzvici u užem smislu po pravilu se ne povezuju s drugim riječima; a kad se i povezuju, to su obično oblici dativa kojima se precizira na koga se odnosi ono što je izraženo uzvikom, npr. *jao nama, kuku vama, joj meni* i sl.

Prema uzvicima u užem smislu relativno se rijetko tvore druge vrste riječi, kao što su glagoli ili imenice, npr. *jaukati, hujkati, ojkati; jojkanje* i sl.

ZAPOVJEDNI UZVICI

Zapovjedni uzvici služe prije svega za uspostavljanje komunikacijskoga čina (oni su najsličniji vokativu), tj. obraćanju sagovorniku s pozivom da učestvuje u komunikaciji. Oni su zato često vezani za dozivanje ili zapovijedanje, npr. **Hej**, *vrati se!*; **Ej**, *čujete li me?*; **Oj**, *đevojko, tugo moja!*; **Halo**, *ko je!?* Tu ide i *ura*, kao uzvik za juriš, ili *o-ruk* za naglo i zajedničko obavljanje neke radnje te *pst* (uzvik kojim se zapovijeda šutnja). Uzvične su prirode i neke podsticajne rječce, npr. *gle*, *pogle*, *hajde*, *neka*, *ako*, te posebno prezentativi *evo*, *eto*, *eno*, koji su takođe usmjereni na sagovornika. Posebnu grupu zapovjednih uzvika čine oni koji se odnose na životinje (videti poglavlje Morfologija). Prema nekima od tih uzvika mogu se tvoriti i glagoli, npr. *išnuti*, *napućikati*, *šicnuti*, *misnuti*, *ljuknuti* i sl.

ONOMATOPEJE

U treću grupu uzvika spadaju onomatopeje, tj. uzvici kojima se oponašaju zvukovi ili šumovi u prirodi, posebno oni koji dolaze do izražaja u međuljudskoj komunikaciji, a nijesu jezički znakovi (npr. pri ječanju, jaukanju, urlikanju, zviždanju, štucaanju, mljackanju, udaranju nečim o nešto i sl.).

S obzirom na to na što se onomatopeje odnose mogu se razlikovati:

- one kojima se oponašaju različite vrste udaranja predmeta o predmet ili različite vrste padanja predmeta (na tvrdo ili meko tlo, u blato, u vodu i sl.), npr. *bum*, *tras*, *tres*, *bup*, *pljas*, *buć*, *pljus*, *zviz* i sl.;
- one koje se odnose na ljudsko djelovanje, na zvukove ili šumove koji dolaze iz kakvih naprava, na obavljanje konkretnih poslova u kojima se javljaju šumovi, odnosno na prirodne zvukove ili šumove, npr. *fiju*, *pras*, *klik*, *krc*, *škljoc*, *tu-tu*, *tika-taka* i sl.;
- one koji se odnose na razna životinjska glaskanja, npr. *vau-vau*, *av-av* (pas), *mu* (govedo), *ia-ia* (magarac), *mjau* (mačka), *me(e)* ili *be(e)* (bravi), *kukuriku* (kokot), *ko-ko* (kokoška), *ku-ku* (kukavica), *piju* (pile), *gu-gu* (golub), *kva-kva* (patka) i sl.;
- one koji se odnose na šumove i zvukove što ih proizvode ljudi bilo kao paragovorne bilo kao fiziološke manifestacije, npr. *mljac*, *cmok*, *ćuke-ćuke*, *gr* ili *gr-gr*, *gric*, *apćiha*, *šmrc*, *bla-bla* itd.

Za razliku od drugih uzvika onomatopeje katkad mogu zauzimati i određene pozicije unutar rečenične strukture, npr. *A on onda pljas u vodu*, *Napravi krc i gotovo*, *Tika-taka budi đaka*, *Ide av-av*, *Na kraju ona njega cmok u obraz*, *Uvijek su spremni za bla-bla*.

Isto tako od onomatopeja se često tvore nove riječi, posebno glagoli i (deverbativne) imenice, npr. *bubnuti, bućnuti, pljusnuti, zviznuti, fijukati, krekati, škljocati, kukurijekati, mjaukati, pijukati, gugutati, grickati; meketanje, kvocanje, šmrcaanje, ćukanje, pljuskanje, zviždanje, škljocanje* itd.

Ima i riječi, posebno glagola, koje su onomatopejske prirode, a ne moraju biti izvedene prema (onomatopejskome) uzviku, npr. *hrkati, krkljati, šušati, grgoljiti, cviljeti, cvokotati* itd.

UZVICI		
Uzvici u užem smislu	Zapovjedni uzvici	Onomatopeje
<i>ah, oh, uh, o, ha, jao, joj, aha, ijuju, ua, fuj</i>	1. Uzvici „drugog lica“: <i>hej, ej, oj, (h)alo, ura, o-ruk</i>	<i>bum, tras, bup, pljas, pljus, buć; fiju, pras, klik, krc, škljoc, tu-tu, tika-taka, av-av, mu, ia-ia, mjau, me(e), be, kukuriku, koko, ku-ku, piju, gu-gu, kvoc, kva-kva; mljac, gr-gr, gric, apćiha, bla-bla, ćuki-ćuki</i>
	2. Uzvici koji se odnose na životinje: <i>šok, guš, kiš, kiš, dio, điha, iš, mis, pis, mac, pi-pi, ću-kok, dura, ljuke, na, ae, hae</i>	

SPOJEVI RIJEČI ILI SINTAGMEMI

Spojevi riječi ili sintagmemi jedinice su sintaksičkoga nivoa koje se sastoje od najmanje dviju međusobno povezanih sastavnica ili **tagmema**, tj. punoznačnih riječi i/ili oblika, npr. *mirno more, graditi kuću, baviti se trgovinom, misliti na posljedice, spavati mirno, mnogo snijega*. Tagmemi se udružuju u sintagmeme na osnovu zavisnosti. Nadređeni tagmem naziva se **glavnim** ili **nezavisnim**, a podređeni **zavisnim**.

Ako je glavni tagmem promjenljiva riječ, onda je sintagmemu svojstvena paradigmatičnost, tj. mogućnost promjene (npr. *mirno **more**, mirna mora, mirnim morima; graditi kuću, gradim kuću, gradio sam kuću, gradio bih kuću* i sl.); a ako je nepromjenljiva, onda je i sintagmem nepromjenljiv (npr. ***mnogo** snijega*).

GRAMATIČKE VEZE MEĐU SASTAVNICAMA SPOJEVA RIJEČI

Među tagmemima koji čine sintagmeme moguća su tri različita tipa gramatičke veze: kongruencija, rekcija i pridruživanje.

KONGRUENCIJA

Kongruencija je tip gramatičke veze među tagmemima koji podrazumijeva potpuno ili djelimično slaganje glavnoga i zavisnoga tagmema u gramatičkim svojstvima, i to u rodu, broju i padežu. Tako npr. u sintagmemu *mirno more* zavisni tagmem (*mirno*) ponavlja gramatička svojstva glavnoga (*more*): srednji rod, jednina, nominativ. Sintagmemi nastali takvom gramatičkom vezom među tagmemima nazivaju se **odredbenim sintagmemima**, jer zavisni tagmem određuje glavni po svojstvu.

Službu glavnih tagmema u takvim sintagmemima vrše isključivo imeničke riječi (tj. imenice, zamjenice ili poimeničene pridjevske riječi), a službu zavisnih mogu vršiti pridjevske riječi (npr. *mirno more, prvi maj, isti on, njegova volja* i sl.) ili imenice (npr. *selo Jelenak, komšija Mirko, ptica grabljivica*).

Kongruencija može biti potpuna ili nepotpuna. Kod sintagmema s pridjevskim riječima načelno je potpuna, jer se pridjevske riječi mogu sasvim prilagođavati imenicama, tj. biti bilo kojega roda (i muškoga i ženskoga i srednjega), bilo kojega broja (i u jednini i u množini) ili u bilo kojem padežu. S druge strane, u sintagmemima s

imeničkim zavisnim tagmemima često je riječ i o nepotpunoj kongruenciji, zato što se imenice često ne mogu složiti s drugim imenicama i u rodu i u broju i u padežu.

Tako npr. ima dosta sintagmema u kojima se imenice ne slažu ili u rodu (npr. *grad Pljevlja, selo Mahala, država Egipat*), ili u broju (npr. *selo Crnci, opština Golubovci* ili *država Ujedinjeni Arapski Emirati*). Štoviše, ima slučajeva da u nekim spojevima riječi nema podudaranja ni u rodu ni u broju ni u padežu, npr. *Prenoćili su u Hotelu „Kolovare“* (tu je glavni tagmem u nominativu množine ženskoga roda, a zavisni u lokativu jednine muškoga roda).

U vezi s kongruencijom mogu se i u sintagmemima s pridjevskim zavisnim tagmemima javiti slučajevi kolebanja uslovljeni ponajprije sukobom između gramatičkoga i leksičkoga značenja pojedinih imenica u funkciji glavnoga tagmema. S tim u vezi treba posebno upozoriti na ovo:

Kad su glavni tagmemi imenice koje su gramatički ženskoga roda, a označavaju osobe muškoga pola, npr. *kolega, sluga, vođa* i sl., onda zavisni tagmemi imaju u jednini gramatički oblik muškoga roda, npr. *naš kolega, dobar sluga, ugledan vođa*. Takva se kongruencija naziva **kongruencijom po smislu** ili **semantičkom kongruencijom**. Međutim isti ti sintagmemi u množini se ponašaju drukčije. Tada naime zavisni tagmemi imaju primarno oblike ženskoga roda, npr. *naše kolege, dobre sluge, ugledne vođe* (to je **kongruencija po obliku** ili **gramatička kongruencija**), a tek sekundarno i oblike muškoga roda, npr. *naši kolege, dobri sluge, ugledni vođe*.

REKCIJA

Rekcijom se naziva gramatička veza među sastavnicama sintagmema u kojoj glavni tagmem upravlja gramatičkim svojstvima zavisnoga, što znači da mu predodređuje oblik u kojem će se pojaviti.

Posebno razvijena rekcijaska svojstva imaju glagoli, npr. *graditi kuću, bojati se vrućine, trgovati povrćem, razgovarati s komšijama* i sl. Zato je tipično da oni u sintagmemima s rekcijom imaju poziciju glavnoga tagmema.

To međutim nikako ne znači da druge riječi nemaju rekcijaskih svojstava. Imaju ih i imenice, posebno one koje su nastale od glagola, npr. *gradnja kuće, upravljanje preduzećem, poziv na sastanak* i sl., ali i druge imenice, uključujući i one koje ne moraju imati nikakve direktne veze s glagolima, npr. *poglavica plemena, vrata dvorane, oči deteta, košulja bez rukava*.

Rekcijske riječi mogu biti i pridjevi, npr. *pun snage, opijen vinom, sklon svađi, raspoložen za razgovor* i sl., zatim brojevi, npr. *prvi u trčanju, tri prijatelja, deset eura* te neki prilozi, npr. *nedaleko od škole, daleko ispod očekivanja, najbolje od svih, malo tople vode*.

Ako je oblik zavisnoga tagmema predodređen leksičko-gramatičkim svojstvima glavnoga, govorimo o **jakoj rekciji** (npr. *graditi kuću*, *gradnja kućē*, *bavljenje sportom*, *pravo na odbranu*); a ako je uslovljen samo leksičkim značenjem glavnoga tagmema, govorimo o **slaboj rekciji**, npr. *šetati parkom*, *lutanje gradom*, *trema pred nastup*, *stići na cilj*.

Važna razlika između jake i slabe rekcije sastoji se u tome što se u jakoj rekciji zavisni tagmem ne može prepričati, parafrazirati, izraziti drugačijim oblikom (umjesto *graditi kuću* ne može se reći **graditi kućē*, **graditi kućom* ili **graditi po kući*), a u slaboj rekciji to je načelno moguće (npr. umjesto *šetati parkom* može se reći *šetati po parku*, *šetati kroz park*, *šetati u parku* i sl.; umjesto *ozlijediti se nepažnjom saigrača* može se reći *ozlijediti se zbog nepažnje saigrača*, *ozlijediti se usljed nepažnje saigrača* i sl.).

PRIDRUŽIVANJE

Pridruživanjem se naziva veza među sastavnicama sintagmema kod koje zavisni tagmem nema oblika, nije promjenljiv, pa se glavnome tagmemu pridružuje po funkciji ili po značenju. Takvi zavisni tagmemi mogu biti prilozi (npr. *govoriti glasno*) ili nepromjenljivi glagolski oblici, i to infinitiv (npr. *moći hodati*), glagolski prilog sadašnji (npr. *govoriti sedeći*) i glagolski prilog prošli (npr. *osloboditi se pobjeavši*).

Glavni tagmemi i u tim sintagmemima najčešće su glagoli. No mogu biti i imenice (npr. *skretanje ulijevo*, *sviranje objeručke*), pridjevske riječi (npr. *namjeran doći*) te prilozi (npr. *sinoć kasno*).

FUNKCIONALNA SVOJSTVA SPOJEVA RIJEČI

Osim po prirodi gramatičke veze među tagmemima spojevi riječi (sintagmemi) mogu se podijeliti i s obzirom na to kakvu službu (funkciju) zavisna sastavnica ima u odnosu na glavnu. S obzirom na to spojevi riječi mogu se podijeliti na **odredbene**, **dopunske** i **priloške**.

ODREDBENI SPOJEVI RIJEČI

U spoju riječi *mirno more* zavisni tagmem (*mirno*) određuje glavni (*more*) po svojstvu, pa se odnosi prema njemu kao njegova odredba ili atribut. Iz navedenoga primjera (*mirno more*) vidi se da je odredbeni spoj rezultat kongruencije, što znači da je za odredbene spojeve kongruentnost tipična. To međutim nikako ne znači da je svakome odredbenom spoju svojstvena kongruentnost. Ima naime odredbenih spojeva riječi koji su rezultat rekcije, npr. *čovjek srednjih godina*. Kongruencija je svojstvena odredbenim spojevima riječi u kojima kao zavisni tagmem dolazi pridjevska riječ, npr. *mirno more*, *naš komšija*, *prvi stepen*, te odredbenim spojevima u kojima je u

toj službi imenica koja se slaže s drugom imenicom u rodu, broju i padežu, npr. *grad Kotor, rijeka Piva, selo Tunjevo*.

Ima međutim odredbenih spojeva riječi u kojima se ne javljaju kongruentni, nego nekongruentni atributi, tj. atributi koji s glavnim tagmemom nijesu povezani odnosom kongruentnosti, nego odnosom rekcije. Službu zavisnoga tagmema u takvim spojevima riječi imaju imenske riječi u kosom padežu ili prijedložko-padežni izrazi.

Za razliku od spojeva riječi s kongruentnim atributima, u kojima zavisni tagmem u neobilježenome redu riječi stoji ispred glavnoga, u spojevima riječi s nekongruentnim atributima zavisni tagmem u neobilježenome redu riječi nalazi se iza glavnoga, npr. *vrata dvorane, haljina moje sestre, gradnja škole, djevojka plave kose, ustupak prijatelju, vrijedan truda, jak na riječima, pita od jabuka, putovanje preko granice, udžbenik na crnogorskom jeziku, pomoć u ljekovima, ples po kiši, čaj s limunom, đeca bez roditelja*.

DOPUNSKI SPOJEVI RIJEČI

U spoju riječi *graditi kuću* zavisni tagmem (*kuću*) funkcioniše kao dopuna glavnom tagmemu (*graditi*), tj. označava predmet zahvaćen radnjom, odnosno predmet u vezi s kojim se vrši radnja. Takvi spojevi riječi rezultat su (jake ili slabe) rekcije i nazivaju se dopunskima. Funkciju glavnoga tagmema u njima vrši glagol, a zavisnoga imenska riječ u kosim padežima ili prijedložko-padežni izraz.

U neobilježenome redu riječi zavisni tagmem stoji iza glavnoga, npr. *kupovati cvijeće, ne podnositi vrućine, osloboditi se straha, zahvaliti dobročiniteljima, klimati glavom, baviti se gimnastikom, pucati iz puške, misliti na posljedice, ogriješiti se o zakon, družiti se s vršnjacima*.

PRILOŠKI SPOJEVI RIJEČI

U spoju riječi *govoriti glasno* zavisni tagmem (*glasno*) funkcioniše kao okolnost u kojoj se vrši glagolska radnja (način), pa se takvi spojevi riječi nazivaju priloškima. Priloški spojevi riječi mogu biti rezultat rekcije. Tada funkciju zavisnoga tagmema ima imenska riječ u kosom padežu ili prijedložko-padežni izraz, npr. *ići korakom, bježati od kuće, pasti s balkona, izbiti iz glave, naći se ispred škole, trčati oko igrališta, stići nadomak sela, ploviti povrh vode, lećeti preko Tivta, probuditi se prije jutra, odmoriti se tokom praznika, voziti kroz maglu, kupovati na kredit*.

Priloški spojevi riječi vrlo su često i rezultat pridruživanja. Tada funkciju zavisnoga tagmema ima prilog (uključujući i glagolske priloge, npr. *govoriti sedeći, osloboditi se pobjegavši*). Ako prilozima označavaju kvalitet radnje, onda u neobilježenome redu riječi stoje ispred glavnih tagmema (glagola), npr. *brzo odlučiti, glasno vikati, teško pogriješiti, ludo voziti, ugodno razgovarati, dobro izgledati*; a ako je označavanje

okolnosti vezano za prostor ili vrijeme, dolaze iza glavnih tagmema (glagola), npr. *gledati unatrag*, *uvjeriti se izbliza*, *skrenuti lijevo*, *spuštiti se niže*, *probuditi se rano*, *stići prekasno*, *sastati se uveče*, *lunjati noću*, *grijati se zimi*.

SINONIMNI I HOMONIMNI SPOJEVI RIJEČI

Iz navedenih primjera vidi se da se iste službe sastavnica sintagmema mogu izražavati različitim tipovima gramatičke veze među tagmemima. Tako odredbeni spoj može biti rezultat i kongruencije, npr. *dubov list*, *bradat starac* ili *plavooka djevojka*, a može biti i rezultat rekcije, npr. *list duba*, *starac s bradom* ili *djevojka plavih očiju/s plavim očima*. Ta mogućnost da se isto ili slično značenje, odnosno funkcija, izrazi različitim tipovima gramatičke veze među tagmemima, tj. da se sintagmeme tipa *plavooka djevojka* mogu zamjenjivati sintagmemima tipa *djevojka plavih očiju*, jedno je od glavnih izvorišta gramatičke sinonimije na nivou sintagmema.

Međutim mogućnost da se sintagmeme s jednim tipom gramatičke veze među tagmemima zamjenjuju sintagmemima s drugim tipom gramatičke veze ima i ograničenja, koja mogu biti uslovljena različitim razlozima. Tako npr. neki sintagmeme s nekongruentnim atributima, npr. *izvještaj predsjedavajućega*, *nemar odgovornih*, *direktor preduzeća*, ne mogu biti preoblikovani u sintagmeme s kongruentnim atributima jednostavno zato što od svake imenice pridjev nije potvrđen, upor. **preduzećni direktor* ili sl.

To u još većoj mjeri važi za višečlane zavisne tagmeme, npr. *Pjesme Radovana Zogovića*, *kuća njezinih roditelja*, *ljepota riječnih slapova*, od kojih se vrlo rijetko tvore pridjevi (primjeri tipa *plavooka djevojka* prema *djevojka plavih očiju* prije su izuzetak nego pravilo).

Drugi razlog može biti u tome što se pridjevom ne može prenijeti obavještenje o množini. Tako se npr. *saučešće prijatelja* može preoblikovati u *prijateljevo saučešće*, ali *saučešće prijateljā* ne može se preoblikovati u odredbeni sintagmem pridjevskog tipa. Nema pridjeva koji bi se tvorio od oblika *prijatelji* i značio „ono što se odnosi na prijatelje“ ili „ono što pripada prijateljima“ (*prijateljsko saučešće* nešto je sasvim drugo – to je saučešće svojstveno prijatelju ili prijateljima).

Treći i najčešći razlog blokiranja takvih i sličnih preoblikovanja tiče se značenja ili funkcije. Tako npr. nekongruentni odredbeni sintagmeme tipa *gradnja kuće* ili *pisanje izvještaja* ne mogu biti preoblikovani u kongruentne sintagmeme tipa **kućna gradnja* ili **izvještajno pisanje* zato što je nekongruentni sintagmem izveden iz dopunskoga sintagmema tipa *graditi kuću* ili *pisati izvještaj*, a pridjev ne može (ni u dubinskoj strukturi) funkcionisati kao dopuna bilo glagolu bilo deverbativnoj imenici (jer je dopuna predmet zahvaćen kakvom radnjom, a pridjev ne znači predmet, nego svojstvo).

Slično tome nekongruentni odredbeni sintagmeme tipa *litar ulja* ili *parče hljeba* ne mogu se preoblikovati u kongruentne sintagmeme tipa **uljna litra* ili **hljebno parče* jednostavno zato što se dionost (partitivnost) izražava genitivom imenskih riječi, a ne može se izraziti pridjevom (kao što se može prisvojnost, npr. *bratov sat*, kvalitativnost, npr. *brkat čovjek*, ili gradivnost, npr. *kamena kuća*).

S druge strane ima i primjera u kojima sintagmeme mogu biti homonimni, tj. udruživati u jednome obliku više različitih značenja. Tako npr. sintagmem *vrućina ljeti* pretpostavlja značenje „ljetnja vrućina“, „vrućina koja je svojstvena ljetu“, ali i priloško značenje (okolnosno), tj. značenje „vrućina dok traje ljetu“, „vrućina u vrijeme ljeta“.

ZNAČENJE SPOJEVA RIJEČI

Pojedini spojevi riječi mogu se analizirati i s obzirom na značenja tagmema koji ulaze u njihov sastav. Budući da su dosad opisane službe i značenja pojedinih vrsta riječi te posebno službe i značenja pojedinih padežnih oblika i prijedloško-padežnih izraza, ovdje će se, kao ogledna, analizirati značenja pojedinih tagmema (glavnih i zavisnih) samo u sintagmemima kojima je glavni tagmem (GT) imenska riječ u nominativu, a zavisni tagmem (ZT) imenska riječ u genitivu bez prijedloga (s odredbom ili bez nje). Takvi se sintagmeme mogu značenjski analizirati na ovaj način:

U sintagmemima tipa *dom penzionera*, *igralište Sutjeske* ili *baština naših predaka* GT označava predmet (u širem smislu), a ZT onoga kome predmet pripada, onoga koji je pošednik, vlasnik predmeta. Riječ je dakle o prisvojnome genitivu.

U sintagmemima tipa *poglavlje romana*, *ruke deteta* ili *vrata velike dvorane* GT označava dio predmeta, a ZT predmet kome taj dio pripada. Tu je riječ o odnosu dijela i cjeline.

U sintagmemima tipa *litar ulja*, *parče hljeba* ili *odred vojnika* GT označava cjelinu predmeta ili mjeru materije, a ZT označava taj predmet ili materiju. Riječ je dakle o dionom ili partitivnom genitivu.

U sintagmemima tipa *član parlamenta*, *novinar crnogorske televizije* ili *pripadnik oružanih snaga* GT označava pripadnika ili pripadnike grupe, članove ustanove, učesnike manifestacije i sl., a ZT označava grupu ili ustanovu. Riječ je dakle o odnosu između pojedinca i kolektiva ili o događaju koji pretpostavlja više učesnika.

U sintagmemima tipa *simbol pobjede*, *raspored časova* ili *znak dobre volje* GT označava predmet koji je potrebno dodatno objasniti (dati obavještenje o tome šta je sadržaj toga predmeta), a ZT služi za objašnjavanje, za konkretizaciju sadržaja toga predmeta. Riječ je o eksplikativnome genitivu.

U sintagmemima tipa *takmičenje veterana, povratak ratnika* ili *izvještaj glavnoga sekretara* GT označava opredmećenu radnju, a ZT označava vršioca radnje. Riječ je o subjekatskome genitivu jer je takve konstrukcije moguće preoblikovati u rečenice u kojima imenica u genitivu stoji u nominativu i zauzima poziciju subjekta, npr. **Veterani se takmiče** i sl.

U sintagmemima tipa *gradnja kuće, vožnja bicikla* ili *pranje novca* GT takođe označava opredmećenu radnju, a ZT predmet (objekat) uključen u radnju. Riječ je o objekatskome genitivu jer je takve konstrukcije moguće preoblikovati u rečenice u kojima imenica u genitivu stoji u akuzativu i zauzima poziciju objekta, npr. **Grade kuću** i sl.

U sintagmemima tipa *vijek ratova, noć dugih noževa* ili *vrijeme obilnih kiša* GT označava vremenski interval, a ZT predmete ili događaje koji su svojstveni tome intervalu. Riječ je o posebnoj vrsti vremenskoga genitiva.

U sintagmemima tipa *košulja kratkih rukava, đevojka plavih očiju* ili *roman toka svijesti* GT označava predmet, a ZT svojstvo, kvalitet predmeta. Riječ je o genitivu svojstva ili kvalitativnome genitivu.

U sintagmemima tipa *muškarac srednjih godina* ili *đevojčica predškolskoga uzrasta* GT označava predmet (obično osobu), a ZT svojstvo predmeta s obzirom na vrijeme. Riječ je o genitivu dobi u kome se susrijeću vrijeme i kvalitet, tj. o vrsti kvalitativno-vremenskoga značenja.

U sintagmemima tipa *visina solitera, oduševljenje navijača* ili *nemar naših ekologa* GT označava svojstvo (izraženo deadjektivnom imenicom), a ZT nosioca svojstva, onoga na koga ili ono na što se svojstvo odnosi.

VEZANI I NEVEZANI SPOJEVI RIJEČI

Spojevi riječi međusobno se razlikuju i po tome što u jednim susriječemo nevezano (slobodno) spajanje tagmema, a u drugim je i gramatička i leksička povezanost među tagmemima takva da se ne mogu razdvojiti. Takve sintagmeme susriječemo kad glavni tagmem ne može sam za sebe zauzimati neku od pozicija u rečeničnoj strukturi. Tako npr. umjesto *Neki ljudi su došli* možemo reći *Ljudi su došli*, ali umjesto *Mnogo ljudi je došlo* ne kažemo **Mnogo je došlo*. Takvih vezanih sintagmema ima više vrsta. To su:

- oni kod kojih je glavni tagmem količinski prilog ili broj koji se ne mijenja, a zavisni ima oblik genitiva, npr. *mnogo ljudi, malo problema, sedam dana, hiljadu godina*;
- oni u kojima je glavni tagmem broj *jedan*, neki od rednih brojeva (najčešće *prvi*) ili zamjenica (obično pokazna, neodređena ili upitna/odnosna), a zavi-

sni ima oblik prijedloško-padežnoga izraza (s prijedlozima *od* ili *među*), npr. *jedna od sastavnica, jedan od najboljih primjera, neki od ozlijeđenih, oni među njima, koja od studentkinja*;

- oni u kojima je glavni tagmem kopulativni glagol, tj. glagol *biti*, a zavisni punoznačna riječ (imenica, pridjev, broj, prijedloško-padežni izraz ili prilog), npr. *biti poslanik, biti neugodan, biti slab, biti treći, biti u neprilici, biti blizu* i sl.;
- oni u kojima je glavni tagmem modalni ili fazni glagol, a zavisni infinitiv ili konstrukcija *da + prezent*, npr. *umjeti se snaći, prestati pušiti, nastaviti prkositi, moći da se podnese* i sl.;
- oni u kojima je glavni tagmem neki od (značenjski nepotpunih) glagola tipa *postati/postajati, zvati (se)/nazvati (se), imenovati, proglasiti/proglašavati, smatrati, držati*, a zavisni imenska riječ u nominativu, instrumentalu ili prijedloško-padežni izraz (s prijedlogom *za*), npr. *postati svjestan, smatrati lažovom, držati za budalu*;
- oni u kojima je glavni tagmem neki od perifraznih glagola, a zavisni imenska riječ u kosom padežu (najčešće u akuzativu) ili prijedloško-padežni izraz, npr. *dati pristanak, činiti čuda, obaviti uviđaj, podnijeti tužbu, imati obzira, privesti kraju, doći do daha, stupiti na snagu, izgubiti iz vida*;
- među vezane sintagmeme, i to dvostruko ili višestruko vezane (jer kod njih nijedan tagmem nije slobodan), ubrajaju se i frazeologizovane konstrukcije, koje mogu imati različite strukture, npr. *jasno kao na dlanu, kula od karata, mačji kašalj, mirne duše (što učiniti), naše gore list, jezik za zube, držati na oku, ostati/ostaviti na čedilu, dobiti/dobijati krila, prevesti/prevoditi žednoga preko vode, prebrojati sve zvijezde, naći se u nebranom grožđu* itd.

SPOJEVI RIJEČI PO SASTAVU (PROSTI, SLOŽENI I OBAVEZNASLOŽENI)

S obzirom na sastav sintagmeme mogu biti prosti, složeni i obaveznosloženi.

Prostima se nazivaju oni sintagmeme koji se sastoje od dvaju tagmema. To mogu biti dvije imenske riječi, npr. *naša komšinica, obilna kiša, neki predošećaj, neočekivani gost, komšinica profesorica, grad Šavnik, rijeka Cijevna; vrata dvorane, vrijedan pažnje, pun hvale*, zatim imenska riječ ili prilog s prijedloško-padežnim izrazom, npr. *ograda od gvožđa, stolica bez naslona, poklon za babu, umjeren u jelu, daleko od svojih*.

Proste sintagmeme čine i glagoli kao glavni tagmeme s imenicama u kosim padežima, s prijedloško-padežnim izrazima, priložima ili infinitivima kao zavisnim tagme-

mima, npr. *nositi naočare, pisati olovkom, razmišljati o budućnosti, ležati u bolnici, gledati kroz prozor, lijegati kasno.*

Složenim sintagmemima nazivaju se oni kod kojih je bilo glavni bilo zavisni tagmem proširen još kakvom punoznačnom riječju ili prijedložsko-padežnim izrazom, npr. *naša komšinica profesorica, neki čudan predošćaj, drvena stolica bez naslona, vrata male dvorane, ograda od kovanoga gvožđa, poklon za tvoju babu, ležati u bolnici na kraju grada, lijegati kasno uveče.*

Kako su složeni sintagmemi prošireni prosti, njima se načelno može oduzeti element kojim su prošireni, pa onda postaju prosti (npr. *naša komšinica, neki predošćaj* itd.), ali ima i složenih sintagmema koji se ne mogu preoblikovati u proste. To su prije svega oni kojima je zavisni tagmem kvalitativni ili vremenski genitiv, odnosno akuzativ. Tako npr. sintagmemi *čovjek dobre naravi* ili *doći iduće godine* ne mogu biti preoblikovani u sintagmeme **čovjek naravi* ili **doći godine*. Takvi se sintagmemi nazivaju obaveznosloženima.

SPOJEVI RIJEČI PO SASTAVU		
Jednostavni spojevi riječi	Složeni spojevi riječi	Obaveznosloženi spojevi riječi
<i>naša komšinica, komšinica profesorica, vrata dvorane, vrijedan pažnje</i>	<i>naša komšinica profesorica, vrata male dvorane, vrijedan svake pažnje</i>	<i>čovjek dobre naravi, doći iduće godine</i>

STRUKTURA SPOJEVA RIJEČI

S obzirom na to koja od (vrsta) riječi funkcioniše kao glavni tagmem, spojevi riječi (sintagmemi) dijele se na imeničke, pridjevske, glagolske i priloške.

IMENIČKI SPOJEVI RIJEČI

Imenički spojevi riječi, kojima je u funkciji glavnoga tagmema imenica, imenička zamjenica ili imenički broj (brojeva imenica), dijele se na kongruentne i nekongruentne s obzirom na to jesu li glavni i zavisni tagmem u odnosu kongruentnosti ili ne.

U kongruentnim imeničkim spojevima riječi zavisni tagmem, koji u neobilježenoj redu riječi stoji ispred glavnoga tagmema, može biti ili imenica (npr. *komšinica profesorica, rijeka Cijevna*) ili pridjevska riječ, i to:

- pridjev, npr. *dobar povod, tamna mrlja, potonuli svijet, lutajući reporter;*
- pridjevska zamjenica, npr. *to pismo, njihov problem, poneki izuzetak, kakvo ljeto;*

- c. broj (posebno redni), npr. *prvi sumrak, deseta zapovijest, jedna knjiga, troje kola*.

U nekongruentnim imeničkim sintagmemima u funkciji glavnoga tagmema po pravilu je imenica koja je često izvedena od glagola ili pridjeva, a funkciju zavisnoga tagmema može imati besprijedloška imenska riječ u kosom padežu ili prijedloško-padežni izraz, zatim glagol ili prilog. Odnos između glavnoga i zavisnoga tagmema jeste odnos rekcije ili pridruživanja, a zavisni tagmem u neobilježenoj redu riječi nalazi se iza glavnoga. Imenica u funkciji zavisnoga tagmema može biti:

- u besprijedloškome ili prijedloškome genitivu, npr. čitanje *pjesama*, kupovanje *vremena*, svjetlost *svijeće*, golman *dugih ruku*; *kuća od kamena*, *izlazak iz kuće*, *rastinje pokraj puta*;
- u besprijedloškome ili prijedloškome dativu, npr. *poziv zvanicama*, *poseta bratu*; *dolazak k vama*, *put prema šumi*;
- u akuzativu (samo prijedloškome), npr. *napad na poštansku kočiju*, *molba za odsustvo*, *put u nepoznato*, *peć na plin*;
- u besprijedloškome ili prijedloškome instrumentalu, npr. *branjenje ćutanjem*, *jurnjava autom*, *šetnja gradom*; *susret s nepoznatim*, *buka pod prozorom*;
- u lokativu, npr. *razmišljanje o drugim stvarima*, *dosađivanje po žurkama*, *gužva na stanicima*, *kap u moru*.

Kad je u funkciji glavnoga tagmema imenička zamjenica, sintagmemi takođe mogu biti kongruentnoga tipa. Tada funkciju zavisnoga člana ima pridjevska riječ (npr. *drugi on*, *pljunuti ti*, *neko ljubazan*, *svako normalan*, *nešto dobro*) ili imenica (npr. *mi izgnanici*, *vi političari*).

Sintagmemi toga tipa s rekcijom ili s odnosom pridruživanja među tagmemima u funkciji zavisnoga tagmema imaju prijedloško-padežni izraz (npr. *vi iz grada*, *mi s ove strane*, *neko bez elementarne kulture*, *niko od prisutnih*, *nešto na putu*) ili imenicu u genitivu s obaveznim atributom (determinatorom), npr. *vi sumnjivih shvatanja*, *neko duge kose*, *svako iskrenih namjera* (nije gramatično: **vi pogleda*, **neko kose*, **svako namjera*).

Osim toga u funkciji zavisnoga tagmema može se naći i prilog, obično prostornoga značenja, npr. *mi ovđe*, *neko negđe*, ili, rjeđe, vremenskoga značenja, npr. *oni juče*, *vi danas*.

Kad su u funkciji imeničkih sintagmema imenički brojevi (zbirni brojevi i brojevne imenice), onda se u funkciji zavisnoga tagmema nalazi imenica u genitivu (npr. *troje*

prasaki, sedmorica glumaca, polovina plate, milion problema) ili lična zamjenica u genitivu množine (npr. *njih* četvero, *vas* dvojica, *nas* troje).

Neki imenički spojevi riječi strukturirani su i tako da imaju po dva, pa i po tri zavisna tagmema. Tako ima spojeva riječi sa zavisnim tagmemima i u genitivu i u dativu, npr. *prijetnja igrača sudiji* ili *žalba oštećenih višem sudu*. Ima ih sa zavisnim tagmemima i u genitivu i u dativu i u prijedloškome genitivu, npr. *prodaja robe strancima preko zastupnika*, ili i u genitivu i u dativu i u lokativu, npr. *izvještaj predsjednika vlade o stanju u zdravstvu*. Mogu to takođe biti zavisni tagmemi i u genitivu i u prijedloškome genitivu i u prijedloškome akuzativu, npr. *pobuna radnika protiv poslodavaca za bolje uslove privređivanja*.

PRIDJEVSKI SPOJEVI RIJEČI

Pridjevi s rječcama u službi uporednih rječca, modifikatora (ili s prilozima, po drugim klasifikacijama) koji im prethode i služe za intenziviranje njihova značenja (npr. *vrlo dobar, prilično sposoban, izrazito uspješan, sasvim jednostavan, krajnje neodlučan*) ne smatraju se spojevima riječi ili sintagmemima, nego sastavnicama spojeva riječi ili tagmemima (kao i prijedloško-padežni izrazi).

Zato se pridjevskim sintagmemima smatraju samo oni kod kojih se zavisni tagmem uvodi rekcijom ili pridruživanjem, a u toj funkciji mogu se naći imenske riječi u kosim padežima ili prijedloško-padežni izrazi.

Od kosih padeža to mogu biti:

- genitiv, npr. *vrijedan poštovanja, lišen brige, željan slave*;
- dativ, npr. *nedostupan vlastima, sklon povredama, sličan djedu*;
- akuzativ (i to akuzativ mjere ili količine), npr. *težak jednu tonu, dugačak hiljadu kilometara*;
- instrumental, npr. *bogat šumom, oduševljen ponudom, zadovoljan postignutim*.

U prijedloško-padežnim izrazima u toj funkciji mogu se naći svi kosi padeži:

- genitiv, npr. *bijel poput snijega, drukčiji od vas, tužan zbog rastanka, drugi s kraja*;
- dativ, npr. *dobar prema deci*;
- akuzativ, npr. *siguran u uspjeh, sposoban za vrhunska dostignuća, ljut na sebe*;
- instrumental, npr. *saglasan s prijedlogom, nesiguran pod pritiskom*;

- lokativ, npr. *umjeren u jelu*, *čvrst na nogama*, *poznat po skandalima*.

Osim toga funkciju zavisnih tagmema u pridjevskim spojevima riječi mogu još vršiti:

- uporedna konstrukcija s rječcom *kao*, npr. *lijep kao slika*, *grk kao pelin*, *gladan kao vuk*;
- infinitiv, npr. *kadar pobijediti (svakoga)*, *spreman odgovoriti*;
- zavisna klauza, npr. *vrijedan da se spomene*, *nemoćan da bilo što preduzme*.

GLAGOLSKI SPOJEVI RIJEČI

Glagolski spojevi riječi dijele se na dopunske i priloške. Kod dopunskih spojeva riječi zavisni tagmem dopunjuje u nečemu radnju označenu glagolom, označava predmet uključen u radnju (u rečenici takav zavisni tagmem odgovara objektu), a kod priloških zavisni tagmem označava okolnost u kojoj se vrši glagolska radnja, npr. prostornu, vremensku, načinsku i sl. (u rečenici takav tagmem odgovara priloškoj odredbi).

Dopunski sintagmeme

Kod dopunskih sintagmema u funkciji zavisnoga tagmema stoje besprijedložki i prijedložki oblici kosih padeža povezani s glavnim tagmemom (glagolom) jakim rekcijom.

Posebnu grupu dopunskih sintagmema čine oni u kojima službu glavnoga tagmema vrši prelazni glagol. Takvi sintagmeme imaju po pravilu dopunu u akuzativu, npr. *pisati pismo*, *praviti probleme*, *nositi kravatu*, *kupiti brod* i sl.

U ostalim dopunskim sintagmemima funkciju zavisnoga tagmema mogu imati svi i besprijedložki (osim akuzativa i, naravno, lokativa) i prijedložki oblici kosih padeža. Može to dakle biti:

- genitiv, npr. *osloboditi se obaveza*, *šetiti se imena*, *stidjeti se svoga postupka*; *zazirati od javnih nastupa*;
- dativ, npr. *pisati rođacima*, *vjerovati svakome*, *predati se policiji*; *postupati prema zarobljenima*;
- akuzativ, npr. *misliti na budućnost*, *vjerovati u čuda*, *brinuti se za siromahe*;
- instrumental, npr. *upravljati helikopterom*, *baviti se trgovinom*, *hvaliti se ocjenama*; *saošćati s rodbinom*;

- lokativ, npr. *razmisliti o ponudi*, *uživati u planinarenju*, *zasnivati se na čvrstim dokazima*.

Priloški sintagmemi

U priloškim sintagmemima u funkciji glavnoga tagmema može biti bilo koji glagol, a u funkciji zavisnoga može biti imenska riječ u bilo kojem kosom padežu (bez prijedloga ili s prijedlozima) ili prilog. Glavni i zavisni tagmem nalaze se u odnosu slabe rekcije ili u odnosu pridruživanja.

Zavisni tagmem u obliku imenske riječi može biti:

- u genitivu, npr. *doputovati ove zime*, *zaposliti se iduće godine*; *proći pored groblja*, *lagati iz straha*, *lećeti poput ptice*;
- u dativu, npr. *prići šumi*, *otputovati rođacima*; *okrenuti se k zidu*;
- u akuzativu, npr. *raditi puno radno vrijeme*, *šetati svaki dan*; *izaći na ulicu*, *gledati u nebo*, *trčati uz brijeg*;
- u instrumentalu, npr. *šetati parkom*, *čekati godinama*, *primati utorkom*; *spavati pod drvetom*, *pojavit se pred publikom*, *ploviti nad gradom*;
- u lokativu, npr. *zastati u čudu*, *roditi se na selu*, *naći se u neprilikama*.

Kod sintagmema s prilogom u funkciji zavisnoga tagmema valja razlikovati one koji označavaju kvalitet (rjeđe i kvantitet) radnje i koji u neobilježenome redu riječi stoje ispred glagola, npr. *lako shvatati*, *grubo prekinuti*, *brzo se izgubiti*, *slabo spavati*, *dugo pričati*, od ostalih sintagmema u kojima prilozi u neobilježenome redu riječi dolaze iza glagola, npr. *gledati onamo*, *prići zdesna*, *tumarati okolo*; *gladovati zimi*, *sresti se ujutro*.

PRILOŠKI SPOJEVI RIJEČI

Kao što pridjevi s rječcama (tipa *vrlo dobar*) ne čine posebne sintagmeme, tako ni prilozi (uglavnom oni koji su izvedeni od pridjeva) ne čine sintagmeme ako im se pridodaju rječce (po drugim klasifikacijama prilozi) koje označavaju intenzifikaciju (pojačavanje) njihova značenja, npr. *vrlo loše (primiti)*, *prilično grubo*, *previše jednostavno*, *dosta brzopleto*, *jako pametno* i sl.

Zato u funkciji zavisnoga tagmema priloških sintagmema stoje imenske riječi u kosim padežima ili prijedloško-padežni izrazi, npr. *slično njima (postupati)*, *drugačije od kolega (razmišljati)*, *brzo poput vjetra (nestati)* itd.

Poseban tip spojeva riječi te vrste čine količinski sintagmemi kod kojih funkciju glavnoga tagmema imaju količinski prilozi ili nepromjenljivi brojevi, a funkciju za-

visnih tagmema imenske riječi u obliku besprijedloškoga genitiva, npr. *mного kiše*, *malo ulja*, *previše uznemiravanja*, *nekoliko nas*; *pet noći*, *trista godina* itd.

(Ako je riječ o gradivnim imenicama, takav genitiv po pravilu je u jednini, npr. *malo vode*, *mного pijeska*, a genitiv ostalih imenica u takvim sintagmemima u pravilu je u množini, npr. *malo ljudi*, *mного knjiga* – ne može se npr. reći **malo čovjeka* niti **mного knjigē*, a vrijedi i obrnuto, tj. od gradivnih imenica ne upotrebljava se iza kvantifikatora genitiv množine (takve imenice i nemaju množine), nego samo genitiv jednine, pa se zato ne kaže **malo vóđā* niti **mного pijesaka*.) [Spoj riječi *malo čovjeka* u crnogorskome jeziku, naročito u razgovornome stilu, ima sasvim drugo značenje. Tim prilogom imenici uz koju stoji pridaje se deminutivno ili, češće, pejorativno značenje.]

STRUKTURA SPOJEVA RIJEČI			
Imenički spojevi riječi	Pridjevski spojevi riječi	Glagolski spojevi riječi	Priloški spojevi riječi
<i>komšinica profesora, tamna mrlja, prvi mrak, kupovanje vremena, ograda od gvožđa, jurnjava autom, uslov da se uspije</i>	<i>vrijedan poštovanja, sklon povredama, težak jednu tonu, bogat šumom, bijel poput snijega, umjeren u jelu, saglasan s prijedlogom, gladan kao vuk</i>	1. Dopunski: <i>nositi kravatu, šetiti se imena, vjerovati u čuda, baviti se trgovinom</i> 2. Priloški: <i>lećeti poput ptice, izići na ulicu, čekati godinama, tumarati okolo</i>	<i>malo ulja, pet noći, previše nerviranja, brzo poput vjetra</i>

REČENICA I ISKAZ

JEZIK I GOVOR

U savremenome jezikoslovlju razlikuju se pojmovi *jezik* (fr. *langue*) i *govor* (fr. *parole*). Pod jezikom se podrazumijeva uopšteni sistem znakova, ono po čemu su jezičke jedinice strukturirane da bi se njima moglo komunicirati, a govor pretpostavlja stvarno komuniciranje koje je strukturirano po zakonitostima jezika kao sistema. Jezik se dakle poima kao mogućnost (potencija), kao ono zahvaljujući čemu se može komunicirati, kao model, a govor kao ostvarenje (realizacija) toga modela.

I pojedine jezičke jedinice mogu se poimati bilo kao jedinice jezika bilo kao jedinice govora. Tako se već najmanja jezička jedinica – fonem – poima kao jedinica jezika. Fonem /m/ npr. jeste jezička jedinica jer je apstraktne, uopštene prirode. Ona podrazumijeva različite realizacije, npr. u riječima kao što su *mačka*, *tramvaj*, *omča* i sl. glas *m* ispred glasa *a* drukčiji je no glas *m* ispred glasa *v*, glas *m* ispred glasa *v* drukčiji no glas *m* ispred glasa *č* itd. Te razlike međutim zanemaruju se kad se govori o fonemu /m/ kao o jezičkoj jedinici. Drugim riječima, fonem /m/ podrazumijeva različite realizacije (alofone), u navedenome slučaju uslovljene pozicijom, njegovim mjestom u zvukovnome nizu. Različitost između pozicijskih varijanata toga fonema, tj. alofona, pripada sferi govora, odnosno jedinicama koje nazivamo glasovima. Jedna dakle jezička jedinica (fonem) podrazumijeva mnoštvo različitih realizacija (glasova): [m₁], [m₂], [m₃] itd.

Nešto slično važi i za odnos između spoja riječi (sintagmema) i sintagme. Tako spojevi riječi *mirno more* ili *graditi kuću* podrazumijevaju različite realizacije u višim sintaksičkim jedinicama, npr. *Plovimo mirnim morem*, *Mirnoga mora niko se ne boji* ili *Grade kuću tri godine*, *Gradiće kuću na moru* i sl. Zato smo spojeve riječi kao jezičke jedinice nazvali sintagmemima, a spojeve riječi uključene u rečenicu ili u tekst sintagmama.

REČENICA KAO JEZIČKA I GOVORNA JEDINICA

Nešto slično onome što je rečeno o fonemu i o spoju riječi važi i za rečenicu. I ona se naime može poimati bilo kao jedinica jezika bilo kao jedinica govora. Razmotrimo li npr. pomnije rečenicu *Naš komšija prodaje kuću* pa se upitamo što ta rečenica

znači, odgovor i neće biti tako jednostavan. S jedne strane svi izvorni govornici crnogorskoga jezika znaju i potvrđiće da ta rečenica pripada u cjelini crnogorskome jeziku, da zaista nešto znači i da je to značenje moguće opisati, npr. *naš komšija* znači „čovjek koji živi u našoj blizini“, *prodaje* znači „ustupa drugome za novac“, *kuća* znači „zgrada u kojoj stanuje jedna ili više porodica“ i sl. S druge strane mi o konkretnome, stvarnome (eventualnome) značenju te jedinice malo što možemo reći. Pogotovo malo možemo reći o konkretnim značenjima njezinih sastavnica. Mi ne znamo ništa pobliže o tome kakav je to komšija: je li visok ili nizak, je li star ili mlad, je li oženjen ili neoženjen, ima li dece ili nema, je li bolestan ili zdrav, je li njegova kuća odmah pored naše ili nije. Ne znamo takođe ništa pouzdanije ni o kući: je li velika ili mala, je li drvena ili kamena, je li jednospratnica ili višespratnica, je li lijepa ili ružna, ima li dvorište ili nema, je li namještena i, ako jeste, kako itd. Slično se možemo pitati i o konkretnijem značenju glagola *prodavati*: prodaje li se jeftino ili skupo, prodaje li se isključivo za novac ili ne, može li se umjesto novca ponuditi štogod drugo (neka kuća drugđe, stan, vikendica, automobil i sl.), prodaje li se preko oglasa ili nekako drugačije itd. U takvim jedinicama riječ je dakle o svojevrsnome paradoksu: mi navedenu rečenicu razumijemo, i to razumijemo u cjelosti (ne možemo čak reći da u njoj ima išta što ne razumijemo), ali ipak o konkretnome njezinu značenju ne možemo reći ništa.

ZNAČENJE REČENICE I SMISAO ISKAZA

Kad govorimo o jedinicama tipa *Naš komšija prodaje kuću*, operišemo zapravo jedinicama koje imaju značenje, ali nemaju smisla. Značenje je dakle nešto što je uopšteno, što pripada sferi jezika, što pretpostavlja različite mogućnosti realizacije, a smisao podrazumijeva konkretizaciju, realizaciju jedne od mogućnosti koja se nudi jezičkom jedinicom. Ta razlika važi i za niže jezičke jedinice, npr. za riječi. I riječ *komšija*, kao što je već pomenuto, ima značenje (to je ono što o toj riječi možemo naći u rječniku), ali nema nikakva smisla ako nije dio jedinice uključene u kontekst, odnosno u konkretnu govornu situaciju. Riječ *komšija* dakle kao jezička jedinica podrazumijeva da čovjek o kojem je riječ može biti i visok i nizak, i mlad i star, i Crnogorac i Albanac, i ljubazan i neljubazan, i bogat i siromašan itd. Tek kad se u konkretnome govornome činu zbori o konkretnome čovjeku (koga npr. sagovornik poznaje ili koji je prethodno opisan, koji je dakle poznat iz konteksta i/ili situacije), ta riječ dobija smisao. Tako i za cijelu rečenicu *Naš komšija prodaje kuću* možemo reći da ima značenje, ali da nema smisla, da je dakle jezička, a ne govorna jedinica. Tek kad se ta rečenica upotrijebi u konkretnoj govornoj situaciji ili u kontekstu, npr. *Stanovah s roditeljima u jednoj od onih malih kuća u Staroj varoši. I s jedne i s druge strane ulice imasmo dobre i ljubazne komšije s kojima bijasmo u vrlo dobrim odnosima, pa se često i pošećivasmo. Nedavno međutim saznadosmo da naš prvi komšija prodaje kuću jer je kupio stan u Baru (...)*, onda ona dobija stvarni smisao.

Prema tome jedinice sa značenjem pripadaju jezičkim jedinicama i nazivaju se **rečenicama**, a jedinice koje karakteriše smisao, odnosno jedinice kojima se stvarno komunicira, pripadaju govornim jedinicama, koje nazivamo **iskazima**. Rečenice su dakle uopštene, potencijalne jedinice, jedinice koje pretpostavljaju različite načine ostvarivanja u komunikaciji, koje su isključene iz konteksta ili iz govorne situacije. Iskaz je s druge strane stvarna komunikacijska jedinica, jedna od mogućih realizacija rečenice kao jezičke jedinice.

REČENICE I ISKAZI PO STRUKTURI

Rečenice i iskazi razlikuju se međusobno po gramatičkoj strukturi. Rečenice imaju potpunu gramatičku strukturu, jer iz potpunosti gramatičke strukture proizilazi njihovo značenje. Iskaz ne mora imati potpunu gramatičku strukturu. Djelovi njegove gramatičke strukture naime mogu biti sadržani ili u kontekstu ili u govornoj situaciji. Rečenica po pravilu ima i subjekat, i predikat, i objekat, često i prilošku odredbu, npr. *Komšija prodaje kuću u Danilovgradu*, a iskaz može biti ili samo *Komšija* ili samo *Prodaje* ili samo *Kuću* ili samo *U Danilovgradu*. Ostali se članovi strukture podrazumijevaju iz govorne situacije. Upor.:

- A. *Kažu da prodaje.*
- B. *Ko?*
- A. *Komšija.*
- B. *Naš komšija?*
- A. *Da.*
- B. *Šta?*
- A. *Kuću.*
- B. *De?*
- A. *U Danilovgradu.*
- B. *Samo kuću? Itd.*

Takvi iskazi mogu se naći posebno u tekstovima dijaloške prirode. Upor.:

- *Ne budali, Rado, zakonik nije uništen no pokoleban.*
- *To je, gospodaru, gore.*
- *Nije, ni dao Bog.*
- *Jeste bogme, gospodaru. Da je uništen, ne bi ga već ni bilo, no je pogažen, to je zlo.*
- *Pogodio, Rado. A sad?*
- *Ne valja gospodi zakonik.*
- *Ko veli?*
- *Ja.*
- *Muč, rđo!*
- *Hoću ja, no neće svijet.*

- *Koji svijet, Rado?*
- *Vaši kmetići.*

(Stefan Mitrov Ljubiša, *Skočiđevojka*)

Iskazi kao što su *Ko veli?*, *Koji svijet?* i sl. ne mogu funkcionisati kao rečenice jer nemaju potpune gramatičke strukture. Da bi to postali, moraju se izdvojiti iz konteksta; a da bi se izdvojili iz konteksta, mora im se dopuniti osnovna gramatička struktura, npr. *Ko veli da ne valja gospodi zakonik?*, *Koji to svijet neće da muči?* i sl.

GRAMATIČKA SVOJSTVA REČENICE

Da bi se utvrdila gramatička svojstva rečenice, valja poći od pitanja: Što je to što svaka rečenica (u ovome slučaju prosta, nesložena) mora imati da bi se smatrala rečenicom, tj. što je to bez čega rečenice nema?

RAŠČLANJIVOST REČENICE

U odgovoru na to pitanje može se krenuti od govornika koji proizvodi rečenicu. On mora najprije odabrati neke jezičke jedinice, odnosno rečenične sastavnice (riječi, odnosno oblike) od kojih će se rečenica sastojati. U primjeru *Naš komšija prodaje kuću u Danilovgradu*, koji smo prethodno navodili, to bi bile sastavnice *naš*, *košija*, *prodavati*, *kuća*, *u* i *Danilovgrad*.

U tome slučaju dakle tih sastavnica ima šest, a inače mora biti najmanje jedna. Iz toga odmah proizilazi jedno važno svojstvo rečenice, a to je njezina raščlanjivost: rečenica naime mora biti raščlanjiva na sastavne djelove, na članove rečenične strukture, kojih je najmanje jedan.

Kad se jedinice koje ulaze u sastav rečenice odaberu, one se moraju gramatički oblikovati tako da mogu funkcionisati kao rečenični članovi, pa jedinica *komšija* stoji u nominativu (da bi funkcionisala kao subjekat), *prodavati* u prezentu (*prodaje* – to je jedan od oblika koji toj jedinici omogućava da funkcionira kao predikat), jedinica *kuća* u akuzativu jer je glagol *prodavati* u službi predikata prelazan, pa zahtijeva dopunu (objekat) u akuzativu, te jedinice *u* i *Danilovgrad* u lokativu, koji mora stajati uz prijedlog i koji je ovđe u službi priloške odredbe (kao okolnosti u kojoj se događa radnja glagola *prodavati*).

Osim subjekta, predikata, objekta i priloške odredbe navedena rečenica ima i atribut (*naš*). Attribute bi mogle imati i druge imenice u navedenome primjeru, npr. *Naš komšija prodaje staru kuću u Danilovgradu* ili *Naš komšija prodaje staru kuću u lijepome Danilovgradu*, a isto to važi i za apozicije, npr. *Naš komšija prodaje kuću u gradu Danilovgradu*.

No ti članovi (atribut i apozicija) ne mogu stajati u rečenici samostalno, pa ih nazivamo **nesamostalnim članovima rečenice**. Za razliku od njih subjekat, predikat,

objekat i prilošku odredbu, koji mogu stajati samostalno u rečenici, nazivamo **samoostalnim članovima rečenice**.

VRIJEME ILI NAČIN

Rečenicom se prenose informacije o događaju, stanju, zbivanju, procesu i sl. Te informacije sadrže i podatke o tome odvija li se ono o čemu se saopštava u trenutku govorenja, prije trenutka govorenja ili poslije trenutka govorenja. Ako se ono o čemu se saopštava odvija u trenutku govorenja, riječ je o sadašnjosti; ako se odvija prije trenutka govorenja, riječ je o prošlosti; ako se odvija poslije trenutka govorenja, riječ je o budućnosti. To se gramatičko svojstvo rečenice naziva **vremenom**.

Ako rečenici nijesu svojstvene informacije o vremenu odvijanja onoga o čemu se saopštava, onda su joj svojstvene informacije o tome je li ono o čemu se saopštava stvarno ili nestvarno, moguće ili nemoguće, vjerovatno ili nevjerovatno, je li želja ili zahtjev i sl. Svojstvo rečenice kojim se odgovara na takva pitanja naziva se **načinom**.

IZRAŽAVANJE VREMENSKIH ILI NAČINSKIH ZNAČENJA

Vremensko-načinska svojstva rečenice iskazuju se primarno posebnim glagolskim oblicima kojima se izražava sadašnjost (prezent), prošlost (perfekat) ili budućnost (futura), odnosno posebnim glagolskim oblicima kojima se izražava zapovijest (imperativ), mogućnost ili uslov (potencijal) te želja (optativ).

Međutim ima iskaza koji ne sadrže ni vremenske ni načinske glagolske oblike (npr. *Zašto?*), ali to ne znači da oni ne sadrže obavještenja bilo o vremenu bilo o načinu zbivanja. Tako se npr. sadašnjost ne mora izražavati samo oblikom prezenta (npr. *Dolazi voz!*) nego i imenički (npr. *Voz!*); a zapovijest ili zahtjev ne mora se izražavati samo oblikom imperativa (npr. *Ćutite!* ili *Izlazite!*) nego i imenički (npr. *Tišina!*) ili priloški (npr. *Napolje!*). Ima i posebnih leksičkih sredstava (tj. riječi ili spojeva riječi) kojima se mogu izražavati ili pojačavati vremenska, odnosno načinska svojstva rečenice. Tako npr. prilog *sad* može označavati ili pojačavati sadašnjost (npr. *Meni to treba baš sad*), prilog *juče* prošlost (npr. *Juče njih dvoje sede i razgovaraju*), prilog *šutra* budućnost (npr. *Putuje se šutra rano*). U takva sredstva spadaju takođe modalni glagoli, npr. *trebati*, *morati*, *htjeti*, kojima se ne označava radnja, nego način odvijanja radnje ili odnos učesnika govornoga čina prema radnji o kojoj je riječ, npr. ***Treba biti strpljiv***, ***Moramo porazgovarati o tome***, ***Hoću da svakako dođete*** i sl.

Iz rečenoga je vidljivo da su označavanje vremena ili označavanje načina obavezna svojstva svake rečenice, odnosno iskaza. Ta svojstva izražavaju se različitim sredstvima, koja mogu biti primarna (glagolski oblici vremena i načina) ili sekundarna (različite imenske konstrukcije, vremenski ili načinski prilozi, modalni glagoli, a mogu, kad je riječ o iskazima, proizilaziti iz konteksta ili govorne situacije). Na sintaksič-

kom nivou tako i inače biva. Značenja i funkcije na tom nivou izražavaju se različitim jezičkim sredstvima: posebnim oblicima, pojedinim riječima, pojedinim tipovima konstrukcija (sintagma ili rečenica), odnosom među iskazima u tekstu itd.

OBAVJEŠTAJNA SVRHA

Osim raščlanjivosti i vremensko-načinskoga značenja svaka rečenica mora sadržati i informaciju o tome želi li govornik sagovornika o čemu obavijestiti, dobiti od njega kakvo obavještenje ili učesnika govornoga čina podstaknuti, motivisati na govorni ili kakav drugi čin, izraziti svoj odnos (npr. emocionalni) prema onome o čemu se govori, reagovati na dobijenu informaciju ili sl. Takva se informacija, koju takođe mora sadržati svaka rečenica, naziva **obavještajnom svrhom**.

IZJAVNE, UPITNE I UZVIČNE REČENICE

S obzirom na obavještajnu svrhu sve rečenice mogu se podijeliti na izjavne (deklarativne), upitne (interrogativne) i uzvične (eksklamativne). Izjavnom rečenicom govornik sagovorniku ili sagovornicima prenosi informaciju, upitnom ne prenosi informaciju, nego je traži od sagovornika ili već dobijenu informaciju provjerava, a uzvičnom rečenicom prenosi se obavještenje o odnosu (ponajprije emocionalnome) između govornika i sadržaja obavještenja ili između govornika i sagovornika (može to biti npr. odobravanje ili neodobravanje, zadovoljstvo ili nezadovoljstvo, čuđenje ili ravnodušnost, iznenađenje, ljutnja i sl.).

Izjavne rečenice su s obzirom na obavještajnu svrhu neobilježene, pa nemaju posebnih jezičkih sredstava za označavanje toga značenja (izjavnosti). S druge strane za izražavanje upitnosti i uzvičnosti postoje i posebna jezička sredstva. Tako se npr. upitnost izražava ili pojačava upitnim rječicama *li*, *zar* ili *da*, npr. *Možemo li se napokon dogovoriti?*, *Zar se nijesmo tako dogovorili?*, *Da nije kasno za dogovor?*, zatim upitnim zamjenicama i priložima (npr. *Ko se nije javio?*, *Što je sad to?*, *Čega se šćećate?*, *Čemu se smijete?*, *Kako vam je bilo?*, *De je olovka?*, *Kad se to dogodilo?*, *Koliko je sati?*, *Zašto se ne javiste?* itd.), a može se izražavati i intonacijom, npr. *Šetili ste se?*, *Ne javiste se?*, *Smiješno ti je?* U pismu se ta upitna intonacija, bez obzira na to sadrži li rečenica i druga sredstva za izražavanje upitnosti ili ne sadrži, označava posebnim znakom – upitnikom (?).

Uzvičnost se izražava posebnom uzvičnom intonacijom, kojoj je svojstven pojačan intenzitet govorne realizacije i bilježi se u pismu posebnim znakom – uzvičnikom (!). Može se i pojačavati uzvicima, npr. *Ah, to je predivno!*; *Uh, što me prepade!*; *Hej, vrati se!* i sl.. Za pojačavanje uzvičnosti često služi i vokativ, kojim se sagovornik poziva na učešće u govornome činu, npr. *Petre, dođi odmah ovamo!*; *Milena, reci što se dogodilo!*

Uzvične mogu biti i rečenice koje su primarno izjavne, kao u navedenim primjerima, ali i rečenice koje su primarno upitne, pa je onda riječ o posebnim upitno-uzvičnim rečenicama, npr. *Zar vam nije dosta?!; Što se čudite?!; Kako je to moguće!?* Takve rečenice u pismu se označavaju kombinacijom upitnika i uzvičnika (!) ili uzvičnika i upitnika (!?).

OBAVJEŠTAJNA STRUKTURA ISKAZA

Rečenica koja je uključena u kontekst ili pretpostavlja govornu situaciju, a koju smo nazvali iskazom, zavisno od konteksta ili situacije, može imati raznoliku obavještajnu strukturu. Tako rečenica s istom gramatičkom strukturom može, kad postane kontekstualno uključena, imati različite varijante komunikacijskih jedinica (iskaza) s obzirom na to prenosi li se novo obavještenje cijelim iskazom ili novo obavještenje (s obzirom na kontekst) sadrži samo dio iskaza. Ako npr. rečenica *Komšija prodaje kuću u Danilovgradu* pretpostavlja pitanje *O čemu je riječ?*, onda će cijela jedinica *Komšija prodaje kuću u Danilovgradu* biti opšteobavještajni iskaz, u kome su svi djelovi ravnopravni s obzirom na količinu obavještenja koju sadrže (u tome slučaju iskaz u cjelini prenosi novo obavještenje). Ako međutim ista ta jedinica pretpostavlja npr. pitanje *Ko prodaje kuću?*, onda je rezultat djelimičnoobavještajni iskaz, u kome novo obavještenje sadrži samo sastavnica *komšija*. Takvo novo obavještenje zove se **rema** ili **ново**. Preostali dio iskaza (*prodaje kuću u Danilovgradu*) nije novo obavještenje (rema ili novo), nego je obavještenje poznato iz konteksta (u ovome slučaju iz pitanja). Ono se zove **tema** ili **dato**. Ako ista ta jedinica pretpostavlja pitanje *Što prodaje komšija u Danilovgradu?*, onda je rema ili novo samo *kuću*, a tema ili dato *U Danilovgradu komšija prodaje*. Ako pretpostavlja pitanje *Što to čini komšija s kućom u Danilovgradu?*, onda je rema ili novo *prodaje*, a tema ili dato *U Danilovgradu komšija kuću*. Ako pak pretpostavlja pitanje *De komšija prodaje kuću?*, onda je rema *u Danilovgradu*, a tema *Komšija prodaje kuću*.

Da je to zaista tako, vidi se po tome što se na pitanja može odgovoriti samo remom, npr. *Ko prodaje kuću? – Komšija; Što prodaje komšija? – Kuću; Što to čini komšija s kućom? – Prodaje je; De komšija prodaje kuću? – U Danilovgradu*. Iz toga se ujedno vidi zašto djelimičnoobavještajni iskazi mogu imati nepotpunu gramatičku strukturu. Jednostavno zato što je u obavještajnome smislu za komunikaciju dovoljna rema (a tema je, budući da je poznata iz konteksta ili iz situacije, izlišna ili redundantna, pa se može ispuštiti).

Iz navedenoga se takođe vidi da obavještajno raščlanjen može biti samo iskaz, a ne i rečenica (kao jezička jedinica). Rečenica naime nije obavještajno raščlanjena, nego je obavještajno raščlanjiva, a to znači da pretpostavlja različite mogućnosti obavještajnoga raščlanjivanja ili, drugim riječima, različite iskaze. Rečenica je dakle jedinica koja pretpostavlja različite mogućnosti obavještajnoga raščlanjivanja, a iskaz

je jedinica u kojoj se jedna od mogućnosti obavještajnoga raščlanjivanja stvarno realizuje.

Iz rečenoga se vidi da je upravo razlikovanje gramatičke strukture (tj. raščlanjivanje rečenice na predikat, subjekat, objekat, prilošku odredbu) i obavještajne strukture (tj. raščlanjivanje iskaza na temu i remu) u samoj osnovi razlikovanja rečenice (kao jezičke jedinice) i iskaza (kao govorne, komunikacijske) jedinice te da je baš u obavještajnome raščlanjivanju glavni razlog uspostavljanja razlike između rečenice i iskaza.

PREDIKATIVNOST

Bitno svojstvo svake rečenice jeste predikativnost. To bi se svojstvo moglo odrediti kao mogućnost da se rečenicom prenese obavještenje. Razlika između rečenice i iskaza u tome je što se u rečenici pretpostavlja prisutnost i rečeničnoga člana koji je nosilac toga svojstva (tj. predikata), a u iskazu predikat ne mora biti prisutan, nego se može podrazumijevati iz konteksta ili iz situacije. Prema tome je predikativnost svojstvena i rečenici i iskazu, ali je predikat obavezan samo u rečenici, a ne i u iskazu (npr. u navedenim iskazima tipa *Zašto?* nema predikata, ali ima predikativnosti).

U rečeničnom svojstvu predikativnosti naročito važnu ulogu imaju razmotrene vremensko-načinske osobitosti rečenice te kategorije lica i broja. Naime i rečenicama je, kao i zamjenicama ili glagolima, svojstvena relacija prema kategoriji lica. Tako bismo čak mogli reći da ima rečenica u prvome licu (jednine i množine), npr. *Ustajem rano*, *Poslaćemo vam knjige drugi put*, u drugome licu (jednine i množine), npr. *Juče opet nijesi došao*, *Svratite koji dan*, te u trećemu licu (jednine i množine), npr. *Danas je zabrinuta*, *Već su otputovali*. Specifičnost je rečenice (u odnosu na zamjenice i glagole) u tome što lice u njoj može biti neutralisano, npr. *Mrači se*, *Tada se putovalo samo noću*. Takve rečenice i nazivaju se **bezličnima**. Budući da se u njih ne može uvrstiti (gramatički) subjekat, nazivaju se i **besubjekatskima** ili **jednočlanima** (jer imaju samo jedan od dvaju najvažnijih dijelova rečenične strukture, tj. samo predikat).

Od ostalih kategorija za rečenično svojstvo predikativnosti važne su glagolske kategorije vida i prelaznosti: kategorija vida npr. zato što svršeni glagoli ne mogu označavati radnju koja je istovremena s trenutkom govorenja (ne može se npr. reći **Evo sad ustanem*, no se mora reći *Evo sad ustajem*), a kategorija prelaznosti zato što prelazni glagoli pretpostavljaju drugačiju rečeničnu strukturu no neprelazni. Naime uz prelazne glagole redovno stoje dopune, npr. *Poslaćemo vam knjige* (rečenica *Poslaćemo vam* kao jezička jedinica ne bi bila potpuna bez dopune *knjige*), a uz neprelazne ne mogu stajati, npr. *Svi su poustajali*.

GRAMATIČKA STRUKTURA REČENICE

Rečeno je da je jedno od bitnih svojstava (proste) rečenice mogućnost njezina raščlanjivanja na djelove koji su u određenim gramatičkim odnosima. To se gramatičko svojstvo zove **raščlanjivost rečenice**. Skup odnosa među djelovima na koje se rečenica može raščlanjivati nazivamo **gramatičkom strukturom rečenice**, a same te djelove nazivamo **članovima rečenične strukture**.

Među članovima rečenične strukture razlikuju se, rekli smo, samostalni (predikat, subjekat, objekat i priloška odredba) i nesamostalni (atribut i apozicija). U rečenici *Naš komšija Petar prodaje kuću u Danilovgradu* subjekat je *Petar*, predikat *prodaje*, objekat *kuću*, priloška odredba *u Danilovgradu*, atribut *naš* i apozicija *komšija*.

ODNOSI MEĐU ČLANOVIMA REČENIČNE STRUKTURE

Članovi rečenične strukture nalaze se u određenim gramatičkim odnosima, s tim da svaki od njih ostvaruje direktan ili indirektan odnos prema glavnome dijelu rečenične strukture, a to je predikat.

Gramatički odnos između predikata (*prodaje*) i subjekta (*komšija Petar*) uspostavljen je kongruentnošću, tj. podudaranjem predikata i subjekta u broju i licu. I predikat i subjekat naime u jednini su i u trećem licu. Osim toga gramatički odnos ogleda se i u tome što predikat zahtijeva da subjekat bude u nominativu, a ne može biti u drugome padežu (ne može se npr. reći **Komšijom Petrom prodaje kuću* ili slično).

Član rečenične strukture *kuću*, koji nazivamo objektom ili dopunom, u direktnome je zavisnom odnosu prema predikatu, a gramatička veza među njima uspostavljena je jakom rekcijom. Naime po samome glagolu *prodavati* unaprijed se zna oblik u kojem mora biti objekat, a to je akuzativ, nikako koji drugi padež (ne dolazi npr. u obzir **prodaje kućom* ili **prodaje kući*). To je zato što poziciju predikata zauzima prelazni glagol (*prodavati*), koji traži da oznaka za predmet što se uključuje u radnju označenu predikatom mora biti u akuzativu. Takav oblik akuzativa u strukturi rečenice naziva se **pravim (direktnim) objektom**.

Ako međutim prelazni glagol u navedenoj rečenici zamijenimo neprelaznim, npr. glagol *prodavati* glagolom *odricati se*, onda objekat više ne može biti u akuzativu,

nego u genitivu, npr. *Naš komšija Petar odriče se kuće*. Takav objekat naziva se **nepravim (indirektnim) objektom**.

Član rečenične strukture u *Danilovgradu*, koji nazivamo priloškom odredbom (adverbijalom), takođe je zavisano od predikata i označava okolnost u kojoj se vrši radnja glagola u službi predikata, tj. mjesto u kojem se odvija proces označen predikatom. Međutim za razliku od rečeničnoga člana *kuću* on se ne uvodi po gramatičkim svojstvima samoga glagola. Priloška odredba dakle nije unaprijed određena glagolom, nego se uvodi po samome predikatu i nalazi se s njim u odnosu slabe rekcije. Njezin oblik ne zavisi načelno od toga koji će se glagol pojaviti u službi predikata. Zato je istu prilošku odredbu moguće upotrijebiti i uz glagol *odricati se*, npr. *Naš komšija Petar odriče se kuće u Danilovgradu*.

Za razliku od razmotrenih rečeničnih članova, koje smo nazvali samostalnicima (ili primarnicima), jer samostalno stupaju u međusobne odnose, nesamostalni (ili sekundarni) članovi rečenične strukture jesu zapravo „članovi članova“, tj. oni djelovi rečenice koji se nalaze u sastavu samostalnih članova (tj. subjekta, predikata, objekta ili priloške odredbe). U rečenici koju raščlanjujemo to su djelovi *naš* (atribut) i *komšija* (apozicija). Riječ je o članovima koji se pridijevaju imenskim riječima, bez obzira na to nalaze li se u sastavu predikata, subjekta, objekta ili priloške odredbe, i označavaju svojstvo onoga što te riječi znače (u široku smislu).

Nesamostalni rečenični članovi načelno se slažu s imenskim riječima uz koje stoje u rodu, broju i padežu, što znači da im se gramatički odnosi zasnivaju na kongruenciji. Kad takva riječ pripada pridjevskim riječima, naziva se atribut (*naš komšija Petar*); a kad pripada imenskim riječima, naziva se apozicija (*komšija Petar*).

PREDIKAT

Naziv „predikat“ potiče iz latinskoga jezika (*praedicatum*) i znači „ono što se izriče o kome ili o čemu“.

Predikat je član rečenične strukture koji nije zavisano od drugih članova. On se ne uvrštava u rečenicu po gramatičkim svojstvima drugih članova, no se, naprotiv, drugi članovi, posredno ili neposredno, uvrštavaju u rečenicu po gramatičkim svojstvima predikata. Zato se kaže da on u rečenici sam sebi otvara mjesto. To zapravo znači da sam govornik direktno bira riječ u službi predikata zavisno od govorne situacije i od prirode obavještenja koje se želi prenijeti rečenicom. Zato predikat sadrži najviše podataka o drugim članovima rečenične strukture. Naime po obliku predikata po pravilu znamo broj, lice i padež subjekta, po glagolu koji stoji u predikatu unaprijed znamo padež objekta (dopune), a i priloška odredba zavisna je od predikata jer se s njim nalazi u gramatičkome odnosu slabe rekcije.

PREDIKATSKE KATEGORIJE

Predikatskim kategorijama nazivaju se gramatička svojstva predikata koja omogućavaju rečenici prenošenje obavještenja, odnosno po kojima predikat stupa u odnose s drugim članovima rečenične strukture i „upravlja“ njihovim gramatičkim osobinama. Takva gramatička svojstva predikata jesu lice, broj, vrijeme i/ili način te vid i prelaznost.

Kategorija lica

Kategorija lica služi za to da se predikatu pridruži ili oznaka osobe koja govori (1. lice), npr. *prodajem, prodajemo*, oznaka osobe s kojom se govori (2. lice), npr. *prodaješ, prodajete*, ili oznaka osobe o kojoj se govori ili predmeta o kojem se govori (3. lice), npr. *prodaje, prodaju*. Ta je kategorija u pravome smislu riječi predikatska. To onda znači i – rečenična, jer se ona zapravo ne odnosi na značenje samoga glagola u predikatu, nego se njome uspostavlja direktan odnos sa subjektom (kojem je svojstvena kategorija lica, npr. prvo lice: **Mi prodajemo**, drugo lice: **Vi prodajete**, treće lice: **Oni/komšije prodaju**).

Drugim riječima, kategorija lica jedna je od predikatskih kategorija kojima je bitna funkcija da služe za povezivanje subjekta i predikata ili za uključivanje subjekta u predikat, što posebno dolazi do izražaja u predikatima prvoga i drugoga lica, u kojima se subjekti (lične zamjenice) podrazumijevaju, pa su po pravilu i izlišni. Dovoljno je *prodajem, prodaješ, prodajemo, prodajete*. Suvišno je **ja prodajem, ti prodaješ, mi prodajemo, vi prodajete**. (Suvišno je ako nema posebnih razloga za uvrščivanje ličnih zamjenica na poziciju subjekta. Ti posebni razlozi mogu biti npr. isticanje osobe ili suprotstavljanje jedne osobe drugoj, npr. *Ne prodajem ja, no prodaješ ti*.)

Kategorija broja

I predikatska kategorija broja, kao i kategorija lica, usmjerena je prema subjektu, a ne prema onome što znači predikat, jer se njome ne daje obavještenje o broju radnji koje se izražavaju predikatom, nego o broju vršilaca radnje: predikat *prodaje* u odnosu na predikat *prodaju* ne znači da je riječ o jednome ili o više prodavanja, nego da je riječ o jednome ili o više vršilaca te radnje, o jednome ili o više onih koji prodaju, o jednome prodavcu ili o više njih, npr. **Komšija prodaje** prema **Komšije prodaju**. I ta je kategorija dakle izrazito predikatska, što opet znači rečenična. (Ni ona nije zapravo svojstvo samoga predikata, nego služi za uspostavljanje gramatičke veze između subjekta i predikata, a uspostavljanje te veze nije ništa drugo no stvaranje rečenice.)

Kategorija vremena

Predikatskom kategorijom vremena uspostavlja se vremenski odnos između događaja označenog rečenicom (a ne samo radnje označene predikatom) i govornoga čina.

Ako događaj prethodi govornome činu, predikat dobija gramatičku oznaku prošlosti; ako je istovremen s govornim činom, dobija oznaku sadašnjosti; ako slijedi poslije govornoga čina, dobija oznaku budućnosti. Takvo izražavanje vremena naziva se **indikativnim**.

Druga mogućnost vremenskoga određivanja onoga o čemu je riječ u rečenici jeste uspostavljanje odnosa prema vremenu o kojem se govori (a ne o vremenu govorenja, tj. o vremenu govornoga čina). Tada je riječ o određivanju vremena onoga o čemu je u rečenici riječ prema nekome već određenom, iz konteksta poznatome vremenu. Tako npr. u (složenoj) rečenici *Kad se komšija vrati iz Vojvodine, prodaće kuću* događaj o kome je riječ u zavisnoj klauzi (*kad se komšija vrati iz Vojvodine*) vremenski biva određen prema događaju o kome je riječ u glavnoj klauzi (*prodaće kuću*), a to onda znači da će vraćanje iz Vojvodine prethoditi prodaji kuće. Takvo izražavanje vremena naziva se **konjunktivnim (vezanim)**.

Vremenska značenja predikata primarno se izriču oblicima glagolskih vremena, ali i na druge načine (npr. oblicima glagolskih načina, imenskim konstrukcijama, vremenskim prilogima).

Kategorija načina

Predikatska kategorija načina (modusa) gramatičko je svojstvo predikata kojim se označava odnos između onoga o čemu se kazuje rečenicom i stvarnosti. U prvo me redu riječ je o tome je li ono o čemu se kazuje stvarno, moguće ili nestvarno, odnosno o tome da se rečenicom ne prenosi (samo) obavještenje nego i zapovijest, naredba, zahtjev, podsticaj da se nešto učini, želja i sl.

Obično se razlikuje objektivna modalnost, pod kojom se podrazumijeva odnos prema stvarnosti u užem smislu (odnos stvarnoga, mogućega i nestvarnoga), i subjektivna modalnost, pod kojom se podrazumijeva odnos učesnika govornoga čina, posebno govornika, prema onome o čemu je u rečenici riječ (npr. želja, molba, zahtjev, zapovijest i sl.).

Načinska značenja primarno se izražavaju oblicima glagolskih načina, ali i drugim sredstvima (npr. oblicima glagolskih vremena, imenskim konstrukcijama, načinskim prilogima).

Kategorija vida

Za razliku od predikatskih kategorija lica i broja, kojima se uspostavlja odnos između predikata i subjekta, predikatska kategorija vida ili aspekta odnosi se na sam predikat ili, preciznije, na glagol u službi predikata. Tom kategorijom naime uspostavlja se razlika između nesvršenih (imperfektivnih) i svršenih (perfektivnih) radnji, npr. *prodavati* prema *prodati*, upor. *Komšija je prodavao kuću* prema *Komšija je prodao kuću*. U prvome slučaju riječ je o radnji u kojoj je naglašen sam proces, a u drugome

o cjelovitoj radnji, o rezultatu procesa, o izvršenju, o radnji kojoj nije svojstvena procesualnost.

Cjelovitost radnje, koju pretpostavlja svršenost, ne mora obuhvatati radnju u cjelini, od početka do kraja, nego može biti riječ o cjelovitosti, izvršenosti samo početka, npr. *početi, zavikati, proraditi*, ili samo završetka neke radnje, npr. *završiti, dokrajčiti, dopjevati*.

Kategorija prelaznosti

Predikatskoj kategoriji prelaznosti, odnosno neprelaznosti (tranzitivnosti, odnosno intranzitivnosti), kao i kategoriji lica i broja, svrha je uspostavljanje gramatičkoga odnosa između rečeničnih članova, ali tada ne između predikata i subjekta, nego između predikata i objekta (dopune). U osnovi je te kategorije leksičko-gramatičko svojstvo glagola u predikatu koje se sastoji u tome da taj glagol, na osnovi rekcije, zahtijeva ili ne zahtijeva (kad je neprelazan) objekat u određenom obliku (u akuzativu, u kojem drugom kosom padežu ili u obliku prijedložko-padežnoga izraza, npr. *Komšija prodaje kuću, Komšija se odriče kuće, Komšija razmišlja o kući* i sl.).

GLAGOLSKI I IMENSKI PREDIKAT

Kad službu predikata vrši glagolski oblik, takav se predikat naziva **glagolskim**; a kad tu službu vrši kopulativni ili semikopulativni glagol s imenskom riječju, takav se predikat naziva **imenskim**. Glagolski predikati dijele se na **proste** i **složene**, a imenski su uvijek **složeni**.

PROSTI GLAGOLSKI PREDIKAT

Ako je u službi predikata oblik punoznačnoga glagola, npr. *Prodaje kuću, Krećemo odmah, Ne zanosi se iluzijama*, takav predikat naziva se prostim glagolskim predikatom.

Prostim glagolskim predikatima pripadaju i oni koji se izražavaju složenim glagolskim oblicima, u kojima je pomoćni glagol nosilac gramatičkoga, a punoznačni glagol nosilac leksičkoga značenja, npr. *Prodao je kuću, Reći ćemo odmah, U tom slučaju komšija bi vjerovatno prodao kuću* i sl.

U takvim primjerima predikat je morfološki, oblikom složen (sastoji se od složenoga glagolskog oblika), a sintaksički prost (sastoji se od jednoga oblika jednoga punoznačnog glagola).

SLOŽENI GLAGOLSKI PREDIKAT

Složeni glagolski predikat nastaje udruživanjem nepunoznačnoga glagola, modalnoga ili faznoga, i infinitiva punoznačnoga glagola ili konstrukcije *da* + prezent.

Oblicima nepunoznačnoga glagola izriču se gramatička značenja, a infinitivom/konstrukcijom *da* + prezent punoznačnoga glagola leksičko značenje, tj. značenje konkretne radnje, npr. *O svemu se može razgovarati/O svemu može da se razgovara, Želi se posavjetovati s advokatom/Želi da se posavjetuje s advokatom, Pokušajte ih zaustaviti/Pokušajte da ih zaustavite, Počeo je graditi kuću/Počeo je da gradi kuću, Prestali su nas posećivati/Prestali su da nas posećuju.*

IMENSKI PREDIKAT

Kako je predikatu, kao i drugim članovima rečenične strukture, svojstveno i gramatičko i leksičko značenje, ta dva značenja mogu se razdvojiti i tako da gramatičko značenje bude obilježeno kopulativnim ili semikopulativnim glagolom, a leksičko značenje nekom imenskom riječju. To se npr. događa kad rečenicu *Komšija prodaje kuću* preoblikujemo u rečenicu *Komšija je prodavac kuće*. Takav predikat naziva se **imenskim predikatom**. S obzirom na to izriče li se gramatičko značenje kopulativnim ili semikopulativnim glagolom, imenski predikati dijele se na **kopulativne** i **semikopulativne**.

Kopulativni predikat

Kopulativni predikat čini neki od oblika kopulativnoga glagola *biti* i imenskoga dijela koji je nosilac leksičkoga značenja. Kopulativni glagol služi samo za povezivanje subjekta i predikata (zato se i naziva kopulativnim), a imenski dio služi za identifikaciju subjekta ili za to da se onome što znači subjekat pripiše neko svojstvo. U službi imenskoga dijela mogu biti:

- imenice, npr. *Mačka je životinja, Mi smo bili samo posmatračii;*
- zamjenice, npr. *Ko ste vi?, On je takav;*
- pridjevi, npr. *Vesko je oprezan, Na kraju su svi bili zadovoljni;*
- brojevi, npr. *Dileme su dvije, Petar je bio prvi;*
- prilozi, npr. *To je glupo, Šutra će biti prekasno.*

Imenski dio takvih predikata, ako pripada imenskim riječima, po pravilu se slaže sa subjektom u rodu, broju i padežu, što znači da stoji u nominativu.

Osim u nominativu imenski dio kopulativnoga predikata može imati i oblik:

- besprijedloškoga genitiva, npr. *Svi su istih godina, Bili smo dobre volje;*
- prijedložko-padežnoga izraza, npr. *Jedan je bio bez košulje, To nije iz uvjerenja;*
- konstrukcije s rječcom *kao*, npr. *Bili smo kao pokisli, Oni su kao mi.*

Posebnom vrstom kopulativnoga predikata ili, bolje reći, kopulativnoga dijela predikata, može se smatrati razlaganje modalnih glagola na kopulu i imenski dio, koji obično ima oblik pridjeva ili prijedložko-padežnoga izraza. Tako se npr. glagol *moći*

može razložiti na sastavnice *biti kadar*, *biti sposoban*, *biti u mogućnosti*, *biti u stanju*; glagol *morati* na sastavnice *biti dužan*, *biti obavezan*, *biti prisiljen*; glagol *htjeti* na sastavnice *biti voljan*, *biti spreman* i sl., npr. *On to nije sposoban da napravi*, *Nijesu u stanju izdržati takvu napetost*, *Dužni ste se odazvati pozivu*, *Voljni su da plate koliko tražimo*.

Ako se glagol *biti* javlja u rečenicama u kojima ne gubi leksičko značenje (u kojima znači „postojati“, „boraviti“ ili sl.), onda nije riječ o kopulativnome glagolu ni o kopulativnome predikatu, npr. *Komšija je u Kotoru*. Da je zaista tako, vidi se po tome što navedenu rečenicu možemo preoblikovati u rečenicu *Komšija boravi u Kotoru*, a rečenicu s kopulativnim glagolom, odnosno s kopulativnim predikatom, npr. *Komšija je prodavac*, nikako ne možemo preoblikovati u rečenicu **Komšija boravi prodavac*, **Komšija postoji prodavac* ili sl.

Semikopulativni predikat

Semikopulativni predikat čini oblik nekoga od semikopulativnih glagola i imenski dio. Semikopulativni glagoli slični su kopulativnome glagolu *biti* po tome što povezuju subjekat i imenski dio predikata, ali se i razlikuju od njega po tome što ne gube svoje osnovno leksičko značenje, no je to značenje takve prirode da mu je potrebna dopuna. To su glagoli koji označavaju da se što (neki sadržaj) pripisuje subjektu ili objektu, ali ne prenose obavještenje o tome što se pripisuje, već je takvo obavještenje potrebno prenijeti imenskim dijelom predikata.

Semikopulativni glagoli (koji se mogu smatrati i vrstom modalnih glagola) označavaju da se što pripisuje subjektu ili objektu rečenice. Oni semikopulativni glagoli koji označavaju pripisivanje čega subjektu neprelazni su, a oni kojima se označava pripisivanje nečega objektu prelazni.

Među neprelazne semikopulativne glagole idu *postati* / *postajati*, *ostati* / *ostajati*, *izgledati*, *ispasti* / *ispadati*, *praviti se* / *napraviti se*, *činiti se* / *učiniti se*, *ošetiti se* / *ošećati se*, *zvati se* / *nazvati se* / *nazivati se* i sl. Imenski dio predikata s takvim semikopulativnim glagolima dolazi u nominativu ili u instrumentalu, npr. *Postali su nerazumni*, *Polja će ostati pusta*, *Svi ispadamo smiješni*, *Ne pravi se lud*; *Ošeća se prevarenim*, *Nazivao se predsjednikom*.

U prelazne semikopulativne glagole spadaju *smatrati*, *držati*, *zvati* / *nazvati* / *nazivati*, *prozvati* / *prozivati*, *imenovati*, *proglasiti* / *proglašavati*, *označiti* / *označavati*, *prikazati* / *prikazivati*, *činiti* / *učiniti* i sl. Imenski dio predikata s prelaznim semikopulativnim glagolima uvijek je u instrumentalu, npr. *Smatraju ga varalicom*, *Koga nazvaste lopovom?*, *Njega su prikazali poštenim*, *Time ćete ovo mjesto učiniti nesigurnim*.

VIŠESTRUKOSLOŽENI PREDIKAT

I glagolski i imenski predikati mogu biti višestrukosloženi. Naime složene glagolskom predikatu, koji se sastoji od modalnoga ili faznoga glagola i punoznačnoga glagola u infinitivu/konstrukciji *da* + prezent, npr. *Počeo je ozbiljno da trenira* ili *Prestali su se optuživati*, može se dodati još koji modalni ili fazni glagol, npr. **Odlučio je da počne ozbiljno trenirati** ili **Nijesu mogli prestati da se optužuju**.

I imenskom predikatu, koji je uvijek složen, i to i kopulativnome, npr. *Lejla je oprezna*, i semikopulativnome, npr. *Oseća se prevarenom*, mogu se dodati modalni ili fazni glagoli, pa i takav predikat može biti višestrukosložen, npr. *Lejla mora biti oprezna*, odnosno **Počela se osećati prevarenom**.

PROŠIRIVANJE PREDIKATA

Osim slaganja predikata, o kojem je dosad bilo riječi, može se govoriti i o načinima proširivanja predikata. Do proširivanja predikata dolazi ili tako što se osnovnome predikatu doda kakav imenski ili glagolski dio (dopunski predikativ) ili tako da se punoznačni glagol u službi predikata raščlani (dekomponuje) na sastavne djelove, i to na perifrazni glagol i imenski dio.

Proširivanje predikata dopunskim predikativima

Kad se predikatu koji ima oblik punoznačnoga glagola doda imenski ili glagolski dio, takav se dio predikata naziva **dopunskim predikativom**. S obzirom na to je li taj dio imenski ili glagolski, razlikuju se **imenski** i **glagolski dopunski predikativ**.

Imenski dopunski predikativ

Imenski dopunski predikativ obično ima oblik pridjeva, i to u neodređenome vidu, koji je kongruentan ili sa subjektom, npr. *Ana je ležala smirena*, ili s objektom, npr. *Našli smo ga iscrpljena*. Takav dopunski predikativ naziva se **atributsko-priloškom odredbom**, jer se uvodi po predikatu i postaje njegov dio.

Rjeđe imenski dopunski predikativ ima oblik imenice. Takva imenica može biti:

- kongruentna sa subjektom ili s objektom, npr. *Dugo se mučila jadnica*, *Našli su ga bijednika u brvnari*;
- u instrumentalu (takva je upotreba instrumentala u crnogorskome standardnom jeziku arhaična), npr. *Đevojkom je bila ćutljiva*;
- u obliku besprijedloškoga genitiva koji zahtijeva atribut, npr. *Ležala je na plaži otvorenih usta*;
- u obliku prijedloško-padežnoga izraza, npr. *Nađoše ga u ranama*;

- u obliku konstrukcije s rječcom *kao*, npr. *Vrati se iz rata kao bogalj*.

Glagolski dopunski predikativ

Glagolski dopunski predikativi mogu imati oblik glagolskoga priloga sadašnjeg (*prolazeći*) ili glagolskoga priloga prošlog (*prošavši*). Glagolski prilog sadašnji, jer se tvori od nesvršenih glagola, označava radnju koja je istovremena s radnjom označenom glagolom u predikatu, npr. *Obično predaje stojeći* ili *Prolažahu kraj nas pjevušeći*.

Glagolski prilog prošli, koji se tvori od svršenih glagola, označava radnju koja pret-hodi radnji označenoj glagolom u predikatu, npr. *Posmatrao nas je nalaktivši se*.

Raščlanjeni (dekomponovani) predikat

Raščlanjeni predikat vrsta je proširenoga predikata koja nastaje tako što se puno-značni glagol raščlani na perifrazni glagol i imenicu, koja je obično glagolska i koja je često i izvedena od punoznačnoga glagola. Tako su npr. rečenice *Još nijesu oba-vili šetvu pšenice*, *Izražavamo sumnju u njihove dobre namjere*, *Privodimo kraju pripreme za ljetovanje*, *Komandant izdade naređenje o povlačenju* ili *Već si na po-četku načinio pogrešku* nastale raščlanjivanjem glagola *posijati*, *sumnjati*, *završa-vati*, *zapovijediti* i *pogriješiti* u rečenicama *Još nijesu posijali pšenicu*, *Sumnjismo u njihove dobre namjere*, *Završavamo pripreme za ljetovanje*, *Komandant naredi povlačenje*, *Već si na početku pogriješio*.

STRUKTURA PREDIKATA	
Glagolski predikat	Imenski predikat
- prosti predikat: <i>Krećemo odmah</i> , <i>Reći ćemo odmah</i>	- kopulativni predikat: <i>Mi smo samo posmatrači</i> , <i>To je glupo</i>
- složeni predikat: <i>O svemu se može razgovarati</i> , <i>Počeo je da gradi kuću</i>	- semikopulativni predikat: <i>Vi ste postali nerazumni</i> , <i>Još se oseća prevarenom</i>
- višestrukosloženi predikat: <i>Odlučio je da počne ozbiljno trenirati</i>	- višestrukosloženi predikat: <i>Već se počela osećati prevarenom</i>
- predikat proširen glagolskim dopun-skim predikativom: <i>Obično predaje stojeći</i>	- predikat proširen imenskim dopun-skim predikativom: <i>Nadoše ga iscr-pljena</i>
	- raščlanjeni (dekomponovani) predikat: <i>Obavili su šetvu pšenice</i> prema: <i>Posi-jali su pšenicu</i>

SUBJEKAT

Naziv „subjekat“, kao i naziv „predikat“, dolazi iz latinskoga jezika (od riječi *subiectum*, koja znači „ono što leži pod čim“, „što je podmetnuto pod nešto drugo“). Već se iz toga vidi da se subjekat shvatao kao svojevrsna podloga govorenja, kao predmet od kojega polazi neka radnja ili kao predmet koji pokreće radnju, kao pokretač radnje, kao oznaka za ono o čemu je riječ u rečenici.

ODNOS SUBJEKTA I PREDIKATA

Kao član rečenične strukture subjekat je zavisao od predikata, što se vidi i po tome da se subjekat i predikat slažu u licu, broju i rodu. Tako se npr. u rečenici *Komšija je prodao kuću* subjekat *komšija* slaže s predikatom *prodao je* u licu (i predikat i subjekat su u trećem licu), u broju (i predikat i subjekat su u jednini) i u rodu (i predikat i subjekat su u muškome rodu).

Slaganje predikata i subjekta u licu i broju sasvim je očekivano jer su te kategorije svojstvene svakome ličnom glagolskom obliku u poziciji predikata, ali slaganje predikata i subjekta u rodu nije nešto što se podrazumijeva jer rod nije svojstven glagolskim oblicima ili, preciznije, svojstven je samo nekim složenim glagolskim oblicima. Nije npr. svojstven prezentu (*prodaje*), imperativu (*prodaj*) ni futuru (*prodaće*), ali je svojstven perfektu (*prodao je*, *prodala je*, *prodalo je*) i potencijalu (*prodao bi*, *prodala bi*, *prodalo bi*). U tim oblicima međutim rod nije ni glagolska ni predikatska osobitost, no oblike roda, i to oblike svih triju rodova (tzv. mociju), imaju obavezno svi pridjevi, pa onda i glagolski pridjevi koji su u sastavu složenih glagolskih oblika kao što su perfekat ili potencijal, npr. *Ana nije došla*, *Marko se jutros javio*, *Dijete bi se rado igralo* i sl.

Osim pomenutih složenih glagolskih oblika u službi predikata oznaku roda imaju i imenski djelovi predikata:

- imenice, npr. *Otac mu je učitelj*, *Ana mi je prijateljica*, *Baš si dijete*;
- pridjevi, npr. *Prijedlog je bio odličan*, *Ona nije normalna*, *Selo će biti pusto*;
- zamjenice, npr. *Mikrofon je vaš*, *Knjiga nije moja*, *Dijete je njihovo*.

GRAMATIČKA SVOJSTVA SUBJEKTA

Budući da službu subjekta imaju prije svega imenske riječi, gramatička svojstva toga rečeničnog člana jesu rod i broj, a to znači da je subjekat u muškome (npr. *Komšija je prodao kuću*), ženskome (npr. *Ona nije zdrava*) ili srednjemu rodu (npr. *Dijete je njihovo*), da je u jednini (npr. *Selo će biti pusto*) ili u množini (npr. *Sela će biti pusta*).

SUBJEKAT I VRSTE RIJEČI

Budući da se subjekat po značenju može odrediti kao predmet o kojem je riječ ili kao pokretač radnje označene predikatom, prirodno je da se u službi subjekta javljaju prije svega imenice, jer one označavaju (gramatičku) predmetnost, koja se izražava rodом, brojem i padežom, dakle onim gramatičkim kategorijama koje su svojstvene i subjektu. Međutim službu subjekta mogu vršiti i druge imenske riječi:

- zamjenice, npr. *Ti si na redu*, *Što se događa?*, *To nećemo više trpjeti*, *Nešto se mora preduzeti*, *Taj nije normalan*;
- poimeničeni pridjevi, npr. *Stari su iskusniji*, *Mrtvi ne govore*, *Sit gladnome ne vjeruje*;
- brojevi (brojevne imenice, zbirni brojevi i brojevni pridjevi), npr. *Trojica nedostaju*, *Pobjeglo je petoro*, *Samo će prvi postati slavan*.

(Kad su u službi subjekta pridjevske riječi (*taj*, *stari*, *mrtvi*, *sit*, *prvi*), one po pravilu zastupaju cijele atributske sintagme, npr. *taj* stoji umjesto *taj tip*, *stari* umjesto *stari ljudi*, *prvi* umjesto *prvi takmičar* i sl.)

Osim toga u službi subjekta mogu biti:

- neki vezani spojevi riječi, npr. *Mnogo ljudi je došlo*, *Sedam dana nije malo*, *Neki od najboljih nijesu se pojavili na startu* i sl.;
- infinitiv, npr. *Misliti znači postojati*, *Biti oprezan nije uvijek pametno*.

U posebnim okolnostima u službi subjekta može se pojaviti bilo koja riječ, pa čak i bilo koji oblik riječi, npr. *Ispred je prijedlog*, *Ako je veznik*, *Danas je prilog*, *Ah je uzvik*, *Komšijom je instrumental*, *Prodajem je oblik prezenta* itd. U takvim slučajevima preko službe subjekta, tj. sintaksički, „opredmećuju“ se (tj. dobijaju svojstva koja su inače karakteristična za imenice) riječi i oblici kojima nije svojstvena ni gramatička ni leksička predmetnost.

SUBJEKAT I RIJEČI BEZ RODA

Kad službu subjekta vrše riječi koje nijesu promjenljive po rodu, a predikata složeni glagolski oblici kojima je svojstven rod, ti oblici imaju oznaku srednjega roda, npr. *Mnogo ljudi je došlo*. Tako će biti i u drugim slučajevima u kojima su u službi subjekta riječi bez roda, npr. *ovo* „*ispred*“, *ovo* „*ako*“, *ovo* „*danas*“, *ovo* „*ah*“. (Od toga se odstupa samo onda kad se uz takve riječi pretpostavljaju imenice u muškome rodu, npr. *ovaj* „*ako*“ ili *ovaj* „*ah*“ – kad se pretpostavlja *ovaj veznik* „*ako*“ ili *ovaj uzvik* „*ah*“.) Prema tome ako riječ u službi subjekta nema roda, a predikat ima oblik koji je promjenljiv po rodu, taj predikat imaće oznaku srednjega roda.

SUBJEKAT I RIJEČI BEZ BROJA

Nepromjenljive riječi u službi subjekta (npr. *ispred, ako, danas, misliti* i sl.) nemaju ni broja. No što se tiče kongruentnosti s predikatom, one se ponašaju kao riječi u jednini. Množinska kongruentnost ne dolazi u obzir ni onda kad je značenjski izvjesno da je riječ o većem broju predmeta označenih riječju ili riječima koje su u službi subjekta. Tako npr. ne dolazi u obzir **Mnogo ljudi su došli* iako na značenje množine upućuje i prilog *mnogo* i oblik genitiva množine *ljúdi*.

SUBJEKAT I NEPROMJENLJIVE RIJEČI

Nešto slično može se reći i za riječi koje nijesu promjenljive, tj. za riječi ili oblike koji nemaju padeža. Naime sve ono što se mijenja po padežima, a u službi je subjekta dobija oznaku nominativa; ali se, kao što je rečeno, u toj službi mogu naći riječi i oblici koji se ne mijenjaju ni po padežima (npr. *mnogo, ispred, ako, misliti* i sl.), pa se i one na neki način „nominativiziraju“ (što znači da bi bile u nominativu kad bi ga imale).

Osim toga već je bilo riječi o tome da se katkad događa, iz metričkih razloga, u usmenome narodnom pjesništvu, da se subjekat nađe i u vokativu, npr. *Knjigu piše kneže Vujadine*.

REČENICE BEZ SUBJEKTA

Subjekt se u crnogorskome standardnom jeziku uglavnom izostavlja kad je izlišan, a izlišan je vrlo često, pogotovo u prvome i drugome licu, npr. *Šutra (ja) dolazim, Što (ti) činiš danas?, Nadamo se (mi) boljemu, Recite (vi) kako je bilo*. Ima međutim i rečenica u kojima subjekta ne samo da nema no ga ne može ni biti. Tako su strukturirane sve one rečenice u kojima su u službi predikata različni glagolski oblici, npr. *Sniježi, Spava mu se* i sl. Takvi predikati isključuju mogućnost uvođenja oznake za predmet o kojem je riječ, tj. za subjekat. To se događa ili zato što takva predmeta uopšte nema ili zato što je nepoznat ili zato što se, iz bilo kojih razloga, ne želi, odnosno „ne smije“ imenovati.

S tim u vezi treba posebno napomenuti da se isti glagoli često mogu upotrebljavati i u ličnim i u bezličnim oblicima. Štoviše, ima slučajeva da između jedne i druge upotrebe uopšte nema formalne razlike. Tako npr. i u rečenici *Danas duva vjetar* i u rečenici *Danas duva* formalno je isti glagolski oblik (3. lice prezenta *duva*), ali je razlika očita ako te rečenice preoblikujemo tako da predikat bude u perfektu. Tada naime lični glagolski oblik dobija oznaku muškoga roda (*Danas je duvao vjetar*), a bezlični oblik dobija oznaku srednjega roda, npr. *Danas je duvalo*.

KONGRUENCIJA SUBJEKTA I PREDIKATA

Kao što je već rečeno, subjekat je s predikatom kongruentan u licu, rodu i broju.

Ako je predikat u prvome ili u drugome licu, subjekat ima oblik lične zamjenice prvoga ili drugoga lica (*ja, ti; mi, vi*); ako je predikat u trećem licu, subjekat može imati oblik lične zamjenice trećega lica (*on, ona, ono; oni, one, ona*) ili može biti u nominativu imenske riječi.

Kad je riječ o rodu i broju, često dolazi do kolebanja koja imaju izvorište u činjenici da se kongruentnost može temeljiti na podudaranju po obliku (gramatička kongruentnost) ili na podudaranju po smislu (semantička ili leksička kongruentnost). Zato se kongruentnost subjekta i predikata po rodu i broju uređuje, osobito s normativnoga stanovišta, posebnim pravilima.

KONGRUENTNOST PO RODU

U kongruentnosti po rodu kolebaju se ponajprije imenice tipa *kolega, pristalica, sluga, vojvoda, pismošona* i sl., koje gramatički pripadaju imenicama ženskoga roda (imaju u nominativu jednine nastavak *-a* kao što ga imaju imenice ženskoga roda tipa *žen-a*), a leksički imenicama muškoga roda (označavaju osobe muškoga pola). Takve imenice imaju različitu kongruentnost u jednini i u množini. U jednini su kongruentne s predikatom muškoga roda, npr. *Kolega se nije javio* (ne dolazi u obzir **Kolega se nije javila*), a u množini se primarno slažu s predikatom ženskoga roda, npr. *Kolege se nijesu javile*.

Nešto se drugačije u poziciji subjekta ponašaju imenice koje su takođe po obliku ženskoga roda, ali su leksički i muškoga i ženskoga roda (tj. označavaju osobe i muškoga i ženskoga pola), npr. *varalica, tvrdica, kukavica, skitnica* i sl. One su u jednini kongruentne s predikatom bilo muškoga bilo ženskoga roda (što može zavisiti i od toga označavaju li se tim imenicama osobe muškoga ili osobe ženskoga pola), npr. *Varalica je opet došao/Varalica je opet došla, Traži te onaj tvrdica/Traži te ona tvrdica*. U množini su takve imenice kongruentne s predikatima u ženskome rodu, npr. *Varalice su opet došle, Traže te one tvrdice*.

Sličnih kolebanja u kongruentnosti po rodu ima i onda kad se u službi subjekta nađu imenice srednjega roda sa sufiksom *-l(o)* tipa *piskaralo, njuškalo, trčkaralo, zano-vijetalo, brundalo* i sl., koje označavaju u prvome redu osobe muškoga pola. I one s predikatom mogu biti kongruentne ili po smislu, a to znači da predikat može biti muškoga roda (npr. *Piskaralo se opet javio*), ili po gramatičkim svojstvima, a to znači da je predikat srednjega roda (npr. *Piskaralo se opet javilo*). U množini je predikat po pravilu samo srednjega roda, npr. *Piskarala su se opet javila*.

KONGRUENTNOST PO BROJU

Sličnim razlozima uslovljena su i kolebanja u kongruentnosti po broju. Ona najviše dolaze do izražaja onda kad su u službi subjekta zbirne imenice, npr. *braća, pašćad, lišće* i sl., i to zato što zbirne imenice nemaju zapravo ni obilježja jednine ni obilježja množine, nego su rezultat svojevrsne neutralizacije suprotnosti po broju ili, drugačije rečeno, one su po obliku u jednini, a po značenju u množini, i to u posebnome tipu množine, koja nije pojedinačna, brojiva, nego nebrojiva, zbirna, kolektivna. Zbirna množina dakle pretpostavlja više predmeta, ali se oni predočavaju (konceptualiziraju) kao jedan skup, kao jedna cjelina. Razlika između brojive i zbirne množine najvidljivija je kod onih imenica koje imaju i brojivu i zbirnu množinu, npr. *listovi* (brojiva, pojedinačna množina) prema *lišće* (zbirna, nebrojiva množina). Zato se i kongruentnost subjekta i predikata s obzirom na broj kod takvih imenica uređuje posebnim pravilima.

Zbirne imenice *đeca, braća, gospoda* i *vlastela*, koje se mijenjaju kao imenice ženskoga roda u jednini (*đeca, dece, deci...* – kao *žena, žene, ženi...*), slažu se s predikatom kao da je riječ o imenicama srednjega roda u množini, npr. *Đeca su nemirna, Gospoda su umišljena* (imenica *đeca* kongruentna je dakle s predikatom kao što bi bila kongruentna imenica *sela* – upor. *Sela su nemirna*).

Slično se ponašaju i brojevne imenice tipa *dvojica, obojica, trojica, šestorica* i sl., npr. *Obojica su se javila*.

Nije bitno drugačije ni onda kad se u službi subjekta nađu vezani spojevi riječi sastavljeni od promjenljivih glavnih brojeva i imenica muškoga ili srednjega roda tipa *dva prijatelja, oba grada, tri čovjeka* ili *četiri sela*. I oni se naime prema predikatu ponašaju kao da su imenice srednjega roda u množini, npr. *Dva prijatelja nijesu mogla dalje, Četiri su sela spaljena*.

Zbirne imenice tipa *lišće, cvijeće, granje, trnje, perje* i sl., koje su po obliku imenice srednjega roda u jednini, kongruentne su s predikatom koji je takođe srednjega roda u jednini, npr. *Lišće je opalo, Perje je svuda lećelo*.

Zbirne imenice tipa *pašćad, telad, unučad, momćad, čeljad* i sl. imaju semantičku kongruentnost, tj. ponašaju se kao imenice srednjega roda u množini, npr. *Došla su im unučad*.

Brojevne imenice tipa *dvoje, oboje, troje* i brojevne imenice tipa *petoro, sedmoro, dvanaestoro* i sl. u službi subjekta kongruentne su s predikatom srednjega roda u jednini, npr. *Dvoje je nekud odlutalo, Petoro je nestalo*.

KONGRUENTNOST VIŠEČLANOGA SUBJEKTA S PREDIKATOM

Složene rečenice ili niz rečenica s različitim subjektima često se ostvaruju i kao jedna rečenica s više subjekata, npr. *Marko i Ivan dolaze šutra*. U takvim slučajevima važe posebna pravila o kongruentnosti subjekata s predikatom, jer subjekti mogu biti različita roda i broja, pa se javljaju kolebanja. Tih pravila ima šest. Prva četiri odnose se na subjekte u jednini, a ostala dva na subjekte u množini:

1. Subjekti muškoga roda slažu se s predikatom istoga roda u množini, npr. *Komšija i njegov sin otputovali su jutros rano*.
2. Subjekti ženskoga roda slažu se s predikatom istoga roda u množini, npr. *Ana i njezina prijateljica otišle su na ples*.
3. Subjekti srednjega roda slažu se (i to isključivo!) s predikatom muškoga roda u množini, npr. *Sunce i ljeto još nijesu stigli* (ne dolazi u obzir **Sunce i ljeto još nijesu stigla*).
4. Subjekti različita roda slažu se s predikatom muškoga roda u množini, npr. *Komšija i Ana otišli su ranije, Majka i dijete dobro su se osećali, Vo i tele mirno su pasli*.
5. Subjekti istoga roda u množini slažu se s predikatima istoga roda u množini, npr. *Sastali su se đaci i profesori, Onđe su bile majke i šćeri, Opušćela su sela i polja*.
6. Uza subjekte različita roda u množini predikat je onoga roda kojega je bliži (ili najbliži, ako ih je više od dva) subjekat, npr. *Presušile su rijeke, jezera i izvori; Presušili su izvori, jezera i rijeke; Presušila su jezera, izvori i rijeke; Srušeni su gradovi i sela; Srušena su sela i gradovi; Zaboravljena su brda i doline; Zaboravljene su doline i brda*.

OBJEKAT

I naziv „objekat“ potiče iz latinskoga jezika (od riječi *obiectum*, koja znači „ono što je pred čime“, „što je izloženo“, „što je stavljeno nasuprot postavljenoj, nasuprot čemu drugome“). Riječ je o članu rečenične strukture koji „stoji nasuprot subjektu“ i označava u toj strukturi tzv. drugi predmet. Pritom se pod prvim predmetom podrazumijeva subjekat kao predmet o kojem je u rečenici riječ, a pod objektom predmet koji biva zahvaćen glagolskom radnjom, predmet u vezi s kojim se ta radnja vrši.

Naziv „dopuna“ ima nešto šire značenje. Pod njim se naime može podrazumijevati i predmet koji ne mora biti član rečenične strukture. Tako u rečenici *Prodavši kuću, komšija je preselio u stan* oblik *kuću* dopuna je glagolskome prilogu prošlom (*prodavši*), koji nema službu predikata.

Isto tako dopunom se smatra i zavisna sastavnica (tagmem) dopunskih spojeva riječi koji su rezultat rekcije.

Osim toga dopunom se mogu smatrati i neki elementi rečenične strukture koji ne označavaju predmet uključen u radnju, no okolnosti u kojima se događa radnja predikata. Misli se posebno na tzv. priloške dopune kakve susrijećemo u rečenicama tipa *Komšija stanuje na kraju grada*.

GRAMATIČKA SVOJSTVA OBJEKTA

U rečeničnu strukturu objekat se uvrštava po gramatičkim i leksičkim svojstvima glagola u predikatu i povezuje se s predikatom jakom rekcijom. To znači da je oblik objekta (padež) predodređen samim glagolom. Tako je u rečenici *Komšija je prodao kuću* akuzativ *kuću* predodređen glagolom *prodati*. Takvi glagoli, dakle oni koji predodređuju takav objekat u akuzativu, nazivaju se **prelaznim glagolima**, a objekti uz takve glagole **pravim** ili **bližim (direktnim) objektima**. Objekti toga tipa u načelu označavaju predmete koji su direktno uključeni u glagolsku radnju i bez kojih često nema ni same radnje. Prelazni glagoli naime obično označavaju uopštene (apstraktne) radnje, pa je bez predmeta koji je uključen u radnju i sama radnja nedovoljno konkretna. Zato su pravi objekti često i obavezni, neispustivi članovi rečenične strukture. To je razlog što rečenice tipa *Komšija prodaje kuću*, *Deca beru jabuke*, *Obučar popravlja cipele* ne mogu biti bez objekta, upor. *Komšija prodaje*, *Deca beru*, *Obučar popravlja*. Bez njega su naime takve rečenice nedovoljno informativne.

PRAVI (BLIŽI, DIREKTNI) OBJEKAT

Kao što pokazuju navedeni primjeri s glagolima *prodavati*, *brati* i *popravljati*, pravi objekat načelno je u akuzativu, a i u onim slučajevima kad nije u akuzativu, redovno je zamjenljiv akuzativom. Naime katkad pravi objekat može biti i u genitivu, i to u dionome ili u slovenskome genitivu.

Dioni genitiv umjesto akuzativa može se upotrijebiti kad nije riječ o cjelovitom predmetu, nego o dijelu predmeta, što ponajprije važi za gradivne imenice, tj. imenice koje i ne označavaju pojedinačne predmete, nego materije, npr. *Dodajte mi hljeba*, *Kupila je cukra*, *Imate li vode?*

Slovenski genitiv dolazi kao pravi objekat umjesto akuzativa u odričnim rečenicama, npr. *Ne ošeća nikakva mirisa*, *Ne gledao dana!*

U svim navedenim primjerima (i s dionim i sa slovenskim genitivom) genitivi su zamjenljivi akuzativima (u istome ili sličnome značenju), npr. *Dodajte mi hljeb*, *Kupila je cukar*, *Imate li vodu?*, *Ne ošeća nikakav miris*, *Ne gledao dan!*

(Kad se izboru akuzativa ili genitiva u takvim konstrukcijama pridružuje razlika u značenju, onda je ona u prvome redu vezana za kategoriju određenosti, pa npr. rečenici *Dodajte mi hljeba* može biti svojstvena neodređenost, a rečenici *Dodajte mi hljeb* određenost. U prvome slučaju riječ je o dijelu materije, a u drugome se može podrazumijevati da je riječ o određenome parčetu hljeba koje se nalazi na stolu pred učesnicima govornoga čina.)

NEPRAVI (DALJI, INDIRECTNI) OBJEKAT

Nepravi objekat stoji u ostalim kosim padežima (uključujući i akuzativ), koji mogu biti besprijedložki, npr. *Zahvaljujemo svim dobročiniteljima*, ili prijedložki, npr. *Uživa u brzjoj vožnji*. I nepravi objekat označava predmet zahvaćen glagolskom radnjom, ali to ne mora biti predmet na kojem se vrši glagolska radnja, bez kojega te radnje nema, no predmet u vezi s kojim se ta radnja vrši. Tako u navedenom primjeru *Zahvaljujemo svim dobročiniteljima* nepravi objekat (*svim dobročiniteljima*) ne označava predmete (u ovome slučaju osobe) koji su direktno uključeni u radnju glagola *zahvaljivati*, koji učestvuju u samoj radnji ili mijenjaju njezinu prirodu, nego predmete na koje se radnja odnosi, kojima se ona namjenjuje, u vezi s kojima se vrši. Drugim riječima, radnja prelaznoga glagola *prodavati* nezamisliva je bez onoga što se prodaje, a u samu radnju neprelaznoga glagola *zahvaljivati* nijesu, ili bar ne moraju biti, direktno uključeni oni kojima se zahvaljuje.

STEPEN OBAVEZNOSTI OBJEKTA

Objekti, i bliži i dalji, mogu se međusobno razlikovati po stepenu obaveznosti, koji je zavisan najviše od prirode radnje koja se označava glagolom, ali i o kontekstu ili situaciji u kojima se odvija radnja. Pritom važi opšte pravilo: pojava objekta obaveznija je što je značenje glagola uopštenije (apstraktnije) i, obrnuto, pojava objekta manje je obavezna što je značenje glagola konkretnije. To se događa zato što je uz glagole uopštenijega značenja izbor različitih objekata širi, pa je i pojava objekta informativnija. Uz glagole konkretnijega značenja izbor objekata po pravilu je sasvim ograničen ili čak svediv na jedan, pa je informacija o takvu objektu često izlišna (redundantna).

Tako je npr. uz navedene glagole tipa *prodavati*, *brati* i *popravljati* izbor mogućih objekata vrlo širok (npr. *prodavati kuću/voće/povrće/knjige/građevinski materijal/maglu* i sl.; *brati jabuke/šljive/orahe/cvijeće/koštanje* i sl.; *popravljati cipele/televizor/kuću/mašinu/bicikl/kućne aparate/tekst* i sl.).

S druge strane, uz glagole tipa *pjevati* ili *kopati* objekta uopšte ne mora biti, npr. *Pjeva već tri godine* ili *Pjeva po barovima*, odnosno *Kopa prije podne* ili *Kopa u bašti*, jer je izbor mogućih objekata uži, pa je odabrani objekat manje i informativan (a što je manje informativan, manje je i obavezan). Štoviše, gotovo je svediv na jedan (na „pjesmu“ i „zemlju“), pa je na neki način već unaprijed sadržan u samome glagolu.

OBJEKAT I ZNAČENJE GLAGOLA

S obzirom na to dolaze li s objektom ili bez njega, glagoli se mogu razlikovati i po značenju. Tako npr. izostanak objekta glagolu često daje kvalitativno značenje, tj. značenje koje vršioca radnje kvalifikuje (ili ne kvalifikuje) za vršenje te radnje. Tako će se npr. značenje glagola *pisati* u rečenici *On piše* razlikovati (ili će se bar moći razlikovati) od značenja istoga glagola u rečenici *On piše molbu*. U prvome slučaju taj će glagol značiti „baviti se (npr. profesionalno) pisanjem“ ili „biti pisac“, „biti novinar“ i sl., a u drugome će imati konkretno značenje, npr. „obraćati se nekome pismeno“.

OBJEKAT I INFORMATIVNA STRUKTURA ISKAZA

Na nivou iskaza pojava ili izostanak objekta mogu biti uslovljeni i kontekstom, odnosno stvarnom govornom situacijom. To znači da mogu biti u vezi s informativnom strukturom iskaza. Ako je npr. iskaz *Ana je pisala molbu* odgovor na pitanje *Što je Ana pisala?*, onda je objekat neizostavljiv (odgovor će biti: *Ana je pisala molbu*, *Pisala je molbu* ili samo *Molbu*). Ako je međutim riječ o odgovoru na pitanje *Ko je pisao molbu?*, objekat može biti izlišan (odgovor može biti *Ana je pisala* ili samo *Ana*).

To pogotovo važi za eventualne odgovore na pitanja *Kad je Ana pisala molbu?*, *Đe je Ana pisala molbu?* i sl., u kojima je informativno središte usmjereno na okolnosti (mjesto ili vrijeme) u kojima se odvijala radnja, a ne na predmet radnje, pa u odgovorima takođe neće biti objekta, npr. *Pisala je prošle nedjelje* ili *Pisala je u sekretarijatu*.

REČENICE BEZ OBJEKTA

Veliki broj glagola uopšte ne otvara mjesto objektu, što znači da ima i rečenica u kojima objekta nema niti ga može biti. Takvi su svi oni glagoli koji označavaju radnje što se ne odvijaju na predmetu ni u vezi s predmetom. To su prije svega glagoli stanja i glagoli koji znače kretanje. Glagoli stanja označavaju radnje bez aktivnosti vršioca, pa onda i bez predmeta koji bi bio uključen u aktivnost; a kod glagola sa značenjem kretanja aktivnost se svodi na kretanje vršioca, za koje u načelu nije potreban nikakav predmet. Takvi su npr. glagoli *ležati*, *stajati*, *šedeti*, *mirovati*; *ići*, *koračati*, *plovati*, *lutati* i sl. Prema tome radnja glagola kao što su *prodavati* ili *popravlјati* nije ni zamisliva bez predmeta koji bi se prodavali ili popravljali, a radnja glagola *ležati* ili *koračati* isključuje predmet koji bi bio dio radnje. *Prodavati* i *popravlјati* nije dakle ni zamislivo bez onoga što se prodaje ili popravlja, a onoga „što bi bilo ležano“ ili onoga „što bi bilo ideno“ nema niti može biti.

OBlici OBJEKTA

Po obliku objekti mogu biti u svim kosim padežima bez prijedloga (naravno, osim lokativa koji ne može ni dolaziti bez prijedloga). Mogu dakle biti:

- u genitivu, npr. *Oslobodite se nepotrebnih stvari*, *Komšija se odrekao kuće*, *Najeo se bunike*;
- u dativu, npr. *Vesele se čestitkama*, *Što mu se dogodilo?*, *Rado pomaže svima*;
- u akuzativu: *Komšija prodaje kuću*, *Deca beru jabuke*, *Nešto sam te pitao*;
- u instrumentalu: *Trguju svačim*, *Sliježe ramenima*, *Zaprijetili su mu zatvorom*.

Objekti mogu imati i oblike prijedloško-padežnih izraza. Takvi objekti nazivaju se prijedloškima. Oni mogu biti:

- u genitivu, npr. *Odustao je od kandidature*;
- u dativu, npr. *Odnosi se prema njoj pokroviteljski*;
- u akuzativu, npr. *Ne razumijem se u klasičnu muziku*;
- u instrumentalu, npr. *Ne šćedoše sarađivati s nama*;
- u lokativu, npr. *Nijesmo ni sanjali o takvome uspjehu*.

REČENICE S VIŠE OBJEKATA

Kako radnje označene glagolima mogu uključivati i više predmeta, u rečenici se može pojaviti i više objekata. Tada je obično jedan objekat pravi, a drugi nepravi. Pravi objekat uvijek je u akuzativu, a nepravi može biti:

- u genitivu, npr. *Ljude (A) je teško osloboditi straha (G)*;
- u dativu, npr. *Izdala je sobu (A) dvjema studentkinjama (D)*;
- u akuzativu (kao i pravi objekat), npr. *Učio nas (A) je matematiku (A)*;
- u instrumentalu, npr. *Poslužili su nas (A) njeguškim sirom (I)*;
- u lokativu, npr. *Uhvatili su ih (A) u krađi (L)*.

(Rečenice tipa *Učio nas je matematiku*, *To vas nijesam pitao* ili *Nešto bih te molio* katkad se opisuju kao rečenice s dvama pravim objektima. Budući da je riječ o objektima različita tipa, objekte *matematiku*, *to* i *nešto* opravdanije je opisivati kao nepravu jer bi se inače moralo pretpostaviti da ima pravih objekata različita tipa (što

bi bilo metodološki problematično). Da je tako, potvrđuje i činjenica da glagol *učiti* npr. ima različite prave objekte s obzirom na to znači li „sticati znanje“, npr. *Učim matematiku*, ili znači „činiti da neko drugi stiče znanje“, „poučavati“, npr. *Uči nas*, te da nepravi objekat u akuzativu taj glagol ima samo u drugome značenju. Bilo bi dakle: *Uči nas* (pravi objekat) *matematiku* (nepravi objekat). Osim toga objekte tipa *matematiku*, *to* i *nešto* moguće je zamijeniti i kakvim drugim oblikom, npr. dativom, upor. *Učio nas je matematiči*, što inače ne važi za pravi objekat, jer se umjesto *Učim matematiku* ne može nikako reći **Učim matematiči* niti se umjesto *Uči nas* ikako može reći **Uči nama*.)

Uz neke (neprelazne) glagole mogu se naći i po dva različita neprava objekta, koji mogu biti:

- u dativu i instrumentalu, npr. *Zaprijetili su im (D) otkazom (I)*;
- u dativu i lokativu, npr. *Samo su nam (D) smetali u poslu (L)*;
- u dativu i prijedloškom akuzativu, npr. *Zahvalite im (D) za brigu (A)*;
- u prijedloškom instrumentalu i lokativu, npr. *Treba razgovarati s partnerima (I) o svim tim pitanjima (L)* itd.

PRILOŠKA ODREDBA

Priloška odredba (adverbijal) neobavezni je (fakultativni) član rečenične strukture kojem mjesto u rečenici otvara predikat i kojim se označavaju različite okolnosti u kojima se vrši radnja glagola u službi predikata, odnosno različite okolnosti događanja o kojima se saopštava rečenicom. Budući da je priloška odredba u sličnom odnosu s predikatom kao i objekat, dobro ju je odrediti s obzirom na ono po čemu se razlikuje od objekta.

PRILOŠKA ODREDBA I OBJEKAT

Između priloške odredbe i objekta ima više razlika:

Objekat se u rečenicu uvrštava po glagolu koji je u službi predikata, po njegovim leksičko-gramatičkim svojstvima, a priloška odredba po predikatu. To znači da se ona načelno može uvrstiti u rečeničnu strukturu bez obzira na glagol koji se javlja u službi predikata, pa i bez obzira na to sadrži li rečenica uopšte glagol ili ne sadrži. Drugim riječima, hoće li priloška odredba biti uvrštena u rečeničnu strukturu ili neće, zavisi prije svega od sadržaja rečenice. Zato priloška odredba može dolaziti i uz prelazne glagole u službi predikata, npr. *Komšija je prodao kuću prošle nedelje*, i uz neprelazne glagole, npr. *Rastali su se prošle nedelje*, i uz glagole sa značenjem kretanja, npr. *Otputovala je prošle nedelje*, i uz glagole stanja, npr. *Prošle nedelje je*

spavao kod prijatelja, ali i u iskazima u kojima se uopšte ne javljaju glagolski oblici, npr. **Prošle nedelje stalno magla**.

Druga razlika između objekta i priloške odredbe jeste direktna posljedica prve.

Naime objekat, jer se u rečeničnu strukturu uvodi po gramatičkim i leksičkim svojstvima glagola, postaje i sastavni dio radnje koju taj glagol označava (npr. *popravlja-ti cipele* i *popravlja-ti tekst* dvije su sasvim različite radnje). Nasuprot tome priloška odredba ne postaje sastavni dio same radnje, nego je manje ili više spoljna okolnost u kojoj se vrši radnja. Tako npr. između rečenica *Pišemo u školi*, *Pišemo kod kuće*, *Pišemo ujutro*, *Pišemo po podne*, *Pišemo uredno*, *Pišemo bez prekida* nema, odnosno ne mora biti, razlike s obzirom na prirodu same radnje.

I treća je razlika između objekta i priloške odredbe u direktnoj vezi s prvom razlikom. Objektu je naime, jer se u rečeničnu strukturu uvodi po glagolu, unaprijed određen oblik, a priloškoj odredbi nije. Zato se ono što je rečeno objektom ne može reći drugačije. Ono pak što je rečeno priloškom odredbom može se prepričati (parafrazirati), reći i na drugi način. Tako se umjesto *Pišemo pisma* ne može reći npr. **Pišemo pismima*, **Pišemo oko pisama*, **Pišemo po pismima* i sl. No umjesto *Pišemo kod kuće* ili *Pišemo bez prekida* možemo reći *Pišemo doma*; *Pišemo u (svojoj) kući*; *Pišemo neprekidno*; *Pišemo ne prekidajući*; *Pišemo, a da ne prekidamo* i sl.

Četvrta razlika između objekta i priloške odredbe sastoji se u tome što je objekat načelno obavezan član rečenične strukture, a priloška odredba načelno neobavezan (fakultativan) član. Tako se npr. u rečenici *Komšija je prošle nedelje prodao kuću* ne može ispuštiti objekat, a da rečenica i dalje bude informativno potpuna, upor. *Komšija je prošle nedelje prodao*. Priloška odredba, naprotiv, može se ispuštiti, upor. *Komšija je prodao kuću*.

Rečeno ipak ne znači da je objekat uvijek obavezan niti da je priloška odredba uvijek neobavezna. Naime, kao što je rečeno pri razmatranju stepena obaveznosti objekta, ima i objekata koji nijesu obavezni, što zavisi od konkretnosti ili uopštenosti radnje koja se označava glagolom. Tako npr. u rečenici *Pjeva već tri godine* uopšte nema objekta, uprkos tome što je u poziciji predikata prelazni glagol, koji inače zahtijeva pravi objekat u akuzativu.

Ni priloška odredba nije uvijek neobavezna. Kad su u službi predikata glagoli koji označavaju provođenje određenoga vremena (obično dužega) na kakvu mjestu, npr. *živjeti*, *stanovati*, *boraviti*, *prebivati*, onda je i priloška odredba obavezna. Tako prilošku odredbu *na kraju ulice* u rečenici *Komšija je stanovao na kraju ulice* ne možemo izostaviti, a da rečenica bude i dalje informativno potpuna, upor. *Komšija je stanovao*.

Takvi primjeri ipak pokazuju da priroda i status priloške odredbe mogu biti zavisni i od prirode glagola koji su u službi predikata. Osim uticaja na obaveznost ili neo-

baveznost izbor glagola za službu predikata može u nekim slučajevima uticati i na izbor oblika priloške odredbe. Tako će npr. uz glagole kretanja u službi priloških odredaba koje imaju oblik prijedloško-padežnih izraza s prijedlozima *u* ili *na* dolaziti imenske riječi u akuzativu, npr. *Idemo u šumu* ili *Izašli su na ulicu*, a s glagolima stanja u lokativu, npr. *Bili smo u šumi* ili *Stajali su na ulici*.

Slično tome u priloškim odredbama koje imaju oblik prijedloško-padežnih izraza s prijedlozima *za*, *pred*, *nad*, *pod* i *među* uz glagole sa značenjem kretanja dolaziće oblici akuzativa, npr. *Zašli su za kuću*, *Izišli smo pred školu*, *Nagnuo se nad knjigu*, *Stavi knjigu pod klupu*, *Otiđite među ljude*, a uz glagole stanja oblici instrumentala, npr. *Stajali su za kućom*, *Odmarali su se pred školom*, *Stalno sedi nad knjigom*, *Knjige su se nalazile pod klupom*, *Često boravi među ljudima*.

Isti oblik ili isti spoj riječi može u jednome tipu rečenice služiti kao objekat, a u drugome kao priloška odredba, što takođe zavisi u prvome redu od prirode glagola u službi predikata. Tako će npr. u rečenicama *Izgubili su cijelo ljeto (na pripreme)* ili *Sastala se s koleginicama* djelovi *cijelo ljeto* i *s koleginicama* biti u službi objekata, a u rečenicama *Kupali su se cijelo ljeto* ili *Otputovala je s koleginicama* u službi priloške odredbe.

Da je zaista tako, vidi se po tome što se objekti ne mogu parafrazirati (ne može se reći npr. **Izgubili su cijelog ljeta*, **Izgubili su tokom cijelog ljeta* ili **Sastala se u društvu koleginica*, **Sastala se u pratnji koleginica* i sl.), a priloške odredbe mogu, npr. *Kupali su se cijeloga ljeta*, *Kupali su se tokom cijeloga ljeta* ili *Otputovala je u društvu koleginica*, *Otputovala je u pratnji koleginica* i sl.

U vezi s odnosom između objekta i priloške odredbe katkad se može govoriti i o dvoznačnosti. Tako se npr. rečenica *Komšija je prodao kuću bratu* može interpretirati i tako da oblik *bratu* bude objekat, ali i tako da bude priloška odredba. U prvome slučaju brat je uključen u samu radnju prodaje, on je „predmet uključen u prodaju“, tj. kupac kuće. U drugome slučaju brat nije predmet, nije kupac kuće, no je npr. vlasnik kuće, a komšija prodaje kuću (nekome trećem) umjesto njega, u njegovo ime. To će takođe potvrditi (ne)mogućnost parafraze. Ako je naime *bratu* objekat (tj. ako je komšijin brat kupac), onda se ne može reći *Komšija je prodao kuću za brata* ili *umjesto brata* ili *u bratovo ime* i sl., a upravo su takve parafraze moguće ako je oblik *bratu* priloška odredba.

Ima i slučajeva, posebno vezanih za konstrukcije s instrumentalom, da se u istoj rečenici oblik ili spoj riječi može interpretirati i kao objekat i kao priloška odredba (tj. da uključuje i jedno i drugo). Tako bi se npr. u rečenici *Postigao je to velikom borbenošću* rečenični član *velikom borbenošću* mogao interpretirati i kao objekat (u tome slučaju rečenica bi bila odgovor na pitanje *Čime je to postigao?* – velika borbenost bila bi, drugim riječima, sredstvo, dakle predmet radnje glagola *postići*), ali i kao priloška odredba (u tome slučaju rečenica bi odgovarala na pitanje *Kako je*

postigao? – bila bi dakle riječ o okolnosti u kojoj se odvija radnja glagola *postići*, o načinu vršenja te radnje, upor. *Postigao je to teško* ili *lako* ili sl.).

VRSTE PRILOŠKIH ODREDBA

Među priloškim odredbama najčešće su priloške odredbe mjesta, vremena i načina, a rjeđe ostale – priloške odredbe uzroka, namjere, uslova, dopuštanja, posljedice, društva, količine.

Priloška odredba mjesta

Priloškom odredbom mjesta označava se prostor na kojem se ili u vezi s kojim se odvija radnja označena predikatom. Prostor se može označavati mjesnim priložima te padežnim oblicima ili prijedloško-padežnim izrazima.

Među priložima u službi priloških odredaba mjesta osobito su česti zamjениčki prilozi. Oni mogu označavati prostor na dva načina:

1. Mogu ga označavati tako da uspostavljaju odnos prema kategoriji lica, odnosno prema učesnicima govornoga čina. S obzirom na to prema kojem se licu uspostavlja odnos razlikuju se mjesni prilozi:
 - koji označavaju prostor u blizini govornika, npr. **Ovde** nema mjesta, **Dođite ovamo**, **Ovuda** su prošli, **Odavde** se ništa ne vidi, **Dolazili su dovde**;
 - koji označavaju prostor u blizini sagovornika, npr. **Tu** se ne može razgovarati, **Tuda** se ne ide, **Tamo** više ne zalaze, **Krenuli su odatle**, **Otud** se niko ne javlja, **Dotle** još ne dođosmo;
 - koji označavaju prostor udaljen i od govornika i od sagovornika, npr. **Onđe** će se sve odvijati, **Nijesmo ni prošli onuda**, **Onamo** više ne lete, **Odande** svi počinju, **Odonud** mnogi dolaze, **Donde** vodi putljaga.
2. Ostali zamjениčki prilozi u službi priloških odredaba mjesta označavaju neodređen prostor i nazivaju se neodređenim zamjениčkim priložima, npr. **Negde** sam ga već vidio, **Nigde** ga nema, **Svugde** smo ih tražili, **Svuda** ima čudaka, **Otišao je nekud**, **Nikud** se ne može, **Svukud** ima rastinja.

U službi priloške odredbe mjesta mogu biti i drugi prilozi, npr. **Gore** je rjeđi vazduh, **Nazad** se više ne može, **Vani** pada kiša, **Škola** je **blizu**, **Treba skrenuti ulijevo**.

U službi priloške odredbe mjesta mogu biti i brojni padežni oblici i prijedloško-padežni izrazi, npr. **Otišli su kući**, **Dugo smo šetali ulicama**; Trči **preko igrališta**, **Vozimo kroz maglu**, **Srio sam ga na stanici**, **Šede pod orahom**.

Priloška odredba vremena

Priloška odredba vremena, kojom se određuje vrijeme odvijanja radnje obilježene predikatom, označava se:

- vremenskim prilozima, npr. *Nekad sve bijaše drukčije, Nikad se ne treba predavati, Katkad je bolje ćutati, Sad nije vrijeme za to, Uskoro će se i oni pojaviti, Jutros sam zakasnio, Danas je najteže penzionerima, Javićemo se sutra;*
- padežnim oblicima ili prijedloško-padežnim izrazima, npr. *Te godine bilo je posebno teško, Svako veče izlazi u grad, Prima utorkom, Ostali su do jutra, Doći će u nedelju, Potonji smo ih put posetili o Uskrsu, Sa zimom dođe i snijeg.*

Priloška odredba načina

Priloškom odredbom načina obilježava se okolnost koja utiče ili je na drugi način povezana s kakvoćom radnje označene predikatom. Službu priloške odredbe načina vrše:

- načinski prilozima, npr. *Tako je već bolje, Nekako ćemo se snaći, Tužno je sve to gledati, Glasno se nasmijala, Rado ju je poslušao, Spomeni ih sve poimenice, Ne govorite uglas, Naučio je napamet;*
- padežni oblici i prijedloško-padežni izrazi, npr. *Shušala ga je oborene glave, Povikao je jakim glasom; Gledali su nas preko nosa, Pričao je kroz suze, Nadirali su u masama, Odveden je pod stražom.*

Ostale priloške odredbe

Osim priloških odredaba mjesta, vremena i načina mogu se izdvojiti još priloške odredbe:

- uzroka, npr. *Došli smo baš zato, Nijeste se javili zbog toga, Bio je umoran od vožnje, Sastali su se povodom praznika, Čestitajte im na pobjedi;*
- namjere (svrhe), npr. *Zadržan je u bolnici radi pregleda, Molili su za spas njegove duše, Došli su po robu, Otišli smo za svojim poslom;*
- uslova, npr. *Teško je bez novca, U slučaju rata sve će propasti, Uz takvo zalaganje svako bi uspio;*
- dopuštanja, npr. *Posvađali su se bez razloga, Nastavili su s poslom uprkos nevremenu, I pored dobrih veza ostao je bez posla;*
- posljedice, npr. *Smijali smo se do suza;*

- društva, npr. *Išla je s nama na tenis, Sedi s društvom u kafani, Oni su stajali uz nas;*
- količine, npr. *Mnogo ih je zadužila, Previše su usporili* itd.

(Priloške odredbe zamjениčkoga tipa, npr. *zato, zbog toga, uprkos tome* i sl. služe (i) kao konektori.)

NESAMOSTALNI ČLANOVI REČENIČNE STRUKTURE

Atribut i apozicija bitno se razlikuju od predikata, subjekta, objekta i priloške odredbe po tome što nijesu osnovni, samostalni članovi rečenične strukture, nego nesamostalni. To znači da su to članovi rečeničnih članova, tj. da se u rečeničnu strukturu ne uvrštavaju direktno, no preko osnovnih članova.

To se vidi i po tome što atribut može biti uvršten:

- i uz (imenski) predikat, npr. *Ono je komšijina kuća;*
- i uz subjekat, npr. *Komšijina je kuća prodata;*
- i uz objekat, npr. *Ko je kupio komšijinu kuću?;*
- i uz prilošku odredbu, npr. *Svi su se skupili u komšijinoj kući.*

Štoviše, atribut može biti uvršten uz imenicu bez obzira na to će se ona u rečeničnoj strukturi javlja. To znači da može biti uvršten i uz imenicu u službi (nekongruentnoga) atributa, npr. *Komšija ima kuću od bijeloga kamena*, te uz apoziciju, npr. *Naš komšija Petar prodaje kuću.*

Isto tako i apozicija može biti uvrštena uza svaku imenicu, pa tako i uz imenicu u službi (nekongruentnoga) atributa, npr. *Ko je kupio kuću našega komšije Petra?*

ATRIBUT

Naziv „atribut“ dolazi od latinske riječi *attributum*, koja znači „ono što se pridijeva“, „što je priđevano“, „što je pridodato čemu drugom“. To je dakle riječ koja se pridijeva, pridodaje imenskoj riječi da bi je po čemu odredila (prije svega po svojstvu). Zavisno od toga kakvim se riječima označava, razlikuju se kongruentni i nekongruentni atribut.

Kongruentni atribut

Kongruentnim atributom naziva se atribut izražen pridjevskom riječju, koja je po svojoj prirodi kongruentna s imenskom riječju uz koju stoji, tj. slaže se s njom u rodu, broju i padežu. To znači da službu kongruentnoga atributa može imati ne samo pridjev, npr. *Komšijina kuća nije prodata*, no i:

- pridjevska zamjenica, npr. *Ova kuća još nije prodana;*
- redni broj, npr. *Prvi komšija prodaje kuću.*

S obzirom na to po kakvom svojstvu kongruentni atribut određuje imenicu uz koju stoji, razlikuju se:

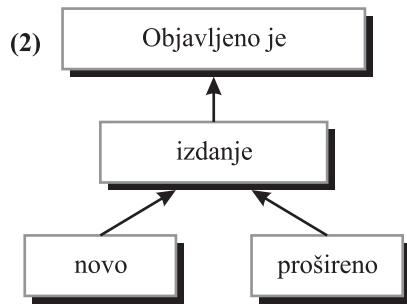
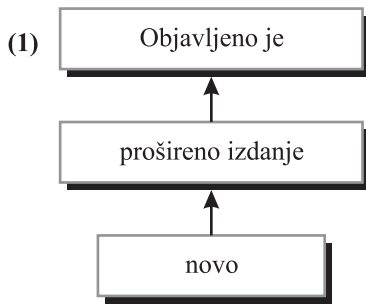
- kvalitativni atribut, koji određuje imenicu po kvalitetu, npr. *Kupila je šarenu haljinu, Komšija ima dobru kuću, To je rezultat naporna rada;*
- kvantitativni (količinski) atribut, koji određuje imenicu po količini (kvantitetu), npr. *Komšija je prodao dvije kuće, Jedna lasta ne čini proljeće, Susrijeće se s mnogim strancima;*
- posesivni (prisvojni), koji određuje imenicu s obzirom na pripadnost kome ili čemu, npr. *To su naši problemi, Nijesam se slagao s očevim mišljenjem, Prodaje se komšijina kuća;*
- relativni (odnosni), koji označavaju imenicu po nekom uopštenom (apstraktnom) svojstvu ili svojstvu koje proizilazi iz odnosa prema čemu što se označava drugom imenicom ili imenskom konstrukcijom, npr. *I ona je nekakva studentkinja, Svako jutro budimo se rano; To je jezikoslovni problem, Nakon te bitke pali su u viševjekovno ropstvo.*

Višečlani kongruentni atributi

Uz jednu imensku riječ može stajati i više kongruentnih atributa, koji se obično izriču različitim pridjevskim riječima. U tome slučaju najprije dolaze atributi izrečeni pridjevskim zamjenicama, npr. *Bila je to naša đaćka pobjeda*, onda oni koji su izrečeni rednim brojevima, npr. *Bila je to naša prva đaćka pobjeda*, pa tek onda oni koji se izriču pridjevima (*Bila je to naša prva velika đaćka pobjeda*). Takvi atributi u tekstu se ne odvajaju zarezima.

Ako su atributi izrečeni samo pridjevima, onda oni mogu imati podjednak značenjski opseg (pa se u tekstu odvajaju zarezima), npr. *Imao je ružan, neuredan rukopis*, ili različit značenjski opseg (pa se ne odvajaju zarezima), npr. *Podgorica je najveći crnogorski grad*.

S obzirom na značenjski opseg skupovi riječi s dvama ili s više kongruentnih atributa mogu biti i dvoznačni. Tako npr. u rečenici (1) *Objavljeno je i novo prošireno izdanje te knjige* atribut *novo* odnosi se na skup *prošireno izdanje*, a u rečenici (2) *Objavljeno je novo, prošireno izdanje te knjige* atribut *novo* odnosi se (kao i atribut *prošireno*) na imenicu *izdanje*, pa se zato atributi odvajaju zarezima. Shematski bi se to moglo prikazati ovako:

Obavezni kongruentni atribut

Atribut je nesamostalni, sekundarni član rečenične strukture (član jednoga od osnovnih članova), ali ipak u nekim slučajevima može biti i obavezan, tj. neizostavljiv. Obaveznost kongruentnoga atributa može biti uslovljena sintaksički ili semantički.

Sintaksički je kongruentni atribut obavezan u rečenicama (i u konstrukcijama):

- s vremenskim genitivom ili vremenskim akuzativom, npr. *Javiću se idućega mjeseca*, *Otputovala je iste noći* (nije gramatično: **Javiću se mjeseca* niti **Otputovala je noći*), *Javiću se idući mjesec*, *Otputovala je istu noć*;
- s kvalitativnim genitivom ili genitivom svojstva, npr. *Bio je to čovjek niska rasta*, *Hodala je spuštenih ramena* (nije gramatično: **Bio je to čovjek rasta*);
- s kvalitativnim instrumentalom, npr. *Traži se igrač s dugim rukama*, *Govorila je promuklim glasom* (izvan konteksta nije gramatično: *Traži se igrač s rukama*).

Semantički kongruentni atribut obavezan je kad dolazi uz imenice s uopštenim značenjem kao što su:

- *način*, npr. *S njim treba razgovarati na drugi način* (nije gramatično: **S njim treba razgovarati na način*);
- *stvar*, npr. *Moramo razgovarati o (jednoj) važnoj stvari* (van konteksta nije gramatično: *Moramo razgovarati o stvari*);
- *pitanje*, npr. *Nastavili smo raspravu o drugim pitanjima* (van konteksta nije gramatično: *Nastavili smo raspravu o pitanjima*);
- *slučaj*, npr. *Ovđe nije riječ o teškom slučaju* (van konteksta nije gramatično: *Ovđe nije riječ o slučaju*);

- *okolnost*, npr. *Radimo u nemogućim okolnostima* (nije gramatično **Radimo u okolnostima*).

OBAVEZNI KONGRUENTNI ATRIBUTI	
Sintaksički obavezni	Semantički obavezni
1. uz vremenski genitiv ili vremenski akuzativ: <i>Otputovala je iste noći, Javiću se idući mjesec</i> 2. uz kvalitativni genitiv: <i>Bio je to čovjek niska rasta</i> 3. uz kvalitativni instrumental: <i>Govorila je promuklim glasom</i>	uz imenice uopštena značenja, npr. - način: <i>S njim treba na drugi način</i> - stvar: <i>Moramo razgovarati o važnoj stvari</i> - pitanje: <i>Nastavili su raspravu o drugim pitanjima</i> - slučaj: <i>Ovđe nije riječ o teškom slučaju</i> - okolnost: <i>Radimo u nemogućim okolnostima</i>

Nekongruentni atribut

Kongruentni atribut slaže se s imenskim riječima na koje se odnosi u rodu, broju i padežu, a nekongruentni atribut ne slaže se s imenskim riječima, nego je s njima u rekcijiskome odnosu ili u odnosu pridruživanja. U službi nekongruentnoga atributa mogu biti:

- oblici kosih padeža, npr. *Kupi malo mlijeka, Sve to stoji u žalbi upravnome sudu;*
- prijedloško-padežni izrazi, npr. *Kupili smo televizor u boji, Komšija ima kuću na sprat;*
- prilozima, npr. *Malo dalje je skretanje udesno, Ti razgovori udvoje trajali su cijelu zimu.*

Nekongruentni atribut koji stoji uz imenske riječi s konkretnim značenjem načelno se razlikuje od nekongruentnoga atributa koji stoji uz deverbativne ili deadjektivne imenice. Prvi naime obično označava:

- prisvojnost (posesivnost), npr. *Kupio je kuću našega komšije, Treba popraviti krov na školi;*
- kvalitativnost, npr. *Bio je student osrednjih mogućnosti, Rijetko nosi haljine s dugim rukavima;*
- dionost (partitivnost), npr. *Ujutro popije šolju čaja, To bi se moglo dogoditi i nekome od nas;*

- namjenu (finalnost), npr. *Kupili su mašinu za berbu kukuruza, Imate li sirup protiv kašlja;*
- mjesto (lokalnost), npr. *Nebo nad nama bijaše vedro, Šeli smo na klupu u dvorištu;*
- vrijeme (temporalnost), npr. *Bješe već tri sata poslije ponoći, Stigao je nedelju dana pred Uskrs.*

Nekongruentni atribut koji stoji uz deverbativne ili deadjektivne imenice ima značenje koje se naziva prema službi koju bi riječi koje dolaze u funkciji atributa imale kad bi se cijela imenska konstrukcija preoblikovala u glagolsku. Tako se npr. kaže da u rečenici *Slušali su pažljivo izvještaj glavnoga sekretara* nekongruentni atribut (*glavnoga sekretara*) ima subjekatsko značenje zato što bi se on u glagolskoj konstrukciji preoblikovao u subjekat, upor. (*Pažljivo smo slušali kako glavni sekretar izvještava*). S obzirom na to mogu se razlikovati ova značenja (funkcije) nekongruentnoga atributa:

- subjekatsko, npr. *Nastup našega hora bio je glavna tačka, Iz daljine se čuo šum vjetra;*
- objekatsko, npr. *Još je na snazi zabrana uvoza, Važno je sačuvati vjeru u uspjeh;*
- priloško, npr. *Godiće nam šetnja po šumi, Najavili su odlazak prije svitanja;*
- značenje nosioca svojstva (uz deadjektivne imenice), npr. *Uživali su u toplini ljetnje noći, Veselju zvanica nije bilo kraja.*

APOZICIJA

Naziv „apozicija“ dolazi iz latinskoga jezika od riječi *appositum*, koja znači „ono što je priloženo“, „ono što je dodato“, „ono što je postavljeno uz nešto“, „ono što je postavljeno uz nešto što je već postavljeno“. Riječ je, kao i u slučaju kongruentnoga atributa, o nesamostalnome, sekundarnome članu rečenične strukture. Od kongruentnoga atributa razlikuje se po tome što službu apozicije ne vrše pridjevske riječi, nego imenice načelno kongruentne s imenskim riječima na koje se odnose, a od nekongruentnoga atributa razlikuje se po tome što je načelno kongruentna s imenicom na koju se odnosi (a nije s njom u rekcijjskome odnosu).

I apozicija, kao i atribut, može biti uvrštena:

- i uz (imenski) predikat, npr. *Ovo je komšija Petar;*
- i uz subjekat, npr. *Komšija Petar prodaje kuću;*

- i uz objekat, npr. *Komšija prodaje kuću bratu Ivanu*;
- i uz prilošku odredbu, npr. *Komšija ima kuću u gradu Zagrebu*;
- i uz imenicu u službi nekongruentnoga atributa, npr. *Prodata je kuća našega komšije Petra*;
- i uz imenicu u službi apozicije, npr. *Ovo je vlasnik kuće komšija Petar*.

Apozicija se, kao i kongruentni atribut, načelno slaže u rodu, broju i padežu s imenicom na koju se odnosi, ali je to slaganje manje obavezno, odnosno češće izostaje nego kad je riječ o kongruentnome atributu. Glavni je razlog tome što imenice nijesu promjenljive po rodu, pa se jedna drugoj ne mogu prilagođavati kao što se pridjev može prilagođavati imenici. Otuda u apozitivnim spojevima riječi pojava nepotpune kongruentnosti, kao u primjerima *grad Podgorica*, *selo Frutak*, *rijeka Lim* i sl.

Osim toga neke od imenica, prije svega vlastite, nijesu promjenljive ni po broju, pa se apozicija u nekim slučajevima ne prilagođava imenici uz koju stoji ni po broju, npr. *grad Pljevlja*, *selo Erakovići* i sl. Štoviše, ima slučajeva da se apozicija s imenicom uz koju stoji ne slaže čak ni u padežu. To biva onda kad apozicija stoji ispred vlastite imenice čije primarno značenje nije u skladu ili nije tipično za ono što se njome označava. Takve imenice bivaju „zaštićene“ time što ostaju nepromjenljive i po padežu, a često uz to stoje i pod navodnicima (i time su „zaštićene“), npr. *Igra u Rukometnom klubu „Budućnost“*, *Nastupili su u sali „Budo Tomović“* i sl.

Prema tome kad je riječ o kongruentnosti apozicije s imenicom uz koju stoji, nailazimo na ovakve slučajeve:

- apozicija se slaže s imenicom u rodu, broju i padežu, npr. *Kroz Nikšić teče rijeka Zeta*;
- apozicija se s imenicom ne slaže ni u rodu ni u broju ni u padežu, npr. *Prenoćili smo u Hotelu „Macavare“*.

ATRIBUT I APOZICIJA S OBZIROM NA REDOSLJED RIJEČI

Iz navedenih primjera bilo je vidljivo da kongruentni atributi stoje ispred imenskih riječi na koje se odnose (npr. *kamena kuća*), a nekongruentni atributi iza tih riječi (npr. *kuća od kamena*). Tako je uvijek u neobilježenome redosljedu riječi. Izmjena toga redosljeda izaziva stilsku obilježenost, npr. *kuća kamena* ili *od kamena kuća*. Izuzimaju se samo slučajevi u kojima je pridjev dio vlastitog imena, npr. *Petar Veliki*, kad je atributski skup obilježen pripadnošću biblijskome stilu, npr. *Majka Božja*, *škrinja zavjetna* i sl. te neke terminologizovane, ustaljene i/ili frazeologizovane konstrukcije, npr. *šipak pitomi*, *na vrbi grožđe*, *Na Drini ćuprija*, *Matica crnogorska* i sl.

Što se tiče apozicije, ona načelno stoji ispred imenice na koju se odnosi, npr. **Komšija** Petar prodaje kuću, ali može dolaziti i iza imenice na koju se odnosi. Tada se u pismu načelno odvaja zarezom, npr. *Ovo je Petar, (naš) komšija*. Takav redosljed može biti stilski obilježen. No nije stilski obilježen onda kad se apozicija proširuje (atributom, drugom apozicijom, odnosnom rečenicom i sl.), npr. *Ovo je Petar, naš prvi komšija*; *Stigao je komšija Petar, vlasnik kuće*; *Javi se Petru, komšiji koji prodaje kuću*.

REČENICE PO SASTAVU

Budući da rečenice kao jezičke jedinice mogu biti međusobno vrlo raznolike, razvrstavaju se u grupe po različitim kriterijumima. Jedan od tih kriterijuma jeste i sastav. Po tome kriterijumu sve rečenice dijele se na dvije grupe i više podgrupa. Prvu grupu čine proste, a drugu složene rečenice.

PROSTE REČENICE

Prostim rečenicama nazivaju se sintaksičke jedinice s jednom osnovnom rečeničnom strukturom. Osnovna rečenična struktura čini u prvome redu odnos između predikata i subjekta, odnosno sam predikat ili predikatski skup (kod jednočlanih, neraščlanjenih rečenica). Rečenice kod kojih osnovna rečenična struktura pretpostavlja odnos između predikata i subjekta nazivaju se raščlanjenim (dvočlanim) prostim rečenicama, npr. *Komšija kupuje*, a rečenice kojima osnovnu rečeničnu strukturu čini sam predikat odnosno predikatski skup (subjekat se u takve rečenice ne može ni uvrstiti) nazivaju se neraščlanjenim (jednočlanim) prostim rečenicama, npr. *Vedri se* ili *Jutros se počelo vedriti*.

RAŠČLANJENE (DVOČLANE) PROSTE REČENICE

Raščlanjene ili dvočlane proste rečenice pretpostavljaju odnos između predikata i subjekta, što ne znači da subjekat u njima mora biti i realizovan. Štoviše, on može biti i sasvim izlišan, npr. *Ne slažem se*, ali je i u takve rečenice subjekat ne samo uvrstiv nego se pretpostavlja, a izostaje baš zato što je poznat, što se pretpostavlja (u rečenici *Ne slažem se* to je subjekat *ja*, koji se izostavlja baš zato što u toj poziciji subjekat može biti samo *ja*).

Raščlanjene rečenice koje sadrže predikat i subjekat mogu se dalje proširivati, zavisno od prirode informacije koja se njima prenosi ili od okolnosti saopštavanja, i to drugim samostalnim ili nesamostalnim članovima rečenične strukture. Rečenice koje sadrže samo subjekat i predikat (npr. *Komšija kupuje*) nazivaju se neproširenima, a one koje sadrže još koji samostalni član rečenične strukture (npr. *Komšija kupuje kuću*, *Komšija kupuje kuću ove godine* i sl.) nazivaju se proširenim prostim rečenicama. Tako se npr. neproširena rečenica *Komšija kupuje* može proširiti objektom, npr. *Komšija kupuje stan*, pa onda priloškom odredbom, npr. *Komšija kupuje*

stan **blizu škole**. Svi ti samostalni članovi rečenične strukture mogu se proširiti nesamostalnim članovima, pa se tako subjekat može proširiti apozicijom, npr. **Hvalisavac** komšija kupuje stan **blizu škole**, objekat atributom, npr. **Hvalisavac** komšija kupuje **veliki** stan **blizu škole**, imenica u sastavu priloške odredbe takođe atributom, npr. **Hvalisavac** komšija kupuje **veliki** stan **blizu osnovne škole**. Može se nadalje proširiti i predikat, između ostaloga i uvođenjem modalnoga glagola, npr. **Hvalisavac** komšija **odlučio je** kupiti **veliki** stan **blizu osnovne škole**; a mogu se dalje proširivati i već prošireni osnovni članovi rečenične strukture, npr. prošireni subjekat atributom, npr. **Naš** **hvalisavac** komšija **odlučio je** kupiti **veliki** stan **blizu osnovne škole**, pa na isti način i već prošireni objekat, npr. **Naš** **hvalisavac** komšija **odlučio je** kupiti **veliki** **trosobni** stan **blizu osnovne škole**, te već proširena priloška odredba, npr. **Naš** **hvalisavac** komšija **odlučio je** kupiti **veliki** **trosobni** stan **blizu ključevske osnovne škole** itd. To postupno širenje raščlanjene proste rečenice može se prikazati ovako:

Komšija kupuje
Komšija kupuje stan
Komšija kupuje stan blizu škole
Hvalisavac komšija kupuje stan blizu škole
Hvalisavac komšija kupuje **veliki** stan blizu škole
Hvalisavac komšija kupuje **veliki** stan blizu **osnovne** škole
Hvalisavac komšija **odlučio je** kupiti **veliki** stan blizu osnovne škole
Naš *hvalisavac* komšija **odlučio je** kupiti **veliki** stan blizu osnovne škole
Naš *hvalisavac* komšija **odlučio je** kupiti **veliki** **trosobni** stan blizu osnovne škole
Naš *hvalisavac* komšija **odlučio je** kupiti **veliki** **trosobni** stan blizu **ključevske** osnovne škole itd.

Svi djelovi kojima se proširuje rečenica nalaze se u odnosu ili s predikatom ili sa subjektom. Djelovi koji se nalaze u odnosu s predikatom pripadaju predikatskome skupu, a djelovi koji se nalaze u odnosu sa subjektom subjekatskome skupu. Tako npr. dio rečenice *odlučio je kupiti veliki trosobni stan blizu ključevske osnovne škole* čini predikatski skup, a dio *naš hvalisavac komšija* subjekatski skup.

NERAŠČLANJENE (JEDNOČLANE) PROSTE REČENICE

Neraščlanjenima (jednočlanima) nazivaju se proste rečenice u koje se subjekat ili uopšte ne može uvrstiti ili se ne uvrštava bilo zato što je sasvim nepoznat, bilo zato što je nepoznat govorniku, bilo zato što vršioca radnje koji se označava subjektom govornik ne želi, odnosno iz nekih razloga ne smije imenovati.

U funkciji predikata u takvim rečenicama stoje u prvome redu bezlični glagoli ili bezlični oblici glagola. Bezličnim glagolima pripadaju na primjer glagoli koji označavaju meteorološke pojave (verba meteorologica), kao što su *grmjeti*, *sijevati*, *pljuštati*, *sniježiti*, *vedriti se*, *oblačiti se*, *smrkavati se*, *zahladnjivati* i sl., npr. *Grmi*, *Pljuštalo je cijeli dan*, *Ujutro će se naoblačiti*.

Drugi tip neraščlanjenih prostih rečenica, koje se takođe često odnose na meteorološke pojave, ali i na različita stanja bilo kojega tipa, čine one koje u službi predikata imaju kopulativni glagol s priloškom riječju, npr. *Danas je vedro, Onđe je baš bilo zagušljivo, Na izletu će sigurno biti zanimljivo.*

Ako je riječ o psihičkome stanju, tj. stanju vezanome za osobu (ili osobe), onda se na nosioca stanja obično upućuje dopunom izraženom imenskom riječju u dativu, npr. *Svejedno mi je, Najteže je bilo njegovim roditeljima, Šutra će svima biti lakše.*

Kad u službi priloških riječi u takvim rečenicama stoje popriložene (adverbijalizovane) imenice, onda se dopuna po pravilu izražava imenskom (obično zamjeničkom) riječju u akuzativu ili u genitivu, npr. *Stid me je, Bilo nas je strah.*

Slične su im i neraščlanjene proste rečenice u kojima su u službi predikata glagoli koji označavaju neka psihička ili, češće, neka fiziološka stanja. Dopune kojima se označavaju nosioci takvih stanja stoje obično u dativu ili akuzativu, npr. *Gori mu u želucu, Meni se opet vrti, Za koju godinu i tebe će probadati u krstima.*

Rjeđe se neraščlanjenim rečenicama toga tipa označavaju opšta stanja, npr. *U avionu previše šumi* i sl. U takvim rečenicama ne javljaju se dopune (ni u dativu ni u akuzativu) jer se stanje ne povezuje ni s čim određenim.

U neraščlanjene se svrstavaju i one proste rečenice u kojima se javljaju glagoli koji znače postojanje (tj. egzistencijalni glagoli). Dopuna kojom se označava ono što jeste ili ono što nije, odnosno ono čega ima ili ono čega nema u takvim je rečenicama u genitivu, npr. *Onđe nema nikoga, Bilo je svakakvih prijedloga, Svima nama nedostaje hrabrosti, Za pedeset godina manjkaće vode.*

Neraščlanjenima pripadaju sve proste rečenice u kojima se javljaju bezlični oblici glagola. Takve oblike imaju u prvome redu neprelazni glagoli, npr. *Živi se nekako, Onamo se putovalo vozom, Neće se imati od čega uštedeti.*

Obezličenje osobito često zahvata one glagole koji označavaju stanja ili procese koji se odvijaju mimo volje vršioca (to je i razlog što u takvim rečenicama izostaje subjekat, a oznaka za onoga mimo čije se volje što događa stoji u dativu), npr. *Spava mi se, Cijeli dan mu se drijemalo* i sl.

U jednome dijelu rečenica toga tipa bezlični oblici glagola imaju modalnu prirodu. Njima se označava raspoloženje ili neraspoloženje vršioca prema radnji. I u takvim rečenicama dopuna kojom se označava vršilac odnosno nosilac raspoloženja stoji u dativu, npr. *Danas mi se ne radi, Kolegama se nije išlo na taj sastanak.*

Prelazni glagoli rijetko se obezličavaju. Rječca se uz oblike takvih glagola po pravilu ne označava obezličenje, nego pasivizaciju, npr. *Priča se svašta, Pravila se kuća, Pjesme će se sve manje čitati.* Razlika između obezličenih i pasiviziranih rečenica

sastoji se u tome što pasivizirane rečenice imaju (ili mogu imati) subjekat, a u obelježene, kako je rečeno, subjekat nije uvrstiv.

Bezličnost se katkad, u razgovornome stilu te, posebno često, u tekstovima kulinar-skoga tipa, može izraziti ne samo oblicima 3. lica jednine nego i oblicima 1. lica množine, npr. *Mrkvu očistimo, operemo, izrežemo na kolutiće i stavimo na ulje.* (Da je tu zaista riječ o bezličnosti, odnosno o svojevrsnoj neutralizaciji lica, vidi se po tome što u takvim rečenicama ne možemo upotrijebiti zamjenicu *mi*, a da se značenje ne promijeni, upor. *Mi mrkvu očistimo...*)

U sličnim kontekstima mogu, posebno u obraćanju jednoj osobi, za izražavanje bezličnosti služiti i oblici 2. lica jednine, npr. *Ideš pravo do pozorišta, a onda skreneš lijevo; Mrkvu očistiš, opereš, izrežeš na kolutiće i staviš na ulje.*

Katkad se bezličnost, posebno kad se ima u vidu više vršilaca radnje, a oni nijesu poznati ili se iz nekih razloga ne žele imenovati, može izražavati i oblicima 3. lica množine, npr. *Rugali su mu se zbog šklempavih ušiju, Na televiziji govore uglavnom loše* i sl. (ni tu se ne može upotrijebiti lična zamjenica, a da se značenje ne promijeni, upor. *Na televiziji oni govore uglavnom loše* i sl.).

U nekim situacijama bezličnost može biti izražena i leksički, i to najčešće imenicom čovjek, npr. *Čovjek od njih ne može doći do riječi, odnosno ljudi, npr. Ljudi svašta pokušavaju kad teško obole.*

SLOŽENE REČENICE

Složenim rečenicama nazivaju se sintaksičke jedinice koje sadrže niz jedinica s obilježjem predikativnosti u binarnom odnosu. Takve jedinice nazivaju se klauzama. Tako se npr. složena rečenica *Digli smo se i napuštali sastanak jer vrijeme bijaše poodmaklo* sastoji od dva dijela koja su rezultat sklapanja u jednu jedinicu:

1. dio: *Digli smo se i napuštali smo sastanak.*
2. dio: *Vrijeme bijaše poodmaklo.*

Ti djelovi sklopljeni su u jednu cjelinu, i to tako da klauze iz prvoga dijela ne zavise jedna od druge, a drugi dio je sklopljen u složenu rečenicu tako da zavisi od obje klauze iz prvoga dijela. Drugi dio se prema prethodnima odnosi kao što se priloška odredba odnosi prema predikatu. Zato je i možemo preoblikovati u prilošku odredbu uzroka: *Digli smo se i napuštali sastanak zbog poodmaklog vremena.*

VRSTE SLOŽENIH REČENICA

S obzirom na to kako su proste rečenice sklopljene u složenu razlikuju se tri vrste sklapanja:

1. sklapanje povezivanjem, npr. *Vi ste se javili, a mi nijesmo;*
2. sklapanje uvrščivanjem, npr. *Javili smo vam da ćemo doći, i*
3. sklapanje bez veznika ili asindetsko sklapanje, npr. *Vi ste se javili, mi nijesmo, odnosno Kažem vam: sada je prekasno za javljanje.*

Složenim rečenicama može biti svojstven nezavisni odnos (koordinacija ili parataksa) ili zavisni odnos (subordinacija ili hipotaksa). Ti odnosi mogu biti gramatički izraženi ili neizraženi, tj. eksplicitni ili implicitni. Eksplicitna koordinacija svojstvena je složenim rečenicama sklopljenim povezivanjem, a eksplicitna subordinacija rečenicama sklopljenim uvrščivanjem, dok su implicitna koordinacija i implicitna subordinacija svojstvene asindetskim rečenicama, tj. rečenicama čije se klauze povezuju u jednu cjelinu bez posredovanja gramatičkih sredstava veze, tj. bez veznika.

VEZNICI SLOŽENIH REČENICA: KONJUNKTORI I SUBJUNKTORI

Eksplicitne (tj. vezničke) nezavisnosložene rečenice razlikuju se od vezničkih zavisnosloženih rečenica ne samo po tome što prve nastaju povezivanjem, a druge uvrštavanjem nego i po sastavu i prirodi veznih sredstava (tj. neproizvedenih i proizvedenih veznika).

Najvažnija razlika sastoji se u tome što **veznici nezavisnosloženih rečenica (konjunktori)** ne pripadaju nijednoj od klauza koje povezuju (nego su neka vrsta trećega člana takvih struktura), a **veznici zavisnosloženih rečenica (subjunktori)** sastavni su dio zavisnih klauza. Da je stvarno tako, može se videti po tome što klauze nezavisnosloženih rečenica, posebno sastavnih, mogu međusobno zamijeniti mjesta, a da se ništa bitno ne promijeni, npr. *Sede u kafani i čitaju novine prema Čitaju novine i sede u kafani.* Takvo što načelno nije moguće u zavisnosloženim rečenicama, no veznik dolazi uz zavisnu klauzu čak i onda kad ona dolazi ispred glavne, tj. u antepoziciji, npr. *Dok sede u kafani, čitaju novine.*

Osim toga konjunktori i subjunktori razlikuju se i po sastavu. Naime iste riječi (ili skupovi riječi) ne služe načelno i kao vezna sredstva nezavisnosloženih i kao vezna sredstva zavisnosloženih rečenica. Tako npr. veznici *i* ili *ali* mogu povezivati samo nezavisnosložene, a veznici *da* ili *ako* samo zavisnosložene rečenice.

Vezna sredstva nezavisnosloženih rečenica razlikuju se od veznih sredstava zavisnosloženih rečenica i po značenju. Konjunktori naime imaju opštija i manje određena značenja (značenja sastavnosti, suprotnosti i rastavnosti), a subjunktori imaju konkretnija i određenija značenja (npr. značenja mjesta, vremena, načina, uzroka, posljedice, uslova, dopuštanja i sl.).

IMPLICITNE I EKSPPLICITNE SLOŽENE REČENICE

Implicitna koordinacija i subordinacija razlikuju se od **eksplicitne koordinacije i subordinacije** po tome što implicitnost pretpostavlja sklapanje bez posredovanja eksplicitnih veznih sredstava, tj. veznika. Implicitna koordinacija (npr. *Vi ste se javili, mi nijesmo*) razlikuje se od implicitne subordinacije (npr. *Kažem vam: sad je prekasno za javljanje*) po tome što kod koordinacije nema odnosa sintaksičke obaveznosti, a implicitna subordinacija podrazumijeva obavezno prisustvo jedne od klauza. Implicitna koordinacija (npr. *Vi ste se javili, mi nijesmo*) razlikuje se od eksplicitne koordinacije (npr. *Vi ste se javili, a mi nijesmo*) po tome što u eksplicitnoj koordinaciji susriječemo veznike (konjunktore), a u implicitnoj ne susriječemo, dok se implicitna subordinacija (npr. *Kažem vam: sad je prekasno za javljanje*) razlikuje od eksplicitne subordinacije (npr. *Kažem vam da je sad prekasno za javljanje*) ne samo s obzirom na vezna sredstva no i s obzirom na prirodu zavisnosti. Naime u eksplicitnoj subordinaciji zavisna klauza uključena je u strukturu nezavisne i nije samostalna u odnosu na nju, ne može se npr. osamostaliti u tekstu, a u implicitnoj subordinaciji nesamostalna je klauza koja u eksplicitnoj subordinaciji odgovara glavnoj (u navedenome primjeru klauza *Kažem vam*). Takve klauze naime sadrže element kojem je svojstven visok stepen gramatičke ili semantičke predikcije, tj. element koji najavljuje, „prognozira“, čini obaveznim pojavljivanje druge klauze. Takav element može biti glagol govorenja, kao u navedenome primjeru, ili neki zamjениčki element kataforičnoga tipa, npr. *Šetite se onoga: svaki početak je težak*.

Implicitne nezavisnosložene rečenice možemo od implicitnih zavisnosloženih rečenica razlikovati uz pomoć transformacije, i to ovako:

- Ako se implicitna složena rečenica može transformisati samo u eksplicitnu nezavisnosloženu rečenicu, onda se ubraja u implicitne nezavisnosložene rečenice, npr. *Vi ste se javili, mi nijesmo* prema *Vi ste se javili, a mi nijesmo*.
- Ako se implicitna složena rečenica može transformisati samo u eksplicitnu zavisnosloženu rečenicu, onda pripada implicitnim zavisnosloženim rečenicama, npr. *Kažem vam: sad je prekasno za javljanje* prema *Kažem vam da je sad prekasno za javljanje*.
- Ako se implicitna složena rečenica može transformisati i u eksplicitnu nezavisnosloženu rečenicu i u eksplicitnu zavisnosloženu rečenicu, onda pripada implicitnim nezavisnosloženim rečenicama, npr. *Zakasnili smo, moraćemo se vratiti* prema *Zakasnili smo, pa ćemo se morati vratiti*, odnosno *Budući da smo zakasnili, moraćemo se vratiti* ili *Moraćemo se vratiti jer smo zakasnili* ili *Zakasnili smo, tako da ćemo se morati vratiti* i sl.
- Ako se implicitna složena rečenica ne može transformisati ni u eksplicitnu nezavisnosloženu rečenicu ni u eksplicitnu zavisnosloženu rečenicu, onda

se pribraja zavisnosloženim implicitnim rečenicama, npr. *Gospodo, to nije smiješno!* ili *Sto mu gromova, to nikako neće biti dobro!*

NEZAVISNOSLOŽENE REČENICE (KOORDINACIJA)

Nezavisnosloženim (koordiniranim) rečenicama nazivaju se složene rečenice u kojima klauze čine cjelinu (jednu jedinicu), ali strukturno ne zavise jedna od druge, što znači da svaka od klauza zadržava posebnu rečeničnu strukturu, odnosno da jedna klauza u strukturnome smislu ne postaje dio druge. Tako su npr. u složenoj rečenici *Šede u kafani i čitaju novine* klauze *Šede u kafani* i *Čitaju novine* međusobno ravnopravne, ne zavise jedna od druge. Između njih se može staviti i tačka, a da se ništa bitno ne promijeni: *Šede u kafani. Čitaju novine.* S druge strane u složenoj rečenici *Čitaju novine dok šede u kafani* zavisna klauza *dok šede u kafani* odnosi se na osnovnu kao priloška odredba vremena prema predikatu, pa se time uvrštava u strukturu osnovne, postaje njezin dio. Zavisna klauza takvih rečenica načelno se ne osamostaljuje u tekstu. Zato i kažemo da se klauze nezavisnosloženih rečenica **po-vezuju**, a klauze zavisnosloženih rečenica **uvrštavaju** jedna u drugu.

EKSPPLICITNE NEZAVISNOSLOŽENE REČENICE

Po svojim strukturno-semantičkim svojstvima eksplicitne (vezničke) nezavisnosložene rečenice dijele se na **sastavne (kopulativne)**, **suprotne (adverzativne)** i **rastavne (disjunktivne)**.

SASTAVNE (KOPULATIVNE) REČENICE

Sastavnim ili kopulativnim rečenicama eksplicitnoga, tj. vezničkoga tipa nazivaju se složene rečenice kojima je svojstvena neka vrsta zajedništva, naporednosti ili istosmjernosti među klauzama. Pritom semantički odnosi među klauzama mogu varirati od obične koordinacije dvaju sadržaja, koji ne moraju imati nikakve direktne međusobne značenjske veze, npr. *Noć je tiha i lipe mirišu*, do tješnjega značenjskog odnosa među klauzama kakav se susrijeće i kod eksplicitnih zavisnosloženih rečenica, recimo uzročno-posljedičnoga, npr. *Vrlo je hladno, pa smo se dobro obukli*.

Osim uzročno-posljedičnoga odnosa kod sastavnih rečenica može u prvome planu biti i mjesni, vremenski, načinski ili uslovni odnos među klauzama, koji se može još i dodatno eksplicirati priložima ili priloškim izrazima, posebno zamjeničkim:

- mjesni odnos, npr. *Preselio se u Kolašin i **onda** se zaposlio;*
- vremenski odnos, npr. *U Plavu je živio tri godine, pa je **onda** prešao u Gulinje;*
- načinski odnos, npr. *Skočio je kroz prozor i **tako** se spasio;*
- uslovni odnos, npr. *Kucajte i otvoriće vam se.*

I pomenuti uzročno-posljedični odnos može se dodatno eksplicirati uzročnim ili posljedičnim zamjeničkim prilogom, npr. *Vrlo je hladno, pa smo se **zato** dobro obukli.*

U sastavnim rečenicama klauze se mogu nizati jedna za drugom, tako da je svaka od njih u međusobnom binarnom odnosu. Osim toga u njima se vrlo često kombinuje asindetska i sindetska veza. Kad klauze čine niz, onda se sastavni veznik po pravilu pojavljuje samo između dviju posljednjih klauza i ima funkciju zatvaranja toga niza, npr. *Putovali su dobro, došli u zakazano vrijeme, ušli u dvoranu, posijedali oko velikoga dubova stola i započeli pregovore.*

Veznici sastavnih rečenica

Veznici sastavnih rečenica jesu *i, pa, te, ni* i *ni*. Svima njima svojstveno je opšte značenje sastavnosti, ali svaki od njih ima i svoje specifičnosti, pa nijesu uvijek, ili nijesu uopšte, međusobno zamjenljivi.

Najšire značenje i najraznovrsniju upotrebu ima veznik *i*. Njime se povezuju:

- klauze s odnosom istovremenosti, npr. *Šede **i** pišu, Vozili smo se **i** ćutali* i sl.;
- klauze s odnosom sukcesivnosti, npr. *Ulazimo **i** sijedamo, Ušli su **i** šeli*;
- klauze s nekim značenjskim odnosom tipičnim za zavisnosložene rečenice, recimo uslovnim, npr. *Kucajte **i** otvoriće vam se* (upor. *Ako kucate/**ako** budete kucali, otvoriće vam se*).

Veznikom *i* povezuju se takođe klauze bez obzira na to jesu li im predikati potvrdni ili odrični. Mogu to biti:

- klauze s potvrdnim predikatima, npr. *Šede **i** pišu*;
- klauze s odričnim predikatima, npr. *Ne poznaje ga **i** ne želi ga upoznati*;
- klauze s neistovrsnim predikatima (npr. s jednim potvrdnim i jednim odričnim), npr. *Šede **i** ne razgovaraju*.

Osim toga veznik *i* može se i udvostručiti (tada uz vezničku ima po pravilu i službu pojačajne rječce), npr. ***I** pije **i** puši, Na proslavu su došli **i** komšije **i** prijatelji, Prodao je **i** kuću **i** zemlju, Bila je kod nas **i** juče **i** danas.*

Veznik *pa* dolazi između klauza s odnosom sukcesivnosti, npr. *Ušli su, **pa** onda šeli*, a ne povezuje klauze s odnosom istovremenosti, upor. nepotvrđeno: *Pije, **pa** puši* ili *Vozimo se, **pa** ćutimo* i sl. Osim toga veznik *pa* vrlo se često (češće no veznik *i*) koristi u uzročno-posljedičnome značenju, npr. *Vrlo je hladno, **pa** smo se dobro obukli.*

Veznik *pa*, kao i veznik *i*, može povezivati i klauze s potvrdnim predikatima, npr. *Ušli su, **pa** onda šeli*, i s odričnim predikatima, npr. *Nijesmo ih pozvali, **pa** nijesu ni došli*, a i klauze s neistovrsnim predikatima, npr. *I kod nas ima problema, **pa** se niko ne buni.*

Veznik *te* po opštem značenju i službama sličan je vezniku *i*, samo što je od njega rjeđi, i upotrebljava se da bi se izbjeglo gomilanje veznika *i*, npr. *Dugo su sedeli i razgovarali te zaključili da ništa bitno neće mijenjati.*

Veznici *ni* i *niti* odrične su varijante veznika ili pojačajne rječce *i*, pa stoje umjesto toga veznika, odnosno pojačajne rječce u odričnim rečenicama. Imaju po pravilu različite službe i uglavnom nijesu međusobno zamjenljivi.

Veznik *niti* često povezuje dvije klauze sastavnih rečenica, i to pod uslovom da su obje odrične, npr. *Nijesu dolazili niti su se javljali* (nije npr. potvrđeno **Dolazili su niti su se javljali* ili sl.). U takvoj službi veznik *ni* upotrebljava se rijetko. Tada je po pravilu stilski obilježen, npr. kao osobitost književnoumjetničkoga stila, odnosno kao dio struktura koje su rijetke, npr. *Nijesu više dolazili ni poruke slati.*

Kako se u takvim sastavnim rečenicama pretpostavlja odričnost obje klauze, normalno je da se veznik *niti* može i udvostručiti, tj. dolaziti u objema klauzama, npr. *Niti su dolazili niti su se javljali.* U takvim slučajevima *niti* funkcioniše i kao veznik i kao pojačajna rječca. (Zato rečenicu *Nijesu dolazili niti su se javljali* možemo opisati kao odričnu varijantu rečenice *Dolazili su i javljali se*, a rečenicu *Niti su dolazili niti su se javljali* kao odričnu varijantu rečenice *I dolazili su i javljali se.*)

S druge strane veznik *ni* upotrebljava se u prvome redu kao pojačajna rječca, tj. kao odrična varijanta pojačajne rječce *i*, npr. *Ni oni se nijesu pojavili* prema *I oni su se pojavili.* Kad služi i kao veznik sastavnih rečenica, *ni* se u pravilu reduplicira i stoji ispred klauza bez glagolskih predikata, npr. *Ni uspona bez pada ni uspjeha bez rada*, odnosno ispred klauza s predikatima bez ličnoga glagolskog oblika, npr. *Ni luk jeo ni luk mirisao.*

Iz navedenih primjera vidi se da veznik *ni* ne služi za nijekanje cijelih klauza, odnosno rečeničnih predikata (ne kaže se **Ni ima uspona bez pada ni ima uspjeha bez rada*), ali zato često služi za nijekanje pojedinih članova rečenične strukture:

- subjekata, npr. *Ni otac ni majka nijesu bili zadovoljni;*
- objekata, npr. *Ne jedu ni voća ni povrća;*
- priloških odredaba, npr. *Nijesu se javili ni juče ni danas;*
- atributa, npr. *Ne čita ni dnevne ni nedeljne novine.*

Veznik *ni*, kao što je rečeno, po pravilu ne služi za nijekanje cijelih predikata (tj. predikata koji uključuju i lični glagolski oblik), ali može služiti za nijekanje imenskih djelova predikata (lični glagolski oblik tada je odričan), npr. *On nije ni glup ni zao*, pa i za nijekanje glagolskih pridjeva ili infinitiva u službi složenih glagolskih oblika, npr. *Oni to nijesu ni znali ni mogli* ili *Oni to neće ni znati ni moći.*

Veznik *niti* nasuprot tome po pravilu služi za nijekanje cijelih klauza, i to potvrđnih, npr. *Niti su došli niti su se javili* (nije gramatično **Niti nijesu došli niti se nijesu ja-*

vili), dok veznik *ni*, osobito onda kad povezuje pojedine članove rečenične strukture, baš pretpostavlja odrične predikate, npr. *Nijesu se javili ni juče ni danas*. I po tome se vidi da on primarno služi kao odrična pojačajna rječca.

Veznik *niti* u takvoj se službi ne upotrebljava.

SUPROTNE (ADVERZATIVNE) REČENICE

Suprotne (adverzativne) rečenice razlikuju se od sastavnih po tome što im nije svojstveno zajedništvo, sličnost ili (strukturna ili semantička) podudarnost, nego upravo suprotno. Svojstvena im je suprotnost, različitost, nepodudarnost, ono što se obično obuhvata pojmom kontrasta. Kako je kontrast odnos koji pretpostavlja samo dva elementa, suprotne rečenice, za razliku od sastavnih, uvijek su dvodjelne, što znači da su to nezavisnosložene rečenice zatvorene strukture (a ne otvorene), npr. *Sestra je profesorica, a brat pravnik* ili *Bilo je jako oblačno, ali nije padala kiša*.

Veznici suprotnih rečenica

Veznici suprotnih rečenica su *a, ali, nego, već, no* i *ma* (koji je odlika razgovornoga stila i djela starije crnogorske književnosti). Svima njima svojstveno je značenje kontrasta (opšte suprotnosti), ali svaki od njih ima i svoja specifična značenja i upotrebe.

Veznik *a* ima značenje kontrasta u najširem smislu. On povezuje dvije klauze koje imaju istu sintaksičku vrijednost, koje su istoga ranga, pa zato imaju paralelnu sintaksičku strukturu. To je razlog što se u suprotnim rečenicama s tim veznikom može po pravilu zamjenjivati red klauza, npr. *Brat je pravnik, a sestra profesorica* prema *Sestra je profesorica, a brat pravnik*.

Da su takve klauze u odnosu kontrasta, vidi se i po tome što obično sadrže i leksičke jedinice koje su u direktnom kontrastu. U navedenom primjeru to su leksičke jedinice *sestra* nasuprot *brat*, *profesorica* nasuprot *pravnik*, ili npr. u rečenici *Mi uđosmo, a oni izađoše* leksička jedinica *mi* nasuprot *oni*, *uđoše* nasuprot *izađoše*.

Posljedica je strukturnoga paralelizma (ili, bolje, antiparalelizma) među klauzama takvih suprotnih rečenica činjenica da se podudarni elementi po pravilu eliminišu, npr. *Ona ustajaše rano, a on ustajaše kasno* prema *Ona ustajaše rano, a on kasno*.

U suprotnim rečenicama s veznikom *ali*, npr. *Bilo je jako oblačno, ali nije padala kiša* ili *Ima sat, ali ga ne nosi*, takođe je prisutan kontrast, ali klauze takvih rečenica nemaju paralelnu strukturu i uglavnom se ne mogu međusobno zamjenjivati, a da se značenje ne promijeni (upor. *Ne nosi sat, ali ga ima*). Kontrast je u takvim rečenicama zasnovan na logičkoj suprotnosti ili na značenju dopusnosti (koncesivnosti). Naime kad je jako oblačno, logično je da pada kiša, ili kad ko ima sat, logično je da ga nosi, a u klauzama navedenih suprotnih rečenica biva upravo suprotno od toga.

Riječ je dakle o istome onom tipu odnosa kakav susrijećemo i u dopusnim (zavisnosloženim) rečenicama, upor. *Premda je bilo oblačno, nije padala kiša* ili *Iako ima sat, ne nosi ga*, samo se taj odnos u suprotnim rečenicama s veznikom *ali* izražava koordinacijski, a u zavisnosloženim rečenicama (s veznicama *iako, mada, premda*) subordinacijski.

Treći tip kontrasta izražava se veznicama *nego, no* i *već*. On se zasniva na suprotnosti između odrične i potvrdne klauze i na paralelizmu (ili antiparalelizmu) sintaksičke strukture klauza, npr. *Nije došao Miloš, nego Petar; Ne dođe brat, no sestra* ili *Nijesmo išli u pozorište, već u bioskop*. Pritom odrična klauza mora biti na prvome mjestu. Obrnuti redosljed uopšte ne dolazi u obzir, upor. npr. **Došao je Miloš, nego nije Petar*, ili *Dođe brat, no ne dođe sestra* ili **Išli smo u pozorište, već nijesmo u bioskop*. (U slučaju s veznikom *no*, u prikazanome redosljedu, mijenja se značenje toga veznika [vidjeti sljedeću tačku].) Takav značenjski odnos poznat je pod nazivom korektura, jer se u takvim suprotnim rečenicama prvom klauzom tvrdi nešto što se drugom ispravlja, koriguje.

Da je riječ o (anti)paralelizmu, vidi se i po tome što su u navedenim primjerima ispušteni zajednički elementi, upor. *Nije došao Miloš, nego (je došao) Petar; Ne dođe brat, no (dođe) sestra* i *Nijesmo išli u pozorište, već (smo išli) u bioskop*.

Veznik *no* upotrebljava se i u značenju veznika *ali*, a to znači u onim suprotnim rečenicama za koje je tipičan dopusni odnos i u kojima prva klauza ne mora biti odrična, npr. *Mnogo se trudio, no sve je bilo uzalud* ili *Mnogi obećavaše da će doći, no niko se ne pojavi*.

Veznik *no* sve se češće susrijeće u funkciji konektora, uglavnom u istome značenju u kojem i konektor *međutim*, npr. *Sve se odvijalo u redu i sve je bilo pod kontrolom. No svi su znali da to neće dugo potrajati*.

Veznik *ma* upotrebljava se u istome značenju kao i veznici *ali* i *no*, samo što je on, kako je već rečeno, odlika razgovornoga stila i starije crnogorske književnosti, npr. *I tako stade Krajina u mir, ma ni ovi mir u mnogo ne dura među ovijem narodom*.

GRADACIJSKE REČENICE

Posebnim tipom suprotnih rečenica mogu se smatrati i gradacijske rečenice – i korelativnoga tipa s vezničkim izrazom *ne samo ... nego (no, već) i* i nekorelativnoga tipa s vezničkim izrazom *a kamoli*, npr. *Nije bila lijepa samo u mladosti, no (je lijepa) i danas* ili *Lijepa je i danas, a kamoli u mladosti*. Suprotnima takve rečenice pripadaju zato što se u njima susrijeću tipični veznici suprotnih rečenica *nego, no, već* te *a*, iako u takvim rečenicama nema značenjske suprotnosti među klauzama, nego je na djelu uporedni, gradacijski odnos.

U rečenicama korelativnoga tipa suprotni odnos prelazi u gradacijski uz pomoć restriktivne rječice *samo*, koja umanjuje komunikacijsku važnost elementa ispred kojega stoji, a time i relativizuje odričnu tvrdnju u prvoj klauzi, te pojačajne rječice *i*, koja u drugoj klauzi ima suprotnu funkciju (ističe element ispred kojega stoji i time mu povećava komunikacijsku važnost). Funkciju sličnu onoj koju u korelativnim gradacijskim rečenicama ima rječica *samo* u nekorelativnim gradacijskim rečenicama ima i rječica *kamoli*. To se vidi i po tome što je *a kamoli* zamjenljivo (u vrlo sličnom značenju) sa *a ne samo*, npr. *Lijepa je i danas, a ne samo u mladosti*.

RASTAVNE (DISJUNKTIVNE) REČENICE

Nezavisnosložene rečenice s veznikom *ili* nazivaju se rastavnima ili disjunktivnima. U njima se sadržaj jedne klauze „rastavlja“ od sadržaja druge time što se pretpostavlja da se ostvaruje sadržaj samo jedne od klauza, odnosno da je istinita tvrdnja sadržana samo u jednoj od njih.

U odnosu rastavnosti mogu ulaziti klauze u cjelini, npr. *Pišite nam ili nam se javite telefonom*, a mogu u tome odnosu biti i pojedini članovi rečenične strukture – i samostalni i nesamostalni, i to:

- predikati, npr. *Danas crtamo ili pjevamo*;
- subjekti, npr. *Doći će ili komšije ili prijatelji*;
- objekti, npr. *Pišemo ili molbe ili žalbe*;
- priloške odredbe, npr. *Idu ili u pozorište ili u bioskop*;
- atributi, npr. *Kupi ili kukuruznog ili ražanoga hljeba*.

U odnosu rastavnosti mogu biti dvije klauze ili više njih. Kad su dvije, onda je riječ o odnosu alternacije, koji je sličan suprotnome odnosu; a ako je više klauza u odnosu rastavnosti, onda su takve rečenice slične sastavnima u užem smislu, odnosno nizu klauza (po tome što su otvorene strukture), npr. *Radnim danima sam ili na poslu, ili na putu, ili kod kuće, ili u gradu*.

Veznik *ili* može dolaziti između klauza, kao u primjeru *Pišite nam ili nam se javite telefonom*, a može dolaziti i ispred svake od klauza, npr. *Ili nam pišite ili nam se javite telefonom*.

U službi veznika rastavnih rečenica upotrebljavaju se u crnogorskome standardnom jeziku i rječice *bilo* i *volja* te veznik *a* (kao obilježje razgovornoga stila i jezika starije crnogorske književnosti), koji se obavezno redupliciraju, npr. *Javiće vam se bilo ove bilo sljedeće nedelje*, *Možeš to reći bilo nama bilo njima*; *Volja ti idi, volja ti ostani*; *A došli, a ne došli, isto im se piše*.

IMPLICITNE (ASINDETSKE) NEZAVISNOSLOŽENE REČENICE

Implicitne nezavisnosložene rečenice mogu, kao i eksplicitne, biti sastavne, suprotne i rastavne. One se od eksplicitnih nezavisnosloženih rečenica razlikuju po tome što im klauze nijesu povezane veznikom (konjunktorem).

Sastavne implicitne rečenice karakteriše odnos naporednosti, paralelizam strukture i istosmjernost. S obzirom na značenjski odnos među djelovima takve se rečenice mogu podijeliti na:

- sastavne rečenice u užem smislu, koje nastaju nizanjem istovrsnih klauza i čine niz, npr. *Mirisalo je na kišu, nebo se smračilo, sve je bilo tajanstveno mirno*;
- uzročno-posljedične rečenice, npr. *Zatvorite vrata, hladno je*;
- uslovne rečenice, npr. *Donesite još, sve ćemo kupiti*;
- eksplikativne, npr. *Sajam je dvaput godišnje: u proljeće i u jesen*.

Suprotnim implicitnim rečenicama svojstvena je suprotstavljenost i nepodudarnost među klauzama. S obzirom na značenjski odnos među klauzama mogu se razlikovati:

- suprotne rečenice u užem smislu, npr. *Brat studira pravo, sestra medicinu*;
- isključne rečenice, npr. *Svi su došli u osam, on je opet kasnio*;
- dopusne rečenice, npr. *Preduzeli smo sve što smo mogli, bilo je uzalud*.

Rastavne implicitne rečenice znatno su rjeđe nego sastavne i suprotne (one se po pravilu strukturiraju eksplicitno, tj. uz pomoć veznika *ili*), npr. **Radio-ne radio** – isto ti se piše; *Svi smo mi, htio-ne htio, osetljivi na laskanje*; *Dugo je posmatrala fotografiju: jesam li ja to – nijesam li ja to*.

NEZAVISNOSLOŽENE REČENICE (Koordinacija, parataksa)	
Eksplicitna koordinacija (vezničke rečenice)	Implicitna koordinacija (asindettske rečenice)
1. Sastavne (kopulativne) rečenice:	
<i>Noć je mirna i lipe mirišu</i>	<i>Noć je tiha, lipe mirišu; Zatvorite vrata, hladno je</i>
2. Suprotne (adverzativne) rečenice:	
<i>Vi ste se javili, a mi nijesmo</i> - gradacijske rečenice: <i>Lijepa je i danas, a kamoli u mladosti</i>	<i>Vi ste se javili, mi nijesmo; Brat studira pravo, sestra medicinu</i>
3. Rastavne (disjunktivne) rečenice:	
<i>Pišite nam ili se javite telefonom</i>	<i>Radio-ne radio – isto ti se piše</i>

ZAVISNOSLOŽENE REČENICE (SUBORDINACIJA)

Zavisnosloženim (subordiniranim) rečenicama nazivaju se one složene rečenice u kojima klauze čine cjelinu (jednu jedinicu), i strukturnu i smisaonu i intonacijsku. Klauze u takvim složenim rečenicama zavisne su jedna od druge, a ta zavisnost ogleđa se prije svega u tome što se zavisna klauza uvrštava u strukturu osnovne klauze. Zato se i kaže da zavisnosložene rečenice nastaju uvrštavanjem. Osnovna klauza, tj. klauza u čiju se strukturu uvrštava druga (zavisna) klauza može biti i nezavisna, npr. *Neće doći jer nije dobio poziv*, ali može biti i zavisna, npr. *Kaže da neće doći jer nije dobio poziv*. Osnovna klauza nezavisnoga tipa obično se naziva glavnom.

Zavisna klauza može se u strukturu osnovne uvrštavati tako da ima funkciju nekoga njezina člana, npr. subjekta (*Ko pita, ne skita*) ili objekta (*Recimo da smo razumjeli*), a može se uvrštavati i po sadržaju osnovne klauze. U tome slučaju odnosi se na cijelu osnovnu klauzu, a nije u funkciji jednoga od njezinih članova, npr. *Odlučili su prekinuti saradnju, što nam je jako žao*. Zavisnosložene rečenice prvoga tipa nazivaju se neraščlanjenima, a drugoga tipa raščlanjenima.

I zavisnosložene rečenice mogu, kao i nezavisnosložene, biti eksplicitne (sindetske, vezničke), npr. *Upamtite već jednom da ovdje nema popuštanja*, ili implicitne (asin-detske), npr. *Upamtite već jednom: ovdje nema popuštanja*.

EKSPLICITNE ZAVISNOSLOŽENE REČENICE

Eksplicitne (vezničke) zavisnosložene rečenice dijele se na dvije grupe s obzirom na prirodu veznih sredstava. U prvu grupu spadaju one eksplicitne zavisnosložene rečenice u kojima vezna sredstva zamjenjuju (supstituišu) neku od sastavnica (obično neki rečenični član) osnovne klauze. Tako npr. u rečenici *Jeste li dobili poziv koji smo vam poslali?* vezno sredstvo (odnosna zamjenica) *koji* zamjenjuje sastavnicu (objekat) *poziv* iz osnovne klauze. Zavisnosložene rečenice s takvim veznim sredstvima nazivaju se **odnosnima** ili **relativnima**. Takva vezna sredstva mogu zamjenjivati i čitave osnovne klauze, kao što je to u pomenutim raščlanjenim zavisnosloženim rečenicama, npr. *Odlučili su prekinuti saradnju, što nam je jako žao* (u toj rečenici odnosna zamjenica *što* zamjenjuje cijelu osnovnu klauzu *Odlučili su prekinuti saradnju*).

U drugu grupu spadaju one eksplicitne zavisnosložene rečenice kod kojih vezna sredstva ne zamjenjuju nijednu sastavnicu osnovne klauze niti osnovnu klauzu u cjelini, nego samo povezuju osnovnu i zavisnu klauzu, npr. *Nijesu došli jer nijesu dobili poziv* ili *Recite im da nam je žao*.

S obzirom na to kako se zavisna klauza eksplicitnih zavisnosloženih rečenica odnosi prema osnovnoj (tj. s obzirom na to u funkciji kojega rečeničnoga člana stoji), ek-

splicitne zavisnosložene rečenice dijele se na **predikatske, subjekatske, objekatske, priloške i atributske**.

Predikatske rečenice i neki tipovi subjekatskih rečenica razlikuju se od ostalih po tome što im zavisne klauze zamjenjuju zapravo samo dio predikata, odnosno subjekta. U predikatskim rečenicama zavisna klauza ne zamjenjuje cijeli predikat, no samo leksičko jezgro imenskoga dijela predikata, upor. *On je najbolji* prema *On je (takav) da boljšega nema*. U subjekatskim rečenicama relativnoga ili zavisnoupitnoga tipa zavisna klauza odnosi se prema glavnoj kao atribut prema uopštenome, leksički „praznome“, nepunoznačnome subjektu, usp. *Onaj ko ne zna neka pita* prema *Ko ne zna, neka pita*.

Kad je riječ o subjekatskim rečenicama izričnoga tipa (npr. *Priča se da bi opet moglo biti rata*), u njima zavisna klauza funkcionira doduše kao subjekat, ali se u složenu rečenicu uvrštava prema leksičkim svojstvima predikata osnovne klauze (riječ je o glagolima govorenja, mišljenja, ošecanja i sl.). Zato u takvim složenim rečenicama dolazi zapravo do svojevrsne neutralizacije između subjekatskih i objekatskih rečenica. Naime razlika između subjekatske rečenice *Priča se da bi opet moglo biti rata* i objekatske rečenice *Pričaju da bi opet moglo biti rata* nije ni u strukturi zavisne klauze ni u odnosu između osnovne i zavisne klauze, nego samo u obliku predikata osnovne klauze, samo u tome što je taj predikat subjekatskih rečenica pasivan ili pasiviziran, a predikat objekatskih rečenica aktivan glagolski oblik, upor. *Priča se priča* prema *Pričaju priču* (u prvom slučaju oblik *priča* je subjekat, a u drugom je oblik *priču* objekat).

PREDIKATSKE REČENICE

Predikatskim rečenicama nazivaju se one zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna klauza odnosi prema osnovnoj kao što se imenski dio predikata odnosi prema glagolskome dijelu. U takvim rečenicama dolaze oblici pomoćnoga glagola *biti*, koji čine sponu ili kopulu između osnovne i zavisne klauze, npr. *On je koji ti se ne sviđa*, *Ni ljeta nijesu što su nekad bila* ili *Kuća mu je da je nema u okolini*. U takvim rečenicama mogu dolaziti i korelativne riječi (zamjenice ili pridjevi), npr. *On je onaj koji ti se ne sviđa*, *Ni ljeta nijesu ono što su nekad bila*, *Kuća mu je takva da je nema u okolini*.

U službi veznika predikatskih rečenica u prvome su redu vezna sredstva (korelativna ili nekorelativna) supstitutivnoga tipa, prije svega odnosne zamjenice i/ili pridjevi:

- *koji, koja, koje*, npr. *On je (onaj) koji ti se ne sviđa*;
- *kakav, kakva, kakvo*, npr. *Oni su (takvi) kakvi već jesu mladići u tim godinama*;
- *čiji, čija, čije*, npr. *Te su kuće (onih) čije su i prije bile*;
- *što*, npr. *Ni ljeta nijesu (ono) što su nekad bila*.

Osim supstitutivnih veznih sredstava u predikatskim rečenicama dolazi i veznik *da*, koji takođe može biti korelativne prirode, npr. *Kuća mu je (takva) da je nema u okolini*.

SUBJEKATSKE REČENICE

Subjekatskim rečenicama nazivaju se one zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna klauza odnosi prema osnovnoj onako kako se subjekat odnosi prema predikatu, npr. *Ko pita, ne skita; Zna se kako je do toga došlo; Priča se da je bolesna*.

Subjekatske rečenice dijele se na odnosne, zavisnoupitne i izrične.

Odnosne subjekatske rečenice

Odnosnim (relativnim) subjekatskim rečenicama pripadaju one zavisnosložene rečenice kod kojih zavisna klauza biva uvedena u osnovnu supstitutivnim veznim sredstvima, tj. odnosnim zamjenicama ili prilozima. Takve subjekatske rečenice slične su predikatskima po tome što omogućavaju uvrštavanje pokazne zamjenice ili zamjeničkoga priloga koji se sa supstitutivnim veznim sredstvima nalazi u korelativnome odnosu. U takvim rečenicama u funkciji veznih sredstava stoje ove zamjenice i zamjenički priloz:

- *ko*, npr. *(Onaj) ko ne zna, neka pita* ili **Ko** ne zna, *(onaj) neka pita*;
- *koji*, npr. *(Oni) koji su pitali, znaju* ili **Koji** su pitali, *(oni) znaju*;
- *što*, npr. *(Ono) što ne znate, pitajte* ili **Što** ne znate, *(ono) pitajte*;
- *kako*, npr. *(Onako) kako smo se dogovorili, neka i bude* ili **Kako** smo se dogovorili, *(onako) neka i bude*.

Zavisnoupitne subjekatske rečenice

Zavisnoupitnim rečenicama pripadaju one subjekatske rečenice u kojima zavisna klauza ima oblik pitanja zavisnog od pasiviziranih oblika glagola ili od predikatskih izraza (imenskih ili priloških) koji označavaju pitanje, govorenje, mišljenje, osećanje i sl. Vezna sredstva takvih rečenica mogu biti:

1. upitne zamjenice:

- *ko*, npr. *Zna se ko ima problema*;
- *koji, koja, koje*, npr. *Zna se kojima je potrebna pomoć*;
- *čiji, čija, čije*, npr. *Nije rečeno čija je to dužnost*;
- *što*, npr. *Sad je pitanje što opet nije u redu*;

2. upitni priloz:

- *kako*, npr. *Nije mi jasno kako to misli izvesti*;
- *kud(a)*, npr. *Vidi se kud(a) su prošli*;

- *odakle*, npr. *Pitanje je **odakle** početi*;
- *đe*, npr. *Pitanje je **đe** se sad nalazi*;
- *kad*, npr. *Ne zna se **kad** će doći* i sl.;

3. upitni veznici (rječece) *li* i *da li*:

- *Pitaće se jesi **li** učinio sve što je trebalo*;
- *Pitanje je **da li** joj reći ili ne reći*.

Izrične subjektske rečenice

Izričnima se nazivaju one subjektske rečenice u kojima se zavisne klauze uvode po pasiviziranim oblicima glagola ili po predikatskim izrazima (imenskim ili priloškim) koji označavaju mišljenje, govorenje, osećanje, percipiranje i sl. U službi veznih sredstava u takvim rečenicama stoje veznici *da* i *kako*, npr.

*Priča se **da** bi opet moglo biti rata;*
*Nekad se mislilo **da** je Zemlja ravna ploča;*
*Oseća se **kako** postaje sve toplije;*
*Istina je **da** smo se obećali odazvati pozivu;*
*Zna se **kako** je teško pisati udžbenike* i sl.

OBJEKTSKE REČENICE

Objektskim rečenicama nazivaju se one zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna klauza odnosi prema osnovnoj onako kako se objekat odnosi prema predikatu, upor. *Ošetismo miris mora* prema *Ošetismo kako miriše more*.

I objektske rečenice, kao i subjektske, mogu se podijeliti na odnosne, zavisno-upitne i izrične.

Odnosne objektske rečenice

Odnosnim objektskim rečenicama pripadaju one u kojima se zavisna klauza uvodi odnosnim zamjenicama ili pridjevima. I u takve rečenice mogu se uvrstiti korelativne riječi, a kao vezna sredstva služe relativizatori (tj. odnosne zamjenice i pridjevi):

- *ko*, npr. *Pitajte (onoga) **koga** sretnete*;
- *koji, koja, koje*, npr. *Pozvao sam (one) **koje** si predložio*;
- *što*, npr. *Jeste li našli (ono) **što** ste tražili*;
- *kakav, kakva, kakvo*, npr. *Kupicu (onakvu) **kakvu** nađem* i sl.

Zavisnoupitne objekatske rečenice

Zavisnoupitne su one objekatske rečenice kojima zavisna klauza ima oblik upitne rečenice zavisan od oblika glagola koji označava pitanje, zahtijevanje, govorenje, mišljenje i sl.

Takve rečenice po značenju mogu biti:

- opšteupitne (u njima stoje upitni veznici *li* ili *da li* te upitne zamjenice *ko*, *koji*, *čiji*, *što* i sl.), npr. *Recite jeste li se odmorili*, *Dvoume se da li da dođu ili ne dođu*, *Znaš li ko je sad na redu*, *Zaboravio sam koji je dan danas*, *Pitajte čije je to maslo*, *Još ne shvataš što se dogodilo*;
- mjesne (vezna sredstva: upitni prilozi *đe*, *kuda*, *dokle*, *odakle* i sl.), npr. *Pitajte ih đe su bili*, *Nijesu rekli kud su prošli*, *Zapamtite dokle ste došli*, *Ne znamo odakle su*;
- vremenske (vezna sredstva: upitni prilozi *kad*, *otkad*, *dokad* i sl.), npr. *Nijesu javili kad će doći*, *Pitaj otkad je upis*, *Ne znam dokad mi važi pasoš*;
- načinske (vezna sredstva: upitni prilog *kako*), npr. *Još nijesmo saznali kako se to dogodilo*;
- kvalitativne (vezna sredstva: upitni pridjev *kakav*, *kakva*, *kakvo*), npr. *Da čujemo kakvo će sutra biti vrijeme*;
- količinske (vezna sredstva: količinski upitni prilog *koliko*), npr. *Znate li koliko je sati*;
- uzročne (vezna sredstva: uzročni upitni prilozi ili prijedložki izrazi: *što*, *zašto*, *zbog čega* i sl.), npr. *Ne shvatam što baš to učinjeste*, *Ne razumijem zašto ste zakasnili*, *Ne znam zbog čega je tako neraspoložena*.

Izrične objekatske rečenice

Izričnima se nazivaju one objekatske rečenice koje se uvode po aktivnim odnosno ličnim oblicima glagola govorenja, mišljenja, ošecanja, percipiranja i sl. Kao vezna sredstva u tim rečenicama služe veznici:

- *da*, npr. *Obećali su da će se javiti*;
- *e*, npr. *Ovo vi pišem da ne možete reći e nijeste znali*;
- *kako*, npr. *Čujem kako se baš i nijeste proslavili*;
- *đe*, npr. *Vidio sam ih đe ulaze u dvoranu*.

Veznik *e* odlika je starije crnogorske književnosti i današnjega razgovornog stila.

Objekatske rečenice s veznim sredstvima *kako* i *đe* mogu, izvan konteksta, biti i dvoznačne, pa se interpretirati ili kao izrične ili kao zavisnoupitne, npr. *Pričao je kako ljudi masovno napuštahu svoje domove* ili *Viđeli smo đe sede u dvorani*. U prvom slučaju veznici *kako* i *đe* bili bi zamjenljivi veznikom *da*, npr. *Pričao je da ljudi masovno napuštahu svoje domove*, a u drugom slučaju (kad su *kako* i *đe* prilozi jer zadržavaju načinsko, odnosno mjesno značenje) navedene bi se rečenice mogle parafrazirati ovako: *Pričao je o načinu na koji ljudi masovno napuštahu svoje domove* ili *Pričao je o tome na koji način ljudi masovno napuštahu svoje domove*, odnosno *Viđeli smo na kojem mjestu sede u dvorani*.

PRILOŠKE (ADVERBIJALNE) REČENICE

Priloškim ili adverbijalnim rečenicama pripadaju one zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna klauza odnosi prema osnovnoj kao priloška odredba (adverbijal) prema predikatu. Tako npr. nesložena rečenica *Javili su se kasno* (u kojoj je prilog *kasno* u funkciji priloške odredbe vremena) može biti preoblikovana u zavisnosloženu prilošku (vremensku) rečenicu *Javili su se kad je već bilo kasno*, u kojoj zavisna klauza *kad je već bilo kasno* ima istu funkciju kao i prilog *kasno* u odnosu na osnovnu klauzu *Javili su se*.

Kako su priloške odredbe raznovrsne po značenju, tako raznovrsne mogu biti i priloške rečenice. Među njima se posebnim i strukturnim i semantičkim obilježjima izdvajaju **mjesne, vremenske, načinske, uporedne, uzročne, namjerne, uslovne, posljedne i dopusne rečenice**.

Mjesne (lokalne) rečenice

Mjesnim ili lokalnim rečenicama nazivaju se one priloške rečenice u kojima se zavisna klauza prema osnovnoj odnosi kao što se priloška odredba mjesta odnosi prema predikatu, što znači da se zavisnom klauzom prenosi obavještenje o prostoru (mjestu) na kojem se ili u vezi s kojim se odvija proces o kome je riječ u osnovnoj klauzi. Mjesne (zavisne) klauze mogu u zavisnosloženu rečenicu biti uvrštene na dva načina: ili direktno po predikatu osnovne klauze, npr. *Neka sedne đe hoće*, ili po mjesnom zamjениčkom prilogu, npr. *Naći ćete ih onđe đe ste ih i ostavili*. U drugome slučaju riječ je o korelativnim mjesnim rečenicama u kojima vezna sredstva ekspliciraju sadržaj mjesnih zamjениčkih priloga.

(Ako se međutim na mjestu mjesnoga zamjениčkog priloga javi imenica ili imenski skup riječi, onda je i dalje riječ o mjesnome značenju. No takva rečenica ne pripada više priloškima, no atributskima, npr. *Nađosmo se u dijelu ulice đe je najveća gužva*. Tu se zavisna klauza *đe je najveća gužva* odnosi prema imenskoj konstrukciji *u dijelu ulice* kao atribut prema imenici, upor. parafrazu: *Nađosmo se u najprometnijem dijelu ulice*.)

Kao vezna sredstva u mjesnim rečenicama služe odnosni prilozi kao što su:

- *đe*, npr. *Neka šednu **đe** hoće, Stanite (ovđe) **đe** i ja stojim, Nađimo se (onđe) **đe** je mirno, Naći ćete ih (onđe) **đe** ste ih i ostavili;*
- *kud(a)*, npr. *Neka putuju **kud** žele, Prođi (ovuda) **kuda** sam i ja prošao, Voze baš (onuda) **kuda** je zabranjeno;*
- *otkud(a)*, npr. *Knjiga mora biti (onđe) **otkud** si je i uzeo, Otišli su (onamo) **otkud** su i došli;*
- *odakle*, npr. *Vrati se (onamo) **odakle** si i pošao, Pošalji mi (odatle) **odakle** šalješ i drugima;*
- *dokle*, npr. *Putovaćemo (donde) **dokle** je potrebno, Istražuj samo (dotle) **do-kle** seže tvoje područje.*

Uz te odnosne priloge može doći i rječca *god* koja mjesne rečenice čini habituelni-ma, tj. označava da se proces označen glagolom u osnovnoj klauzi odvija bez obzira na mjesto, odnosno da se odvija na bilo kojem mjestu ili na (bilo kojem) mjestu koje ima u vidu, koje odabere vršilac radnje, npr. *Neka šednu **đe god** hoće, Neka putuju **kud god** žele, Trčimo **dokle god** možemo* itd.

Vremenske (temporalne) rečenice

Vremenskim ili temporalnim rečenicama nazivaju se one priloške rečenice kod kojih se zavisna klauza odnosi prema osnovnoj kao priloška odredba vremena prema predikatu, što znači da zavisna klauza određuje vrijeme odvijanja procesa označenog predikatom u osnovnoj klauzi.

Zavisna klauza može označavati vrijeme koje je podudarno s vremenom osnovne klauze (istovremenost, simultanost) ili vrijeme koje nije podudarno s vremenom osnovne klauze (neistovremenost, sukcesivnost). Kad zavisna klauza označava vrijeme koje prethodi vremenu osnovne klauze, riječ je o prethodnosti (anteriornosti); a kad označava vrijeme koje slijedi vremenu u kojem se odvija radnja osnovne klauze, riječ je o poslijevremenosti (posteriornosti).

Istovremenost koja se označava zavisnom klauzom može biti potpuna ili djelimična. U rečenicama sa značenjem potpune istovremenosti obično stoji veznik *dok*, a u službi predikata i osnovne i zavisne klauze dolaze oblici nesvršenih glagola, npr. ***Dok** pišu, razmišljaju (**Dok** pisahu, razmišljahu; **Dok** su pisali, razmišljali su; **Dok** budu pisali, razmišljaće)*. Umjesto veznika *dok* može se upotrijebiti i veznik *kad* kao značenjski najširi vremenski veznik, npr. ***Kad** pišu, razmišljaju (**Kad** pisahu, razmišljahu; **Kad** su pisali, razmišljali su; **Kad** budu pisali, razmišljaće)*.

Kod djelimične istovremenosti sadržaj osnovne klauze vremenski se samo dijelom podudara sa sadržajem zavisne. U osnovnim klauzama vremenskih rečenica toga tipa upotrebljavaju se obično oblici nesvršenih glagola, a u zavisnim klauzama obično oblici svršenih glagola, npr. **Dok** *su pisali, neko naglo uđe*.

Vremenske rečenice kojima je svojstvena neistovremenost dijele se, kao što je rečeno, u dvije grupe s obzirom na to prethodi li radnja označena zavisnom klauzom radnji označenoj osnovnom klauzom ili se radnja označena zavisnom klauzom odviija poslije radnje označene osnovnom. U prvome slučaju govorimo o prethodnosti ili anteriornosti, npr. *Kad razmisle, napišu*, a u drugome je riječ o poslijevremenosti ili posteriornosti, npr. *Prije nego razmisle, napišu*.

Prethodnost (anteriornost) izražava se neproizvedenim i proizvedenim veznicima:

- *kad*, npr. **Kad** *razmisle, napišu*;
- *dok*, npr. **Dok** *stignete kući, i mi ćemo se spremiti*;
- *čim*, npr. **Čim** *stignete, javite se*;
- *a*, npr. *A dođe na posao, počne da viče na kolegu*;
- *pošto*, npr. **Pošto** *uđosmo, pozdravismo se sa svima*;
- *nakon što*, npr. **Nakon što** *su ga napali u novinama, odustao je od svojih zahtjeva*;
- *tek što*, npr. **Tek što** *počеше raspravu, posvađашe se*;
- *samo što*, npr. **Samo što** *smo krenuli, pukla nam je guma*;
- *kako*, npr. **Kako** *nas ugleda, pobježe*.

Veznička sredstva *dok, čim, a, tek što, samo što* i *kako* razlikuju se od ostalih (*kad, pošto* i *nakon što*) po tome što se njima izražava posebna vrsta prethodnosti, koja je inače bliska značenju aorista. Naime u vremenskim rečenicama s tim veznim sredstvima radnja zavisne klauze neposredno prethodi radnji osnovne (kao što se aoristom označava prošlost koja neposredno prethodi sadašnjosti).

Veznik *a* karakteristika je razgovornoga stila i starije crnogorske književnosti.

Poslijevremenost (posteriornost) izražava se proizvedenim veznicima:

- *prije nego/prije no*, npr. **Prije nego** *uđete, pokucajte; Treba se javiti doktoru prije no bude kasno*;
- *prije nego što/prije no što*, npr. *Sporazum je potpisan prije nego što je to iko očekivao; Završismo prije no što smo se nadali*.

Terminativne (granične) vremenske rečenice

Osim simultanosti i neistovremenosti vremenskim rečenicama može se označavati i početak ili završetak, odnosno granica vremenskog toka. Naime vremenske rečenice mogu označavati da se radnja zavisne klauze počinje odvijati istovremeno s radnjom

osnovne, da se te dvije radnje istovremeno završavaju (tj. da traju jednako dugo), da se radnja zavisne počinje odvijati kad je već u toku radnja osnovne, da se radnja zavisne počinje odvijati kad se završi radnja osnovne i sl. Takve rečenice zbog toga bi se mogle nazvati terminativnim (graničnim) vremenskim rečenicama.

Najbrojnije su među njima one kod kojih se daje obavještenje o tome da se radnja zavisne klauze počinje odvijati istovremeno s radnjom osnovne. U takvim vremenskim rečenicama upotrebljavaju se veznici:

- *otkad(a)*, npr. **Otkad** je ušao u godine, sve češće *pobolijeva*;
- *otkako*, npr. *Tako radimo otkako znamo za sebe.*

(U istom značenju javljaju se i veznici *kako* i *da*, npr. *Prošlo je mnogo vremena kako su potonji put bili u Grčkoj* ili *Ima već deset godina da se nijesmo videli*, ali takve rečenice podrazumijevaju riječi, odnosno imenske ili priloške spojeve riječi u osnovnoj klauzi, pa se zavisne klauze prema takvim riječima ili spojevima riječi odnose kao atributi.)

Posebnost takvih vremenskih rečenica sastoji se u tome da im je radnja osnovne, pa onda i radnja zavisne klauze vezana za prošlost (bez obzira na to jesu li u klauzama oblici preteritalnih vremena ili presenta). Zato se u takvim rečenicama ne mogu pojaviti oblici futura (ni prvoga ni drugoga), pa nijesu gramatički korektne npr. rečenice **Otkad će ući u godine, sve će češće pobolijevati* ili **Tako ćemo raditi otkad budemo znali za sebe.*

Drugi tip terminativnih vremenskih rečenica jesu one kod kojih je u prvome planu završni dio intervala. U njima se naglašava da radnja zavisne klauze traje isto onoliko koliko i radnja osnovne ili da se radnja zavisne klauze počinje odvijati kad prestane odvijanje radnje u osnovnoj klauzi, a veznici su:

- *dok*, npr. *Čekali smo dok se nijesu pojavili*;
- *dokle*, npr. *Ovđe ostajemo dokle hoćemo.*

U klauzama s veznikom *dok* obično se javljaju odrični predikati s glagolima svršenoga vida, kao u primjeru *Čekali smo dok se nijesu pojavili* (ili *Čekasmo dok se ne pojaviše*; *Čekaćemo dok se ne pojave*; *Čekamo dok se ne pojave* i sl.). Negacija tu zapravo označava da se radnje osnovne i zavisne klauze vremenski ne podudaraju, no se radnja osnovne odvijaju kad se ne odvijaju radnja zavisne i obratno. Drugim riječima, radnja zavisne klauze počinje se odvijati onda kad se više ne odvijaju radnja osnovne.

Rečenice toga tipa s potvrdnim predikatima mogu imati isto takvo značenje (npr. *Čekali smo dok su se pojavili* ili *Čekali smo dok se pojaviše* ili *Čekali smo dok se pojave*), ali mogu značiti i to da su radnje istovremene i da završavaju u isto vrijeme, npr. *Čekali smo dok napiše pismo* (tu radnja čekanja i radnja pisanja jednako

traju). U takvim je rečenicama odrični predikat zavisne klauze manje običan (upor. *Čekali smo dok ne napiše pismo*), iako i tu odričnost ima svoje logičko opravdanje (upor. parafrazu: *Čekali smo dok napiše pismo; a kad je napisao, onda više nijesmo čekali*).

U rečenicama s veznikom *dokle* riječ je, kao u navedenom primjeru (*Ovđe ostajemo dokle hoćemo*), o tome da radnja zavisne klauze traje do one vremenske granice do koje traje i radnja osnovne.

Terminativnost rečenica s veznicima *dok* i *dokle* često se i posebno naglašava, i to obično pojačajnom rječcom *sve*, npr. *Čekasmo sve dok se ne pojaviše, Radiću sve dotle dok sve ne napravim*.

Terminativne vremenske rečenice toga tipa s veznicima *dok* i *dokle* vrlo se često i habitueliziraju, tj. dobijaju rječcu *god*, kojom se ističe da radnja zavisne klauze traje do iste one vremenske granice do koje i radnja osnovne (tada rječca *god* ima istu funkciju kao i *sve*) ili da se radnja zavisne počinje odvijati tek onda kad se završi radnja osnovne klauze, npr. *Čekasmo dok god se ne pojaviše* ili *Ovđe ostajemo dokle god hoćemo*.

Granica radnji obje klauze u načelu je ista onda kad u zavisnoj klauzi susrijećemo oblike nesvršenoga glagola, npr. *Čekasmo dok god su se pojavljivali, Ostajemo dokle god i oni ostaju*, a različita (tj. radnja zavisne počinje kad se završi radnja osnovne) kad u zavisnoj klauzi stoje oblici svršenih glagola. U takvim slučajevima predikat zavisne klauze mora biti odričan, npr. *Čekasmo dok god se nijesu pojavili/dok god se ne pojaviše/dok god se ne pojave* (nije potvrđeno **Čekasmo dok god se nijesu pojavljivali/dok god se ne pojavljivahu/dok god se ne pojavljuju*).

Osim terminativnih mogu se habituelizirati i drugi tipovi vremenskih rečenica. Habituelizacijom se u njima naglašava istovremenost, odnosno prethodnost ili višekratnost odvijanja glagolske radnje, ali njome takve rečenice po pravilu dobijaju i dodatno značenje terminativnosti. To važi za one vremenske rečenice koje označavaju istovremenost, npr. *Dok god pišemo, razmišljamo*, i za one koje označavaju anteriornost, npr. *Kad god napišemo, razmislimo*, ali ne važi za one koje označavaju posteriornost (poslijevremenost) jednostavno zato što se veznička sredstva tih rečenica ne mogu habituelizirati, upor. **Prije nego god ulazite, kucajte*. Zapravo, habituelizirati se mogu samo veznička sredstva *dok*, *kad* i *dokle*, a ostala ne mogu. Zato nijesu npr. ovjerene rečenice tipa **Čim god ste se javljali, dolazili smo* ili **Pošto smo god ulazili, pozdravljali smo se*.

U habitueliziranim vremenskim rečenicama s veznicima *dok* i *dokle* upotrebljavaju se isključivo oblici nesvršenih glagola, npr. *Dok god pišemo, razmišljamo* ili *Trče dokle god imaju snage* (nije potvrđeno **Dok god napišemo, razmislimo* ni **Potrče dokle god imaju/imadnu snage*) i u njima se naglašava terminativnost (zajednička granica završetka radnje u osnovnoj i zavisnoj klauzi).

S druge strane, u rečenicama s veznikom *kad* upotrebljavaju se i oblici nesvršenih glagola (npr. *Kad god pišemo, razmišljamo*) i oblici svršenih glagola (npr. *Kad god razmislimo, napišemo*), a mogući su i glagolski oblici različita vida u osnovnoj i zavisnoj klauzi (npr. *Kad god pišemo, razmislimo; Kad god napišemo, razmišljamo*). U svim takvim slučajevima označava se višekratno odvijanje procesa označenog glagolom osnovne klauze, samo se u rečenicama s nesvršenim glagolima podrazumijeva istovremenost (simultanost), a u ostalima (tj. u onima sa svršenim i u onima s raznovidnim glagolima) riječ je o prethodnosti (anteriornosti).

Načinske (modalne) rečenice

Načinskim ili modalnim rečenicama nazivaju se priloške rečenice u kojima se zavisna klauza odnosi prema osnovnoj kao što se priloška odredba načina odnosi prema predikatu, što znači da se zavisnom klauzom daje obavještenje o kvalitetu radnje označene osnovnom klauzom.

Osnovni veznik načinskih rečenica jeste *kako*, npr. *Donesi novac kako znaš i umiješ, Radićemo kako nam se naredi, Živio je kako je htio*. U navedenim rečenicama veznik *kako* nije zamjenljiv drugim veznicima, npr. uporednim veznicima *kao što* ili *kao da*, upor. **Donesi novac kao što znaš i umiješ* ili sl.

Načinske rečenice s veznikom *kako* mogu biti i korelativnoga tipa, što znači da se u njima mogu javiti i načinski zamjениčki prilozi *ovako, tako, onako*, npr. *Postupi ovako kako ti kažem, Ne radi se tako kako biste vi šćeli, Uradismo onako kako je najbolje*.

U službi veznika načinskih rečenica može se, ali rjeđe no veznik *kako*, javiti i veznik *što*, npr. *Radili smo što smo bolje znali* ili *Trćaćemo što mognemo brže*.

Uporedne (komparativne) rečenice

Uporednim ili komparativnim rečenicama nazivaju se one priloške rečenice u kojima se zavisna klauza odnosi prema osnovnoj kao priloška odredba poređenja prema predikatu, što znači da se u njima radnja označena osnovnom klauzom upoređuje po nećemu (obićno po kvalitetu) s radnjom oznaćenom zavisnom klauzom.

Uporedne rečenice mogu se podijeliti u tri grupe. Prvoj grupi pripadaju rečenice u kojima je rijeć o poređenju po jednakosti, drugoj rečenice u kojima je rijeć o poređenju po nejednakosti, a trećoj raščlanjene uporedne rečenice.

Poređenje po jednakosti

U uporednim rečenicama kojima se izriće poređenje po jednakosti dolaze veznici *kao što, kako* i *kao da*, npr. *Danas je sunćano kao što je bilo i juće, Mladi se zabavljaju kako smo se i mi zabavljali, Šećam se kao da je bilo juće*.

Uporedni veznik *kako* razlikuje se od načinskoga po tome što je zamjenljiv veznikom *kao što*, upor. *Mladi se zabavljaju kao što smo se i mi zabavljali.*

Veznici *kao što* i *kao da* razlikuju se po tome što *kao što* označava izvjesnost (činjeničnost, faktivnost), a *kao da* pretpostavljenost (hipotetičnost), upor. *Piše kao što govori* prema *Piše kao da govori.*

U uporednim rečenicama toga tipa sadržaji klauza ne moraju se upoređivati samo po jednakosti nego i po nepodudarnosti, pa čak i po suprotstavljenosti, npr. *Danas se ne živi kao što se živjelo u prošleme vijeku.* U tome slučaju jedna je klauza po pravilu potvrdna, a druga odrična.

Poseban tip uporednih rečenica jesu rečenice s veznikom *kao kad*, koje bi se mogle nazvati vremenskouporednima. U njima se radnja osnovne i radnja zavisne klauze upoređuju s obzirom na vrijeme odvijanja, npr. *Bilo je ugodno pro hladno kao kad vjetar duva, Bili su opet veseli kao kad su seđeli u istome odjeljenju.*

Poređenje po nejednakosti

U uporednim rečenicama kojima se označava poređenje po nejednakosti mjesto zavisnoj klauzi otvaraju komparativi pridjeva ili priloga u osnovnoj klauzi, a u službi vezničkih sredstava upotrebljavaju se *nego što*, *no što*, *nego*, *no te nego da* i *no da*, npr. *Bolji su nego što smo očekivali, Prodasmo ih bolje no što smo mislili, Ispalo je gore nego smo se nadali, Dobili ste više no ste zaslužili, Više im je stalo do mira u kući nego da stvari krenu nabolje, Prije bi poginuli no da popušte.*

I te rečenice mogu biti vremenskouporedne. U njima se upotrebljavaju veznici *nego kad* i *no kad*, npr. *Ovđe nam je bilo ljepše nego kad smo išli u Italiju, Kod kuće vazda više uradimo no kad smo na poslu.*

Raščlanjene uporedne rečenice (rečenice korespondencije)

Uporedne rečenice mogu biti i izrazito raščlanjene (tj. dvodjelne). U njima dolaze veznici *što*, *kako* i *koliko*, a često i korelativne zamjeničke riječi *to*, *tako* i *toliko*, npr. *Što smo išli dalje, bivalo je sve mračnije (Što smo išli dalje, to je bivalo sve mračnije); Kako se približavamo cilju, nestajase umora (Kako se približavamo cilju, tako nestajase umora); Koliko su uživali u vožnji do ostrva, toliko su se i bojali talasa.*

Takvim uporednim rečenicama svojstvena je antepozicija zavisne klauze. Obrnuti redosljed klauza ili je obilježen, npr. *Bivalo je sve mračnije što su išli dalje*, ili je sasvim isključen (kod rečenica korelativnoga tipa, npr. **To je bivalo sve mračnije što su išli dalje*).

Takve uporedne rečenice označavaju da se sadržaji klauza podudaraju, da su međusobno razmjerni, korespondentni. Zato se one nazivaju i rečenicama korespondencije ili podudaranja.

Uzročne (kauzalne) rečenice

Uzročnim (kauzalnim) rečenicama nazivaju se priloške rečenice u kojima se zavisna klauza odnosi prema osnovnoj kao priloška odredba uzroka prema predikatu, što znači da se zavisnom klauzom označava uzrok vršenja radnje u osnovnoj klauzi. Te su rečenice vrlo česte, a klauze im se povezuju većim brojem proizvedenih i neproizvedenih veznika.

Veznici *jer*, *budući da* i *s obzirom na to da*

Najčešći je veznik *jer*, koji ima opšteuzročno značenje. Upotrebljava se u običnome redosljedu rečenica, tj. onda kad zavisna klauza dolazi iza osnovne, npr. *Prekinuli smo ljetovanje jer su počele kiše.*

U istome značenju u starijoj crnogorskoj književnosti upotrebljavao se i veznik *e*, koji je danas odlika razgovornoga stila, npr. *Radite sami e vam ne mogu pomoći.*

Veznik *budući da* ne razlikuje se od veznika *jer* po značenju (i njemu je svojstveno opšteuzročno značenje), ali dolazi ponajprije u inverziji, tj. onda kad zavisna klauza prethodi osnovnoj, npr. *Budući da su počele kiše, prekinuli smo ljetovanje.*

Proizvedenim veznikom *s obzirom na to da* najčešće se izriče takozvani uzrok razloga (to je pasivni tip uzroka koji posljedicu ne izaziva direktno, no pomaže njezinu pojavljivanju), npr. *S obzirom na to da ove godine ima mnogo pečuraka, često idemo u šumu.*

Veznik *što*

Opšti uzrok označava se i veznikom *što*, npr. *Žale se što se njesmo javili.* Veznik *što* u uzročnome značenju, rjeđe i veznik *da*, javlja se i u različitim proizvedenim veznicima kao što su *zato što*, *stoga što*, *zbog toga što*, *usljed toga što*, *zahvaljujući tome što*, *po tome što*, *na osnovu toga što*, *na temelju toga što*, *tim prije što*.

Veznik *zato što* obično se upotrebljava u opšteuzročnome značenju, npr. *Obolio je zato što je previše jeo*, dok izrazi *stoga što* i *zbog toga što* mogu takođe označavati opšti uzrok, ali još češće i tzv. uzrok razloga (poput veznika *s obzirom na to da*).

Proizvedeni veznik *usljed toga što* označava uzrok koji je obično vezan za negativnu i/ili nepoželjnu posljedicu, npr. *Morali smo stati usljed toga što je bio prolom oblaka.* (Nije potvrđena npr. rečenica **Kupio je punu kesu trešanja usljed toga što ih jako voli.*) Nasuprot tome proizvedeni veznik *zahvaljujući tome što* označava obično uzrok koji se povezuje sa pozitivnom i/ili poželjnom posljedicom, npr. *Uspio je zahvaljujući tome što je bio uporan.* Upotreba tih veznika odlika je administrativnoga i naučnoga stila.

Proizvedeni veznici *po tome što*, *na osnovu toga što* i *na temelju toga što* označavaju tzv. uzrok kriterijuma, a to je polazište ili osnova na kojoj se temelji neko zaključivanje, odnosno kakav uzročno-posljedični odnos, npr. *Zaključili smo to po tome što u kući nije bilo nikoga*, *Do toga saznanja došao je na osnovu toga što je danima bilježio svaku promjenu*, *Uvjerismo se u istinitost njegove tvrdnje na temelju toga što smo je u više navrata provjerili*. Rečenice s tim proizvedenim veznicima posebno su svojstvene administrativnome, publicističkome i naučnome stilu.

Proizvedenim veznikom *tim prije što* označava se posebna vrsta uzroka koji bi se mogao nazvati dodatnim uzrokom, npr. *Sad će biti kažnjeni, tim prije što su još i zakasnili*. Riječ je o tome da kažnjenje nije neposredan, direktan, nego dodatan uzrok i/ili razlog kažnjavanja.

Veznici kako, čim, dok i kad

Budući da se uzročno značenje može razviti i iz drugih značenja, osobito iz vremenskoga ili načinskoga (o čemu je već bilo riječi u vezi s prijedlozima), u službi veznika uzročnih rečenica upotrebljavaju se i oni veznici koji primarno označavaju način ili vrijeme, a to su veznici *kako, čim, dok i kad*, npr. *Kako je već kasno, treba poći na spavanje*; *Mora da si bolestan dok si tako blijed*; *Čim ga traže, vjerovatno je kriv*; *Kad već dolaziš, nema problema*.

Veznik *kako* u toj ulozi razlikuje se od ostalih po tome što dolazi isključivo u antepoziciji, pa ne bi bila gramatična rečenica **Treba poći na spavanje kako je već kasno*.

Posljedične (konsekutivne) rečenice

Posljedične (konsekutivne) rečenice slične su uzročnima utoliko ukoliko se i jedni i drugima označava isti tip odnosa, tj. uzročno-posljedični odnos. Razlika je u tome što se u posljedičnim rečenicama zavisnom klauzom označava posljedica, a u uzročnima uzrok. Zato neki tipovi uzročnih i posljedičnih rečenica mogu biti međusobno zamjenljivi, npr.:

- uzročna: **Budući da** *smo zakasnili, nismo mogli ući*;
- posljedična: *Zakasnili smo, tako da nismo mogli ući*.

Prema tome posljedične rečenice mogu se odrediti kao zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna klauza odnosi prema osnovnoj klauzi kao što se priloška odredba posljedice odnosi prema predikatu, što znači da se zavisnom klauzom označava posljedica radnje o kojoj je riječ u osnovnoj klauzi.

Između uzročnih i posljedičnih rečenica ima, uprkos značenjskoj sličnosti, velikih razlika, kako u strukturi tako i u sastavu i upotrebi vezničkih sredstava. Kao što smo videli, veznici uzročnih rečenica brojni su i raznovrsni, a u posljedičnima susrijećemo neproizvedeni veznik *da*, npr. *Tako je vikao da su se svi uplašili*, proizvedeni veznik *tako da*, npr. *Vikao je, tako da su se svi uplašili*, i veznici *te i pa* u korelativ-

nim posljedičnim rečenicama, npr. *Bio je tako iscrpljen te se činilo da neće izdržati, Bijaše tako lijepa pa od nje ne mogahu oči odvojiti.*

Važna razlika između uzročnih i posljedičnih rečenica sastoji se i u tome što su korelativne riječi u uzročnim rečenicama rijetke i/ili obilježene, a u posljedičnim, naprotiv, vrlo česte, npr. *Tako je vikao da su se svi uplašili* prema *Vikao je da su se svi uplašili*. (Izostavljanje korelativne riječi kompenzuje se intonacijom.)

Štoviše, u većem broju posljedičnih rečenica korelativni prilog *tako* više uopšte nema pojačajnu (intenzifikacijsku) ulogu, nego je toliko „srastao“ s veznikom *da* da se od njega uopšte ne može odvojiti, pa se zato opravdano govori o vezniku *tako da*, kao u primjeru *Zakasnili smo, tako da nijesmo mogli ući*. Da je stvarno tako, vidi se po tome što u takvim posljedičnim rečenicama *tako* nije odvojivo od veznika *da*. Nije npr. gramatično **Tako smo zakasnili da nijesmo mogli ući*, dok je u primjerima u kojima *tako* ima pojačajnu ulogu njegovo odvajanje od veznika *da* sasvim obično i često, npr. *Tako je vikao da su se svi uplašili*.

Osim priloga *tako* pojačajnu ulogu u posljedičnim rečenicama može imati i prilog *toliko* te pridjevi *takav/takva/takvo* ili *tolik/tolika/toliko*. Intenzifikatori *tako* i *takav...* imaju značenje kvaliteta, a *toliko* i *tolik...* značenje količine, pa u skladu s tim ističu, pojačavaju sadržaj pojedinih riječi u osnovnoj klauzi, što čini obaveznim označavanje posljedice u zavisnoj klauzi.

Kad je riječ o zamjениčkim priložima, oni pojačavaju sadržaj:

- glagola, npr. *On je tako vikao da su se svi uplašili*;
- priloga, npr. *Bilo je tako lijepo da se ne može opisati*;
- pridjeva, npr. *Bio je toliko ljut da se s njim nije moglo razgovarati*.

Kad je riječ o zamjениčkim pridjevima, njima se pojačava sadržaj imenica, npr. *On je bio takva kukavica da to nije za priču* ili *Bila je tolika magla da se morasmo zaustaviti*.

S obzirom na ostvarivost ili neostvarivost posljedice posljedične rečenice mogu se podijeliti na **realne (stvarne)** i **irealne (nestvarne)**. U prvima je riječ o posljedici koja se ostvaruje, npr. *Bio je tako iscrpljen da je odmah zaspao*, a u drugima o posljedici koja se ne može ostvariti, npr. *Bio je previše iscrpljen da bi zaspao* (posljedica dakle nije ostvariva: on je iscrpljen, ali nije zaspao).

U realnim posljedičnim rečenicama upotrebljava se obično neki od vremenskih glagolskih oblika:

- prezent, npr. *Tako sam iscrpljen da već gotovo spavam*;
- perfekat, npr. *Tako je bio iscrpljen da je odmah zaspao*;
- imperfekat, npr. *Tako bijaše iscrpljen da već gotovo spavaše*;
- aorist, npr. *Tako se iscrpih da odmah zaspah*;

- pluskvamperfekat, npr. *Tako se bijaše iscrpio da odmah bijaše zaspao*;
- futur prvi, npr. *Tako će biti iscrpljen da će odmah zaspati*.

S druge strane u irealnim posljedičnim rečenicama upotrebljava se potencijal, npr. *Bijaše previše iscrpljen da bi zaspao*.

U irealnim rečenicama kao intenzifikatori upotrebljavaju se gradacijske rječe (po drugim klasifikacijama prilozi) *previše*, *suviše* i sl., npr. *Suviše je kasno da bismo se i dalje igrali* ili *Previše je plašljiv da bi to učinio*. U toj funkciji mogu se javiti i pojačajne rječe (intenzifikatori) *tako* i *toliko*, ali je tada osnovna klauza odrična, npr. *Nije tako moćan da bi ih ucjenjivao* ili *Nije toliko obnevidio da bi mu trebao pratilac*.

Namjerne (finalne) rečenice

I namjerne (finalne) rečenice slične su uzročnima, i to zato što značenja uzroka i namjere imaju direktnih dodirnih tačaka. Namjera bi se naime mogla odrediti kao poseban tip uzroka, pa bi se moglo reći da uzrok uključuje namjeru, ali da ne može biti obratno, tj. da namjera ne može uključivati uzrok. Tako npr. u rečenici *Otišli su u šumu da naberu pečuraka* zavisna klauza (*da naberu pečuraka*) označava ne samo namjeru, cilj s kojim se vrši radnja glagola osnovne klauze (*otići*), no je to istovremeno i uzrok, upor. *Otišli su u šumu zato što bi htjeli nabrati pečuraka*.

Razlika između „običnoga“ uzroka i namjere, osim u tome što je namjera značenjski uža, sastoji se i u tome što uzrok po pravilu prethodi radnji glagola osnovne klauze, npr. u rečenici *Ostali smo kod kuće jer je padala kiša* padanje kiše (uzrok) prethodi ostajanju kod kuće, a namjera pretpostavlja da se radnja glagola osnovne klauze događa prije radnje glagola zavisne klauze, npr. u rečenici *Otišli su u šumu da naberu pečuraka* odlazak u šumu prethodi (eventualnom, namjeravanom) branju pečuraka.

Osim toga uzrok je po svojoj prirodi po pravilu izvjestan, realan. Kad se kaže *Danas nećemo u šumu jer pada kiša*, onda to pretpostavlja da je uzrok stvarno na djelu (da kiša stvarno pada). Namjera je međutim po svojoj prirodi uvijek neizvjesna, nikad nije sigurno da se radnja koja se namjerava realizovati zaista i realizuje ili da će se zaista realizovati.

Prema tome namjerne rečenice mogu se odrediti kao zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna klauza odnosi prema osnovnoj kao što se priloška odredba namjere odnosi prema predikatu (upor. *Otišli smo u šumu radi branja pečuraka*). U njima glagol zavisne klauze označava namjeru ili cilj radi koga se vrši radnja u osnovnoj klauzi.

Namjerne rečenice po strukturi se izrazito razlikuju i od uzročnih i od posljedičnih rečenica. U njima naime u službi predikata zavisnih klauza mogu biti samo oblici prezenta (npr. *Otišli su u šumu da naberu pečuraka*) i potencijala (npr. *Otišli su u*

šumu kako **bi nabrali** pečuraka). Zato ne bi bile gramatički ispravne namjerne rečenice u kojima bi se u zavisnim klauzama pojavljivali drugi glagolski oblici. To je zato što je namjera po svojoj prirodi neizvjesna (hipotetična), pa se onda izražava onim glagolskim oblicima kojima se inače izražava neizvjesnost, pretpostavljenost (a to su baš prezent, posebno prezent svršenih glagola, i potencijal).

Da u zavisnim klauzama namjernih rečenica ne mogu biti oblici preteritalnih vremena, sasvim je očekivano (jer se namjera i prošlost logički isključuju); ali je manje očekivano što ne dolaze ni oblici futura. Oni ne dolaze zbog toga što su futurski oblici u crnogorskome jeziku stvarni, označavaju nešto što će se u budućnosti zaista dogoditi, a hipotetični su samo onoliko koliko je hipotetična svaka budućnost. Drugim riječima, namjera je hipotetičnija od morfološki (tj. oblikom futura) izražene budućnosti.

Namjerne rečenice razlikuju se od ostalih zavisnosloženih rečenica (posebno od posljedičnih) i po tome što u njima ne stoje niti mogu stojati korelativne riječi zamjeničkoga tipa. Nije npr. ovjereno **Otišli su u šumu tako da naberu pečuraka* ili sl.

Veznici namjernih rečenica jesu *da, kako, eda, li i neka*. Veznik *da* najčešći je veznik namjernih rečenica. Zavisne klauze u kojima se on upotrebljava mogu biti bilo u prezentu svršenih (npr. *Otišli su u šumu da naberu pečuraka*) bilo u prezentu nesvršenih glagola (npr. *Otišli su u šumu da beru pečurke*).

Veznikom *kako* izriče se dodatna neizvjesnost (hipotetičnost). Zato se on upotrebljava samo s potencijalom (npr. *Otišli su u šumu kako bi nabrali pečuraka*), a ne s prezentom (upor. **Otišli su u šumu kako naberu pečuraka* ili **Otišli su* (ili *išli su*) u šumu **kako beru** pečurke).

Veznikom *eda*, koji se sve rjeđe upotrebljava, neizvjesnost se posebno ističe (nerijetko to može biti pretpostavka o postojanju prepreka za vršenje radnje), npr. *Silno su se trudili eda bi ubrali koju pečurku*.

S veznikom *li* upotrebljava se takođe isključivo potencijal, i to uvijek samo odrični, što znači da je i taj veznik obilježen kao izrazito hipotetičan (odricanje unosi u rečenicu dodatnu neizvjesnost), npr. *Trenirali su cijelo ljeto ne bi li prošli kvalifikacije* (nije potvrđeno **Trenirali su cijelo ljeto bi li prošli kvalifikacije* niti **Trenirali su – ili treniraju – cijelo ljeto prolaze li ili prođu li kvalifikacije*).

Nasuprot veznicima *kako, eda i li*, koji se upotrebljavaju isključivo s potencijalom, veznik *neka* ide isključivo s prezentom, ali pod uslovom da se u osnovnoj klauzi nađe imperativ ili kakav drugi glagolski oblik zahtjevnoga značenja, npr. *Pošalji ga u šumu neka nabere pečuraka* ili *Poslaćeš ga u šumu neka nabere pečuraka* (nije međutim potvrđeno **Otišli su u šumu neka naberu pečuraka*).

Uslovne (pogodbene, kondicionalne) rečenice

Uslovnim (pogodbenim, kondicionalnim) rečenicama nazivaju se one zavisnosložene rečenice u kojima se zavisnom klauzom označava uslov pod kojim se ostvaruje (ili ne ostvaruje) radnja osnovne klauze, a to znači da se radnja osnovne klauze ostvaruje uslovno (pogodbeno), tj. samo ako se ostvari i radnja zavisne klauze.

Uporedimo li uzročnu rečenicu *Danas ne idemo u šumu jer pada kiša* s uslovnom rečenicom *Danas nećemo ići u šumu ako bude padala kiša*, primijetićemo da su uzrok i uslov takođe dodirne kategorije. Razlika je među njima u prvome redu u tome što uzrok pretpostavlja ostvarivanje radnje u zavisnoj klauzi (kiša stvarno pada), pa onda i radnje u osnovnoj klauzi, a kod uslovnih rečenica ostvarivanje radnje u zavisnoj klauzi je neizvjesno, stavljeno je u pitanje, pa je onda neizvjesno (upitno) i ostvarivanje radnje u osnovnoj klauzi. Zato bi se pojednostavljeno moglo reći da je uslov „upitni uzrok“, tj. onaj uzrok koji je doveden u pitanje, kome je svojstvena neizvjesnost (hipotetičnost).

S obzirom na stepen vjerovatnosti ostarivanja radnje u zavisnoj (pa onda i u osnovnoj klauzi) razlikuju se stvarne (realne), moguće (potencijalne) i nestvarne (irealne) uslovne rečenice.

Stvarne (realne) uslovne rečenice

Stvarnim uslovnim rečenicama označava se uslov čije ostvarenje stvarno vodi ostvarenju radnje u osnovnoj klauzi. Veznici tih rečenica su:

- *ako*, npr. **Ako** tražite, naći ćete;
- *ukoliko*, npr. *Svi će oni dobro proći **ukoliko** se mogu dogovoriti;*
- *li*, npr. *Pitaju **li** za nas, recite im da se jave.*

Veznik *ako* najobičniji je i najčešći veznik stvarnih uslovnih rečenica, a veznik *ukoliko* obilježen je kao rjeđi i/ili kao osobitost administrativnoga stila crnogorskoga standardnog jezika.

Ti veznici upotrebljavaju se s bilo kojim vremenskim glagolskim oblikom (npr. *Ako tražite, nalazite; Ako tražite, naći ćete; Ako ste tražili, našli ste; Ukoliko budete tražili, naći ćete* i sl.), a veznik *li* ide samo uz oblike prezenta (npr. **Tražite li, naći ćete**) i oblike futura drugog (npr. **Budete li tražili, naći ćete**). Nije npr. potvrđeno ***Tražili ste li, našli ste** ili sl.

Moguće (potencijalne) uslovne rečenice

Mogućim uslovnim rečenicama označava se da moguće (eventualno) ostvarenje radnje u zavisnoj klauzi čini mogućim ostvarenje radnje u osnovnoj klauzi. U odnosu na stvarne rečenice moguće rečenice dakle označavaju dodatnu upitanost, odnosno

nesigurnost u ostvarenje uslova sadržanoga u zavisnoj klauzi, pa onda i u ostvarenje radnje označene osnovnom klauzom.

Veznici mogućih uslovnih rečenica jesu *ako*, *ukoliko* i *kad*, s tim što su u zavisnim klauzama obavezni oblici potencijala i/ili futura drugog. Ako je u zavisnoj klauzi potencijal, i u osnovnoj klauzi upotrebljava se samo potencijal, npr. *Ako/ukoliko/kad bismo imali vremena, došli bismo*.

Ako je u zavisnoj klauzi futur drugi, onda se u osnovnoj klauzi upotrebljava futur prvi ili prezent (relativni), npr. *Ako/ukoliko/kad budemo imali vremena, doći ćemo*; *Ako/ukoliko/kad budemo imali vremena, dolazimo*.

Moguće uslovne rečenice, osobito one s veznikom *kad* (koji i inače označava veći stepen neizvjesnosti nego veznici *ako* i *ukoliko*), mogu po svom sadržaju biti i nestvarne (irealne). Mogu naime označavati i uslov koji nije ostvariv, npr. ***Kad bi postojali vukodlaci, svijet bi izgledao drugačije***.

Nestvarne (irealne) uslovne rečenice

Nestvarnim uslovnim rečenicama označava se da je uslov sadržan u zavisnoj klauzi neostvaren ili neostvariv, pa je onda neostvareno ili neostvarivo i ono o čemu je riječ u osnovnoj klauzi.

U njima se zavisna klauza uvodi veznikom *da*. U osnovnoj klauzi takvih uslovnih rečenica uvijek se upotrebljava potencijal, a u zavisnoj prezent ili neki od glagolskih oblika kojima se označava prošlost. Prezent obično dolazi kad je uslov neispunljiv, npr. *Da postoje vukodlaci, svijet bi izgledao drugačije*; a kad je uslov neispunjen, obično dolaze oblici za prošlost, npr. *Da sam znao kakav je, ne bih ga ništa pitao*.

Dopusne (koncesivne) rečenice

Dopusnima (koncesivnima) nazivaju se one zavisnosložene rečenice u kojima se dopušta ostvarenje sadržaja osnovne klauze uprkos tome što je on u suprotnosti sa sadržajem zavisne, tj. što ne postoje uslovi za njegovo ostvarenje, npr. *Kišovito je iako je tek početak septembra*, ili obratno, tj. dopušta se neostvarenje sadržaja osnovne klauze uprkos tome što za to postoje uslovi, npr. *Nema kiše iako je već oktobar*. Da je zaista riječ o suprotnosti, vidi se i po tome što se neke dopusne rečenice mogu preoblikovati u (nezavisnosložene) suprotne, npr.

- dopusna: *Nema kiše iako je već oktobar*;
- suprotna: *Nema kiše, a već je oktobar* (ili *Već je oktobar, a nema kiše*).

Dopusne rečenice nastaju na dva načina.

Prvi je da se suprotnost udruži s uzročnošću, pa su takve dopusne rečenice u relaciji prema uzročnima, npr.

- uzročna: *Budući da je umoran, neće doći na sastanak;*
- dopusna: *Iako je umoran, doći će na sastanak.*

Takve dopusne rečenice nazivaju se uzročnodopusnima.

Drugi je način da se suprotnost udruži s uslovom, pa su takve dopusne rečenice u relaciji prema uslovnima, npr.

- uslovna: *Ako je umoran, neće doći na sastanak;*
- dopusna: *I ako je umoran, doći će na sastanak.*

Takve dopusne rečenice nazivaju se uslovnodopusnima.

I uzročnodopusne i uslovnodopusne rečenice mogu biti korelativno strukturirane. Tada se u osnovnim klauzama najčešće upotrebljava korelativna rječca *ipak* (npr. ***Iako je umoran, ipak je došao***), ili, rjeđe, rječca *opet* (***Ako je i malo, opet dobro dođe***).

Uzročnodopusne rečenice

U uzročnodopusnim rečenicama klauze se povezuju veznicima *iako, mada i premda*. U klauzama se tada mogu nalaziti oblici:

- prezenta, npr. ***Iako je umoran, dolazi na sastanke;***
- preteritalnih vremena, npr. ***Mada je bio umoran, došao je na sastanak;***
Mada bijaše umoran, dóđe na sastanak;
- futura prvog, npr. ***Premda će biti umoran, doći će na sastanak;***
- prezenta u zavisnoj, a preteritalnih vremena u osnovnoj klauzi, npr. ***Iako je umoran, došao je na sastanak;*** ***Iako je umoran, dóđe na sastanak;***
- prezenta u zavisnoj, a futura prvog u osnovnoj klauzi, npr. ***Iako je umoran, doći će na sastanak;***
- prezenta ili futura prvog u zavisnoj, a imperativa u osnovnoj klauzi, npr. ***Iako si umoran, dođi na sastanak;*** ***Iako ćeš biti umoran, dođi na sastanak.***

Osim veznika *iako, mada i premda* zavisne klauze uzročnodopusnih rečenica mogu se uvrštavati u osnovne i proizvedenim veznicima:

- *uprkos tome što*, npr. ***Uprkos tome što su potpisali sporazum, on ih je tužio;***
- *bez obzira na to što*, npr. ***Bez obzira na to što smo umorni, nastavićemo s radom;***
- *i/ni pored toga što*, npr. ***I pored toga što smo u dugovima, plate ne kasne.***

Dopusne rečenice toga tipa posebno su svojstvene administrativnome i naučnome stilu crnogorskoga standardnog jezika.

Uslovnodopusne rečenice

Uslovnodopusne rečenice mogu se, kao i uslovne, podijeliti na realne (stvarne), potencijalne (moguće) i irealne (nestvarne), pa se onda može govoriti:

1. o realnodopusnim rečenicama, npr. *I ako je umoran, dolazi na sastanke; I ako je umoran, doći će na sastanak; I ako je bio umoran, došao je na sastanak; I ako bude umoran, doći će na sastanak; I ako bude bio umoran, doći će na sastanak; I ako si umoran, dođi na sastanak;*
2. o potencijalnodopusnim, npr. *I ako bi bio umoran, došao bi na sastanak; I kad bi bio umoran, došao bi na sastanak;*
3. o irealnodopusnim rečenicama, npr. *I da je umoran, došao bi na sastanak; I da je bio umoran, došao bi na sastanak.*

Kao što je vidljivo iz navedenih primjera, u realnodopusnim rečenicama upotrebljava se veznik *ako*, u potencijalnodopusnima veznici *ako* i *kad* te u irealnodopusnima veznik *da*, s tim da je svima njima svojstvena pojačajna rječca (intenzifikator) *i/ni*.

Vidljivo je takođe da se u realnodopusnim rečenicama upotrebljavaju vremenski oblici ili oblici imperativa (slično kao i u uzročnodopusnim rečenicama, s tim što se u njima ne upotrebljavaju oblici futura drugog), u potencijalnodopusnima dolaze oblici potencijala i u osnovnoj i u zavisnoj klauzi, a u irealnodopusnim dolaze u zavisnoj klauzi, i to obavezno, oblici potencijala, a u osnovnoj oblici prezenta, perfekta ili futura drugog.

Uslovnodopusne su i rečenice s različitim proizvedenim veznicima koji se sastoje od pojačajnih rječca *ma* ili *god* i zamjeničkih priloga ili pridjeva (i tada se u zavisnim klauzama upotrebljavaju oblici optativa), i to:

- *ma kako*, npr. **Ma kako postupio**, uvijek je neko nezadovoljan;
- *ma koliko*, npr. **Ma koliko bio umoran**, došao bih na sastanak;
- *ma što*, npr. *Neće im biti lako **ma što preduzeli***;
- *ma kakav (kakva, kakvo)*, npr. **Ma kakvu** varijantu **izabrali**, crno im se piše;
- *kako god*, npr. **Kako god postupio**, uvijek je neko nezadovoljan;
- *koliko god*, npr. **Koliko god bio umoran**, došao bih na sastanak;
- *što god*, npr. *Neće im biti lako **što god preduzeli***;
- *kakav (kakva, kakvo) god*, npr. **Kakvu god** varijantu **izabrali**, crno im se piše.

ATRIBUTSKE REČENICE

U atributskim rečenicama zavisna klauza odnosi se prema osnovnoj kao što se atribut odnosi prema imenici ili kojoj drugoj imenskoj riječi, a to znači da zavisna kla-

uza određuje imensku riječ iz osnovne klauze po svojstvu. Zavisna klauza može se pritom odnositi:

- na imenicu, npr. *Ovo je kolega koji će nam se pridružiti;*
- na imeničku zamjenicu, npr. *Vi koji ste završili možete otići;*
- na poimeničeni pridjev, npr. *Mladima koji ne znaju što hoće vrlo je teško;*
- na redni broj, npr. *Prvi koji su se o tome raspitivali bili su novinari.*

Zavisne klauze atributskih rečenica mogu u strukturu tih rečenica biti uvedene na dva načina: po imenici ili po imenskoj riječi, odnosno po značenju imenice ili po značenju imenske riječi. Na prvi način npr. uvedena je zavisna klauza u primjeru *Odluka koja je izglasana mnogima se nije sviđela.* Tu je zavisna klauza (*koja je izglasana*) uvedena u atributsku rečenicu po imenici *odluka*. Takav tip zavisne klauze može biti uveden po bilo kojoj imenici ili imenskoj riječi, npr.:

- *Slika koja je kupljena mnogima se nije sviđela;*
- *Grad koji su posetili bio je vrlo zanimljiv;*
- *Knjiga koju je objavio naišla je na dobar prijem;*
- *Stari koji imaju male penzije teško žive;*
- *Prvi kojima smo to rekli bili ste vi itd.*

U službi veznih sredstava takvih atributskih rečenica upotrebljavaju se odnosne zamjenice i/ili zamjениčki pridjevi, odnosno veznici:

- *koji (koja, koje), npr. Ovo je kolega o kojem sam ti govorio;*
- *što, npr. Daj mi novac što si (ga) obećao;*
- *čiji (čija, čije), npr. Ne poznajem kolegu čija je to knjiga;*
- *kakav (kakva, kakvo), npr. Ovo je prijedlog kakvome se nijesmo nadali;*
- *kolik (kolika, koliko), npr. Može kupiti stan koliki želi.*

No u primjeru *Odluka da se ide na izbore mnogima se nije sviđela* zavisna klauza (*da se ide na izbore*) nije uvedena po imenici (*odluka*), tj. po tome što je *odluka* imenica, no po njezinu značenju. Zato se na mjestu imenice *odluka* ne može pojaviti neka druga imenica koja značenjski ne bi bila slična imenici *odluka*. To je razlog što prema navedenom primjeru dolaze u obzir rečenice tipa *Prijedlog da se ide na izbore mnogima se nije sviđio, Zamisao da se ide na izbore mnogima se nije sviđela, Želja da se ide na izbore mnogima se nije sviđela* i sl., ali nije moguće **Slika da se ide na izbore mnogima se nije sviđela* ili sl. Osim toga u rečenicama u kojima se zavisna klauza uvodi po značenju ne mora uopšte dolaziti imenica, nego kakva druga riječ, oblik ili konstrukcija sa značenjem govorenja, mišljenja, ošćenja i sl. (što, naravno, znači da takve rečenice nijesu atributske), npr. *Odlučeno je da se ide na izbore, Odlučili su da se ide na izbore* i sl. Toga ne može biti u rečenicama u kojima se zavisna klauza uvodi po imenici. Nije npr. moguće **Odlučeno je koje je izglasano ...* ili **Odlučili su koja je izglasana...* ili sl.

Atributske rečenice koje se uvode po značenju antecedenta (tj. po značenju imenske riječi po kojoj se uvode zavisne klauze) dijele se na izrične i zavisnoupitne. U izričnima u službi veznih sredstava mogu biti veznici:

- *da*, npr. *Složili smo se s mišljenjem **da** treba ponovo pokušati*;
- *neka*, npr. *Dajte zapovijest **neka** se svi okupe*.

U zavisnoupitnim atributskim rečenicama, koje pretpostavljaju imensku riječ (antecedent) upitnoga značenja u osnovnoj klauzi, u službi veznih sredstava stoje upitne zamjenice ili upitni prilozi:

- *ko*, npr. *Postavlja se pitanje **ko** je prvi počeo*;
- *što*, npr. *Postavlja se pitanje **što** bi bilo bolje učiniti*;
- *koji* (*koja*, *koje*), npr. *Postavlja se pitanje **koje** ponude treba odabrati*;
- *čiji* (*čija*, *čije*), npr. *Postavlja se pitanje **čiji** je uticaj veći*;
- *kakav* (*kakva*, *kakvo*), npr. *Postavlja se pitanje **kakvi** su to ljudi*;
- *kako*, npr. *Postavlja se pitanje **kako** riješiti taj problem*;
- *đe*, npr. *Postavlja se pitanje **đe** su oni sad*;
- *kuda*, npr. *Postavlja se pitanje **kuda** putovati itd.*

Atributske rečenice kojima se zavisna klauza uvodi po imenici ili imenskoj riječi (antecedentu) pripadaju odnosnim ili relativnim rečenicama, a to su one zavisno-složene rečenice kod kojih vezna sredstva nijesu samo povezivači osnovne i zavisne klauze nego i zamjenjuju, zastupaju dio rečenične strukture osnovne klauze (u ovome slučaju imenske riječi). Zato se može činiti da su sve odnosne rečenice ujedno i atributske. Atributskima pripadaju samo one odnosne rečenice u kojima vezno sredstvo (odnosna zamjenica ili prilog), pa onda i čitava zavisna klauza, zamjenjuje atribut, a ne pripadaju, naravno, one odnosne rečenice u kojima vezno sredstvo ili cijela zavisna klauza zamjenjuje:

- subjekat, npr. ***Koji ne žele poći**, ne moraju*;
- objekat, npr. *Dobro pamtim **koju ste nam poslali***;
- imenski dio predikata, npr. *Ti si **koji je zvao***.

S druge strane atributske rečenice koje se uvode po značenju antecedenta nijesu odnosne, npr. *Odluka **da se ide na izbore mnogima se nije sviđela***. U njima se naime ne susrijeću vezna sredstva zamjenjivačkoga tipa, tj. odnosne zamjenice i prilozi. Prema tome treba imati na umu: niti su sve odnosne rečenice atributske niti su sve atributske rečenice odnosne.

Odnosna zamjenica *koji* (npr. *Ovo je kolega **koji** će nam se pridružiti*) opšte je i najčešće vezno sredstvo atributskih rečenica odnosnoga tipa.

Zamjenica *kakav* uvodi atributske klauze kvalitativnoga tipa (npr. *Nasta gužva kakva se ne viđa svaki dan*), a zamjenica *kolik* uvodi klauze kvantitativnoga (količinskoga) tipa, npr. *Odreži komad **kolik** ti treba*.

Zamjenica *čiji* ima prisvojno značenje i uvodi zavisne klauze u kojima funkcioniraju kao atribut neke druge imenice u sastavu zavisne klauze, npr. *Vidio sam kolegu **čija** sestra studira kod nas*, tako da ona imenicu iz osnovne klauze (koja označava pošednika) stavlja u prisvojni odnos s imenicom iz zavisne klauze (koja označava pošedovano).

Odnosna zamjenica *što* dolazi kao korelativ uz zamjenice (*ovo, to, ono, sve, nešto* i sl.), npr. *Priča **ono** što mu padne na pamet, Reci **sve** što znaš, Dogodilo se **ono** čega smo se bojali, U pitanju je **nešto** čemu niko ne zna uzrok* i sl. Ta je zamjenica nezamjenljiva zamjenicom *koji* (*koja, koje*), upor. **Reci **sve** koje znaš*. Ni takve rečenice nisu atributske (nego ponajprije subjektske ili objektske).

Zamjenica *što* upotrebljava se i u raščlanjenim odnosnim rečenicama tipa *Izglasali su zakon tijesnom većinom, **što** nikako nije dobro*. Ni u toj službi zamjenica *što* nije zamjenljiva s *koji* (upor. **Izglasali su zakon tijesnom većinom, **koje** nikako nije dobro*). Takve rečenice međutim jesu odnosne, ali nisu atributske (u njima se zavisna klauza odnosi na sadržaj cijele osnovne klauze).

Od zamjenice *što* treba jasno razlikovati odnosni veznik *što*, uz koji u službi atributskih rečenica dolaze nenaglašeni oblici ličnih zamjenica i koji je uvijek zamjenljiv zamjenicom *koji*. Uz veznik *što* dolaze nenaglašeni oblici ličnih zamjenica u besprijedloškome genitivu, npr. *Pjesma **što** si je se šetio još se pjeva*; i besprijedloškome akuzativu, npr. *Pitanje **što** ga postaviste nije jasno*.

Veznik *što* i nenaglašeni oblici ličnih zamjenica u svim takvim primjerima zamjenljivi su zamjenicom *koji*, upor. *Pjesma **koje** si se šetio još se pjeva, Pitanje **koje** ste postavili nije jasno*.

Odnosne atributske klauze mogu se uvoditi i odnosnim priložima sa značenjem mjesta, vremena ili načina, s tim da onda u osnovnoj klauzi stoje imenske riječi kojima se označava mjesto, vrijeme ili način. Službu takvih vezničkih sredstava mogu vršiti prilozima:

- *đe*, npr. *Pošetio je mjesta **đe** je nekad boravio*;
- *kud(a)*, npr. *Sad se do njih ne putuje preko Krnova, **kud** se nekad putovalo*;
- *odakle*, npr. *Popeli smo se na vrh brijega, **odakle** se mnogo bolje vidi*;
- *kad*, npr. *Bilo je perioda **kad** se nigđe nije mogla smiriti*;
- *kako*, npr. *Teško je otkriti način **kako** mu to uspijeva* itd.

Da je tu stvarno riječ o odnosnim atributskim rečenicama, vidi se po tome što su sve one zamjenljive rečenicama sa zamjenicom *koji*, upor.

- *Pošetio je mjesta u kojima je nekad boravio;*
- *Sad se do njih ne putuje preko Krnova, preko kojega se nekad putovalo;*
- *Popeli smo se na vrh brijega s kojega se mnogo bolje vidi;*
- *Bilo je perioda u kojima se nigđe nije mogla smiriti;*
- *Teško je otkriti način na koji mu to uspijeva.*

RESTRIKTIVNE (ODREDBENE) I NERESTRIKTIVNE (DOPUNSKE) REČENICE

S obzirom na to u kakvom je značenjskom odnosu zavisna klauza prema osnovnoj, atributske rečenice dijele se na restriktivne (odredbene) i na nerestriktivne (dopunske), koje se još nazivaju i apozicijskima. U restriktivnim atributskim rečenicama zavisna klauza odnosi se na imensku riječ široka značenjskog opsega, pa ona onda taj opseg sužava, konkretizuje značenje imenske riječi, npr. *Pokazao mi je pismo koje je upravo primio.*

Nerestriktivne rečenice odnose se na imenske riječi užega značenjskog opsega. Značenje takvih imenskih riječi konkretizovano je ili samo po sebi (npr. kod vlastitih imena, kod kojih zapravo ne možemo ni govoriti o značenju, nego o odnosu prema referentu, ili drugim odredbenim riječima) ili kontekstom, a atributskom klauzom daje se dodatno obavještenje o sadržaju tih imenskih riječi ili o nečemu što je u vezi s njim, npr. *Naš komšija Petar, koji se upravo vratio s puta, sutra će doći na večeru.*

Hoće li rečenica biti restriktivna ili nerestriktivna, može zavistiti i od toga o čemu je riječ u zavisnoj klauzi. Tako će npr. rečenica *Ljudi koji su bolesni to će lako razumjeti* zbog sadržaja zavisne klauze biti interpretirana kao restriktivna (jer svi ljudi nijesu bolesni), a rečenica *Ljudi, koji su smrtni, to će lako razumjeti* biće interpretirana kao nerestriktivna (jer su svi ljudi smrtni).

Ima i slučajeva u kojima su atributske rečenice i dvoznačne s obzirom na (ne)restriktivnost, pa se međusobno (u pismu) mogu razlikovati samo po tome odvajaju li se zavisna klauza od osnovne zarezom ili ne. Naime restriktivne rečenice ne odvajaju se zarezima, a nerestriktivne (apozicijske) uvijek se odvajaju. Tako npr. rečenica *Na večeru će doći komšije koje smo jutros pozvali* može biti interpretirana kao restriktivna ako znači da će na večeru doći (samo) one komšije koje smo jutros pozvali (*Na večeru će doći komšije koje su jutros pozvane*), a kao nerestriktivna (*Na večeru će doći komšije, koje su jutros pozvane*) ako znači da će na večeru doći sve jer smo ih jutros (sve) pozvali.

IMPLICITNE (ASINDETSKE) ZAVISNOSLOŽENE REČENICE

Implicitnim ili asindetiskim zavisnosloženim rečenicama pripadaju one složene rečenice koje su sklopljene bez veznika, među čijim se klauzama uspostavlja odnos sintaksičke obaveznosti. To znači da jedna klauza, u tome slučaju osnovna, zahtijeva

pojavu druge. Riječ je o tome da osnovna klauza sadrži element koji se odlikuje sintaksičko-semantičkom nedovoljnošću, pa zahtijeva dopunu u obliku zavisne klauze.

S obzirom na prirodu takvih strukturnih elemenata u osnovnoj klauzi takve rečenice mogu se podijeliti u dvije grupe. Prvu čine implicitne zavisnosložene rečenice **s izjavnim riječima**, a drugu implicitne zavisnosložene rečenice **s upućivačkim riječima**.

Implicitne (asindetske) zavisnosložene rečenice s izjavnim riječima

U implicitnim zavisnosloženim rečenicama s izjavnim riječima zavisna je klauza dopuna glagola ili opisnoga glagolskog izraza sa značenjem govorenja, mišljenja, ošćenja, percipiranja i sl. Naime takvi glagoli ili opisni glagolski izrazi nijesu dovoljni da se njima prenese cjelovita informacija, no je nužna još jedna klauza kojom će se eksplicirati njihov stvarni sadržaj. Tim se naime glagolima i glagolskim izrazima označava samo govorenje, mišljenje, percipiranje i sl., ali se ništa ne kaže o sadržaju toga govorenja, mišljenja, percipiranja i sl. Drugim riječima, ti glagoli i glagolski izrazi zapravo ne prenose informaciju, nego prijenos informacije samo najavljuju.

U rečenici *Kažem vam: to nikome neće pomoći* klauza *Kažem vam* nije semantički, pa onda ni sintaksički dovoljna jer se njome prenosi samo obavještenje o kazivanju, a ne prenosi se obavještenje o sadržaju toga kazivanja. Zato se onda sadržaj kazivanja eksplicira zavisnom klauzom (*to nikome neće pomoći*), koja se inače ne odlikuje ni sintaksičkom ni semantičkom nedovoljnošću. Takve su prirode još i ove implicitne zavisnosložene rečenice:

- *Dobro **ste rekli**: sad je već kasno;*
- ***Bilo je sasvim jasno**: njih niko više nije mogao nagovoriti;*
- *Često je ponavljao onu **poslovicu**: Ko drugome jamu kopa, sam u nju upada;*
- ***Molim** lijepo, pomaknite se prema izlazu.*

Kao što se vidi iz navedenih primjera, između osnovne i zavisne klauze takvih rečenica u pismu obično stoji dvotačka, ali može doći i koji drugi interpunkcijski znak (npr. zarez ili crta).

Takve rečenice mogu biti i **kompresovane**, što znači da riječi sa značenjem govorenja, mišljenja, ošćenja i sl. mogu i izostati, odnosno da se mogu podrazumijevati, npr.

- *Zavirio je u depešu: onđe je zbilja stajalo njegovo ime;*
- *Otvorismo prozor: zima već bijaše tu.*

U tim rečenicama podrazumijevaju se glagoli ili opisni glagolski izrazi sa značenjem (u ovome slučaju) percipiranja. Upor.:

- *Zavirio je u depešu i vidio: onđe je zbilja stajalo njegovo ime;*
- *Otvorismo prozor i ustanovismo: zima već bijaše tu.*

Među rečenice toga tipa mogu se svrstati i konstrukcije s upravnim govorom, koje se određuju kao osnovni način prenošenja tzv. tuđega govora. Taj „tuđi govor“ sadržan je u zavisnoj klauzi, a osnovna klauza sadrži obavještenja o govorniku ili govornicima i o prirodi izjavne manifestacije (npr. kazivanje, pitanje, odgovaranje, zapažanje i sl.), npr.

- *Nakon kraćeg vremena Petar je dodao: „To vam nećemo zaboraviti“;*
- *„Vidite kako je nama“ – tiho se jadao Petar;*
- *Kod Zogovića čitamo: „I gledam; o, pjesme moje, o stihozraka tkiva!“*

I konstrukcije s upravnim govorom mogu biti kompresovane, npr. *Petar pocrvenje i skoči: „Zabranjujem vam da tako govorite!“* (upor. *Petar pocrvenje, skoči i uzviknu: „Zabranjujem vam da tako govorite!“*).

Implicitne (asindetske) zavisnosložene rečenice s upućivačkim riječima

Tu vrstu implicitnih zavisnosloženih rečenica čine one u kojima se u zavisnoj klauzi eksplicira sadržaj upućivačkih (foričnih) riječi, prije svega zamjenica i zamjeničkih priloga (kataforičnih demonstrativa) koji nijesu punoznačni (autosemantični), tj. nemaju određenoga vlastitog značenja, nego su nepunoznačni (sinsemantični), što znači da im je sadržaj vezan za ono na što upućuju.

Takvi elementi (npr. *ovaj, ova, ovo, ovakav, takav, taj, isti, ovako, tako, ovoliko, toliko* i sl.) razlikuju se od glagola i opisnih glagolskih izraza sa značenjem govorenja, mišljenja, ošućanja i sl. po tome što su nepunoznačni; zajedničko im je to što su i jedni i drugi semantički, pa onda i sintaksički nedovoljni, što zahtijevaju posebnu klauzu kojom će se dopuniti, odnosno eksplicirati njihovo značenje. Takve rečenice mogu se predstaviti primjerima:

- *To je baš **ono**: nikome se onamo nije išlo;*
- *Bilo je to **ovako**: on je prvo udario Petra, a onda su svi navalili na nj;*
- *Ona je **takva**: ništa joj ne možeš dokazati;*
- *Sve je i dalje ostalo **isto**: ni u čemu nijesmo napredovali.*

STRUKTURA TEKSTA

Kao što se klauze pojedinih nezavisnosloženih i zavisnosloženih rečenica strukturiraju u složene po određenim sintaksičkim pravilima, tako se po određenim pravilima i pojedine rečenice strukturiraju u cjelinu koju čini tekst.

UKLJUČIVANJE REČENICA U TEKST

To strukturiranje rečenica u tekst često se događa tako da jedna rečenica kojom od svojih sastavnica upućuje na drugu rečenicu. To međupućivanje u tekstu naziva se **foričnošću** rečenice, a foričnost može biti dvosmjerna.

Ako rečenica kojom sastavnicom upućuje na prethodnu rečenicu ili uopšte na prethodni dio teksta, onda je riječ o **anafortičnosti**, npr.

*Svi smo otišli **na more**. **Onđe** smo se dobro odmorili.*

U tome tekstu (ili dijelu teksta) anafortični element *onđe* iz druge rečenice upućuje na element *na more* iz prve rečenice i time te dvije rečenice povezuje.

Ako međutim rečenica nekom sastavnicom upućuje na element rečenice koja slijedi iza rečenice s takvim elementom ili na tu rečenicu u cjelini, onda je riječ o **kataforičnosti**, npr.

*Na moru smo **različito** reagovali. **Jedni** bijahu zadovoljni, a **drugi** nezadovoljni.*

Element *različito* iz prve rečenice kataforičke je prirode. On upućuje na elemente *jedni*, odnosno *drugi* u sljedećoj rečenici i time te dvije rečenice povezuje u jednu tekstnu cjelinu.

Rečenice koje sadrže anafortičke ili kataforičke elemente nijesu punoznačne (autosemantične), nego su nepunoznačne (sinsemantične). Takve su rečenice uvijek kontekstualno uključene. To međutim ne znači da svaka kontekstualno uključena rečenica mora biti i sinsemantična. U tekst mogu biti uključene i autosemantične rečenice, tj. i one rečenice koje se odlikuju sintaksičkom i semantičkom dovoljnošću i bez konteksta u koji su uključene, npr. *Svi smo otišli **na more**. **Na moru** smo se dobro odmorili.* Tekstna veza među takvim rečenicama ostvaruje se po pravilu ponavljanjem nekoga

dijela prethodne rečenice u sljedećoj (kakav je u navedenom primjeru slučaj s priložkom odredbom *na more/na moru*).

TIPOVI VEZE MEĐU REČENICAMA U TEKSTU

Rečenice u tekstu povezane su međusobno i (formalnom) strukturom i smislom. Strukturom su vezane uz pomoć foričnih elemenata, zajedničkim članovima rečenične strukture, zajedničkim leksičkim elementima, ponavljanjem sintaksičkih jedinica istoga ili sličnoga tipa, a smisla veza među rečenicama u tekstu zasniva se na „temi“ koja je, bar jednim dijelom, zajednička rečenicama uključenim u tekst.

U tome smislu obično se razlikuju dva tipa veze među rečenicama u tekstu. Jedan se naziva **linearnom**, a drugi **paralelnom tekstnom vezom**. S obzirom na to prevladava li u tekstu jedna ili druga veza, razlikuju se međusobno i tipovi teksta, s tim da se ni linearna ni paralelna veza po pravilu ne susrijeću u sasvim čistom obliku ni u jednome tipu teksta.

LINEARNA TEKSTNA VEZA

U linearnoj tekstnoj vezi rečenice su međusobno povezane tako da sljedeća rečenica proizlazi iz prethodne. Zato su za taj tip veze tipične sinsemantične kontekstualno uključene rečenice, npr.

Petar je doputovao u grad. S njim je bio i Ivan. Onde su se sreli sa svojim kolegama iz preduzeća. Oni su im rekli da se sastanak odlaže za sutradan. Zato su imali vremena da detaljno razgledaju grad.

Linearna tekstna veza posebno je svojstvena naučnom i administrativnom te nekim žanrovima književnomjetničkoga i publicističkoga stila, posebno žanrovima pripovjednoga tipa.

Za strukturu tekstova toga tipa posebnu važnost imaju **inhoativne** i **finitivne** rečenice, tj. rečenice koje stoje na početku i rečenice koje stoje na kraju teksta.

Inhoativne rečenice, koje su usmjerene prema razvoju teksta, imaju „otvaračku“ funkciju u tekstu. One zato često sadrže i neke kataforične elemente (npr. *ovaj, taj, sljedeći, idući* i sl.), npr. *Kandidat za mjesto rektora mora ispunjavati sljedeće uslove...*

Često inhoativne rečenice mogu biti i upitne, npr. *Kako bismo mogli odrediti zavisnosložene rečenice?*

Ima inhoativnih rečenica koje su sasvim shematizovane ili čak frazeologizovane, pa su npr. tipične za biblijske tekstove, upor. *U ono vrijeme nastaje mrmljanje među*

Jevrejima, ili za početke narodnih pripovjedaka, npr. **Bio jednom jedan car pa imao tri sina.**

Finitivne rečenice u tekstovima toga tipa imaju „zatvaračku“ funkciju. One često sadrže neke anaforične elemente kojima se na neki način sumira rečeno. To su posebno često elementi zaključnoga značenja (npr. *zato, zbog toga, iz tih razloga, ukratko, jednom riječju, na kraju, napokon* i sl.), npr.:

O svemu što je bilo naprijed rečeno morale bi voditi brigu kulturne i naučne ustanove na nivou grada i na nivou države. Ukratko, morali bi se aktivirati svi oni kojih se ta problematika na bilo koji način tiče.

PARALELNA TEKSTNA VEZA

Tu vrstu veze među rečenicama u tekstu karakteriše strukturni i leksički paralelizam, tj. upotreba istih ili sličnih sintaksičkih jedinica (rečeničnih članova) i istih ili sličnih leksičkih jedinica (npr. sinonimnih, antonimnih i sl.). U tome tipu veze sljedeća rečenica ne izlazi iz prethodne. Zato su za tekstove koji su pretežno strukturirani tim tipom tekstne veze karakteristične autosemantične rečenice, odnosno odsutnost foričnih elemenata. Odnos među rečenicama uspostavlja se često strukturnim paralelizmom (ili antiparalelizmom) i zajedničkom „temom“, a nema obično neposrednog povezivanja jedne rečenice s drugom, ni sintaksičkoga ni smisaonoga, kao u primjeru: *Soba je bila lijepo namještena. U sredini je stajao drveni sto okružen rezbarenim stolicama. U jednome ćošku isticala se polica s mnogo knjiga, a u drugom udoban kožni ležaj. Kroz tri velika prozora dolazilo je mnogo svijetla. Buka s ulice nije su čula. Sve je bilo sasvim mirno i nekako svečano.*

VEZNA SREDSTVA NA NIVOU TEKSTA (KONEKTORI)

Raznolike jezičke jedinice koje služe kao vezna sredstva na nivou teksta nazivaju se **konektorima**. S obzirom na to jesu li forične prirode ili nijesu, konektori bi se mogli podijeliti na **upućivačko-zamjenjivačke (deiktično-supstitutivne)**, npr. *onamo, tamo, tada, prema tome* i sl., i na **nezamjenjivačke (nesupstitutivne) konektore**, npr. *međutim, jedino, štoviše* i sl.

Upućivačko-zamjenjivačkim konektorima svojstveno je da zamjenjuju manje ili veće tekstne cjeline i upućuju na njih. Tako se konektorom *zato* u primjeru:

Pregovori traju već godinama i njima se još ništa nije postiglo. Zato treba pokušati drugim sredstvima.

zamjenjuje cijeli prethodni dio teksta i upućuje na njega, pa bi taj konektor, kad bi se eksplicirao, zapravo značio: *Budući da pregovori traju već godinama i da se njima još ništa nije postiglo...*

Takvi konektori po pravilu su anaforičnoga, rjeđe i anaforičnoga i kataforičnoga tipa.

U službi konektora mogu se javiti i riječi koje su formalno iste kao i konjunktori (tj. veznici nezavisnosloženih rečenica), npr. *i, a, ali, ili* i sl., npr. *Vrijeme već odavno bijaše isteklo. Ali svi još bijahu na svojim mjestima* ili: **I** reče Bog: „Neka bude svjetlost!“ **I** bi svjetlost. **I** vide Bog da je svjetlost dobra; i rastavi Bog svjetlost od tame (...) **I** reče Bog: „Neka bude svod posred voda da dijeli vode od voda!“ **I** bi tako. (Biblija: Knjiga Postanja) Takvo **i** naziva se biblijsko **i**.

S obzirom na značenja konektori se (i upućivačko-zamjenjivački i nezamjenjivački) mogu podijeliti na:

- **suprotne (konfrontativne)**: *a, no, ali, međutim, naprotiv, nasuprot tome, za razliku od toga* i sl., npr. *Vrijeme već odavno bijaše isteklo. No svi još bijahu na svojim mjestima*;
- **prostorne (spacijalne)**: *ovđe, tu, onđe, ovamo, tamo, onamo, odavde, odatle, odande, na tome mjestu* i sl., npr. *Ušli su u jednu sobicu na kraju hodnika. Onđe nije bilo ničega*;
- **vremenske (temporalne)**: *tad(a), onda, zatim, potom, poslije toga, nakon toga, prije toga* i sl., npr. *Nekako smo ih uspjeli nagovoriti da pođu s nama. Poslije toga sve je išlo mnogo lakše*;
- **načinske (modalne)**: *ovako, tako, time, na taj način* i sl., npr. *Obilazio je pogon tripud dnevno. Tako je mogao imati uvid u sve što se događa*;
- **uzročno-posljedične (kauzalno-konsekutivne)**: *zato, zbog toga, usljed toga, s obzirom na to, na osnovu toga* i sl., npr. *Svi su već bili potpuno iscrpljeni. Zbog toga smo se morali odmoriti*;
- **namjerne (finalne)**: *radi toga, s tom namjerom, s takvim ciljem, u tu svrhu* i sl., npr. *Hoćahu da obiđu sve glavne gradove južne Evrope. S tom namjerom krenuše na put krajem prošle nedelje*;
- **uslovne (kondicionalne)**: *u tome slučaju, u takvome slučaju, inače* i sl., npr. *Ljekove nikako ne smijete prestati uzimati. U tome slučaju bilo bi uzaludno sve što smo dosad napravili*;
- **dopusne (koncesivne)**: *uprkos tome, ipak, svejedno, uza sve to* i sl., npr. *Za ispit iz matematike spremao se tri mjeseca. Uprkos tome izgubio je godinu*;
- **zaključne (konkluzivne)**: *prema tome, dakle, sve u svemu, ukratko* i sl., npr. *Na bolovanju je već nekoliko mjeseci. Prema tome ne vjerujem da ćete ga sutra sresti*;

- **isključne (ekskluzivne):** *samo, jedino* i sl., npr. *Svi su bili onđe već u osam. Samo se on pojavio tek poslije devet;*
- **pribrojne (aditivne)** – to su oni kod kojih se rečenicom koja slijedi u tekstu nešto dodaje sadržaju prethodne rečenice: *uz to, osim toga, pored toga* i sl., npr. *On to više nije u stanju napraviti na zadovoljavajući način. Uz to je i bolestan;*
- **pojačajne (intenzifikatorske)** – to su oni kojima se rečenice u tekstu povezuju tako što se intenzivira (pojačava, naglašava) sadržaj ili dio sadržaja rečenica u kojima se nalaze (to se po pravilu čini pojačajnim rječcama ili skupovima rječca): *i, čak, čak i, štoviše, upravo, baš* i sl., npr. *Shvatam što hoćeš da kažeš. I meni je svega dosta* ili *Mislim da je krajnje vrijeme za odlazak. Štoviše trebali smo otići i prije;*
- **objasnidbene (eksplikativne)** – oni sadržajem rečenice kojoj pripadaju objašnjavaju ili preciziraju sadržaj druge rečenice ili rečenica u tekstu: *naime, u stvari, zapravo, to jest, drugim riječima, bolje reći, tačnije rečeno, jednostavnije rečeno* i sl., npr. *Budući da su se prilike u bankovnom poslovanju sasvim promijenile, treba svakako izmijeniti kreditni ugovor. Drugim riječima, taj ugovor više ne važi.*

REDOSLJED SINTAKSIČKIH JEDINICA

Rečenica se može posmatrati kao gramatička i kao obavještajna (komunikacijska) jedinica. Kao gramatička je potencijalna (komunikacijski ostvarljiva), a kao obavještajna aktuelna (komunikacijski ostvarena) veličina.

REČENICA KAO GRAMATIČKA JEDINICA

Rečenica se kao gramatička jedinica raščlanjuje na subjekat, predikat, objekat i prilošku odredbu. Subjektu, objektu i priloškoj odredbi mogu biti pridruženi još atribut i apozicija.

REDOSLJED ČLANOVA REČENICE KAO GRAMATIČKE JEDINICE

Predikat može biti glagolski i imenski. Kao glagolski predikat može imati objekat. Tada će redosljed članova biti ovakav: subjekat (S) + predikat (P) + objekat (O): *Petar* (S) + *čita* (P) + *knjigu* (O). Kada uz direktni objekat (DO) bude prisutan i indirektni objekat (IO), direktni objekat prethodiće indirektnome: *Petar* (S) + *donosi* (P) + *knjige* (DO) + *studentima* (IO).

S atributima će redosljed biti ovakav: *Naš* (A) + *Ivan* (S) + *čita* (P) + *zanimljivu* (A) + *knjigu* (O), a s apozicijom ovakav: *Brat* (AP) + *Ivan* (S) + *čita* (P) + *roman* (AP) + „*Hajka*“ (O). Svaka takva apozicija može imati atribut: *Naš* (A) + *brat* (AP) + *Ivan* (S) + *čita* (P) + *poznati* (A) + *roman* (AP) + „*Hajka*“ (O).

To je tako kad predikat čini glagol. No predikat može činiti i imenska riječ (imenica, pridjev, zamjenica i redni broj) s pomoćnim glagolom *biti*. Tada pomoćni glagol *biti* ima ulogu kopule (K) s imenskom riječju (IR). U takvoj rečenici subjektu i imenskoj riječi mogu biti pridruženi atribut i apozicija. Redosljed članova takve rečenice biće ovakav: subjekat (S) + pomoćni glagol *biti* (PG) + imenska riječ (IR). Upor.: *Ivan* (S) + *je* (K) + *učenik* (IR), *Naš* (A) + *Ivan* (S) + *je* (K) + *marljiv* (A) + *učenik* (IR), *Učenik* (AP) + *Ivan* (S) + *je* (K) + *majstor* (AP) + *pjevač* (IR), *Naš* (A) + *učenik* (AP) + *Ivan* (S) + *je* (K) + *naš* (A) + *majstor* (AP) + *pjevač* (IR).

Priloške odredbe odgovaraju na pitanja *kako?*, *kad?*, *đe?*, *kud?*, *odakle?*, *dokle?*, *s kojim razlogom?* i *s kojom svrhom?* Priloške odredbe koje odgovaraju na pitanje *kako?* pripadaju priloškim odredbama načina (PON), priloške odredbe koje odgova-

raju na pitanje *kad?* – priloškim odredbama vremena (POV), priloške odredbe koje odgovaraju na pitanja *kud?*, *odakle?* i *dokle?* – priloškim odredbama mjesta (POM), priloške odredbe koje odgovaraju na pitanje *s kojim razlogom?* – priloškim odredbama uzroka (POU), a priloške odredbe koje odgovaraju na pitanje *s kojom svrhom?* – priloškim odredbama svrhe ili namjere (POS).

Priloške odredbe koje odgovaraju na pitanje *kako?* dolaze ispred predikata:

Ivan (S) + *rado* (PON) + *čita* (P) + *knjige* (O), a priloške odredbe koje odgovaraju na pitanja *kad?*, *đe?*, *kud?*, *odakle?*, *dokle?*, *s kojim razlogom?* i *s kojom svrhom?* iza predikata, odnosno iza pomoćnoga glagola u sastavu predikata, ili iza objekta. Redosljed priloških odredaba koje dolaze iza predikata ili iza objekta podvrgnut je logičkim zakonitostima. Zato će priloške odredbe mjesta prethoditi priloškim odredbama vremena, a priloške odredbe vremena – priloškim odredbama uzroka, te priloškim odredbama svrhe: *Ivan* (S) + *rado* (PON) + *dežura* (P) + *u biblioteci* (POM) + *subotom* (POV) + *radi nas* (POS). Logički se može očekivati da i priloška odredba uzroka prethodi priloškoj odredbi svrhe: *Ivan* (S) + *rado* (PON) + *dežura* (P) + *u biblioteci* (POM) + *subotom* (POV) + *zbog odluke* (POU) + *radi dobroga honorara* (POS). (Priloška odredba *zbog odluke* (POU) može se aktuelizovati kao „zato što je donijeta odluka o dežuranju“.)

Glagol *biti* uz značenje kopule može imati i značenje „nalaziti se“, „boraviti“ i sl. Sa značenjem kopule čini s imenskom riječi imenski predikat (upor.: *Ivan je učenik*, *Ivan je marljiv*, *Ivan je takav*, *Ivan je prvi*), a sa značenjem „nalaziti se“, „boraviti“ i sl. s priloškom odredbom mjesta – glagolski predikat (upor.: *Ivan je u biblioteci*). U prvome slučaju, kad glagol *biti* znači kopulu, rečenica nema priloške odredbe načina; a u drugome, kad *biti* znači „nalaziti se“, nema imenske riječi.

O redosljedu članova rečenice odlučuje i njihovo značenje. Na prvome je mjestu član koji je značenjem širi od riječi na drugome mjestu, na drugom mjestu – član koji je značenjem širi od značenja riječi na trećem mjestu itd. Tako je atribut predstavljen odnosnim (relativnim) pridjevom značenjem širi od atributa predstavljenoga prisvojnim (posesivnim) pridjevom, atribut predstavljen prisvojnim (posesivnim) pridjevom značenjem širi od značenja atributa predstavljenoga razlikovnim (diferencijalnim) pridjevom, a atribut predstavljen razlikovnim (diferencijalnim) pridjevom značenjem širi od značenja predstavljenoga kvalitativnim pridjevom. Zato će atribut predstavljen odnosnim pridjevom *svaka* u *Svaka Ivanova nova bijela košulja je istoga kroja* biti ispred atributa predstavljenoga prisvojnim pridjevom *Ivanova*, atribut *Ivanova* ispred atributa predstavljenoga razlikovnim pridjevom *nova*, a atribut *nova* ispred atributa predstavljenoga kvalitativnim pridjevom *bijela*.

Tako se ponašaju i predikati predstavljeni glagolima *odlučiti*, *početi*, *učiti* i *voziti* jedan prema drugome u *Ivan je odlučio da počne učiti da vozi automobil*. (Glagol *od-*

lučiti značenjem je širi od glagola *početi*, glagol *početi* širi od glagola *učiti*, a glagol *učiti* od glagola *voziti*. To je uslovalo njihov navedeni redosljed u rečenici.)

Atributi mogu biti iskazani pridjevom (ili pridjevskom riječi), pridjevom i imenicom u kosome padežu te prijedlogom s imenicom uz koju može biti pridjev (ili pridjevska riječ).

Atribut iskazan pridjevom (ili pridjevskom riječju) dolazi ispred subjekta, objekta, imenskoga predikata i priloške odredbe iskazanih imenicom (*Naš Ivan čita, Ivan čita zanimljivu knjigu, Ivan je marljiv učenik, Ivan će doći sljedeće nedjelje*), a atribut iskazan imenicom i pridjevom (ili pridjevskom riječi) i imenicom u kosome padežu te prijedlogom i imenicom s pridjevom (ili pridjevskom riječi) iza subjekta, objekta i imenskoga predikata (*Učenici prvoga razreda odlaze na izlet, Učenici iz Plužina dolaze u Kotor, Ivan će dočekati učenike prvoga razreda, Ivan će dočekati učenike iz Plužina, Ivan je učenik prvoga razreda, Ivan je učenik iz Kotora*).

Atribut i priloška odredba mogu biti iskazani istim izrazom (a, naravno, različitim sadržajem). Tada će, u skladu s onim što je rečeno, atribut pratiti imenicu (u ulozi subjekta, objekta, imenskoga dijela predikata i priloške odredbe), a priloška odredba glagol (u ulozi predikata): *Učenici iz Plužina (A) odlaze iz Plužina (PO)*.

OBAVJEŠTAJNA STRUKTURA REČENICE (ISKAZA)

Rečenica se kao obavještajna (komunikacijska) jedinica raščlanjuje na obavještajni subjekat ili temu i na obavještajni predikat ili remu.

REČENIČNA INTONACIJA

Budući da intonacija igra bitnu ulogu u obavještajnoj strukturi rečenice, reći ćemo najprije nekoliko riječi o njoj.

Intonacija je dizanje i spuštanje glasa radi izražavanja razlika u značenju poruke i stepenima ošućaja izraženih porukom.

Njezini su parametri melodija, akcenat i pauza. (Budući da je riječ o fonologiji rečenice, to treba shvatiti kao rečeničnu melodiju, rečenični akcenat i rečeničnu pauzu.)

REČENIČNA MELODIJA

Rečenična melodija može biti uzlazno-silazna, uzlazna i silazna.

Uzlazno-silazna melodija svojstvena je izjavnim rečenicama (bilo prostima bilo složenima):

Ivan će doći. i: *Ivan će doći kad bude imao vremena.*

Uzlazna melodija svojstvena je upitnim rečenicama bez upitne riječi:

Ivan će doći? i: *Ivan će doći kad bude imao vremena?*

Silazna melodija svojstvena je uzvičnim rečenicama:

Ivan će doći! i: *Ivan će doći kad bude imao vremena!*

Silazna melodija svojstvena je i upitnim rečenicama s upitnom riječju:

Ko će doći? i: *Ko će doći kad bude imao vremena?*

REČENIČNI AKCENAT

Rečenični akcenat zahvata onaj dio rečenice koji slijedi kao odgovor na pitanje, a to je obavještajni predikat, koji tad može biti i bez dijela rečenice zahvaćenoga pitanjem, tj. bez obavještajnoga subjekta:

(*Ko će doći?*) – *Ivan* će doći.

(*Ko će doći?*) – *Ivan*.

Rečenični akcenat je i u jednoj i u drugoj rečenici na *Ivan*.

Rečenični akcenat zahvata i dio rečenice koji je stavljen nasuprot drugome (bilo eksplicitnome bilo implicitnome) dijelu rečenice:

(a) S ekspl. dijelom: (A: *Doći će Marko.*) B: (*Ne*) *Doći će Ivan, ne Marko.*

(b) S impl. dijelom: (A: *Doći će Marko.*) B: (*Ne*) *Doći će Ivan!*

I takve rečenice mogu biti bez obavještajnoga subjekta:

(a) *Ivan, ne Marko.*

(b) *Ivan!*

Primjer (a) odgovara kontekstu:

A: *Doći će Marko.* – B: *Ne, neće doći Marko, nego Ivan. Ivan, ne Marko.*

Primjer (b) odgovara takođe kontekstu:

A: *Doći će Marko.* – B: *Ne, neće doći Marko, nego Ivan. Ivan!*

ali s jakim intenzitetom na *Ivan*. Zato (b) prati uzvičnik.

Rečenica (b) lišena obavještajnoga subjekta može biti kontekstualizovana i na ovakav (ili njemu sličan) način:

A: *Doći će Marko.* – B: *Ne Marko, nego Ivan! – Ivan!*

A: *Doći će Marko.* – B: *Što ti je?! – Ivan!!!*

REČENIČNA PAUZA

Rečenična pauza imaće razlikovnu ulogu u ovakvim rečenicama:

A: *Hoće li to učiniti Ivan ili Marko?*

B: *Ivan, ne Marko.* ili: *Ivan ne, Marko.*

U prvoj će rečenici „učiniti to“ *Ivan*, a u drugoj *Marko*.

Takve rečenice svojstvene su racionalnim i ekonomičnim žanrovima teksta. Upor.: *Uhapsiti, ne pustiti.* prema *Uhapsiti ne, pustiti.*

Redosljed članova rečenice kao obavještajne (komunikacijske) jedinice

Obavještajni subjekat ili tema jeste član koji izlazi iz konteksta (koji je sagovornicima poznat) i zato prethodi obavještajnome predikatu ili remi. Dakle redosljed članova rečenice kao obavještajne jedinice u uobičajenoj komunikaciji ovakav je: OS (T) + OP (R). Upor.: (Kontekst: *Ivan je student.*) *Ivan* (OS) *redovno polaže ispite* (OP). Budući da je prisutan u kontekstu, član *Ivan* može se zamijeniti sa *on* ili sa \emptyset : *On + redovno polaže ispite* ili: $\emptyset + redovno polaže ispite$. Isto tako može se zamijeniti sa *koji*. Tad to *koji* (prethodnu) prostu rečenicu *Ivan je student* i (sljedeću) prostu rečenicu *On redovno polaže ispite* povezuje u složenu rečenicu *Ivan je student koji redovno polaže ispite*. U toj složenoj rečenici član *Ivan* pripada obavještajnome subjektu, a član *je student koji redovno polaže ispite* obavještajnome predikatu: *Ivan* (OS) + *je student koji redovno polaže ispite* (OP).

Tako (od dvije proste rečenice) nastaju i ostale složene rečenice. U skladu s logičkim slijedom misli u komunikaciji u njima glavni dio prethodi zavisnome dijelu. Pritom zavisni dio može izlaziti iz jednoga od gramatičkih članova glavnoga dijela ili iz cjeline glavnoga dijela. U prvome slučaju (kad zavisni dio izlazi iz jednoga od gramatičkih članova glavnoga dijela složene rečenice) dobijaju se složene rečenice s ovakvim redosljedom članova: (1) *Ivan kaže* (OS) + *da će uskoro položiti još jedan ispit* (OP) (zavisni dio u ulozi objekta), (2) *Ivan će upisati četvrtu godinu* (OS) + *kad se vrati iz inostranstva* (OP) (zavisni dio u ulozi priloške odredbe vremena), (3) *Ivan će upisati četvrtu godinu* (OS) + *jer je položio sve uslovne ispite* (OP) (zavisni dio u ulozi priloške odredbe uzroka), (4) *Ivan to čini* (OS) + *da nas iznenadi* (OP) (zavisni dio u ulozi priloške odredbe svrhe), (5) *Ivan će upisati četvrtu godinu* (OS) + *ako*

položi sve uslovne ispite (OP) (zavisni dio u ulozi priloške odredbe uslova), (6) *Ivan će učiti* (OS) + *kako je njegov brat učio* (OP) (zavisni dio u ulozi priloške odredbe načina), (7) *Ivan će učiti* (OS) + *pa će nas sve iznenaditi* (OP) (zavisni dio u ulozi priloške odredbe posljedice) i (8) *Ivan će učiti* (OS) + *đe bude mogao* (OP) (zavisni dio u ulozi priloške odredbe mjesta). Ti zavisni djelovi odgovaraju na pitanja: *Što Ivan kaže?* (1), *Kad će Ivan upisati četvrtu godinu?* (2), *Zašto će Ivan upisati četvrtu godinu?* (3), *Rad čega to Ivan čini?* (4), *Pod kojim će uslovima Ivan upisati četvrtu godinu?* (5), *Kako će Ivan učiti?* (6), *Hoće li zaista Ivan učiti kako valja?* (7) i *Đe će Ivan učiti?* (8). Djelovi složenih rečenica koji na takva pitanja odgovaraju značenjski su međusobno usko povezani. O takvoj povezanosti govori i to što ispred zavisnoga dijela može stajati riječ koja upućuje na značenje zavisnoga dijela: (2) *Ivan će upisati četvrtu godinu* **onda** *kad položi sve uslovne ispite*, (3) *Ivan će upisati četvrtu godinu* **zato** *jer je položio sve uslovne ispite*, (4) *Ivan to čini* **zato** *da nas iznenadi*, (5) *Ivan će upisati četvrtu godinu* **pod uslovom ako** (uobičajenije: **da**) *položi sve uslovne ispite*, (6) *Ivan će učiti* **onako** *kako je njegov brat učio*, (7) *Ivan će učiti* **tako** *da će nas sve iznenaditi* i (8) *Ivan će učiti* **onđe** *đe bude mogao*.

U drugome slučaju (kad drugi dio složene rečenice izlazi cjelinom iz glavnoga dijela složene rečenice) dobijaju se ovakve složene rečenice: *Ivan* (OS) *je čitao* (OP) i \emptyset (OS) *pisao* (OP); *Ivan* (OS) *je čitao* (OP), a *Marko* (OS) *je pisao* (OP); *Ivan* (OS) *će čitati* (OP) ili \emptyset (OS) *pisati* (OP).

Razlika između prvih i drugih složenih rečenica jeste u tome što su prve strukturirane po načelu jednoga obavještajnog subjekta i jednoga obavještajnog predikata, a druge po načelu dvaju obavještajnih subjekata i dvaju obavještajnih predikata. To govori o tome da u prvim drugi dio zavisi, a u drugima ne zavisi od prvoga dijela. Zato prve složene rečenice nazivamo zavisnosložene, a druge nezavisnosložene. Drugim riječima, u prvim složenim rečenicama njihovi djelovi značenjski su zavisni, a u drugima značenjski nezavisni. Dakle značenjski djelovi složene rečenice zavisni su kad su strukturirani po načelu jednoga obavještajnog subjekta i jednoga obavještajnog predikata, a značenjski nezavisni kad su strukturirani po načelu dvaju obavještajnih subjekata i dvaju obavještajnih predikata.

Zavisnosložene rečenice mogu biti strukturirane i po načelu dvaju obavještajnih subjekata i dvaju obavještajnih predikata. Po načelu jednoga obavještajnoga subjekta i jednoga obavještajnoga predikata zavisnosložena rečenica *Ivan je zadovoljan što možete videti* biće strukturirana kad zavisni dio *što možete videti* bude značio uzrok Ivanova zadovoljstva. Tada će njezina obavještajna struktura biti ovakva: *Ivan* (OS) *je zadovoljan što možete videti* (OP). U tome slučaju *što možete videti* može se preoblikovati u *jer možete videti*. Po načelu dvaju obavještajnih subjekata i dvaju obavještajnih predikata rečenica *Ivan je zadovoljan što možete videti* biće strukturirana kad zavisni dio *što možete videti* bude značio posljedicu Ivanova zadovoljstva. Tad će obavještajna struktura složene rečenice *Ivan je zadovoljan što možete videti* biti ovakva: *Ivan* (OS) *je zadovoljan* (OP) *što* \emptyset (OS) *možete videti* (OP). U tome se

slučaju *što možete videti* može preoblikovati u samostalnu rečenicu *To možete videti: Ivan (OS) je zadovoljan (OP). To (OS) možete videti (OP).*

Sa strukturom *Ivan (OS) je zadovoljan što možete videti (OP)* složena rečenica *Ivan je zadovoljan što može videti* imaće jednu uzlaznu i jednu silaznu melodiju:

Ivan je zadovoljan što možete videti.

Sa strukturom pak *Ivan (OS) je zadovoljan (OP) što Ø (OS) možete videti (OP)* složena rečenica *Ivan je zadovoljan što možete videti* imaće dvije uzlazne i dvije silazne melodije:

Ivan je zadovoljan što možete videti.

To je – jednouslaznost i jednosilaznost melodije, odnosno dvouslaznost i dvosilaznost melodije složene rečenice – razlog što se zavisni dio *što možete videti* u složenoj rečenici *Ivan je zadovoljan što možete videti* i odvaja i ne odvaja zarezom od glavnoga dijela *Ivan je zadovoljan*. Pri jednouslaznoj i jednosilaznoj melodiji zavisni dio *što možete videti* ne odvaja se, a pri dvouslaznoj i dvosilaznoj melodiji odvaja zarezom: *Ivan je zadovoljan što možete videti* i *Ivan je zadovoljan, što možete videti*. (U drugome slučaju član *što možete videti* u pravopisu se smatra „naknadno dodatim“.)

Na sličan način pristupa se strukturi tipa *Ivan je to učinio tako da možete biti zadovoljni*. Iz konteksta *Kako je to Ivan učinio?* izlazi struktura s jednouslaznom i jednosilaznom melodijom:

Ivan je to učinio tako da možete biti zadovoljni.

a iz konteksta *Je li Ivan to učinio?* struktura s dvouslaznom i dvosilaznom melodijom:

Ivan je to učinio tako da možete biti zadovoljni.

U drugome slučaju veznik *tako da* može se zamijeniti veznicima *pa, te i i*:

Ivan je to učinio (tako da) > pa, te, i možete biti zadovoljni.

Tu će biti moguća i zamjena kakvim konkluzivnim konektorom, npr. konektorom *zato*: *Ivan je to učinio, zato možete biti zadovoljni*. Budući da su s gledišta obavještajne strukture članovi takvih složenih rečenica nezavisni, moguća je i ovakva transformacija: *On je to učinio. Zato možete biti zadovoljni*.

Upravo je to razlog (dvosilaznost i dvouslaznost melodije) što će se i *tako da* i *pa, pa* onda i *pa* i *te* i *i* odvojiti zarezom:

Ivan je to učinio, tako da (pa, te, i) možete biti zadovoljni.

Na takav način mogu se utvrditi odnosi između glavnoga i zavisnoga dijela zavisno-složene rečenice s drugačijim karakterom zavisnoga dijela. Ispred zavisnoga dijela može doći rječca koja pojačava njegovo značenje. U zavisnome dijelu može biti izraz koji govori o odnosu prema sadržaju poruke (npr. izraz *naravno*):

1. s namjernim zavisnim dijelom:

(Zašto je to Ivan učinio?)

a) *Ivan je to učinio (zato) da nas obraduje;*

(Je li Ivan to učinio?)

b) *Ivan je to učinio, (zato) da nas obraduje;*

2. s načinskim zavisnim dijelom:

(Kako će Ivan učiti?)

a) *Ivan će učiti onako kako i drugi studenti uče;*

(Hoće li Ivan učiti?)

b) *Ivan će učiti, (onako) kako i drugi studenti uče.*

3. s vremenskim zavisnim dijelom:

(Kad će Ivan upisati četvrtu godinu?)

a) *Ivan će upisati četvrtu godinu (tad) kad se vrati iz inostranstva;*

(Hoće li Ivan upisati četvrtu godinu?)

b) *Ivan će upisati četvrtu godinu, (tad) kad se vrati iz inostranstva.*

4. s pogodbenim zavisnim dijelom:

(Uz koje će uslove Ivan upisati četvrtu godinu?)

a) *Ivan će upisati četvrtu godinu ako položi sve uslovne ispite;*

(Hoće li Ivan upisati četvrtu godinu?)

b) *Ivan će upisati četvrtu godinu, ako (naravno) položi sve uslovne ispite.*

5. s mjesnim zavisnim dijelom:

(*Đe će Ivan učiti?*)

a) *Ivan će učiti (onđe) đe i drugi uče;*

(*Hoće li Ivan učiti?*)

b) *Ivan će učiti, (onđe) đe i drugi uče.*

6. s posljedičnim zavisnim dijelom:

(*Kako će Ivan učiti?*)

a) *Ivan će učiti (tako) da ćemo svi biti prijatno iznenađeni;*

(*Hoće li Ivan učiti?*)

b) *Ivan će učiti, (i to) tako da ćemo svi biti prijatno iznenađeni.*

Kako vidimo, razlika između karaktera strukture a) i strukture b) zavisi od konteksta.

Obavještajnu strukturu (s dvoobavještajnim subjektom i dvoobavještajnim predikatom, odnosno s dvouzlaznom melodijom i dvosilaznom melodijom) neće imati zavisnosložene rečenice sa zavisnim dijelom ispred glavnoga dijela. U tome slučaju one će imati obavještajnu strukturu s jednoobavještajnim subjektom i jednoobavještajnim predikatom, odnosno jednouzlaznom i jednosilaznom melodijom:

(*Kad Ivan posjeti svoga prijatelja Marka?*)

Kad god dođe u Pljevlja (OP), Ivan posjeti svoga prijatelja Marka (OS).

Po načelu (uske) značenjske povezanosti zavisnoga i glavnoga dijela zavisnosložene rečenice zavisni dio ne bi se odvajao zarezom. To se međutim čini iz tradicionalnih razloga.

U kontekstu *Kad Ivan posjeti svoga prijatelja Marka?* obično se dio uslovljen njime (obavještajni subjekat) izostavlja (jer je izlišan, tj. obavještajno nebitan):

(*Kad Ivan posjeti svoga prijatelja Marka?*)

– *Kad god dođe u Pljevlja.*

Kako vidimo, i redosljed i sastav članova obavještajne strukture rečenice (obavještajnoga subjekta i obavještajnoga predikata) zavisi od konteksta. Budući da je obavještajni subjekat član koji izlazi iz konteksta, koji je kontekstom uslovljen, logično je da njegovo mjesto bude ispred obavještajnoga predikata.

Tako *Ivan čita knjigu.* izlazi iz konteksta *Što čita Ivan?*, *Čita knjigu Ivan.* iz konteksta *Ko čita knjigu?*, *Ivan knjigu čita.* iz konteksta *Što Ivan radi s knjigom?* itd. Budući da u *Ivan čita knjigu.* član *Ivan čita* izlazi iz konteksta (*Što čita Ivan?*), rečenica može biti, i obično jeste, bez njega. Tako se na pitanje *Što Ivan čita?* (u uobičajenim uslovima) odgovara: *Knjigu.*, na pitanje *Ko čita knjigu?* – *Ivan.* i na pitanje *Što Ivan radi s knjigom?* – *Čita.* ili *Čita je.* (Ovde je u *Čita je.* izlišno, ali komunikacijski potrebno.)

To pokazuje kako se govor na račun onoga što izlazi iz konteksta (na račun obavještajnog subjekta) oslobađa onoga što je (u normalnim uslovima) u komunikaciji suvišno.

Na pitanje međutim *Što čita Ivan?* može se odgovoriti i tako da se na prvo mjesto stavi ono što ne izlazi iz konteksta, što je cilj poruke, tj. obavještajni predikat:

(*Što čita Ivan?*) – *Knjigu* (OP) *čita Ivan!* (OS)

Tako na pitanje *Što čita Ivan?* odgovara sagovornik kad je njime iznenađen, kad mu se nameću dopunska pitanja poput „A što bi drugo činio?“. Zato se iza takva odgovora stavlja uzvičnik (kao znak iznenađenja).

Takvi odgovori mogu biti i na druga pitanja, recimo na pitanje *Ko čita knjigu?*:

(*Ko čita knjigu?*) – *Ivan* (OP) *čita knjigu!* (OS)

To onda nazivamo obrnuti redosljed članova rečenice ili inverzija.

Kad se takvi odgovori (iskazi) oslobode izlišnosti (onoga što izlazi iz konteksta, tj. onoga što pripada obavještajnome subjektu), dobijaju ovakve oblike:

a) (*Što čita Ivan?*) – *Knjigu!*

b) (*Ko čita knjigu?*) – *Ivan!*

U njima se novo obavještenje prenosi uzvičnikom (kao znakom iznenađenja). To je onda (iznenađenje – iskazano uzvičnikom) takođe obavještajni predikat.

Takvome obrnutom redosljedu mogu podlijevati i članovi složene rečenice. Iz konteksta npr. *Kad ćete doći?* izaći će složena rečenica *Doći ćemo kad budemo slobodni.* – s obavještajnim subjektom *doći ćemo* i obavještajnim predikatom *kad budemo slobodni*:

(*Kad ćete doći?*) – *Doći ćemo* (OS) *kad budemo slobodni* (OP).

Iz istoga konteksta izaći će i složena rečenica *Kad budemo slobodni, doći ćemo!* – s obavještajnim subjektom na drugome i obavještajnim predikatom na prvome mjestu (s redosljedom OP + OS):

(*Kad ćete doći?*) – *Kad budemo slobodni* (OP), *doći ćemo* (OS).

Bez strukturno izraženoga obavještajnoga subjekta (on je i ovđe izlišan) rečenica *kad budemo slobodni* glasiće ovako:

Kad budemo slobodni!

Na odgovor *Ivan.* može se postaviti pitanje (replika) *Ivan?*, na koje se odgovara: *Da, Ivan.* Na odgovor *Da, Ivan.* može se postaviti pitanje (replika) *Ivan?! (s nedoumicom)*, na koje se odgovara: *Da, Ivan!* (s iznenađenjem). Na odgovor *Da, Ivan!* može se postaviti pitanje (replika) *Ivan!?* (iznenađenje praćeno pitanjem), na koje se odgovara: *Da, Ivan!!!* (s uzbuđenjem). U dijalogu to bi izgledalo ovako:

A: *Ko čita knjigu?*

B: *Ivan.*

A: *Ivan?*

B: *Da, Ivan.*

A: *Ivan?!*

B: *Da, Ivan!*

A: *Ivan!?*

B: *Da, Ivan!!!*

U svakome takvom pitanju krije se novo obavještenje, koje se u govorenome jeziku iskazuje intonacijom, a u pisanome tačkom, upitnikom, uzvičnikom, upitnikom-uzvičnikom, uzvičnikom-upitnikom i trima uzvičnicima.

I složene rečenice mogu biti podvrgnute takvim replikama:

A: *Kad ćete doći?*

B: *Kad budemo slobodni.*

A: *Kad budete slobodni?*

B: *Da, kad budemo slobodni.*

A: *Kad budete slobodni?!*

B: *Da, kad budemo slobodni!*

A: *Kad budete slobodni!?*

B: *Da, kad budemo slobodni!!!*

I na takav odgovor (*Da, kad budemo slobodni!!!*) može se replicirati, npr. ovako: *Zar vi zaista znate biti slobodni?* (To i jesu razlozi za karakter navedenih replika. – Sgovornik je iznenađen činjenicom da i „on“, s kime razgovara, može biti slobodan.)

U rečenicama u kojima se uspostavlja stanovita značenjska jednakost između subjekatske i predikatske sintagme oblici pomoćnoga glagola *biti* mogu dolaziti i iza subjekatske sintagme, ali tada u akcentovanome obliku: *Slatkovodna riba jeste riba koja živi u slatkoj vodi.*

FUNKCIONALNI STILOVI CRNOGORSKOGA STANDARDNOG JEZIKA

Ova gramatika bavi se (prvenstveno) opisom lingvističkih (isključivo jezičkih), a ne (prvenstveno) opisom sociolingvističkih (i jezičkih i izvanjezičkih) zakonitosti crnogorskoga jezika. Ona se, drugim riječima, (prvenstveno) bavi opisom crnogorskoga jezika kao sistema, a ne (prvenstveno) opisom crnogorskoga jezika kao standarda (kao standardnoga jezika). A kako sistem funkcionira isključivo kao pravilnost, u njemu nema nepravilnosti. Zato ni u ovoj gramatici nema govora o nepravilnosti ni ma o čemu što se protivi pravilnosti. U njoj nema dopustivoga i nedopustivoga, prihvatljivijega i neprihvatljivijega, boljega i lošijega. Za nju je npr. pravilan i oblik genitiva množine *kòljevākā*, i oblik genitiva množine *kòlijēvkā*, i oblik genitiva množine *kòlijēvkī*. Ona nijednome od njih ne daje prednost. **Ona se ne bavi** (prvenstveno) **upotrebom jezičkih činjenica; ona jezičke činjenice daje na upotrebu**. I tu upotrebu onda preuzima standardni jezik uključujući je u svoje funkcije.

Standardni je jezik polifunkcionalan. On funkcionira na onoliko načina koliko je društvu (koje se njime služi) potrebno. Na jedan naime način funkcionira u nauci, na drugi u administraciji, na treći u novinarstvu i publicistici, na četvrti u umjetničkoj književnosti i na peti u svakodnevnome razgovoru. Te njegove funkcije nazivamo **funkcionalnim stilovima**, pa govorimo o **naučnome funkcionalnom stilu**, o **administrativno-poslovnome funkcionalnom stilu**, o **novinarsko-publicističkome funkcionalnom stilu**, o **književnoumjetničkome funkcionalnom stilu** i o **razgovornome funkcionalnom stilu**.

Svaki od tih funkcionalnih stilova ima svoja pravila. To znači da pravila jednoga funkcionalnog stila nijesu pravila drugoga funkcionalnog stila i obrnuto. Onde pak će postojati pravila (riječ je, ponavljamo, o sociolingvističkim pravilima) postoji i mogućnost „sukoba“ s njima. Taj „sukob“ najčešće je rezultat nedovoljne upućenosti u ta pravila, njihova ili nikakva ili nedovoljna poznavanja. Posebno se to odnosi na nepoznavanje funkcionalnih stilova, na razlike među njima i na njihovu upotrebu. Vrlo se često ono što pripada jednome funkcionalnom stilu upotrebljava u drugome funkcionalnom stilu, te se tako čine pogreške. To je razlog što mi pri objašnjavanju jezičkih činjenica jedne upućujemo u jedan, a druge u drugi funkcionalni stil. To je onda i razlog što dajemo (kratka) uputstva o tome što su to funkcionalni stilovi crnogorskoga standardnog jezika.

NAUČNI STIL

Dok je književnumjetnički funkcionalni stil po svojoj individualnoj neograničenosti izrazito subjektivan, dotle je naučni funkcionalni stil u svojoj individualnoj ograničenosti izrazito objektivan. Razlog je tome to što u nauci vladaju zakoni logičke strukture misli, koji omogućavaju da se i njezin sadržaj i njezin izraz organizuju strogo logički. U skladu s tom logičkom organizacijom izraza i sadržaja jeste načelo objektivnosti (nauka je oslobođena subjektivnosti pobuda pošiljaoca i primaoca poruke) te načelo apstraktnosti (nauka je oslobođena nebitnih obilježja sadržaja poruke). To načelo apstraktnosti u jeziku ostvaruje se apstraktnim predstavnicima jezičkih kategorija. Takav je predstavnik, na primjer, treće lice jednine (prezenta, perfekta ili futura) koje ne upućuje na osobu. Upor.: „U radu se govori o...“, „U radu se govorilo o...“ ili „U radu će se govoriti o...“. Takvo je (nelično) i prvo lice množine prezenta (perfekta ili futura) u upotrebi u kojoj je i pomenuto treće lice jednine prezenta (perfekta ili futura). Kad se kaže „U radu govorimo o...“, onda to znači isto što i „U radu govorim o...“ ili „U radu se govori o...“.

U naučnome mišljenju kategorija vremena nije bitna (ona se zamjenjuje kategorijom prostora), pa je svejedno kojim će se glagolskim oblikom (kojim se izražava vrijeme) izraziti. Stoga će se izražavati glagolskim oblikom koji je prema izražavanju vremena najneutralniji, tj. glagolskim oblikom koji je u tome pogledu najapstraktniji. To je prezent, i to prezent nesvršenih glagola. (Kategorija nesvršenosti naime apstraktnija je od kategorije svršenosti.) Takav prezent, naravno, neće značiti samo sadašnjost no i sadašnjost i prošlost i budućnost, biće dakle svevremen, pa onda i bezvremen.

U skladu je s apstraktnošću takva prezenta (pa onda i bilo kojega glagolskog oblika u ulozi u kojoj je takav prezent) njegova nekontekstualnost, tj. njegova neuslovljenost kontekstom.

U naučnome stilu (kao stilu objektivne komunikacije) nema glagolskih oblika kojima se izražava subjektivan stav. Tako u njemu nema ni potencijala ni imperativa kojima se izražava takav stav. Ako ih u naučnome stilu ima, onda oni nijesu u službi pošiljaoca i primaoca poruke, no u službi poruke. I rečenica u naučnome stilu organizovana je po načelu naučnoga mišljenja. I ona je naime dekontekstualizovana, tj. apstraktna. To znači da je sama sebi dovoljna. Zato je i gramatički i informativno potpuna. Gramatički potpuna znači da ima potpunu gramatičku strukturu: i subjekat, i predikat, i objekat, i prilošku odredbu. Upor.: *Ivan* (subjekat) *piše* (predikat) *o fonemu* (objekat) *u posebnoj raspravi* (priloška odredba). Informativno potpuno znači da ima potpuno obavještajnu strukturu: i obavještajni subjekat i obavještajni predikat. Upor.: *Ivan piše o fonemu u posebnoj raspravi. U toj raspravi on* (obavještajni subjekat) *kaže da fonem još uvijek nije jednoznačno određen* (obavještajni predikat). To znači da nema osamostaljenih struktorno zavisnih rečenica, kao što je to u književnumjetničkome stilu. Redosljed komponenata (obavještajnoga subjekta i obavještajnoga predikata) u skladu je s razvojem logičkoga mišljenja. To znači da je na prvome

mjestu komponenta koja sadrži poznatu informaciju, tj. obavještajni subjekat, a na drugome komponenta koja sadrži nepoznatu informaciju, tj. obavještajni predikat. U naučnome stilu (načelno) nema obrnutoga redosljeda komponentata – da obavještajni predikat prethodi obavještajnome subjektu. Drugim riječima, u naučnome stilu nema stilski obilježenoga redosljeda komponentata.

U skladu s takvom obavještajnom strukturom rečenice jeste veza sljedeće rečenice s prethodnom. Ono što u prethodnoj rečenici pripada obavještajnome predikatu u sljedećoj pripada obavještajnome subjektu. Veza pak između jedne i druge rečenice uspostavlja se:

- ličnim zamjenicama trećega lica: *on, ona, ono, oni, one, ona*: *Poređenje s Vergilijem i nije toliko poređenje koliko način da što brže dođemo do cjelovitog suda o Mažuraniću. **Ono** je, uostalom, naslijeđeno iz osnovne pouke Ekiotova eseja, a opravdano Mažuranićevim dubokim doživljajem Vergilijeve umjetnosti;*
- prisvojnim zamjenicama: *njegov, njezin/njen, njihov*: *Ona se, dakle, može proučavati kao bilo koja jezička tvorevina (...). **Njeno** razumijevanje tad se oslanja na tzv. stvarni kontekst, a analiza njezine gramatičke pravilnosti ili nepravilnosti neće, naravno, biti od posebna interesa za proučavanje književnosti;*
- pokaznim zamjenicama: *taj, onaj, takav, onakav, tolik, onolik*: *Uzmimo npr. rečenicu „Ubili su ga ciglama“. **Ta** rečenica se može shvatiti kao izvještaj o zločinu i može se razmatrati s obzirom na to kako je izgrađena na osnovu izbora pojedinih glasova, riječi, njihovih oblika i načina njihova povezivanja;*
- prilozima: *tu, tamo, tuda, onđe, onamo, onuda, otud, odonud, odatle*: *Zbog kratkoće riječ kao riječ, svaka riječ pojedinačno, i sasvim posebni, neuobičajeni odnosi među riječima postaju izuzetno značajni, a zbog stihovane organizacije govora ritam i određeni zvukovni odnosno melodijski efekti imaju često za razumijevanje važnost čak i veću od važnosti uobičajenih značenja pojedinih riječi. **Otuda** se lako zapaža određena srodnost između lirske poezije i muzike;*
- rječcama: *međutim, naime, pak, stoga, zato i sl.*: *Pojam književnost ili pjesništvo u tom smislu povezuje književnika s književnikovim djelom kao njegovim proizvodom i sa slušaocima, odnosno čitaocima, bez kojih nema istinske književnosti. Književnost **naime** živi jedino ako postoje oni koji književna djela razumiju kao umjetnička djela i upravo ih tako čitaju i slušaju;*
- frazeologizovanim izrazima: *pri tome, s obzirom na to da, u skladu s time, u vezi s time, slično tome, u skladu s takvim shvatanjem, na sličan način,*

suprotno tome, što se toga tiče, kad je riječ o tome i sl.: I često navođena podjela lirike na refleksivnu (misaonu) i emotivnu (ošećajnu) teško se može primijeniti u analizi lirike i u njenoj klasifikaciji (...). Pri tome treba napomenuti da se u pravom lirskom izrazu misao i ošećaj teško mogu odvojiti (...).

Takva sredstva čine ono što čine veznici u složenoj rečenici. No dok veznici vezuju dvije rečenice u složenu rečenicu, sredstva o kojima govorimo vezuju rečenicu s rečenicom (bilo prostu bilo složenu) u tekst. Takva vezna sredstva, koja vezuju rečenicu s rečenicom u tekst, nazivamo **tekstna vezna sredstva ili konektori**. (Vezna sredstva kojima vezujemo rečenicu s rečenicom u složenu rečenicu nazivamo **subjunktori i konjunktori**.)

U naučnome tekstu, rekli smo, vrijeme ustupa mjesto prostoru, odnosno procesualnost supstancijalnosti. Posljedica toga jeste da je naučni tekst statičan. U skladu je s time i prevaga imenice nad glagolom. – Kad govorimo o dekontekstualizaciji značenja, onda se to odnosi u prvome redu na značenje imenica. Njihovo je značenje opšte, pojmovno, dakle apstraktno. Ono ne izlazi iz konteksta, ono samo sebi čini kontekst. Takve imenice (s takvim, pojmovnim, značenjem) nazivamo **termini**.

Među njima su najuopšteniji (najapstraktniji) termini koji se upotrebljavaju u svim naučnim tekstovima. (Takve termine nazivamo **kategorijalni termini**.) To su: *si-stem, struktura, funkcija, kategorija, svojstvo* i dr. Poslije njih dolaze termini koji se upotrebljavaju u srodnim naučnim disciplinama, a onda termini koji se upotrebljavaju u zasebnim naučnim disciplinama. Tako onda govorimo o **opštenaučnim terminima, srodnoučnim terminima i uskonaučnim terminima**.

Naravno, ni naučni tekst nije lišen opštejezičkih riječi. Naprotiv, one u njemu pretežu. No one su u naučnome tekstu (načelno) lišene svake subjektivnosti. One nemaju slikovitih, tj. metaforizovanih značenja. Metafore su u naučnome tekstu demetaforizovane. Upor.: *rep (helikoptera), krilo (helikoptera), (crkveni) brod, glava (motora), noge (stola)* itd.

Jednoznačnosti riječi u naučnome tekstu pogoduju riječi koje se ne upotrebljavaju u svakodnevnoj (živoj) komunikaciji. Zato se mnoge vade iz prošlosti i oživljavaju (revitalizuju). Iz istih razloga vade se i iz klasičnih jezika (grčkoga i latinskoga). No to (vađenje riječi iz klasičnih jezika) ne čini samo jedan nacionalni jezik, no mnogi nacionalni jezici. Zato se takve riječi nazivaju **internacionalne riječi (internacionalizmi)**. One su (zbog svoje specifične strukture) najjednoznačnije, pa ih naučnici nacionalnih jezika upotrebljavaju radi boljega međusobnog razumijevanja. U tome smislu (kao internacionalne) danas se upotrebljavaju i mnoge angloameričke riječi, posebno u informatici.

Naučni funkcionalni stil zbog takvih svojstava najotporniji je prema drugim funkcionalnim stilovima. On teško dopušta da u njega uđu pojave iz drugih funkcionalnih stilova.

ADMINISTRATIVNO-POSLOVNI STIL

Administrativno-poslovni stil obuhvata govor kancelarija, govor industrije, govor trgovine, govor politike, govor vojske i govor reklame. Većim dijelom je nominalan (nominalan je onda kad u njemu bitnu ulogu ima „predmet“, tj. imenica), a manjim dijelom verbalan (verbalan je onda kad u njemu bitnu ulogu ima „radnja“, tj. glagol). Druge njegove osobine jesu: jednostavnost, jasnoća, tačnost, potpunost, ujednačenost, eksplicitnost (potpuna iskazanost), kratkoća, određenost, terminologičnost (pojmovnost), stilska neobilježnost i klišeiziranost (ukalupljenost).

Nominalnost traži od administrativno-poslovnoga stila zamjenu punoznačnoga glagola nepunoznačnim i deverbativnom imenicom. Ulogu nepunoznačnoga glagola dobijaju glagoli *vršiti*, *obavljati*, *provoditi*... Upor.: *vršiti prodaju robe* (= *prodavati robu*), *vršiti popis stanovništva* (= *popisivati stanovništvo*), *vršiti istovar robe* (= *istovarati robu*) itd. U skladu s time su i izrazi *imati mogućnosti* (= *moći*), *biti u mogućnosti* (= *moći*), *biti u stanju* (= *moći*), *ukazati pomoć* (= *pomoći*), *staviti na znanje* (= *upozoriti*), *biti saglasan* (= *slagati se*), *nositi se mišlju* (= *misliti*), *donositi zaključke* (= *zaključivati*) i sl.

Eksplicitan (potpuno iskazan) način izražavanja vidi se (i) u upotrebi izraza *s namjerom*, *sa svrhom* i *u cilju* + (najčešće) *glagolska imenica* (umjesto prijedloga *radi* i namjerne klauze): *To se čini u cilju poboljšanja uslova života* (umjesto: *To se čini radi poboljšanja uslova života* ili *To se čini da bi se poboljšali uslovi života*, odnosno: *To se čini kako bi se poboljšali uslovi života*). U skladu su s time i eksplicitna vezna sredstva *s namjerom da*, *sa svrhom da*, *s ciljem da* umjesto veznika *da* ili *kako*: *To čine s namjerom da pomognu ljudima* (umjesto: *To čine da pomognu ljudima*, odnosno: *To čine kako bi pomogli ljudima*), *pod uslovom da* umjesto veznika *ako*: *O tome se može donositi zaključak pod uslovom da je većina prisutna* (umjesto: *O tome se može donositi zaključak ako je većina prisutna*), *na način kako* umjesto veznika *kako* ili determinatora *onako* i veznika *kako*: *Radićete na način kako smo se dogovorili* (umjesto: *Radićete (onako) kako smo se dogovorili*) i sl.

Takvi su i izrazi *pomoću*, *posredstvom*, *preko* i *putem* u izražavanju instrumentala sredstva. Upor.: *To možete riješiti pomoću računara* (umjesto: *To možete riješiti računarom*), *Ljudi će biti obaviješteni putem javnih medija* (umjesto: *Ljudi će biti obaviješteni javnim medijima*) i sl.

Tako se čini i kad se ispred imenice stavlja riječ koja znači ono što znači ta imenica: *u području nauke* (*nauka* je područje), *u oblasti zdravstva* (*zdravstvo* je oblast), *u domenu poljoprivrede* (*poljoprivreda* je domen), *u sferi privređivanja* (*privređivanje* je sfera) itd.

Učestali su i izrazi *u procesu* i *u stanju* ispred riječi koje znače „proces“ i „stanje“: *u procesu sticanja nezavisnosti* (*sticanje* je „proces“) i *u stanju rezignacije* (*rezigna-*

cija je „stanje“). Izraz *u procesu* tu znači prijedlog *pri* (**pri** sticanju nezavisnosti), a izraz *u stanju* prijedlog *u* (**u** rezignaciji).

Takav način izražavanja dovodi do jedne od najvećih bolesti administrativno-poslovnoga stila – do **pleonazma**. (Pleonazam je izražavanje istoga sadržaja dvjema ili s više riječi.) Evo nekih od njih:

- *kako i na koji način*: Treba znati **kako i na koji način** to razriješiti (*kako* = *na koji način*);
- *no međutim*: Rečeno mu je da to kaže i na sednici. **No međutim** on je tad ćutao (*no* = *međutim*);
- *na vrijeme od dvije (tri, četiri itd.) godine*: Biraće se **na vrijeme od dvije** godine (*na vrijeme* = *dvije*);
- *u sastavu od pet (šest, sedam itd.)*: Treba izabrati komisiju **u sastavu od pet** članova (*sastav* = *pet*);
- *oko desetak (petnaestak, dvadesetak itd.)*: Bilo ih je **oko desetak** (-ak = *oko*);
- *zajednički suživot*: Biće prisiljeni **na zajednički suživot** (*zajednički život* = *suživot*);
- *djelokrug rada*: Njihov je **djelokrug rada** poznat (*djelo-* = *rad*);
- *neophodno potreban*: Takvo je ponašanje **neophodno potrebno** (*neophodan* = *potreban*);
- *pod najoptimalnijim uslovima*: Ni **pod najoptimalnijim uslovima** to neće biti moguće (*optimalan* = *najbolji* – *optimus* je u lat. superlativ od *bonus* = *dobar*);
- *biti prisutan na*: Na sednici **je bilo prisutno** 50% članova (*biti prisutan na* = *biti na*) itd.

Administrativno-poslovni stil ne voli sinoniman način izražavanja. On iz niza sinonimnih načina izražavanja uzima jedan i upotrebljava ga umjesto svih ostalih. Tako upotrebljava prijedlog *tokom* s imenicom u genitivu umjesto odgovarajućega priloga ili priloškoga izraza. Upor.: *tokom dana* umjesto *danju*, *tokom noći* umjesto *noću*, *tokom jutra* umjesto *ujutro*, *tokom zime* umjesto *zimi*, *tokom ljeta* umjesto *ljeti*, *tokom diskusije* umjesto *u diskusiji* ili *za vrijeme diskusije* itd. To čini i onda kad ga stavlja uz izraz koji znači ono što znači i bez njega, čime stvara pleonazme tipa *tokom prošle godine*. (*Tokom prošle godine* znači isto što i *prošle godine*.)

Njemu je svojstveno i to da mijenja rekciju prijedloga. Tako umjesto izraza *u vezi s(a) + instrumental* upotrebljava izraz *u vezi + genitiv* (*u vezi toga* umjesto *u vezi s time*).

Jednostavnosti radi administrativno-poslovni stil ujednačava gramatičke oblike. On ukida razliku između neodređenoga i određenoga vida pridjeva u korist određenoga. (To čini i terminološki radi. U njegovim nominalnim žanrovima naime, kao i u naučnome stilu, pretežu termini.) U skladu s time ukida i razliku između promjene po tipu neodređenih i promjene po tipu određenih vidova pridjeva u korist promjene po tipu određenih vidova pridjeva. U njemu se i pridjevi na *-ov(ø)*/*-ev(ø)* i *-in(ø)* mijenjaju kao određeni vid pridjeva: *Stankovog/Arminovog/Njegoševog postupka* umjesto *Stankova/Arminova/Njegoševa postupka*. Tako pristupa i prisvojnim zamjenicama na *-ov(ø)* i *-in(ø)*: *njegovog/njezinog pristupa* umjesto *njegova/njezina pristupa*. Isto tako i s pokaznim i neodređenim zamjenicama na *-av(ø)*: *takvog/nekakvog pristupa* umjesto *takva/nekakva pristupa*. Jednostavnosti radi ukida i razliku između oblika genitiva jednine *-oga* i oblika genitiva jednine *-og*: (samo) *Stankovog/Arminovog/Njegoševog pristupa*. Tako čini i s dvojnima i trojnima oblicima dativa i lokativa jednine muškoga i srednjega roda *-om/-em// -emu// -ome* u korist oblika na *-om/-em*: *prihvatljivom (pristupu)* — ne i *prihvatljivome (pristupu)* te *prihvatljivijem (pristupu)* — ne i *prihvatljivijemu (pristupu)*. Isto to čini i s dvojnima i trojnima oblicima dativa, lokativa i instrumentala množine *-im* i *-ima* u korist oblika *-im*: *prihvatljivim (pristupima)* — ne i *prihvatljivima (pristupima)*. U njemu se ne upotrebljava *crnogorskoga standardnog jezika* i *crnogorskome standardnom jeziku*; u njemu se upotrebljava samo *crnogorskog standardnog jezika* i *crnogorskom standardnom jeziku*. To čini i zato jer nominalni žanrovi administrativno-poslovnoga stila ne trpe stilsku obilježnost.

I u administrativno-poslovnome stilu, kao i u naučnome, rečenica slijedi misao, pa obavještajni subjekat redovno prethodi obavještajnome predikatu. Uz to je, kao i u naučnome stilu, strukturno potpuna, tj. dekontekstualizovana.

U kulinarskome žanru administrativno-poslovnoga stila u rečenicama tipa *Zatim dodaš papra (...)*, *Zatim dodamo papra (...)* i *Zatim dodate papra (...)* iza lica „ti“, „mi“ i „vi“ ne stoje osobe koje ona inače pretpostavljaju (lice „ti“ osobu s kojom se govori, lice „mi“ osobe u ime kojih se govori i lice „vi“ osobu ili osobe s kojima se govori). Zato za takve rečenice kažemo da su depersonalizovane. One znače ono što znači rečenica *Zatim se doda papra (...)*. U tome su smislu i one dekontekstualizovane (apstraktne).

NOVINARSKO-PUBLICISTIČKI STIL

Novinarstvo i publicistika jeste i područje pisane i područje slušane i područje gledane informacije. Tako se u njih uključuju i novine i radio i televizija. (Osoba koja

takvu informaciju, novinsku, radijsku i televizijsku, prenosi zove se **novinar – novinski, radijski i televizijski.**)

U sklopu novinarstva pojavljuje se i književno novinarstvo – kao granično područje između književnosti i novinarstva. U njemu se književne teme obrađuju na način primjeren novinarstvu.

Funkcije novinarstva jesu **informativna, propagandna, popularizatorska, agitativna, pedagoška i zabavna.** Zadatak im je da obavještavaju o suvremenim zbivanjima, da šire učenje o društvu, kulturi, politici, vjeri i dr., da rade na pridobijanju ljudi za kakvu djelatnost, da prosvjeđuju i poučavaju, da odgajaju i zabavljaju.

Takva djelatnost traži i upotrebu neutralnih (stilski neobilježenih) i upotrebu emocionalno-ekspresivnih (stilski obilježenih) načina izražavanja. No upotreba emocionalno-ekspresivnih načina izražavanja u novinarstvu i u književnosti nije istovjetna. U novinarskome tekstu smisao jezičkoga sredstva nalazi se u tekstu, a u književnosti u podtekstu. Smisao u novinarsko-publicističkome tekstu izražen je neposredno, a u književnome posredno („između redova“). U novinarstvu se ocjene činjenica moraju dati na direktan način.

Neutralna jezička sredstva imaju prevagu u informativnim, popularizatorskim, prosvjetiteljskim i pedagoškim, a obilježena (emocionalno-ekspresivna) u propagandnim, agitativnim i zabavnim žanrovima. U prve idu: **vijest, komentar, hronika, recenzija, intervju, anketa i reportaža,** a u druge: **kratka priča, koserija, humoreska, esej, feljton, nekrolog, panegirik, persiflaža, pamflet, parodija, groteska i lakrdija.** (Treba reći da se pomenuti načini izražavanja u novinama, na radiju i na televiziji ne javljaju na isti način.)

Obilježenost se postiže individualnim, subjektivnim, emocionalnim, figurativnim i ekspresivnim sredstvima. To su **poređenje, metafora, metonimija, alegorija, simbol, antiteza, kontrast, paradoks, emfaza, hiperbola, eufemizam, ironija, perifriza i igra riječima.**

Najdjelotvornije takvo sredstvo jeste rečenica. Ona je kontekstualizovana. Njezin smisao uslovljen je smislom susjedne joj rečenice. Zato je u njoj inverzija obavještajnoga predikata (na prvome mjestu, tj. ispred obavještajnoga subjekta) uobičajena. Takvu njenu strukturu prate i drugi individualni postupci, npr. isticajne pauze i raznovrsna emocionalno-ekspresivna intonacija.

Stilski su obilježeni žanrovi novinarsko-publicističkoga stila, jer su rezultat velike individualne slobode, pogodni za stvaranje novih značenja riječi. No pri stvaranju tih (novih) značenja riječi zna se i promašiti. To se naročito vidi u sportskome novinarstvu.

Jedna od specifičnosti novinarsko-publicističkoga stila jesu **naslovi**. Oni mogu biti **nominalni, informativni i reklamni**. Nominalnima se imenuje sadržaj, pa u njima jednu od glavnih uloga imaju nominalne (imenske) riječi (imenice i pridjevi). Glagoli se vrlo često „obezglagoljuju“, tj. lišavaju i radnje i vremena. To se čini tako da se ili isključuju iz njih ili se pretvaraju u (glagolske) pridjeve (bilo radne bilo trpne). Upor.: *Najuspješniji Francuzi, Talijani i Španci; Do gradskih groblja bez automobila; Penzioner nestao iz doma u Risnu; Pala široka koaliciona vlada premijera Šarona.*

Informativnim naslovima prenosi se sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju glagoli, glagolski oblici, glagolska vremena, upitne riječi i načini prenošenja vijesti o sadržaju rečeničnom intonacijom. Upor.: *Ko će nezapošljene zaštititi od poslodavaca; Ko je napisao prvi crnogorski roman?; Noć vještica bez maskiranja?* Primjeri *Ko će zapošljene zaštititi od poslodavaca* i *Ko je napisao prvi crnogorski roman?* pokazuju da rečenični znak (iza rečenice) u naslovima nije obavezan.

Reklamnim naslovima nudi se sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju imperativi i podsticajna (sugestivna) sredstva izražavanja (s uzvičnicima, upitnicima i sl.): *Vjerujte u tradiciju!; Dođi, uvjeri se i izaberi!; Dođi, kupi, osvoji!*

Naslovima je dato da budu izazovni. Zato u njima ima snažnih i upadljivih riječi, parafraza, poslovice i izreka, ironije, kontrasta, paradoksa itd. Upor.: *Lako je reći suživot, ali aj ga ti živi; Je li Podgorička banka još uvijek podgorička?; Čovjek je životinji čovjek; Kako razlikovati liberale od liberala* itd.

U naslovima se iz tih razloga zna iskoristiti i zamjena riječi. Upor.: *Zašto trgovci pitaju kupce za **brašno** stanje* (zamjena pridjeva *bračno* – od *brak* pridjevom *brašno* – od *brašno*) i *Čovjek koji je suviše **zao*** (umjesto *znao*).

U svakome funkcionalnom stilu pojavljuju se ustaljeni izrazi po kojima se prepoznaju, pa tako i u novinarsko-publicističkome funkcionalnom stilu. Takve ustaljene izraze u administrativno-poslovnome funkcionalnom stilu nazivamo **kancelarizmi**, u naučnome funkcionalnom stilu **scijentizmi**, u novinarsko-publicističkome funkcionalnom stilu **žurnalizmi**, a u razgovornome funkcionalnom stilu **kolokvijalizmi**. Evo nekoliko iz novinarsko-publicističkoga funkcionalnog stila: *zahladnjeli odnosi, neriješeno pitanje, pod prijetnjom sankcija, kockarska igra, dosegnuti kritičnu tačku, kuloarski razgovori, strateško pitanje, držati situaciju u rukama, dobro informisani (obaviješteni) izvori, nepobitne činjenice* itd.

Novinarsko-publicistički funkcionalni stil voli internacionalne riječi. Navešćemo samo neke: *publikovati, komunicirati, ratifikovati, diferencirati, denuncirati, revidirati, likvidirati, privilegovati, blamirati, afirmisati, dominirati, plasirati, kulminirati; monarhizam, vandalizam, radikalizam, žurnalizam, pluralizam, senzacionalizam, militarizam, voluntarizam, anahronizam, kosmopolitizam; likvidacija, konsolidacija, denuncijacija, ratifikacija, participacija, kompenzacija, civilizacija, egzistencija.*

I njemu je, kao i administrativno-poslovnome stilu, svojstveno nivelisanje gramatičkih oblika.

To novinarsko-publicistički funkcionalni stil čini i kad umjesto *svoj* upotrebljava *vaš* (posebno pri slanju poruke televizijom i radijom). Upor.: *Ispravnost vaše odluke moći ćete provjeriti za dva dana* (umjesto: *Ispravnost svoje odluke moći ćete provjeriti za dva dana*).

Od novinarsko-publicističkoga funkcionalnog stila očekuje se da bude jezički i stilski raznolik, da sinonimno sučeljene riječi upotrebljava u skladu sa zahtjevom žanra (jedne u jednome, druge u drugome žanru), da gramatičke oblike ne izjednačava onako kako to čini administrativno-poslovni funkcionalni stil. Savremeno crnogorsko novinarstvo i publicistika međutim pokazuju da se njihov jezik i njihov stil vrlo često podudaraju s jezikom i stilom administrativno-poslovnoga funkcionalnog stila.

KNJIŽEVNOUMJETNIČKI STIL

Kad se govori o književnoumjetničkome stilu, treba paziti da se pravila jezika kao sistema (koja su lingvistička) ne miješaju s pravilima jezika kao standarda (koja su sociolingvistička). Prva zavise isključivo od jezičkih, a druga i od jezičkih i od društvenih činilaca. Prva pretpostavljaju odnos jedan izraz : jedan sadržaj, a druga odnos jedan izraz : više sadržaja ili odnos više izraza : jedan sadržaj. Po prvima se jedan te isti sadržaj pridružuje uvijek jednome te istom izrazu, a po drugima jedan te isti izraz različitim sadržajima ili jedan te isti sadržaj različitim izrazima. Prvim je pravilima dakle samo jedno pravilno dovoljno. Dva puta pravilno ili više puta pravilno dovodi do smetnji u komunikaciji.

Sociolingvistička pravila međutim ne bi imala mogućnost biranja između dvaju, triju, četiriju itd. izraza (npr. *zamjerati* / *zamjeravati* / *zamjerivati*) da im to ne omogućavaju lingvistička pravila. **Prva pravila biranje izraza omogućavaju, a druga sprovode (ostvaruju).**

Za razliku od pravilnosti jezika kao sistema pravilnost jezika kao standarda uvažava zabrane životne stvarnosti. Jeziku kao sistemu prihvatljiv je i oblik *udat*, i oblik *oženjen*, i oblik *poudavan*, i oblik *poženjen*. Jeziku kao standardu međutim legalni su isključivo oblici *udata*, *oženjen*, *poudavane* i *poženjeni*. Jezik kao sistem prihvata i oblike *poumirem*, *poumireš*, *poumire* i oblike *poumiremo*, *poumirete*, *poumiru*, a jezik kao standard samo oblike *poumiremo*, *poumirete*, *poumiru*.

U pravilima jezika kao sistema ne može biti svršenoga glagola bez nesvršenoga glagola, jednine bez množine, jednoga lica bez drugoga lica itd. Naprotiv, u pravilima jezika kao standarda može. Jezik kao standard opravdava i svršeni glagol *zaboljeti* i nesvršeni glagol *boljeti*, ali samo svršeni glagol *pozliti*. Jezik kao standard opravdava i jedninu (*za*)*boli* i množinu (*za*)*bole*, ali samo jedninu *pozli* (*pozlilo je*, *pozlice*).

Tako opširno govorili smo o jeziku kao sistemu i o jeziku kao standardu zato da bismo uspostavili pravi odnos između pravilnosti jezika kao sistema i pravilnosti jezika kao jezika umjetničke književnosti, odnosno između pravilnosti jezika kao standarda i pravilnosti jezika kao jezika umjetničke književnosti.

Jezik umjetničke književnosti je individualan. U njemu je individualna sloboda potpuna, neograničena. Zato se jeziku književnoumjetničkoga stila ne može pristupiti s gledišta jezika kolektivnih normi, tj. s gledišta jezika kao standardnoga jezika, kao što se pristupa jeziku ostalih funkcionalnih stilova. (To je i razlog što neki književnoumjetnički stil ne smatraju činjenicom standardnoga jezika, nego činjenicom samostalnoga jezika.)

Književnik ne radi po sociolingvističkim, nego po lingvističkim pravilima. On ne radi po načelu kako treba ili kako se mora raditi, kako to izlazi iz sociolingvističkih pravila (pravila jezika kao standarda), no po načelu kako se može raditi, kako to izlazi iz lingvističkih pravila (pravila jezika kao sistema). Jedino mu pravila jezika kao sistema (dakle lingvistička pravila) omogućavaju da bude potpuno slobodan.

Budući da (načelno) ne radi po pravilima jezika kao standarda, nije mu ni podložan. Zato se za njega ne može reći da griješi protiv standarda.

Pravila jezika kao standarda odvajaju istoriju jezika od (savremenoga) stanja jezika. Ona postavljaju granice između staroga i novoga u jeziku. Ona starome ne daju pristupa u standardni jezik. Za njih oblici poput *kami* nemaju pravo ući u standardni jezik. Takve oblike ona proglašavaju **arhaizmima**. U jeziku pak umjetničke književnosti oblik *kami* koegzistira s oblikom *kamen*.

Pravila standardnoga jezika postavljaju granice između domaćih i stranih riječi. Strane riječi onda utvrđuju kao prihvatljive i neprihvatljive. Pritom neprihvatljive proglašavaju **varvarizmima**. U jeziku pak kao sistemu, pa onda i u jeziku književnoga djela, nema stranih riječi. U njemu svaka, pa tako i strana, riječ prenosi estetsku poruku.

Tako je i s dijalekatskim riječima. Pravila standardnoga jezika postavljaju granice i između dijalekatskih i nedijalekatskih riječi. Pritom dijalekatske riječi proglašavaju **dijalektizmima**, dakle standardnojezički neprihvatljivima. Takve granice pravila jezika umjetničke književnosti ne postavljaju. Za njih dijalekatskoga u jeziku umjetničkoga djela nema. U jeziku umjetničke književnosti nema dijalektizama.

Književnik ima pravo upotrijebiti u istome tekstu i netuđejezičko i tuđejezičko i nedijalekatsko i dijalekatsko.

Ponekad se kaže da književnik radi protiv gramatike i protiv pravopisa ili uprkos gramatici i pravopisu. No to nije tačno. Na primjer, obilježavanje zajedničkih imenica velikim početnim slovom nije uprkos pravopisu, no u skladu s pravopisom ako

se u književnome tekstu te imenice upotrebljavaju kao vlastita imena. Tako se opšte čini pojedinačnim. Isto tako se i vlastita imena mogu pisati malim početnim slovom, kad se želi istaći depersonalizacija.

Jezička pravila u književnoumjetničkome stilu ne odvajaju se od izvanjezičke stvarnosti onako kako se odvajaju u drugim funkcionalnim stilovima. Za njih ne postoje granice između pridjeva od kojih se mogu i pridjeva od kojih se ne mogu tvoriti komparativi i superlativi. Za njih su, na primjer, i komparativi *kućniji* i *božićniji* prihvatljivi.

Književnoumjetničkome stilu, zahvaljujući njegovoj individualnoj slobodi, otvoren je put ka svim drugim funkcionalnim stilovima. Zato u njemu ima i pojava naučnoga stila, i pojava administrativno-poslovnoga stila, i pojava novinarsko-publicističkoga stila, i pojava razgovornoga stila. No te pojave u njemu nijesu gruba fizička preslika. One se u njemu ne oponašaju, nego osmišljavaju i preosmišljavaju, i to ne onako kako to odgovara sociolingvističkim, no onako kako odgovara lingvističkim pravilima – pravilima koja omogućavaju individualnu slobodu.

Samo se u takvoj (potpunoj) slobodi može nesmetano stvarati. Odatle brojne pojave (posebno riječi) koje su književnici stvorili i od kojih su mnoge unijete u opštejezičku upotrebu.

RAZGOVORNI STIL

Razgovorni stil je stil svakodnevnog (najčešće usmenog) komunikacije. (U pisanome vidu pojavljuje se u zapisima, pismima, bilješkama i sl.) Njegove su karakteristike: nepripremljenost, neslužbenost, neusiljenost i jednostavnost. Zato se njime komunicira neposredno, i to prvenstveno dijalogom.

Više je no drugi funkcionalni stilovi uslovljen konkretnim načinom mišljenja. Zato i obiluje ekspresivno i emocionalno obojenim izrazima. U njemu ima i onoga čega nema u drugim funkcionalnim stilovima – gesta i mimike. (Uz kontekst u njemu ima ulogu i konsituacija.)

I on ima svoje zakonitosti, koje se ogledaju i u fonetici i u gramatici i u leksici. Budući spontan, mnogo je manje podložan normama standardnoga jezika. U njemu ima, više nego u drugim funkcionalnim stilovima, svih mogućih „izama“ – i varvarizama, i dijalektizama, i lokalizama, i vulgarizama. (Kad je riječ o vulgarizmima, treba dodati da ne postoji vulgarnost u jeziku, nego vulgarnost jezikom.)

Svi pomenuti „izmi“ u razgovornome stilu ošjećaju se slobodnije nego u drugim funkcionalnim stilovima (osim književnoumjetničkoga). Nijedan od njih ne osuđuje se onako strogo kao u drugim funkcionalnim stilovima (isključujući književnoumjetnički).

Dakle razgovorni funkcionalni stil prirodan je i neusiljen način komuniciranja o svakodnevnim životnim problemima.

Na emocionalno-ekspresivan karakter razgovornoga stila upućuju rječe *evo, eto, eno, gle* itd.: **Eto**, *tako to treba uraditi!*; **Gle**, *pa ti znaš i svirat!* itd. Na takav karakter upućuju i brojne uzvične rečenice (praćene eliptičnošću): *Ne!*, *Da!*, *Ne daj Bože!*, *Ma nemoj!*, *Kamo sreće!*, *Bože mili!* itd. U tome smislu u suvremenome razgovornom jeziku učestalo se upotrebljava izraz *Super!*: A. *Je li bilo dobro?* – B. **Super!**; A. *Kakvi su ti prijatelji?* – B. **Super!** itd.

Ekspresivnost razgovornoga stila postiže se i karakterističnim eliptičnim rečenicama poput *Kaplju rakije?*, *Pola* (recimo hljeba) – *dovoljno?*, *S mlijekom?* (kafu, na primjer), *Još nešto?*, *Ništa više?*

Neusiljenost i familijarnost razgovornoga stila postižu se nestandardnim izrazima poput *O kej!* i *Kontaš?* Upotreba takvih načina izražavanja zavisi od socijalne pripadnosti skupini onih koji ih upotrebljavaju, od njihova obrazovanja, od njihova zvanja, od njihova zanimanja itd.

U razgovornome jeziku često se događa da se riječima daje značenje koje im inače ne pripada. Tako se pridjevu *bitan* daje značenje pridjeva „važan“, pa se kaže *Najbitnije je to...* (a pridjev *bitan* se ne komparira). Tako se i pridjevu *značajan* daje (i) značenje „znatan“: *Značajan dio stanovništva...* umjesto: *Znatan dio stanovništva...*

Razgovorni jezik, kao i administrativno-poslovni, rado nivelira (bilo koju) strukturu jezika. Razgovorni stil i ispred konsonanata koji nijesu *s, š, z, ž* i konsonantske grupe *Ks, Kš, Kz, Kž* (*K* znači „konsonant“) upotrebljava *sa*: *sa vama* (umjesto *s vama*), *sa prijateljima* (umjesto *s prijateljima*) itd. On ukida i razliku u značenju prijedloga *zbog* i *radi*, ponajviše pod uticajem administrativno-poslovnoga stila. Isto tako izjednačava način izražavanja instrumentala društva s načinom izražavanja instrumentala sredstva. I jedno i drugo značenje izražava prijedlogom *s(a)*: *Došao sam s vama* i *Došao sam s vozom* (umjesto: *Došao sam vozom*).

Kao u administrativno-poslovnome, tako i u razgovornome stilu riječi doživljavaju novu rekciju (novu valentnost). Tako glagol *koristiti* gubi rječcu *se* i umjesto s instrumentalom uspostavlja vezu s akuzativom (*koristiti se čime* mijenja u *koristiti što*), izraz *biti zadovoljan* dobija prijedlog *s(a)* kojega prvobitno nema (*biti zadovoljan rješenjima* mijenja u *biti zadovoljan sa rješenjima*), glagol *brinuti se* gubi povratnu česticu *se* i umjesto s lokativom uspostavlja vezu s akuzativom *brine za* (*brine za decu*) umjesto *brine se o* (*brine se o deci*) itd.

Isto je tako napuštio i upotrebu infinitiva sa završnim *i*: *Idem malo odmorit* (umjesto *Idem se malo odmoriti*).

U njemu ima, kao i u administrativno-poslovnome, mnoštvo pleonazama. Posebno su brojni *kako i na koji način, čak štoviše, no međutim i oko + broj + -ak* (upor. *oko desetak*).

Razgovornome stilu svojstven je pogrđan, uvredljiv, nepristojan, grub, omalovažavajući način komuniciranja. Takvome načinu izražavanja pomažu imenice s pogrđnim značenjima: *kravetina, glavurda, nožurda, seljančura, pjandura, glavonja, mlakonja, šmokljo, žgoljo* itd. Takvome načinu izražavanja pomažu i deminutivi sa svojim prenesenim (pogrđnim) značenjima: *člančić, feljtončić, slikarčić, pisarčić, pričica* itd. U promjeni takvoga značenja deminutiva važnu ulogu ima (ekspresivna) intonacija. Ona i pogrđno značenje može pretvoriti u nepogrđno i nepogrđno u pogrđno. Takva intonacija i pogrđno značenje izraza *Kozo jedna!* i *Kravo jedna!* može uljepšati.

Najviše transformacija u razgovornome stilu doživio je akcentat. To je u skladu s osnovnom karakteristikom razgovornoga stila – s jednostavnošću. On pojednostavljuje pravila i o mjestu i o tonu i o trajanju akcenta. U skladu sa željom da jezičke pojave nivelira ukida pravila o promjeni mjesta i karaktera akcenta uslovljenoga paradigmatiskim promjenama, npr.: *televizija* umjesto *telèvizija*, *organizátor* umjesto *organizātor*, *dirigènt* umjesto *dirigent*.

Razgovornom stilu svojstvene su poštapalice. To su *je li, ovaj, kako da kažem, znači, u suštini, u principu, veli*, i sl.: *Ti si, znači, postupio tako, je l', jer nijesi znao, ovaj, postupit drugačije; Reći ćeš mu da, ovaj, da se tako ne smije ponašat; To je, kako da kažem, neprihvatljivo* itd.

Rečenica razgovornoga stila dekomponovana je, lišena svojih strukturnih jedinica. Redosljed komponenata joj je slobodan. Vrlo je često obavještajni predikat na prvome mjestu, što je u skladu s njezinom ekspresivnošću. Upor.: *Doći će ti on, ne boj se!*

I u razgovornome, kao i u administrativno-poslovnome, stilu dolazi do ukidanja odnosa lice : osoba. Tako se i iza drugoga lica može naći osoba koja govori: *A onda staneš i zapitaš se: Što to činiš, čovječe?! ili: A onda stanete i zapitate se (...)*. Takva depersonalizacija sprovodi se i u rečenicama *đe „čovjek“ znači „se“: A onda čovjek stane i zapita se (...)*. (Te i druge njegove karakteristike rado preuzima književno-umjetnički stil, posebno kad oblikuje dijalog.)

LITERATURA

1. Barić, Eugenija & Lončarić, Mijo & Malić, Dragica & Pavešić, Slavko & Peti, Mirko & Zečević, Vesna & Znika, Marija: *Gramatika hrvatskoga jezika*, 2. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
2. Brabec, Ivan & Hraste, Mate & Živković, Sreten: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, VI, neizmijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1965.
3. Čirgić, Adnan: „Crnogorska ijekavica u dijahroniji i sinhroniji“, *Matica*, br. 34/35, Matica crnogorska, Cetinje - Podgorica, 2008, str. 13–60.
4. Đurović, Žarko L.: *Crnogorski jezik u Gorskom vijencu*, Izdavački centar „Cetinje“, Cetinje, 2002.
5. Kristal, Dejvid: *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Drugo izdanje, Nolit, Beograd, 1999.
6. Nikčević, Milorad: „Fonemi *ś, ź, ʒ, đ, ć* u crnogorskom standardnom jeziku“, *Lingua Montenegrina*, br. 2, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2008, str. 25–40.
7. Nikčević, Vojislav P.: *Crnogorski jezik*, Matica crnogorska, Tom I i II, Cetinje, 1993. & 1997.
8. Nikčević, Vojislav P.: *Gramatika crnogorskoga jezika*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2001.
9. *Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika*, Zbornik radova s međunarodnoga naučnog skupa, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2005.
10. Silić, Josip & Pranjković, Ivo: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
11. Silić, Josip: „Nikčevićeva Crnogorska gramatika“, *Lingua Montenegrina*, br. 3, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009, str. 5–13.
12. Simeon, Rikard: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Tom I i II, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

13. Stanojčić, Živojin & Popović, Ljubomir: *Gramatika srpskoga jezika*, šesto, prerađeno izdanje, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
14. Stevanović, Mihailo: *Gramatika srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije*, Obod, Cetinje, 1960.
15. Štokavski književni jezici u porodici slovenskih standardnih jezika, Zbornik radova s međunarodnoga naučnog skupa, Crnogorski PEN centar, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2004.
16. Šušanj, Jelena: „Dekomponovanje leksema i birokratizacija jezika na primjerima iz crnogorskih dnevnih novina“, *Lingua Montenegrina*, br. 5, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2010, str. 3–46.

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

811.163.4'36

ЧИРГИЋ, Аднан

Gramatika crnogorskoga jezika / Adnan Čirgić,
Ivo Pranjković, Josip Silić. - Podgorica :
Ministarstvo prosvjete i nauke, 2010 (Podgorica :
Pobjeda). - 360 str. ; 24 cm

Postoji tvrdi i meki povez. - Tiraž 9000. -
Bilješke uz tekst. - Bibliografija: str. 357-358.

ISBN 978-9940-9052-6-2 (broš.)

ISBN 978-9940-9052-7-9 (kart.)

1. Прањковић, Иво [аутор] 2. Силић, Јосип
[аутор]

а) Црногорски језик - Граматика

COBISS.CG-ID 16203280